

A TÁRSADALOM
ALAPELVEI

ÍRTA

ZÁDORI JÁNOS.

Liceat, inter abruptem contumaciam
et deforme obsequium perire.

TACITUS.

PEST,
PFEIFER NÁNDOR KIADÁSA.

1864

FŐMAGASSÁGÚ ÉS FŐTISZTELENDŐ

NAGY-KÉRI

SCITOVSZKY KER, JÁNOS

ÚRNAK,

A RÓMAI SZENTEGYHÁZ JERUZSÁLEMI SZENT KERESZTRŐL CZÍMZETT ÁLDOZÁR-BÍBORNOKANAK, A RÓMAI SZENT BIRODALOM HERCZEGÉNEK, ESZTERGAMI ÉRSEKNEK, AZ APOSTOLI SZENT SZÉK SZÜLETETT KÖVETÉNEK, MAGYARORSZÁG PRÍMÁSA- ÉS LEGFŐBB TITKOS KORLÁTNOKÁNAK, A K. HÉTSZEMÉLYES TABLA KÖZBIRÁJA- ÉS A M. K. HELYTARTÓTANÁCS TANÁCSOSÁNAK, ESZTERGÁM VÁRMEGYE ÖRÖKÖS FŐISPANYÁNAK; SZENT ISTVÁN APOSTOLI KIRÁLY JELES RENDJE FŐPAPJÁNAK, UGYANAZON ÉS A CS. LIPÓTREND NAGYKERESZTESÉNEK, Ő CS. K. AP. FŐLSÉGE V. B. T. TANÁCSOSÁNAK, ARANYMISÉS ÁLDOZÁRNAK, A SZÉPMŰVÉSZETEK, BÖLCSÉSZET ÉS SZ. HITTAN BEKEBLEZETT TUDORÁNAK SAT.

A KEGYES ATYA-, NAGY FŐPAP- ÉS HAZAFINAK

FOKRÓ FIÚI SZERETETE, HÓDOLATA ÉS TISZTELETE JELÉÜL

ajánlja

a szerző.

BEVEZETÉS.

Valahányszor az emberiség kebelében válságos események értek meg; hallatszott már a közeli örvény moraja, vagy kezdődött is az öldöklés, mely temetővé alakítandotta a világot; valahányszor az emberiség kétségbeesve tördelte kezét: mindannyiszor feltűnt az Isten karja, mely az embereket örületes rohamaikból kirántotta. Az emberiség vadult természetében metsző szert használt az Úr, kiirtva vízözön által a rosza sülyedt világot. Később egy családot kiemelve, Ábrahám nemzetségét, ezáltal mintegy új oltóágot szemzett be az emberinembe. Ez sem levén elég, Jézusban isteni elemet vegyített belénk, az elfajult akarat emeltyűjének, az elhomályosult értelem szövétnekéül. És az isteni elem kezelésére egyházat alapított, mely az Isten közvetlen föllépéseit s emberi dolgokba való avatkozását a világ végéig pótolja. Mielőtt az égi világosság fényleni kezdett, az emberiség egyik része bilincset hordott, a másik rész élveinek eszközül szolgálva, s ez állapotot az akkori sötétségmécsei, a bölcsek, igazságos állapotnak, az emberinem egyenlőtlenségén alapulónak mondták, s a jobbak eltörölhetéséről kétségbeestek. A kereszténység nagy erőfeszítéssel, lassan, – nem csoda, hiszen ezredéveket számítani van hivatása – hanem mégis eltörölte. Később sok vadnép ösmeretlen vágytól ösztönöztetve, nyugatra vándorolt, újíttani-e az elkorcsult fajt, vagy azért, hogy az egyháznak módot nyújtsanak, magát világtérítési munkájába begyakorolni, nem tudjuk. Ha ekkor az egyház hierarchiaileg szervezve nincs, ha csak eszmeileg, egyedül az öntudatban él; vasbárd-

jaik alatt elpusztult volna, s a barbárság nagyobb leendett. *) Midőn az észvéd emelte föl fejét, s az isteni tanok ellen, emberi méltóságára hivatkozva protestált, az ész rostáján áteresztve azokat, az egyház mentette meg az elévülhetlen tanokat, melyeknek most már egy részét a megtámadok unokái magukénak vallanak.

A részletes, az eladdig a vallás bizonyos igazságaira szorított tagadás, egyetemessé vált. A vallástalanság, mely addig kivétel volt, szabály- és divattá lőn. A szent hagyományokat, mik a lelkek kötelékét teszik, megingatták; a családokba behozták a közönyösséget, kételyt, a gúny által népszerűsített istentelenség közkeletű élvezetté lőn. A kereszténység történeti alapjai mesekészletnek, dogmái pedig fonák dőreségnek tekintettek. A bölcsészek szabadosága az egekig hatolt, a költőket csupán a rossz, sugallta, a lángész mint a vulkánok romlást lövelt szét, az államárok complicitásukban csupán önhasznukat lestek. A sophisták humanitárius könyveikkel fegyverezve, a despota tekintélye- és rabszolga alacsonyásával végtelenül hízelegtek a királyoknak, legyezték miniszterei vagy maitresse-ik gyöngéit, csakhogy nagyobb jogot alkothassanak maguknak, megrontani a sokaságot. És így e század, mely azt látszott mondani, a mit Jób könyvében olvasunk, Istenhez: „húzódjál vissza, nem akarjuk ismerni utaidat,” megérett a forradalomra. Metastasio, az olaszok Racine-je, így festi korát: „Végtelen fájdalommal látom,” így ír testvéréhez 1761., hogy Európában mennyire terjed az ármány és lázadás szelleme. Álbölcsészek azon fáradnak, hogy az embert a vallás és minden tekintély alól fölmentsék. Azon elveket igyekeznek megdönteni, melyek a társadalom múlhatlan alapját teszik. Ha a Gondviselés bennünket büntetni akarva, megengedi fejtelenségi rendszerök diadalát, szeretném látni viseletöket a mindnyáj ok által óhajtott zűrzavarban. A mit új föl-fedezéskép adnak elő, nagyon is régi már. Hanem régente, kárho-

*) „Bizonyára oly rendszer, melyhez, ha babona (?) is férkezett, szigorú erkölcsi korlátokat hozott be a községekbe, melyekben eladdig csak az izom és vakmerőség uralkodott, oly rendszer, mely bármi dölyfös vagy hatalmas fejedelemnek csakúgy, mint legkisebb rabszolgájának azt hangoztatta, hog felelős lény, ily rendszer úgy látszik, a philosophok és philantropoktól sokkal tiszteletteljesb említést érdemelt volna.” – így szól e kor rágalmazóihoz a protest Macaulay: „The History of England.” 1. k. 7 1

zatos tanaik csak némely elrugaszkodott irodalmárnak árhattak, mostanság a szabados röpiratok halmaza folytán szokásos időtöltésül szolgálnak; az ő elveik a divatos tanok, az ő elveik teszik a fiatalság és a szép szellemek erkölcsi codexét. Oh, szegény emberiség!” – Voltaire hasonlókép előre Játja a zivatart, csakhogy ő azért panaszkodik, 1761. irt egyik levelében, hogy a következő dolgokat már nem láthatja. Boldogok az ifjak – kiált fel – oh, mennyit fognak azok látni! O valóban láthatta is, mert Voltaire, mint Cretineau mondja, az ördög megtestesülése volt a földön, ő a csúfolódást a csoda fokára vitte. Istenét senkinek sem hagyta meg, hogy ő legyen mindenki bálványa. Ő Franciaország minden dicsőségét megpökdözte. De ki az Isten ellen merészlé fölemelni kezét, az könnyen piszkolta a múlt cultusát. Ő a maga hasonlatosságára alkotta századát. Egyébiránt a mit egy nagy ész megkezd, gyakran all órai munkások által végeztetik. Voltaire megnyitotta az utat, s utána oly tömege rohant az Íróknak, hogy neveik az irodalmi történet örvényében is alig úszkálnak már. Tertulián és sz. Jeromos a századukbeli bölcsészeket „dicsőség állatainak” nevezték. Rousseau bebizonyítja, hogy főleg a múltszázadiak érdemlik e nevet. „Mindegyikük – írja a genfi sophista – tudja, hogy az ő rendszere nem áll jobb alapon a másokénál, de védelmezi, mert övé. Nincs egy is, a ki fölismerve a jót és roszt, előnyt ne adna a hazugságnak, mit maga talált föl, a más igazsága fölött. Hol van a bölcsész, ki dicsőségeért nem lenne kész megcsalni az egész világot? Ki az, ki szíve rejtekében a föltünésnél egyéb czéllal bírna? Miután a közönségesen felülemelkedett vágytársait elhomályosította, kívánhat-e többet?...” ím ezek okozták, hogy e századnak egyedüli hite lőn a hitetlenség. Ha más korra illik Bonald megjegyzése, hogy az irodalom a társadalom kifejezése, – expression de la société ez időszakra mondhatjuk, hogy az irodalom módosította nem csak, hanem alkotta a társadalmat. Az egyház a hatalmaskodó állam és a befurakodott janzenisták, szabadkőművesek, tervszerűleg kivetett békóiban sínylődve, vajmi kevés erélyt mutatott egyes tagjaiban a szellemi áramlás ellenében. A szent szék, a katolikus egység központja, ellenségeinek martalékaúl volt odavetve, kik a legkülönbözőbb fegyverekkel küzdöttek ellene. Az ezerféle gúnyon és rágalmon kívül gyűlöletessé igyekeztek tenni azáltal, hogy történelmileg, és

okoskodva a haladás és egyetemes jólét született ellenének hirdetek. Azért II. Fridriik, ezen születésére nézve protestáns, rendszere által hitetlen, véralkatánál fogva gúnyolódó fejedelem, Voltairenek többször gratulál, főleg a pápaság fölötti győzelmeért. Midőn eképen az ezredéves szenvedélyek gátjai megrongálva, az örök a várfalakon elaltatva, s a gonoszság bérenczei lázas ingerültségben feltüzeltek: kitört a zendülés, minőt még nem látott az emberiség, s ha máskor nem, a 18. század végével bizonyosan ismételve bánhatta meg az Úristen, hogy teremtette e világot. Talán polusi éjszakája volt ez a történelemnek, mely után ismét szakadatlan napfényünk lesz, mert valóban éjbe való tetteket jegyez ekkor a történelem. Az írás „non serviam” szava, miután le nem ránthatta égi magasáról az Istent, képmásai gyilkolásában nyilatkozott. A nyaktiló pompás emblémája e századnak. Hanem forduljunk el a borzalmaktól. Eredetöket akartuk megjelölni, mely abban áll, hogy az emberiség egészen elfordult az evangyéliomtól, s az azt fentartó isteni intézmény az egyháztól:

Hoc fonte derivata clades

In patriam, populumque fluxit.

Az egyetemes özönben, mint az egyiptomi pyramisok a víz-özön idején egyedül az egyház tűnt föl megingatlanul. Az egyház ellenségei mindenható emeltyűnek a hazugságot használták. „A hazugság, – írja nagy mestere Thiriothoz – csak akkor véték, ha rosztat akar tenni, és igen nagy erény, midőn jót eszközöl. Legyetek tehát erényesebbek, mint soha még, hazudjatok ördög módjára, de nem félénken, nem időnkint, hanem bátran és mindig.” (Oeuvres de Voltaire, 42. k.) Ezen tanács, mely Voltaire történeti, bölcsészi és vallási rendszerének alapját teszi, betűszerint lön elfogadva tanítványai által. Egyikök sem sejdítő szívében, hogy a rágalomnál van még rettentőbb fegyver. És ezen fegyver az igazság, melynek ellenök kellett fordulnia. Az igazság oszlopa, talpköve az egyház. „Az Istennek művén rontani lehet, mivel a mű nem Isten, elrontani nem lehet, mivel az Istennek műve.” Az anarchia öletett meg, nem az egyház. Az örökkévalóságra szánt egyház fölocsudott a nyaktiló zörgő csapásaira, lehullott róla az erőszakoskodó állam-mindenhatóság súlya, mintegy új életet kezdett, s a forradalom ekéje által megszántott, üdvöt áhítozó lelkeken megkezdte isteni működését.

Az egyetemes pusztulásban csak ő adott enyhet. Az egyház nem csak az ember vallási ösztönének, mely a deisták, racionalisták, theisták s egyéb émelegős felekezetekhez szorult, adott értelmes, embert megillető tápot, hanem megvédte emberi jogainkat is, a magasba tartva az evangéliomot, mely „szeresd felebarátodat, mint tennen magadat” szólamával, örökös aranybullája emberi méltóságunknak, s mely föelve társadalmi viszonyainknak! A temérdek árvák, özvegyen maradt nők szükségét érezték menedéket annál keresni, ki örökkévaló atya és férj; a szerető szívek Krisztushoz folyamodtak, szentelné meg hajlamaikat, áldást adva rajok, a szenvedők a kereszt árnya alá futamodtak, hogy oktatóná őket türelemre. A politikus, csalódva véleményeiben, belátta, hogy valódibb egyenlőség, szilárdabb, csálhatatlanabb szabadság után kell törekednie. Tárt karokkal fogadtatott működése mindenfelé.

Mi, ámbár a múlt századi elvek*) dicsőítőinek harsány csapa-

*) A 89-diki elvek alatt a francia hongyülés ama jognyilatkozatát értik, melyet ezen évben 17 szakaszban nyilvánított. A legfőbb Lény segélyül hívása mellett kinyilatkozatja: I. Minden ember szabadnak születik s aze'rt jogaikban mindnyájan szabadok es egyenlők maradnak. II. Minden politik. társulás czélja, az ember természeti és elévülhetlen jogainak biztosítása. III. A fejedelmiség elve lényegesen a nemzetben fekszik, és semmi testület vagy egyén sem gyakorolhat más tekintélyt, mint mely a néptől származik. IV. A szabadság abban áll, hogy mindenik azt teheti, a mi másnak nem árt; azért a természetjog gyakorlatának egyéb határa nincs, mint ama törvények, melyek másoknak ugyanezen jogok gyakorlatát biztosítják; ezen határokat a törvények állítják föl. V. A törvénynek csak a társadalomnak ártalmas tetteket tiltani van joga, a mit a törvény nem tilt, abban senki sem akadályozható meg. VI. A törvény az egyetemes akarat kifejezése, azért minden embernek van joga alkotására befolyni személyesen vagy képviselő által. Minden polgár egyenlő lévén, van joga kivétel nélkül minden hivatal- és méltóságra, mihelyt képességgel bír rá. VII. Senkit sem lehet vádolni, elfogni, vagy börtönbe záratni, a törvényben foglalt eseteken kívül, a másképp cselekvők büntettetnek; de a törvény nevében elfogott polgár, tartozik engedelmeskedni, s ha ellenáll, vétkes. VIII. A törvény csak a legszükségesebb büntetéseket szabja meg, és csak a bűn előtt kihirdetett törvény szerint lehet büntetni. IX. Minden ember ártatlannak tartandó mindaddig, míg vétkeisége nem bizonyos. X. Olyatén vélemények, melyek a törvény által megalapított közrendet nem háborítják, szabadok. XI. Minden ember beszélhet, írhat, nyomtathat a mit akar, csak-hogy a törvényben foglalt esetekben az e szabadsággal való visszaélése'rt felelős. XII. A jogok védelmére alapított közérő, minden ember előnyére

tába nem elegendünk, elismerjük, hogy azóta nagyban haladtunk; ámde ez a forró-lázás növekedéséhez hasonlít, e nyavalyában szintén nő, hosszabbodik a test, de az illetén növekedés után senki sem áhítozik, nem csak a velejáró kínok miatt, hanem mert az általa nyert növekedést néha egyes szervek romlásával kell megvásárolni. Azért méltán kárhoztatta VI. Pius pápa. Azonban sok függ az értelmezéstől és alkalmazástól. *) „Az 1789. forradalom nem egyéb, mint egy vérengző haszontalanság.”**) Állandó eredményei, füstölgő romjaival, de azért még sem irtóztak az iszonyú tűzjáték-

szolgál, s nem azok miatt van, a kikre bízott. XIII. A közigazgatás költségeinek fedezésére szükséges az adó, ezt minden ember fizeti, vagyonának arányában. XIV. A polgároknak joguk van, az adó mennyiségét s beszédesi módját meghatározni. XV. A társadalomnak van joga, minden kormányon ülő egyéntől számadást követelni eljárásáról. XVI. Minden társadalom, hol a jogok nem biztosítvák, a hatalmak el nem osztvák, nem constituálnak tekintetik. XVII. Minthogy a tulajdonjog szent és sérthetetlen, senkit sem lehet attól mi övé megfosztani, ha csak azt a közügy nem kívánja, előlegesen meghatározva a kárpótlást.” Látni való, hogy ezen elvek sok téveszmét és messzeható felforgatások csiráját foglalják magukban. A mi pedig bennök jó, az nem egészen új.

*) Dupanloup: „De la pacification religieuse 1861.” kiadott munkájában így ír:

„Mit értenek a francia forradalom szelleme alatt?”

„Értenek alatta szabad intézményeket, lelkesmereti, polgári és politika szabadságot, személyi-, családi- és vélemény-szabadságot, tan- és nevelési szabadságot, törvény előtti egyenlőséget, közös adó- és teherviselést.

„Mindezeket mi is komolyan akarjuk, és nyílt arcczal védelmezzük; ezen szabadságokat, melyeket vádlóink oly drágáknak mondanak, mi kikiáltjuk, magunk és mások számára követeljük. Mit is tennénk e perczen egyebet, mint hódolnánk a francia forradalom szellemének, midőn jótéteményeire számot tartunk, s a charta által megengedett tanszabadságot, a vallási szabadság nevében követeljük. Az 1789-iki szabadságokat és elveket elfogadjuk, és jogot tartunk rajok.

„En tehát azt vélem, és a 89-ki férfiaknak, valamint korszakunk embe- reinek, kik absurd jármot akarnának ránk fektetni, s kik rég elszunnyadt jogtudomány alélt törvényeit akarnák ránk alkalmazni, – kimondom, ha furcsán hangzik is pap szájából, ki nem forradalmár, – hogy:

„Ti az 1789-iki forradalmat nélkülünk és ellenünk rendeztétek, hanem mégis érettünk, mert így akará az Isten megaláztatástokra.” Hasonló cézelt tűzött ki Godard: „Les principes de 89, et la doctrine catholique. Paris”: és Ramiere: „L'église et la civilisation moderne” című munkáikban.

**) Montalembert: „Discours” Oeuvres. Paris, 1860. III. 625.

tói. A gyarlóság, a tehetetlen földön hempergés régi szóló példái, melyeket senki sem tagad, a jogok, biztosítékok, melyek második életünket teszik, fokozatosan tökélyesen elérték volna a forradalmi erőszakoskodások nélkül, akkor gyökeret alaposabban vernek, s egyetemesen respektáltattak volna. Csak lázadó állíthatja, hogy a polit, szabadságot és törvény előtti egyenlőséget jobban lehet elérni öldöklő válságok, mint a törvényes és szakadatlan törekedés, a jog és áldozatok állhatatos erélyessége által. Épen az a mostani szabadság szerencsétlensége, hogy forradalomból származva, annak tesz szakadatlan szolgálatot. Midőn mi tehát a forradalom által is bálványozott egynemű intézményt javalunk, védünk, nem az ő tulajdonát magasztaljuk, hanem azon fa gyümölcsét szedjük, melynek gyökerei az egyház által öntözött régi századokban ágazik el. Főleg áll ez a szabadságra nézve, melyet az mindenekfölött magáénak vall, pedig zsarnokságnál egyebet nem tud előhozni; igazán ritkán támad oly kirívó ellentét, mint a mi liberálisaink szabad szájjárása és zsarnokságot lehelő tetteik között. Ez nem is lehet másképen. A szabadság *a kötelesség által korlátolt jog*. De a kötelességek csalhatatlan intézője és őre a vallás; a hol ez tiportatik, ott összezavarják a jogot és kötelességet, s felfordul a társadalmi rend. Igaz, hiszen beszélnek emberi jogokról, s ezeket tiszteletben tartani a mai kor postulatuma, hanem míg tart az emberek, emberileg szólva, elfojthatlan önzése, ne szóljanak emberi jogokról; nem mintha nem léteznének, hanem mert csak a vallás ad elegendő indert azoknak életben való érvényesítésérc, gyakorlására.

Vonjuk ki ezek moralité-ját, tanulságát. Guizot, a múlt század forradalmi rémeit „Hist, de la Civilis. d'Europe” munkájában 352.1., az emberi ész diadalának nevezi, „triomphe de la raison humaine.”¹¹ Ugyanezt mondjuk mi is; ez volt tehát a diadal, a tetőpont, ennél többet már nem tehet, hanem extrema gaudii luctus occupât, az erő tetőzése után, bekövetkezik a tehetetlenség. Mi tehát okulhatunk; ha az emberi ész csupán ennyire bír boldogítani, ne induljunk útmutatása szerint, mert célta nem érünk. A kereszténység szürkületén, szintén diadala tetőpontján volt az emberi ész, de elszédelgett, s az emberiség aláhull, ha nem tartja Isten keze. Ha majd valami más, eddig nem körvonalzott irányban ismét fog tetőzni akarni, fogunk-e neki hinni? A múlt század tudósaira meredt a régi világ,

nem voltak elegendők, újra kellett tanulnunk, hogy Isten nélkül semmire sem megyünk, hogy tevékenységünknek támpontra, mozgalmainknak nyugpontra van szükségök. íme tehát a szellem Isten általi vezérlésének félkör-útja előttünk áll! Amint fölemelt a mélységből a bölcsesség és szeretet tetőpontjára, minthogy szabadok vagyunk, mihelyt visszatetszik haladni az Úr útján, elejt, s oda zuhanunk, a honnét kiemelt.

Egyetemes a meggyőződés., hogy sok mostani állapot tarthatatlan, egyetemes a vágy egy jobb kor után. Az érintettük időszakok a legkülönbözőbbek voltak, s Isten volt, ki kiragadott s az ő egyháza. A forrongásban levő s még támadható eszmék, elvek, irányok összehalmozásából alakíttatván a jövő, oly minőségű lesz, hogy nincs megközelítő eszménk jellemzésére. A jövőt sűrű fátyol fedi. A mit látunk, ezek egyes számai volnának egy igen terjedelmes szövevénynek, melynek nagyobb része még el van rejtve szemünk előtt, s mely nem tudjuk, mikor fog lelepleztetni, hogy rá a közelebbi jövő története hímeztessék. De épen ezen bizonytalanság unszol bennünket, hogy a bizonyosság és változatlanság kútfejéhez az egyházhoz folyamodjunk. Csak ez bírja az állandóság és fejlődés tulajdonát oly mértékben, a mint az az ember vezetésére szükséges.

Buckle Tamás: „History of civilisation of England” című munkájában ugyan azt tanítja, hogy a polit. életből, minden általános erkölcsi vagy hittani elvre való hivatkozást gondosan ki kell küszöbölni s társadalmi intéz vényeinket meg kell tisztítani mind attól, a mi bármely mérvben ily elvek elismerésén alapul.*) Ez csakugyan nevezetes ember, az egész világ állambölcséivel homlokegyenest áll ellentétben. Plátótól kezdve, ki azt monda, hogy a társadalom alapját bolygatja, ki feldönti a vallást, egész II. József, ki sírjára azt irata, hogy szerencsétlen volt minden vállalatában, minden gondolkozó abban egyezett meg, hogy avallás mellőzhetlen a társadalomban.**)

Szörnyen félreértetnének, ha valaki szavainkból azt követke-

*) Budapest. Szemle. Pest. 1862. 15. k. 221. 1.

**) A rómaiak annyira féltettek védistenöket, hogy egy tribun azért, mert nevét kimondá: keresztire feszítették. Csupán ők akarának kegyeiben részesülni; bensőleg tiszteltek őt, s nagyokká lőnek! Társadalmunk kizárja mindenünnen az Istent, nagyságra törekszik, s vajmi kicsiny!

tetné, hogy miután a vallás könnyíti a kormányzást, egygyel ama kötelékeket szaporítja, melyekkel kezében tartja népeit a hatalom, hogy mi tehát ennél fogva ajánlanók, pártolnók a vallást. Hasonlítanánk a középkor ama despotáihoz, kik a vallási hatalmat is akarták kezökbe keríteni, s alkalmat adtak ama huzalkodásnak, melyet elvégre VII. Gergely megszüntetett. Hasonlítanánk az orosz czár és angol királynő s minden protestáns fejedelemhez, kik alattvalóik lelkismeretét is vezették, vagy jobban mondva cultusügyérjeik, osztályfőnökeik által vezetetik; ilyképen szemökben eszköz a vallás. Az ily vallásnak értelmes ember híve nem lehet. Igen, eszköz a vallás, valamint az egész élet is eszköz, hanem arra, hogy miután a földön lehetőleg elérhető tökélyre vezetett, az élet után a tépelődő szívnek megfelelő boldogságban részesüljünk. A vallás összeköti földünket az éggel, valódi Jákob hágcsója, hanem valamint ez csak az éghez volt támasztva, úgy a vallás is csak akkor lehet üdvhozó, ha ösztönszerűen működik, ha befolyásába nem vegyül halandó elem, azaz, akkor éri el célját, ha szabad. Ez pedig nem csak tantárgyaira nézve, hanem hogy fejével szabadon közlekedjék, s fegyelmét isteni hittanából kifolyó, s idő szerint változó intézmények által kezelje. Mi tehát nem egyesek, nem csak a hatalom birtokosai kedvéért emeljük a magasba az egyház tanait, hanem egyetemesen a társadalom javáért. Mi munkánk folytán az isteni elem befolyását, vagy a hol hiányzik, a káros következményeket igyekezni fogunk kimutatni, itt, célunk jelzésére csupán két általánosságra szorítkozunk, mint korunk két problémájára, melyek legsürgetősb megoldást látszanak követelni, s melyekben a vallás ereje legnélkülözhetlenebb.

Rousseau azt mondja: hogy ha egy nép rosztat akar magának tenni, ebben őt senki sem akadályozhatja. Értette a többség-határozatát, mely kényszerítve a minoritást, a mely ennél fogva a szabadság nevében megfoszthatja minden szabadságától a kisebbséget. Már most mi védje a minoritást, a többség, vagyis a többség zsarnoksága ellen, mely pedig kegyetlenebb egynél, mert a tömegnek nincs szíve? A keresztény elvek. E vallás hozta be az egyenjogú egyéniséget, s így tiszteletben parancsolja tartani a kisebbséget, ebbeli tanát azon állhatatos rendületlenséggel harsogtatja a tömegek előtt, mint a hatalmasak bíboros trónjánál. Minden tör-

vényhozó munkájára a változatlanság pecsétjét akarja nyomni, tudjuk Lycurg eljárását. A biztosságot csupán a keresztény vallás adja meg; azért, ha korlátot akarunk szabni mint egyesek, úgy a többség zsarnoksága ellen, azt egyedül a ker. vallásból meríthetjük, azért a lelki társadalmat mindenkor első hatalomnak ösmerjük el, „törvényében csupán – mondja Bonald – és nem papjaiban.” Az egyház nem vész el, hanem a nép és szabadság. Az egyházra lehet mondani, hogy mint bűvös vadász, kaczagva dobálja magától századok óta a megsemmisítés golyóit. Ámde elvész a szabadság, elvész a nemzet, mert nincs polgárisultság kereszténység nélkül! Hiába sokasítják az iskolákat, folyjon bár utczákon a tudomány, vallás nélkül, mely a gögös embereket egyedül képes együvé fűzni, csak nagyobb lesz a vadság, mert tudomány által eszélyesb lett. Egyik gonosz tett szüli a másikat. Azért rendesen történik, hogy mint Montalembert mondja, az utczai kormány rendesen kaszárnnyába vezet. S ekkor egyénekből lesznek kisebb nagyobb csordák, kiket emberfeletti lénynek tekintett autocrata kormányoz. S az-e hivatásunk, hogy hajcsár-üvöltésre mozogjunk? s örülünk, hogy nyugton földet túrhatunk? A hatalom korlátait, melyek előállításán annyit fáradsanak az állambölcsek, a „kiküszöbölendő” vallás adja.

Korunk második ostora a növekedő szegénység, s perezenkint szélesb körvonalokban emelkedő elégedetlenség, mely vég nélkül töltözni akar e világ javaival, s isteni befolyásról, a túlvilági enyhítésről semmit sem akar tudni. Ennek adott kifejezést azon „fort esprit”, ki imígy szólt: „Minthogy a felvilágosodás napja delelőben van, a papság csak úgy létezhet, mint tanítói kar, minden egyéb működése, hivatása, melynek alapjául felsőbb, a felszentelésben kapott jellemét veszi, a műveltség e korában szükségtelen.” Mily iszonyú tévedés! Meglehet egyébiránt, hogy áll ezen feltevés emberi vallásokra nézve, melyekben az emberi gyarlóságtól elkülönözhetlen tévők úgy távolodnak a haladó felvilágosodástól, mint hajnalhasadtakor odúikba a baglyok, de nem áll az isteni vallásra nézve, mert az ő igazságának és így isteniségének van egy más alapja. Ez az ember lényegében gyökerezik. A ker. vallás legmélyebb létalapja az, hogy ez a kereszt vallása, hogy ez a földi szenvedéseket, tehát ép azt, a mit a népboldogítók, – csakhogy fájdalom! sikertelen utakon akarnak elérni, megtudja szüntetni azáltal, hogy Isten

által megszentelte. Krisztus vére enyhítő balzsam”, mely a kereszt magasáról az emberiség sebeire csöpög le. Azért, míg siralom völgye lesz e föld, az emberiség nem fog szűnni kezeit a kereszt felé kitárni; míg betegeskedni fog fájdalomban az emberi szív, nem fog szűnni írt keresni a világ eme gyógytárában. Ha mondják is némely apostolaitok: „Elég gazdag e föld arra, hogy itt boldogok legyünk, nem kell az ég örömeihez folyamodnunk” (Heine); de a szív sebeire nem terem enyhítő szer sem Peru bányáiban, sem Anglia kőszéntelepein, sem az egyenlítő éghajlata alatt. Ezt a súlytalanok gyógyítják, melyek az egyház csatornáin folydogálnak szívünkbe. Igen, mert az evangéliumi erkölcsan csak a kereszt tanának magyarázata. Azért méltán mondhatá valaki: „A köznymor az Isten szövetségese a földön.” A keresztény, ha sebeire a ker. vallás enyhítő napja süt, mondhatja aztán: „Der Schmerz ist das Glück der Seligen.” (Börne.)

Midőn vallásról beszélünk, természetes, hogy egyedül a keresztény vallást értjük, először azért, mert egyedül ez az, mely az emberi ész pörölyözése alatt el nem mállik, s a különféle korszakok, többféle szellemi irányainak viharos haladásában el nem kalódott; léteznek ugyan vallások kétezer éven túl is, s erős befolyást gyakorolnak híveikre, de ott szellemi sötétség uralg, a nép butaságban sínylődik, ez elegendő gát a vallás szentültartására; nálunk meg egymásután enyésznek a világosság századai, az örökös sötétségben csak annyi fényt ragyogtatva, mennyit az örök fénytől reflektálnak. Másodsor, mert csupán ennek van isteni eleme, s e nélkül, midőn csak tanítóintézet az egyház, bizony haszontalan az egyház, mert tanulni lehet akárhol. Ember, tudjuk, mit tehet; isteni erőre, a mit mi malasztanak nevezünk, van szükségünk. Evvel pedig csupán csak a ker. vallás rendelkezik. Harmadsor, a mi amabból következik, hogy valamint az emberi testben, Ruete megjegyzése szerint, maga a kóros viszony önmagától azon erőket és tényezőket hozza tevékenységbe, a melyek a kór orvoslása vagy eltávolítására szolgálnak: úgy az egyház is mindig önmagából meríti fölüdülése termékenyítő erejét, s így az emberinem emelésére csupán ezen egyház alkalmas. Negyedsor, mert míg minden más vallás önimádással végződik, ez önfeláldozást tanít, teremt, növel, s csak önáldozat nemesíti, tartja fön az emberiséget. Az emberiség sem

mélyebbre nem süllyedhetett, mint az emberáldozatokban, sem magasabbra nem emelkedhetett, mint az önfeláldozásban, az emberiségnek e hypomoklionnal csak az egyház szolgál. Ötödször, mert csupán ennek van feje, központja, és pedig vitán felüli, mert Krisztus urunktól szerzett feje, e nélkül nem lenne társadalmi kör, nem vezethetné lelkeinket csalhatatlanul. Ebből már nem következik, hogy valamely ker. felekezetben kormányozni nem lehetne, hiszen, ha valamely patak forrása bedugul, a folyócska még jó ideig fog bírni vízzel, hanem az, hogy minden időkre, a mostaniaktól merőben különböző körülményekben, csupán a kath. vallás bírja azon kellékeket, melyeknél fogva az az ember vezetésére alkalmas s elegendőleg kimutatja, mert századok bizonyítják, isteniségét, s így a gondolkozó embernek előtte meghajolni nem szégyen, sőt mint valaki monda: „Ki előtte meghajlik, magasul.” íme ezért mondjuk mi a catholicismust a társadalom megmentőjének, mert ez a szellemeket a kereszténységhez vonzani, s a mysteriumok körül – melyek tulajdonképi tárgyai a vallásnak, megnyugtatni bírja. A mi a többi vallásokat illeti, ezek az igazság szétrombolt töredékei lévén, némi igazat foglalhattak magukban, s innen éltethették bizonyos ideig az állam organismusát.

Korunknak hagyatott, hogy egy új fatalismus, hogy istentelenek által lásson társadalmat alapítani akarni, kik a haladást minden isteni tisztelet lerontásában helyeznek. Az ily haladás a halálhoz vezet. Az igazság, felvilágosodás, szabadság csak Istentől eredhet. Azt akarták, hogy a szellem újító erejével felemelje a világot, s a szellemnek megtiltották, hogy ne támaszkodjék rendületlen alapra. Azt akarták, hogy életet teremtsen, s nem volt szabad mérítenie az élet forrásában. Boldogságot akartak hozni létre, s mellőzték kútfejét – az Istent. Valamint megbomlanék a világrendszer, ha a világ-tekéket összekötő kapocs, a nehezédségi erő megszűnnék, mert önmagától semmi sem állhat fenn: úgy a szellem országában is zűrzavar támad, ha nincs a szellemek végső láncolatában a szem egy rendületlen, absolut támpontra csatolva, a mi nem lehet egyéb, mint Isten. Tehát: „Higyetek a tényeknek” Urunk Jánosnál X, 38.

1. §. A társadalom általában.

A hol emberekre akadtak, mindenütt társadalmi állapotban lették. A társadalmi állapotot tehát az emberi természet eredményének, követelményének kell tekintenünk.

A legősibb társulás a család. Lehetetlen az embert magunknak a családon kívül, és az ezen viszonyból eredő kötelmek tudása nélkül képzelnünk. A mint tehát az ember megjelent e földön, tevékenysége egy család körében kezdődött. A gyermek, szüleinek szakadatlan ápolása nélkül, nem bírta volna védeni magát a légzordonsága ellen s az állatok dühétől; megfosztva az állatoknak tulajdon ösztöntől, képtelen leendett keresni táplálékot, mihelyt kibocsájták az anyai karok.

Későbbi léte is a társadalomtól függ. Míg a természet az állatokat táplálékkal, mezzel, védelmi fegyverekkel ellátta, vagy legalább menekülési gyorsasággal, az ember a természet minden készlete nélkül szűkölködik, hanem e helyett kapta az észet, mely által magának mindenét megszerezze, azonban egyedül, erre sem elegendő. Az állatoknak van ösztönük a hasznos és ártalmas irányában, így a juh természetes ijedelmet kap a farkas közeledtekor, némely állatok még gyógyszereiket is ösmerik. Mindezeknek ösméréte az ember csupán társaságban-élés által juthat. Szükséges emellett, hogy egyesekben álljanak lelküjveiben támogatásuk. Onnan is kiánszik eme rendelkezése, hogy veszel, s fogalmait másokkal tökéletesen közli, míg az állatok csupán nagyjában mutatják indulatjaikat. Minden úgynevezett társasági állatnál tehát, minő a hangya, méhek, az ember legközlékenyebb, s így legképeőbb, hogy ügyei társadalmilag kezeltessenek.

De ki nem érezte volna, hogy a magánlét nem teljessége az életnek. A szív saját súlya alatt roskadna le; lelkünk egy része

mintegy embertársainkban él. Az ember másokhoz eltörülhetetlen vonzalmánál fogva boldog sem lehet, hacsak nem közlekedik hasonlóival. Az elkülönözés, oly természet-elleni, hogy bűnösök számára ezt rendeli a törvény. És ha kedveseinktől örökre kell válnunk, kétségbeesett feljajdulásban hangzik az örök igazság szava: „Nem jó az embernek magának lenni!”

Ezen, semmi józan ész által nem tagadott tulajdonainál fogva, az ember rendeltetését csak úgy érheti el tökéletesen, ha társaságba lép, s erőit és törekvéseit, embertársai erőivel és törekvéseivel egyesítve, egy nagyobb s bizonyos renddel és szervezettel bíró egésznek tevékeny alkatelemévé lésson. Legyen azután a társaság akár család, akár törzs, több család együttléte, akár nemzet, akár álladalom.*)

Habár az állam és társadalom közt nincs ellentét, miután egymással való viszonyaik számlálhatlanok, mégis az államot inkább keretnek, intézmény-körnek tartjuk, melyben a társadalmi élet mozog és fejlődik. Ép úgy mint a fő, habár bizonyos viszonylatban áll a testtel, mégis különbözik attól. Az állam tehát mint közlegi műszerv jelentkezik, a melynejt rugóját és mozgató elemét a külső hatalommal felruházott státusz-hatalom képezi.

Igaz, bizonyos tekintetben, a mit Eötvös mond – A 19. század eszméi, II. 62. – „hogy sok helyt találtak embereket, a kik társadalmi állapotban éltek ugyan, de nem államban, s némely államok felbomlottak, a nélkül, hogy azonnal új államokká alakultak volna, a minek kell vala történnie, ha az államot szintúgy az emberi természet szükséges eredményének kellene tekintenünk, mint a társadalmi állapotot. Ámde lehetetlen társadalmat képzelni kormányzó közzeg nélkül, s ez képző eleme az államnak. Minden társadalom tehát

*) „Isten volt, ki az emberek társulatát kezdeményezé, s ki miután kebelébe a társulás magvát, az igazságot és szeretetet beöntötte, megadta neki erre az első impulsiót. Az igazság és szeretet a társadalmi rend alapjai, de ezen alapok elfojtának vagy elaljasodhatnak is, azért szükséges, egy kezdeményező közbenjáró, ki felrázza ha elfojtattak, megtisztítsa, ha elaljasodtak. Tehát mind a két tétel egyenlően igaz; a társulás természetes az emberre nézve, és egyszersmint isteni intézvény. Természetes, mert ösztönnel bír rá, isteni, mert Isten adott neki alkalmat, hogy az igazságot és szeretetet, hasonlóival való viszonyokban alkalmazásba vegye.” Lacordairo Oeuvres Paris. 1854. III. kötet.

kicsiben állam. Mi ennél fogva a társadalom lényegének tekintjük az államot: és ha találtak embereket, a kik társadalmi állapotban éltek, de nem államban, bizonyosan az csak átmeneti korszak volt, mely rövid időn állami életnek engedett helyet, mert minden társadalmi lét okvetetlen államra gravitál.

Ezek folytán a társadalom, állam, nem valami üres forma, haszonvadászó részvénytársaság, rendőri intézvény, vagy valami lelketlen emberhalmaz és gépezet hanem valódi, eredeti, az ember erkölcsi természetében gyökerező bizonyos önálló életelv és élet-erő által áthatott emberiségi létszer, mely bizonyos szellemi élet-, törvények szerint fejlődik; a nép és Társadalmi elemek haladásával és fejlődésével párhuzamosan tökélyesbedik, rendeltetésünk minden irányában s feladataink elégségében segímez és támogat; a jogosság és igazságosság követelményeinek kielégítését eszközli, s támogatva és buzdítva, oltalmazva és vezényelve az embert minden észszerű és jogos törekvéseiben és munkálódásaiban védszárnyai alatt tartja; szóval oly természetszerű és szükséges tünemény, hogy azt az emberek szerződése, önkényszerű egyezkedése kifo-lyásának tekinteni nem csak élettel és' elmélettel egyenesen Össze-ütköző, hanem oly feltevés is, a mely következtetéseiben a legfél-szegebb túlságokra vezet, s sem az elvont státusbölcselet, sem a gyakorlati államélet igényleteivel ki nem egyeztethető. – Kitetszik ezekből, hogy mily nagyon tévednek, és mily igaztalanok azok, a kik a státusban, az egyéni szabadság és jólét megsemmisítőjét, a szolgaság és nyomasztó egyenlőtlenség megörökítő intézményét vé-lik találni, mert félreismerik azt, hogy ép minden észszerű szabad-ság és egyenlőség, rend és biztonság, egyéni jólét és önállóság, személyi méltóság és emberiségi függetlenség, csak az álladalom-ban és nem kívüle gondolható és található! – Mennél inkább vizs-gáljuk az álladalom lényegét és természetét, valamint történeti fejle-ményét, annál világosabban fogjuk belátni, hogy az nem szükséges rősz, mint Rouseau és Proudhon, Zachariae, meg a communisticus utópisták állítják, hanem ellenkezőleg szükséges jó, – valódi kút-feje és feltétele minden nagynak, nemesnek és maradandónak! s mint ilyen nem is valami mulandó, ideig óráig tartó képezmény, hanem soha sem nélkülözhető szükséges és természetes létszere és műszere a népeletnek és összfejlődésnek, valódi tökélyesítő közege

közös emberi létünknek, közvetítő és termékenyítő hatalom, orgánuma a világhistoriának, alapja és biztosítója, az egyetemes polgárisulás-, művelődés- és boldogságnak!*)

De van az embernek még egy társulási ösztöne, és ez az Istennel való viszonyban alapszik, s mely szerint módosulnak emberek iránti viszonyaink is. Az ember körül van véve egy magasabb hatalom és bölcsesség jeleivel, és minden kor nemzeti, az értelmi tökély minden fokán, Baco- és Newtontól a legnyersebb kannibálíg valami felsőbb észben hittek. Ez az egész emberiség egyetemes szava. Alig kezd észével élni az ember, valami sugallat, melynek nem tudjuk eredetét, arra unszol, hogy életünk minden bajában Istenhez folyamodjunk. Valami titkos ösztönből minden fájdalomkban ég felé emeljük szemeinket, mintha éreznők belülről, hogy ott fenn lakik az emberi dolgok intézője.

2. §. A társadalom meghatározása és célja.

Az emberi öntudat hangosan tesz arról tanúságot, hogy az embernek nem csak anyagi, hanem szellemi és felsőbb érdeke vannak. A társadalom nem egyéb mint emberi egyének egyesülete. De ha az egyéneknek vannak felsőbb érdekeik, módfelett tévednek, kik a társadalmat oly személyek egyesületének mondják, kik összegyűltek valamely közhaszon vagy élvezet reményében. Így Grotius a jog és közboldogság megvalósítására irányzó társaságnak mondja az államot. Hobbes a közbéke és védelem biztosítására alkotott intézetnek. Locke tulajdon-szentesítő intézetnek; Baco, Bentham, a közhaszon élvezésére társasult embersokaságnak.

Az ily meghatározás, mely a társadalmi lények viszonyául a hasznot állítja, csak állatokhoz illik, melyek „együvé gyűlnek, de nem társulnak. Mellőzve ezt, és árnyoldalait megemlíti? csupán Bonaldot. Ez a társadalmat, tekintve anyagi rendében, így határozza: „A társadalom fizikai lények közeledése, szaporodásuk és kölcsönös föntartásuk végett.” Erkölcsi tekintetben pedig így: „A társadalom erkölcsi lények egyesülete kölcsönös tökéletesedésük végett.” Mi azonban az anyagi és erkölcsi világnak az emberben

*) Kautz Gyűk Politika. 1861. 16. lap.

való szoros egyesülésénél fogva, miután ezen egyesülés szakadatlan szem előtt nem tartása, legtöbb tévelyt okozott a bölceletben és társadalomban, meghatározásunkban is egyesítjük e két célt, s azt mondjuk: A társadalom értelmes lények egyesülete, kik egy hatalom alatt kölcsönös anyagi s szellemi tökéletesedésök végett élnek. A kötelék, mely őket összefűzi, daczára a gyakori érdek ellenzésnek a szeretet. Ez ugyanaz az értelmi lényeknél, a mi a természeti tárgyagnál a vonzerő. Valamint nem lehet oly elemekből testet alkotni, melyek egymáshoz nem vonzanak, úgy társaság sem lesz oly emberek között, kik egymást nem szeretik. íme eljöttünk a ker. társadalom fő alapelveihez, melyet Urunk tűzött ki: „Szeresd felebarátodat mint önmagadat.” Márk XII. 31.*) Mondjuk továbbá: Egy hatalom alatt, mert értelmes szabad lény éppen szabadságánál fogva nem élhet hatalom nélkül. A házi hatalomnak alárendelt egyének teszik a családot. Az egyének és családok, melyek egy polit, hatalomtól függnék, képezik a nemzetet. A lelki hatalomtól függő egyének, családok és nemzetek teszik az egyházat.

A társadalomnak tehát három faja van, a családi, politikai és vallási társadalom, s mindnyájának léte attól függ, hogy egy külön hatalomnak engedelmeskedének. Nincs tehát társadalom hatalom nélkül, s nincs hatalom társadalom nélkül.

De nem csak a velünk élők iránt rendeltetünk társulási hajlammal, hanem eldődeink iránt is, s viszontagságaikat érdekléssel hallgatjuk, szintúgy érezzük magunkban, a vágyat megtudni, mi történik embertársainkkal a jövőben. Az igazság tanítása szerint mindezen vonzalmainknak megfelelőleg kívülünk van még két társadalom, t. i. a szenvedő és győzedelmes egyház, mi a küzdőnek tagjait teszszük. A sír vissza fogja adni zsákmányát, életre társadalomba küldve az embert. Ez azért van, mert habár különböző állapotban, és a legtávolabban egymástól, Istent ismerik el legfőbb hatalomnak, szeretik, neki engedelmeskednek – mert engedelmeskedni annyit tesz, mint szeretni, – és habár elváló modorban az üdvezítő megváltási munkájában részesülnek, s magukat az Isten városa polgárainak és háznépének méltán tekintik. Innen van, hogy a mennyet,

*) Ezen elvet szem előtt tartva, természetes szent Ágoston mondata: „Ubi non est caritas non potest esse justitia.”

áthághatlan örvény választja el a pokoltól, s boldogok és el-kárkozottak, valamint a földi hívek között nincs semmi isteni viszony, nincs társulás. Mert lehetetlen ott viszonylnak lenni, miután a boldogok áldják az Istent, a földiek szolgálnak neki, az elvetettek pedig káromolják s folytonos Isten elleni lázadásban léteznek. A szentek tiszteletéről szóló fölséges tan a társadalmi rend elvein és törvényein alapszik.

Mondtuk végre, hogy tökéletesedés végett, mert ezt tette kö-telmül Urunk: „Legyetek tökéletesek, – úgymond – mint meny-nyei atyátok tökéletes”. A társadalomtól illetőleg annak ténykedő és vezénylő létszerétől, az államtól, a puszta jogbiztosság és jogos-ság, közjólét megvalósításán kívül még több más is követeltetik, s azon mérvben a mint ezen egyéb feladatoknak is megfelel, nevez-tetik a társadalmi szerkezet helyesnek és tökéletesnek. Kívántatik a társadalomban élő polgárnak szellemi és erkölcsi kifejlése, miután földi rendeltetésünk és társadalmi öszlétünknek ezek annál is in-kább főfeltételei és iránypontjai, mert tőlük függ az erkölcsi érzel-meinkkel öszhangzásban levő túlvilág is. Mindezeket közvetlen ugyan nem valósíthatja meg a társadalom, hanem azoknak közve-tett előmozdítására, támogatására a társadalom is hivatva vagyon; jelesül annyiban, a mennyiben mind e czéloknek az egyének általi elérése számtalan akadályokba és nehézségekbe ütközik, s pedig olyanokba, a melyeknek legyőzése vagy elhárítása csak rendezett öszseműködés, erőegyesítés s társadalmi közremunkálódás által válik lehetségessé.

Míg ugyanis a családban földi és sírontúli boldogságunk elé-résére irányt kapunk, az állam ebbeli, törekvéseinkben szabadságot biztosítva számunkra, az akadályokat elhárítja, az eszközök hasz-nálatához az utat egyengeti; átvizsz birodalmába az egyház, mely isteni intézményeinél fogva, egyedül bír elegendőleg gyöngéd ke-zekkel, miszerint lelkismeretünk földét üdvösen előkészítse, a gyo-mot kiirtsa s fákat neveljen, melyeken az öröklés zálogai, a jó tettek megteremjenek. Ezen lélekbenjáró czélok elérését az Úr a társada-lomra bízta. Mind e czélok létfeltétele a három társadalmi kör, vagyis az egyház. Innen van, hogy a vallástalan korszakok mindig társadalomellenesek is voltak. Ott van a múlt század, míg köny-nyelmű tudósai élceltek Krisztus és a biblia felett, nem kevesbbé

vakmerően támadták meg az emberi társadalmat. Magasztalták a vadoni állapotot, mint jobbat a polgáriassultságnál, s arra unszolták, hogy ijjal és puzdrával rengetegbe vonuljanak a Trianon élvein csügö emberek. És az eredmény? Krisztus urunk mellén összetevé érettünk a keresztfán kifeszített kezeit, leszállt a trónról, s a társadalom nem volt egyéb koporsónál, melynek hamvát széthordta a szél.

Kereszténység és társadalom egymást föltételezik.

Ha a társadalom célját kérdjük, az a szerint idomul, a minő az ember célja. Méltán mondja Stein: „Az állam – társadalom – léteges személyiségre magasított emberközség. Innen van, hogy minden társadalmi mozgalom e kérdések feszegetésével kezdődik. A francia constituante alkotmányos oklevelét az emberi jogok kinyilatkoztatásával kezdette. Az angol forradalom 1688-ban hasonlót tett. Proudhon is bevallja, hogy feltűnő, miszerint politikánk háttérében mindig ott találjuk a teológiát. Miért? Mert az nyújt legmegnyugtatóbb magyarázatot az ember hivatása- és céljára nézve. Napjaink meghasonlása, állapotunk visszássága onnét van, hogy ellenmondásban vannak fogalmaink, társadalmi intézményeink emberi céljainkkal. „Politikai forradalom elégtelen, társadalmira van szükség” mondatik Eötvösnél. Az emberiséget újra kell teremteni. Ezt valljuk bizonyos értelemben mi is. Újra kell teremteni a belső embert, t. i. fogalmait, meggyőződését, a ker. elvek tüzén érlelve meg azt. „Forradalmat kell támasztani, a keresztényhez egyedül illő forradalmat, a szívek forradalmát” Montalembert. Mert mint Bonald mondja: „a politika kulcsa az ember.”

Éhez képest igen természetes, hogy mi a félő gyermek nyugtalan aggodásával az egyházhoz ragaszkodunk. Tapasztaljuk ugyanis, hogy az emberiség problémáit, melyeket az emberi ész, mint sphinx a talányokat, csak fel tudja állítani, de nem megoldani, csupán az egyház oldja meg végességünk által megengedhető elégséggel, tapasztaljuk, hogy minden elsatnyulás, pusztulás, az egyháztóli elszakadással kezdődik. A ki elszakadt az egyháztól, el fog szakadni Krisztustól is, ki igazságai és megváltási munkája egész teljével az egyházban vagyon. Tapasztaljuk, hogy a szív megváltoztatását, az eszmék megigazítását csak a hibázhatlan egyház bírja végrehajtani. Méltán mondhatta egy nagy író; hogy a mai civilisatio ama koldus

által jelvényeztetik, kit szent Péter és János apostolok a templom ékes kapujánál találtak. Ap. cs. 111. 2, 8. A magasztos fény közepett alamizsnáért esedezett egy szegény beteg. Az egyház feje monda neki: „nézz reánk, szeretetünkre, mely kimondhatatlan, tekintélyünkre, mely csalhatatlan. Keni adhatunk gazdagságot, vágyaid egyedüli tárgyát, hanem adunk valódi életet, kelj fel és járj – és megerősödtek lábai.” így meggyógyulhat a társadalom is, ha megragadja a feléje nyújtott kegyes mentő kezét. Korunk méltán mondatik átmenetkornak, melyben minden erők, elemek és érdekek még folytonos súrlódásban léteznek, az ó és új eszmék és elvek közti harc még végét nem érte, idealizmus és realizmus, egyéniség és állammindenhatóság, rend és szabadság még helyes egyensúlyát föl nem lelte, igazi organicus közvetítésének még nem örvendhet. A küzdő eleinek olajágát tartja az egyház, a mennyiben a nyüzsgő eszmék tömegébe isteni elem vegyül, annyiban remélhetni a létesülő intézvényeknek tartósságát, s várhatjuk áldásos befolyásukat. Az egyház működésének isteni következményei nagyrészt elrejtve előttünk, részint figyelembe nem vevés által, részint, mert elvei új foglalási tereken, új viszonyokban még nem nyilatkoztak. Krisztus religiója minden kor számára készítettett, isteni alapjában eleget hord, melyből minden nemzedék, miként egyes ember táplálkozna tik; tápjait az elme és viszonyok fejlődése szerint változtatván, a kis gyermek tejétől a felnőtt ember kenyéréig, mindennel ellát. Mi tehát biztos helyről fogunk szemlészkedni, csalhatatlan iránytűt tartva kezünkben.

3. §. Az ősbukás.

Midőn a hitehagyott Julián császár a perzsák elleni hadba indult, az antiochiai Apollo templomba tért, hogy hadjáratának sikere felől jóslatot halljon. A megkeresztelt, pogány leborult a bálvány előtt, meggyújtattak az áldozati tüzet, hanem az isten némán maradt, kételye nem oszlott el jövődjé felől. Julián azt állítja, hogy azért nem felel az isten, mert az átelleni templomban Babylus vértanúpüspök ereklyéi tiszteltettek, azért a koporsót onnét el is távolította, Apollo azonban ekkor sem válaszont, sőt néhány nap múlva lángba borult temploma.

Ím ez a képe a jelen társadalomnak. A kik boldogításán fáradoznak, habár meg vannak keresztelve, nem hogy a keresztények Istenénél keresnének a beteg emberiség gyógyítására írt, hanem szakadatlan a gyarló és felsőbb erőt nélkülöző észtlől kémekek tanácsot, mely az ezernyi életviszonyok kérdéseinél néma, mert képtelen azokat megoldani. Midőn a Természetes megoldás sikertelenségét észre veszik, a természetfeletti megoldást ajánló egyházat okozzák, mint Julián a keresztény templom ereklyéjét s minden ker. eszme és intézmény eltörlését sürgetik. Pedig a sikertelenség onnét van, hogy az emberiség, mely elbukott és megváltatott, nem ignorálhatja többé jellemét, s valamint a megkeresztelt Juliánnak a ker. templomban kellett volna imádkoznia, úgy intézkedéseinkben a kereszténység eszméi lebegjenek szemeink előtt. Innét van, hogy valahányszor e kettős tulajdonát szem előtt tévesztik az országászok, félszeg intézkedésre vetemednek, áldástalanul fecsérlik erejüket.

Minthogy tehát emberi természetünk jelen állapota nem normális állapot, bátran lehet mondani, hogy ellenkező természetünk titkát megfejtő válasz szerint idomúinak államtani s társadalmi intézkedéseink; mert ha imígy megismerjük az emberi természet mibenlétét, nem leszünk téves fogalommal valójának tulajdonai iránt, s képessége horderejéről; nem becsüljük túl elérhetlen létczéljt jelölve számára, s nem is engedjük szunnyadni az erőket, miket belé öntött a teremtő; ha meggyőződünk, hogy természetének hiányai önmagából gyógyíthatlanok, nem fogjuk nála keresni a gyógyszereket, hanem egy felsőbb rendben, mely velünk folytonos közlekedésben van, s melyre ép ezen roncsolt állapotunk utal. Innét van, hogy a polit, alapelvek keresztény fejtegetői, mint Donoso Cortés, Balmes, Ketteler, Bonnet, Lacordaire, Bonald és mások, az eredendő bünt s eredményeit soha szem előtt nem tévesztik. Miképen is szólhat az emberiség intézményeihez az olyan, ki nem ismeri természetét?

Az Írásban az áll, hogy teremte Isten az embert a maga képére. (Gen. I. 26.) E szavakban ki van fejezve az emberi természet minősége, mely szerint Istentől függő lény, de egyszersmint magasan kiemelkedik az állatok társaságából. Ez áldott viszonyban akarta nemünket boldogítani az Úr. Azonban, mivel a szabadság lényünknek főfeltétele, az Isten szabadságot adott ősszüleinknek,

engedelmesség által tovább maradni meg a jóban, vagy azt elveszteni. Összüleink engedetlenek lettek, s így természetök mindazon felséges díszítményt, mit Isten jó voltában rajok adott, elvesztette, s lőnek az annyi ellenmondást magában foglaló tényleges természetű emberek.

A perczen, melyben írok, olvasóm a hogy olvas, ha elgondolja létét, bizonyára számos oly tárgyra, indulatra, hajlam és fogyatkozásra fog akadni, melyek kedvetlenné teszik, s kénytelen létében a széthangzás bántó hangjait hallani. Ha eme roszak összecsoportostilnak, a belzaklattatás még iszonyúbb. Íme, ezek a bukás tanújelei, mert Isten legtökéletesebb lényt ily nyomorultan nem teremthetett. És e fájó érzés, a mint egyetemes oly régi is. A bukás az erkölcsi világnak az volt, a mi az anyagira nézve a vízőzön. Ám nyissuk fel ezen erkölcsi világ belsejét, s ott a rász e nagyszem vízőzönének nyomait szintűgy felismerendjük, még pedig ugyanazon jellemvonásokkal, melyeket annak a szenttörténész tulajdonít. Kérdezzük meg annakutána a különféle népe¹; hagyományait, bármily különbözők a szokások, melyek e népeket egymástól elválasztják, mégis az emberiség bukása pontjára nézve meglepő és elhatározó őszhangzást mutatnak fel.

Már Euripides Phaedrāja mondja: „Gyakorta elmélkedtem az emberiség gyöngeségei-és vétkeinek forrásáról, ugyanis látjuk a jót s cselekeszszük a rosztat, ismerjük az erényt s vétkeknek martalékul esünk; az élet különféle szirtekkel van behintve, melyekhez veszélyes hajlam ragad bennünket.

Ezen igazság minden igazságok közt a legrégebb, a legállandóbb, a legáltalánosb, és az észre nézve a legkimagyarázhatatlanabb.

Akaratunk meg van sebezve, erkölcsi természetünk folyvást a törvények megszegésére hajlik. Nyilvánvaló, hogy ez nagy szabálytalanság. A természetben minden a maga rendjét követi, a bogártól kezdve a csillagokig minden a maga rendjén halad, egyedül^v az ember tér el rendetlenségbe. És ne véljük, hogy csupán mivel szabad az ember tévedhet; mert nem a tévedhetési lehetőségről, de a tévedés iránti előszeretetről, s a roszra való hajlandóságról van szó. Vajjon honnan van, hogy még a szó is, mely az erényt kifejezi, az önmagán elkövetett erőszakot fejezi ki, hogy azok, a

kik az erényt gyakorolják természetfeletti lények gyanánt tisztel tétnek; oly nagy érdemül róják fel nekik az erőfeszítéseket, melyeket kifejtteni kénytelenek voltak, hogy legyőzzék természeti hajlamaikat.

Rousseau hiába állítja, hogy jóknak születünk s roszakká szabadságunk visszaélése által leszünk, mert ugyanezt cselekedeteiben megczáfolja. Az ellenkező igaz, roszaknak születünk, de megjavulunk a társadalom által, s javít rajtunk az egyház. Mi egy mélység fenekén születünk, s ezer meg ezer felénk nyújtott kar által sikerül abból egy kissé kiemelkednünk, azonban folyvást egy balvégzetű hajlamot tartunk, miszerint abba visszaesünk.*)

Ha nemzedékről nemzedékre felmegyünk az első emberhez, s azt kérdezzük, ha vájjon ama gyönyörködést a roszban, azt az érzéketlenséget a jó irányában, a mi összes utódait jellemzi, ő is közvetlen alkotás által Istentől kapta-e? Semmi kevesebbhez nem jutunk, mint istentagadáshoz... Az ily föltevéstől visszatántorodik az ész; mert Istent ily zsarnoknak nem képzelheti. Még a Veidam – hindu szent könyv, is az Istent szentségnek, és az erény teremtőjének mondja. Tehát vagy az Istentagadás iszonyát kell elfogadnunk, vagy az eredeti bűn titkát. Középut nincs. – Igazságos Isten kormányja alatt senkinek sem szabad szerencsétlenség lenni, ha csak meg nem érdemelte. Minthogy pedig szerencsétlensége öröklött, annál fogva a véteknek is, mely által e szerencsétlenséget magára vonta, eredendőnek kell lennie.

Az ember szerencsétlensége tény; ha e ténnyel szemben az eredeti bűnt félrevetjük, sokkal inkább vádoljuk az Isten igazságát, hogysen akkor, ha elfogadjuk, hogy az Isten a vétek öröklött beszámítását megengedi, mert különben a cselekvés minden törvényes alapjától megfosztjuk. Ha az Isten igazságtalannak látszik, hogy az atya hibáját a gyermeknek beszámítja, még inkább lenne igazságtalan, ha őt oly hibáért büntetné, melyet még az atya sem követett el.

A nagyság maradványai, melyek az emberben találatnak, ugyanezt bizonyítják. Ugyanis van az embernek eszméje a jóról, vágya az erény és titkos ösztöne a rend iránt. Nincs oly elromlott

*) Nicolas: Bölcsészeti tanulmányok. (Mayer által fordítva)

lélek, mely némelykor jó cselekedetekről ne álmodnék. Azonban a szerencsés hajlamok mintegy elásvák bennünk, mintegy a lélek mélységében elrejtett maradványok, melyek nem csak az előbbi rendnek, mely már nem létezik, de a felfogatásnak is, a melynek folytán elenyésztek, erőszakosságát bizonyítják. Az ember nem hasonló szegényhez, ki mindig az volt, hanem trónvesztett fejedelemhez. Keblében előbbi állapotának folytonos érzelmét viseli; a modorból, mely szerint rongyait magára ölti, könnyen felismerhetni, hogy e koldus koronát viselt.

E szerint minden a genesis nagy igazságához vezet minket vissza; a kik a kinyilatkoztatás világa nélkül akarták megfejteni, munkájok meghiúsult. A rózsa nagy rejtvénye az egész hajdankort mintegy sakkban tartotta, s miként a bölcsészet templomához állított sphinx megállítá.

Az ősbukásra vonatkozó hagyományok oly nyíltan szólanak, hogy Voltaire is bevallotta, miszerint ama hit, mely szerint az ember bukott, minden régi népnél feltalálható. A zsidó hagyományokból, melyek t. i. a szentíráson kívül találatnak”, a talmudra szorítkozunk, a hol olvassuk: azon órában, a mikor a kígyó behízelgé magát Éva barátságába, mocskot vetett beléje, mely bepiszkolta gyermekeit.

A klaszikus népeknél az ártatlanság és boldogság állapota, melyben az első ember teremtett., és bukása ez állapotból, az az aranykor és az ezt követő vaskor ábrázolata alatt, a költők minden lapjain feltalálható. Az egész hitregének ez a kiindulási pontja. A Prometheus- és Pandora-mesék szemléletét összefüggnek az eredeti bűn és Ádám s Éva megbüntetésének elbeszélésével – a genesis szerint.

Végezzük egy pártatlan tudós nyilatkozatával, ki bevallja, hogy „lehetnek e mesék – átvitt természeti képek; de vallási tekintetben fölöttébb fontosak, mert alap gondolatban megegyeznek, miszerint eredetileg az istenek és emberek bizalmas viszonyban éltek egymással, de azt az emberek véték elkövetésére használták, mi által az istenek őket elvetették. (Griech. Mythologie von Preller. I. 50.)

Hasonló eredményre vezet más népek hagyományainak kutatása. Ha olvassuk a legvadabb törzsek meséit, csaknem mindenütt

ráakadunk az őstörténet elferdített mására. Még Amerikában is. (Danielik Columbus 228)

Vajjon lehetséges-e, hogy egyszerű véletlen ily meglepő eredményt idézzen elő. Annyi különböző népek nézete bizonyára nem egyeznék meg, e pontra nézve, ha annak az igazság nem szolgálna alapul. Ugyanerről tanúskodik az emberiség általános büntudata, innen a sok engesztelő áldozat. Voltaire is belátja s bevallja, hogy annyi különböző religio közül egy sincs, melynek főczélja nem az engesztelés lett volna. Nyilvánvaló, hogy ily általános szokás csak azért képezhetne valamennyi religio alapját, mert egy nagy, céljájától eltért őseredeti igazságot feltételez.

Az emberi tudásnak tehát minden ágai és kútforrásai azon központ felé irányúinak, hogy az ember a magasból, hová őt Isten helyezte, lebukott, s előbbi élte föltételeiből némelyiket, többé kevésbé összedarabolva, a földre hozott.

De az ember ezen érvözon ellenében mit tesz? Minthogy a rózsz minden felől ömlik, hajlandó azt nem saját természeti romlottságából, hanem másunnét származtatni. Irtózik azt önmagából ki-magyarázni, hogy így új belső kötelességeket ne vonjon magára az újjáteremtés, a megváltás által, azokhoz, miket a teremtés tudata rótt rája. Mihezképest nem tartván a rosztat természete lényegének, módszer, intézmények által gondolja eltávolítani vagy megakadályozni, hogy ne szülessék. El kell fojtani, eltörülve a kényszert; meg kell semmisíteni eltávolítva a társadalomból a nyomort, nyakánál kell megragadni a bajt, behelyezvén az embert mind azon jogokba, melyeket állítólag a természettől nyert.

Nyilvánvaló, hogy mindent fenekestől kellene felforgatni, miután elég ferdén az adatik okul, a mi csak eredmény. A felforgatás menetében van, mert ha összes míveltségnek a történet, gazdaszat, politika forrását puhatoljuk, észrevehetjük, hogy mindenütt a rosznak elvi tagadásából indulunk ki. És mondják: a cultura alatt fel virágzik a föld, kiirtatik a bogáncskóró, az ipar előtt máris futni látszik a régi átok. Javított törvénykönyveink szíveink terhén könnyítenek, s a roszra hajlandó akaratunktól búcsúzik a gonosz.

Azonban ez mind merő ámitás, mert a fájdalomak száma egygyel sem kevesbedett, a tömérdek kísérlet csak új bizonyítványa a meglevő, külről eltávolíthatlan rosznak. Az átok, melyről az egész

emberiség fájdalomnyögése tanúskodik, csak az Istennek új beavatkozása, újjáteremtés, megváltás által enyhíthető. A mint azt az Isten megígérte, s ígétét századok multával teljesítette is. A végrehajtást az egyházra bízta, mely 18 század lefolyta alatt a népeket a nevelés ezerféle ágai által a művelődés pályáján folyvást előre viszi, az Üdvezülést mindig jobban és jobban elősegíti, s igazán csodákat mivel, mert rövid idő alatt valóság gyanánt állítja elénk azt, a mit bármily szépen kifejlett államelméletek által el nem érhetni. Eszközli pedig az által, hogy az isteni erőn kívül olyanak veszi az embert, a milyen. Sem nem teszi párhuzamba az angyalokkal, de baromi állapotban sem hagyja. A mi másképp nem is lehet, mert Urunk megváltási munkájának megbízott örököse.

Ezen szembeszökő körülmény arra is intsen, hogy ne bocsátkozzunk népboldogítási vállalatokba, az egyház tekintélyének, tanácsainak mellőzésével. – Kimondottuk a tényt, hogy sorakoztassuk belőle a következményeket. Ki is kell magyarán tárni, hogy min fordul meg a társadalom sorsa. És az országászat, ha tudomány akar lenni, tudja meg származását, elvét, jogszerűségét és feladatát.

4. §. A hatalom általán.

A társadalom alkatrésze a hatalom. E nélkül nem létezhetik semmiféle társadalom. Ez zárköve az épületnek, a mint kivétetik, összedől az ívezet. Az ember szabad, de ép azért, mert szabad, életföltétel rá nézve a kormányzó hatalom, mert rendet szabad lényeknél csak hatalom, erő alkothat. Csak ez által lehetünk szabadok egyenkint. Az angyaloknál is, pedig legtökéletesb teremtmények, van hatalom, engedelmesség. A: szabadságból ered tehát, s oda is iránylik célja a hatalomnak. De nálunk embereknél még az ősbukás által elerőtlenült, s a rosra hajlandó természet is szükségek a hatalmat, hogy elvonjon a rendtelenségtől. És e tekintetben igaza van Bonnetnak, midőn mondja: „a királyok hatalma is a bűnbeesés következménye. E nélkül nem jövendett létre politikai rend, mert akkor az emberek oly lelkesedéssel viseltettek volna a jó iránt, hogy fölöslegessé vált volna. A hatalom alapjában semmi sem absolut, csak szükségessége.” Hatalom nélkül az egyes tagok mindenekelőtt saját hasznukat keresnék, mely pedig igen sokszor

ellentétben van a közjóval. És így ezen annyira rágalmozott erő állítja meg az emberevést, zabolázza a durva igaztalanságot, akadályozza a gyilkolást, gyermekülést, s mennyire annyira a gyűlöletet, ez ad helyt a jognak, érdemnek, a jónak, s lassan-lassan a szeretetnek.*) Mert az ember iszonyú tévékre képes. „Az emberek hatalom nélkül egymást ennék fel”, mondja Chyrostom. A régi perzsáknál a király halála után kormány nélkül magára hagyatott az ország öt napig, hogy az anarchia és rendetlenség látásán okulva, annál jobban engedelmesséjenek az új királynak. Nevezetesen az államhatalom egyfelül a státuscélok megvalósítására irányzó társadalom-akaratnak, másfelül az e társadalom akarattaljes érvényesítésére megkívántató közerőnek képviselőjét és legfőbb közlönjét képezi.

Az államhatalom jogalapja és jogszerűsége magában az álladalom letétele- és természetében, valamint feladataiban rejlik, s mint foglalata a státusban létező valamennyi erőnek és uralkodási jogoknak, még legfőbb hatalomnak is nevezhető, mivel felette semminemű felsőbb hatalom – t. i. az alsó rendben, hol egyedül terül szét hivatali feladatköre – nem létezik; érvényessége alapját semmiféle más földi hatalomból nem származtatja, s oly jellemmel bír, hogy semminemű akadályozó, ellenőrző vagy gátló uralmat meg nem tűr, s államhatalom lenni azon pillanatban megszűnik, mihelyt egy idegen hatalom fölébe emelkedik. Nem következik ebből, hogy az államhatalom szükségképen korlátlan legyen, vagyis semminemű határokkal sem bír, minthogy terjedelme, hatásköre már azon fogalom által, hogy t. i. jogos hatalom, megszorítatik, úgy, hogy természetes korlátai már magukban az álladalom céljaiban léteznek. Terjedelmét és hatáskörét illetőleg csak azt mondhatni, hogy nem csak önfentartása- és biztosítására szükséges minden erők birtokában lennie, hanem azon tehetségekkel is legyen felruházva, melyek által feladatainak minden iránybani helyes megoldására képessé válják.

Az aztán mindegy, hogy minő a hatalom, monarchiái vagy democratiai. Már Aquinói sz. Tamás és Suarez taníták, hogy

*) Igen szépen mondja a, zsolttáros: „Constitut Domine legislatorem super eos, ut sciant gentes q u o n i a m h o m i n e s sunt. Ps. 9.

valamely társadalom fentartására nem szükséges a monarchia – „Non est necessarius unus monarcha.” Def. Fid. 3. 2. – Mi is tehát hatalom alatt azon physikai vagy erkölcsi személyt értjük, melynek a közület – község – általános rendezése és vezetése áll illetőségében.

Az Úristen belénk oltva a társulási ösztönt, úgy rendelé, hogy hivatását e földön háromféle társadalomban érje el az ember, t. i. a *családi*-, a *polgári*- és a *lelkiben*. Mindnyájának természetúknél és feladatuknál fogva ki vannak mérve határaik, ezek között működve, az embert céljához is vezérik, a mi nem egyéb, mint folytonos tökélyesülése minden tekintetben. A zavarok nagy része e földön onnét is származott; hogy e három kör egymásra nagyobb befolyással volt, mintsem természete s ezzel párhuzamban álló tehetségeik engedték, azért függetlenség, szabadság, önállóság életfeltelük.

A *családi* viszonyokat erősen szabályozta a természet, midőn tagjaiba viszonyos szeretetet öntött, a mely ösztönszerűen mind arra unszolja, a mi egyetemes jólléteket és tökélyüket elő fogja mozdítani. Mindamellett a kinyilatkoztatás az embernek tudvalevő gyarlóságánál fogva e viszonyt is égi erejével támogatja, midőn parancsolja a gyermeknek, hogy tisztelje szülőit. Habár a *polgári* társulás lényegéhez tartozik, hogy a hatalomnak engedelmeskedjünk, mégis erre nézve is hallatta bizonyító szavát az Isten, midőn a hatalomnak engedelmeskedni parancsolt. A *lelki* társulást illetőleg, itt a leghatározottabban jelölte ki a hatalmat annál is inkább, mert e körben közvetlen befolyását tartotta fen, míg a többiekben közvetve a szeretet sugallatait, s a közkövetelményeket működni engedi. Míg tehát a családi körben a szeretet jelöli ki a kormányzó hatalmát, a polgári társulásban a község, a lelkiben Isten maga intézkedett a hatalom felől, mely irántai vonatkozásainkat igazgassa.

A megváltás rendjének behozatala előtt az Isten különös és a világ végéig érvényesítendő szándékainak kivitele végett, az emberi- „nem kiskorúságánál s értelmi sötétségénél fogva a polgári és lelki hatalom együvé olvadtan működött. Innen van, hogy a biblia politikai törvénykönyv is. Tárgyalja a kereskedelmet, örökösödést, háborút, szóval: mindazt, mik birodalmat alkotnak. De a politikai alkotmányok, a kívánalmak szerint idomulnak. Más idők számára

más alkotmányok szükségeltetnek. Nyilvánvaló tehát, hogy a biblia polit, intézményei, a zsidó nemzetet kívül, minden más nemzetnél hatáskívüliek.*) Az Úristen nem azért alkotta és csodálatosan kormányozta a zsidó községet, hogy benne nekünk a világi hatalom kizárólagos típusát hagyja, hanem hogy előkészítse a Messiás földi születését, vagyis mint a theologusok mondják in ordine naturali ad finem supernatiiralem, a mely természetfeletti célhoz nem tartoznak a többi világi kormányok. Aztán az Ó-szövetségben közvetlen szólt közbe prófétái által az Úristen, a mi most nem történik. Ha tehát amaz intézkedések közvetlen akaratától folytak, ez pedig most közvetlenül nem nyilatkozik, az Ó-szövetség tényei nekünk mintául nem szolgálhatnak.***) Csak egy példát hozunk fel.

Salamon halála után fia Roboám Sichemhe ment, hogy a törzsek hódolatát elfogadja. A 12 törzs képviselői Feroboámmal élükön a király elé léptek, s imígy szólottak: „Atyád igen nehéz jármát vetett ránk, te azért most könnyebbíts rajtunk és szolgálid leszünk.” A tanácsosok mondták a királynak: „Ha most engedsz a népnek, szolgálsz neki, s kérésüknek helyt adsz és szelíden szólasz hozzájuk: szolgálid lesznek minden időben.” Ő azonban megvetvén az öregek tanácsát, nyersen azt felelte: „Atyám megnehezíté nyakatokon *n* jármát, de én megsúlyosítom: az én kis ujjam vastagabb lesz atyáin derekánál,... s ha atyám ostorral vert benneteket, én scorpiókkal verlek. „Erre felzúdult a nép s monda: „Menj haza Izrael, s gondoskodjál most házadról Dávid”. És elméne Izrael az ő sátorába; megválaszták Jeroboámot királynak, s csak Juda meg

*) „Il n'est pas nécessaire de dire, qua la théocratie juive est én dehors de la question, ainsi que du droit commun.” Mondja Leon Godard: Les principes de 89 et la Doctrine Catholique. Paris, a 90). lapon. E munkáról János, langresi püspök így szól jóváhagyó iratában: „Quod opus per aliquot ex Romanis thieologis severiorem ad trutinam revoeatum, nil prorsus docere, quod fidei cath. dogmatibus advertaretur, iisdem comperhim est; qua de re in lucem edi posse haud perperam censuerunt.

*) Montalembert is tagadja, mintha ezen nemzet példája, mely fölött az Isten magának a próféták és csodák által egyenes és látható működést tartott fenn, lenne az egyedüli, mit a Kálváriáról kiinduló s a halhatatlan egyház vezérlete alatt álló kathol. kövessenek. „Oeuvres polémique et divers.” II. 63.

Benjámín maradt Roboámmal. Ez hadat gyűjtött, hogy a felkelőket megfenyítse. De szólván Isten Semejás prófétához, megparancsolá, hogy „ne keljete hadra, menjen mindegyik haza, mert éntőlem vagyon ez a dolog”. – 13, 24. – Hallván Isten beszédét, vissza fordulának. – Kir. III. k. – Ha mindezeknél mellőzzük az Istent, ez nem volt egyéb forradalomnál, de mivel Isten parancsolta, tehát ki nem csak mindennel rendelkezik, hanem a zsidónépet *különösen is vallotta magáénak*, vétket a felkelők nem követtek el, de Isten sem szentesítette a fölkelést, megtiltván üldöztetésöket. Ok egyszerű eszközök voltak Isten kezében. Már mivel a jelenben nem vág emberi dologba közvetlen az Úristen, de nem is jelölte ki a közeget, mely a polit, dolgokban igazságot oszszon, nyilvánvaló, hogy az Ó-szövetségben történeteket nem szabad cselekvési mintául venni. Nem szabad Jeroboámat példányképül venni, mert az nem irányt adó cselekedet, hanem időszerinti körülmény volt. De másrésztől az is dörén cselekednék, ki vallaná, hogy miután az Ó-szövetségben az mondatik, miszerint minden a mit tesznek a királyok, az Isten akaratja sat.; ez állna a mi királyainkra, kiket nem Isten hívott meg közvetlenül a királyi trónra. Ezek az ő saját népénél az Isten különös szándékai végett történetek, s így nem mondhatjuk mai napság, hogy a mit a fejedelem tesz, az legyen az Isten tényleges akaratja. Nem mondhatjuk Tamerlán, III. Henrik, az orosz czár és a svájczai democr. canton többségének tetteit isteni elhatározás eredményeinek. Hogy félre ne értessünk, megjegyezzük, hogy ég és föld távolságnyira vagyunk az Isten gondviselésének a világi dolgokban való tagadásától, csupán azt akarjuk mondani, hogy Isten sóba rosztat nem akar, s nem is tétet az emberekkel, hanem az embernek engedett szabadságnál fogva azt csak megengedi, Mindezek így történetek egész Krisztus Urunkig, s miután az Ó-szövetség előkészítő oskolájja, kérge vala; a keresztény malaszt által isteni dolgokra az új szelíd állapotok viselésére megpuhítva nem volt. Vájjon nem szükséges-e ilyenkor, a midőn az ész sötétségben sínlett, hogy úgy védessék az emberben a lelki, mint koponyában a velő, mellben a tüdő? A mint Krisztus Urunk eljött s isteni tanításával elüzte lelkünk sötétségét, mely önhaszna ellen is feltámad, szívének nyerse-gését pedig isteni dolgokra tette képessé: elválasztatott a két hatalom; egy célra működnek ugyan; de különböző utakon. Urunk a

fejedelmekre bizza, hogy hozzanak polit. törvényeket, s minden; a mire ő tanít, a jövő életre vonatkozik.

„Honnét van e különség? – kérdi Bossuet, – a régi és új nép között?” onnét, hogy a zsinagógának földi hivatása lévén, s csak itt lakásra lévén szánva, törvényeket kelle szabnia, melyek alkossák kormányát; az egyház ellenben mint jövevény járván az emberek között, nincs neki szüksége különös törvényekre; a polit. társadalomra nézve elég ha azt mondják, mit szoktak mondani az idegennek, hogy t. i. azon ország törvényeit követi, melyben zárándokol, s hogy tiszteli a fejedelmet és azok helytartóit. Ezek folytán mi is valljuk, hogy csak egy polit. törvény van a szentírásban. „Minden lélek felsőbb hatalmának van alávetve. Rom. XIII, 1. Ez az Új-szövetség egyedüli politikai parancsa.” Ezt mondja Bossuet.*)

A mi a királyok koronázását illeti, mely Saul, első zsidó királynál, a keresztények közt már *Aidomus skót* királynál vette kezdetét, s azóta szakadatlanul megáldatnak, megkenetnek a ker. királyok, ezáltal, habár a koronázásnál azon eszme szolgál alapul, miszerint minden fejedelem az Isten intézkedése vagy megengedése által uralkodik, s az eszköz az Isten kezében a népek áldása vagy megbüntetése végett, ezáltal nem adatik isteni jogú polgári tekintély – une autorité civile de droit divin. Godard. – A niegáldás mit sem ad tekintélyökhöz, meg nem változtatja azt s közvetlen forrását nem suprimálja. A már pol. megállapított hatalomnak a vallás eme pecsétje és az egyház emez ünnepélyes elismerése ad bizonyos majestást; ez a fejedelem számára az áldások forrása, jelenti a két hatalom vállvettségét a közjóra, s arra emlékezteti az uralkodókat, hogy minden hatalom adója az Isten, s hogy azt az ő nevében gyakorolják. (I. ni. 96. lapján.) Ismételhetjük tehát, hogy a kinyilatkoztatás rendjében az említetten kívül nincs egyéb szabály, s ez is, mint látni fogjuk, nem a személyre, hanem a dologra vonatkozik.'

*) C'est le seul commandement politique, que le nouveau testament nous donne. Oeuvres III. 551. Paris Didier. Amit Bossuet a „Politique sacrée”-ban mond, azt inkább tanácsképen a monarchia ajánlására látszik mondani mert a Defensio Declarationis Cleri Gall. 1. 4. így szól: „A királyok hatalma nem úgy jön az Istentől, mintha nem függne a népek beleegyezésétől, quin sit a populorum consensu, a mit senki sem tagadott.”

5. §. A hatalom eredete: Isteni jog vagy népfölség?

Az ember erkölcsileg szabad, Istennek felelős lény; tehát az emberek együttvéve sem hozhatnak törvényt egy ellen, mert ez megsértése lenne oly teremtmény jogainak; ki Istennek levén felelős, jogainak teljes sérthetlenségét méltán követeli. íme így okoskodhatnék az ember, pedig látja, hogy a társadalmi hatalomnak engedelmeskedni kötelesség; hogy tehát a kereszténység által nekünk adott szabadság illőleg korlátoltassék, hogy fennállhasson a társadalom, azt tanítja a keresztény egyház, hogy: „*Minden hatalom Istentől van, s a ki a hatalomnak ellenáll, Isten rendelésének áll ellen.*” Ezekben nincs szó a hatalom általadását illető módokról, ezeket az idő kezeli, hanem csupán arról, hogy minden hatalom forrását s jogszerűségét Istenben helyezzük. Nem is szentesíti ezzel az elnyomást, vagy a pogányoknál dívott zsarnokságot, mint néhány káromló mondani szokta, hanem szentesíti a szabadság föfel-tételét: a rendet.*)

Ezt kívánja az Isten méltósága; inert miután az ezredéves sziklákon czikázó villámtól a féregig, mit lábad tapos, minden az ő törvényei szerint idomúi és tesz, a ki létünknek első alap-oka, s lényegünknek legfőbb kielégítője, szükséges, hogy örök életünk elnyerésére oly nagy befolyással bíró világi rendünk kormányzói Istentől eredetezzék hatalmukat. Miután az emberi társadalom nem emberi mű, hanem isteni intézmény: nyilvánvaló, hogy mindent, a mi a társadalom létehez lényegileg szükséges, isteni gondolatnak s ép oly isteni intézménynek kell tekinteni, mint magát a társadalmat. Isten ugyan a hatalmat nem valamely külső tény vagy különös intézmény által adja a társadalomnak, hanem a teremtés ténye által, per naturalem consecutionem ex vi primae creationis ejus. (Suarez, def. fid. III.) Minthogy az embert lényegesen társadalmivá alkotta, minden községet szükségképen a főhatalommal, mely nélkül lehetetlen a társadalom, felruházta.

*) Mennyire irtózik a zsarnokságtól az egyház, kitűnik VIII. Kelemen instrucciójából, melyet az Index számára kiadott, a hol így szól: *item, quae ex gentiliū plaetis, moribus exemplis tyrannicam politiam fovēt, et. quam falso vocant rationeiu status, ab evangeliea et Christiana lege abhorrentem induēunt, deleantur.*

Ez által kettős nagy cél éretik el. A hatalom Isten helyére képzelve magát, a lehetőleg elért igazság szerint végzi a világi ügyeket, s erre nézve a Dei gratia fölséges emlékeztető. És viszont, tiltva a lázadást, megakadályozza az amúgyis csak járomsúlyosító zendüléseket. Hogy a megengedett eszközökkel való küzdés az elnyomás ellen nem tiltatik, ki fogjuk alább fejteni. íme ily felségesen gondoskodott a polg. társadalomról Urunk! Ki nem látná be, hogy a kereszténység tanain kívül nincs kormányzási alap –? –

Vagy Istentől jön, vagy nem is létezik hatalmi tekintély; s a hitetlen bölcsészet, mely Isten nélkül akart alkotni tekintélyt, helyes következtetéssel oda hanyatlott, hogy minden auctoritást tagadott, azon tételt állítva fel, miszerint „anarchia vagyis minden tekintély mellőzése a társadalom természetes létföltétele.” Proudhon szavai. Az egyház tanain kívül kényszerből engedelmességek, de nem kötelességérzetből.

Micsoda joggal is parancsolhatna felettünk valaki? Talán értelmi felsőbbségénél fogva? De ki fogja neki adni a pálmát? A mi egyébiránt még jogot sem képez. Némely esetekben vezetése hasznunkra válhatik, de hogy neki engedelmességek, kötelességünkben nem álland. Talán az erő lesz elhatározó? Ekkor az elefánt lenne a világ királya. – Talán a gazdag? Az igazság nem érczből való. Lehet vele szerezni hatalmat, de e tekintetben jogot nem. Rousseau szerint a társadalmi rend szent ugyan, s minden másnak alapjául szolgál, mindamellett az nem származik a természetből, hanem az emberek szabad megegyezéséből, kik lemondván természetes függetlenségökről, társaságba egyesültek, s ennek kedvéért szabadságuk egy részéről önkényt lemondottak.

Azonban miképen nevezhető függetlenségnek az embernek azon állapota, melyben ő pusztán érzékiségére szorítva, esetleges tünemények rabja volt, s egyedüli törvény gyanánt szükségeit követé, melyeket a többi állatokéhoz viszonylagos alárendeltségnél fogva csak történetesen tudott kielégíteni; szóval: melyben az ő teste, lelke a míveletlen természetnek vala alávetve? Mily időben és hol jött létre ezen szerződés, hol van, vagy ki emlékezik annak eredeti szövegéről? Az ostoba és buta lények miképen jutottak annak felfogására, hogy mégis jó lenne értelmes lényeknek, embereknek lenniök, következőképpen egy társadalmi szerződésről tanácskoz-

niok, mielőtt még társaságban éltek volna? Ki hívta őket össze, ki rendezte a tanácskozmányokat, ki mondta ki a határozatot? Joga volt-e egy nemzedéknek hozni határozatot, mely megkösse az utána következőket, melyeknek beleegyezése nélkül az rajok szabattott? Köteles-e az ember megtartani a szerződést, ha ő abba nem egyezett? ha a társadalom szabad emberi egyességnek műüve, kimondhatja-e ez az újrai felosztást? Alá kell-e ezen egyességet terjeszteni minden egyes generációnak, például 30 évről 30 évre, annak megerősítése, felbontása vagy módosítása végett? Nincsenek-e az embernek elidegeníthetlen jogai, melyek minden egyességen felül állanak? Ad-e az egyesség embereknek emberek felett, a kik abba nem egyeztek, hatalmat, melyet az egyesség előtt nem bírtak? E kérdésekre az írók nem is gondoltak. S ha mégis erre szorítottak, akkor azt felelték, hogy ez pusztán hypothesis, és nem határozott tétel, mit sem törődve azzal: hogy vájjon a hamis hypothesis által nem ingattatnak-e meg az abból vont következmények is. (Danielik János.) Lehetetlen egyezkedésből eredetezni a hatalmat, mely szerint természetes szabadságainkból egy részt a hatalomnak általadtunk. Azt is kérhetjük, miképen képviselhették családjukat az apák? Felelik: érzelmeik hasonlatosságánál fogva. De épen ezt kell bebizonyítani. A hallgató beegyezés nem egyéb csel fogásnál.

A polgári hatalom tehát oly terjedelmes jogkörrel bír, hogy csupa ellenmondásba ütdünk, midőn azt emberektől származtatjuk. Hogy veheti el a hatalom az ember életét, a mit nem adott? Vagy az egyén átadta a hatalmat saját élete felett is? Ámde senkinek sincs joga saját életével rendelkezni, következőleg általadása is érvénytelen, semmi.

Mondhatná valaki, hogy eredetileg az atyaisághoz tartoznék a hatalom, s hogy az örökösödés természetes joga szerint általadja az elsőszülöttre. Kezdetben Ádám bírta, s a családok őseiktől nyerték volna meg azt. Ámde – felelünk Suarezszal, – a teremtés és az ember természete kezdetéből egyebet nem lehet következtetni, minthogy Ádámnak oeconomicus hatalma volt, de nem politikai; hatalma volt felesége fölött, s atyai hatalma gyermekei felett, míg nem emancipáltattak alóla; később lehettek szolgái, egész családja felett volt hatalma, ezt nevezzük oeconomicus hatalomnak. Ilyennel aztán bírt minden családfő; hanem a polit, hatalom csak

akkor keletkezett, midőn több család gyűlt együvé, hogy községet alakítsanak. Ezen község nem datáltatik Ádámtól, s nem is Ádám akarátának vala eredménye, hanem azokénak, a kik beleléptek. A természeti jog semmikép sem tanít arra, hogy az atya szükségképen királya is legyen posteritásának. Ide való szent Ágoston megjegyzése, ki így szól: „Nem monda Isten: alkossunk embert, ki parancsoljon embereknek, hanem ki parancsoljon az állatoknak.

A hatalom tehát Istentől ered; annak engedelmeskedni szoros kötelességünk. Ez egyedüli folyománya a vitatott tételnek. A mi a szerződést, legitimizált hatalmi formát illeti, ezek már nem tartoznak az isteni jog körébe. Ezek különös kérdések, melyek ezer körülménytől függenek, mi oknál fogva e tekintetben általános elveket elvonni teljes lehetetlen.

És legkevésbé lehet innen azon elvet vonni ki, hogy a fejedelem csupán Istennek felelős. Mert valamint minden ember kötelességei teljesítésére főlebbvalói által intetik, és kérdőre vonható, kitől e kötelemekre megbízott, úgy a fejedelem is, miután azt közvetlenül Istentől senki sem kapja, hanem a községtől, tehát ennek felelős. Az ily következtetés folytán a polit, hatalom magának mindent megengedne, s a társadalom elüljárói irányában, kik létét, javait veszélyeztethetik, védtelen lenne. „Az ily tanok ellen feltámad a közlelkismeret, az ész kárhoztatj a s a vallás visszajied azoktól, mert ez az ember bálványozása, az elnyomás szentesítése, s a zsarnokság apotheosisa lenne.”*)

Azon tételünkből, hogy miután a polit, alkotmányok nem tárgyai a kinyilatkoztatásnak, s a község maga alkotja a kormányzat alakját, általadja közvetlen a hatalmat, a mint azt Suarez, Ventura, Balmes, Martinet és mások nyomán a következő §-ban mi is bizonyítjuk, hogy kezelői ennél fogva változásnak vannak alávetve, nem következik, hogy minden polgárnak, mivel része van az államhatalom sorsában, joga is van ellene kelni, azt ítélni, lételét veszélyeztetni. És főleg az nem következik innét, a mit annyiszor hallunk napjainkban, hogy a fölkelés a kötelemek legszentebbike. Az ily következtetés nem csak veszélyes, hanem módnélkül fonák. Az egyház tehát méltán azon tanítást, mely egyeseknek, vagy a magán-

*) Die Christliche Politik. Ventura. Mainz. 1858. 7. lap.

polgárok egy részének, titokban összeesküdni és bármit az államhatalom ellen merészlni, jogot tulajdonít, eretnekinek nyilvánította. Ilyetén tanok által a hatalmat egészen az emberi dolgok rendjébe vonjuk, eltöröljük erkölcsi jellemét, az erő jogát, a fejedelem-gyilkolást szentesítjük, s azon ürügy, alatt hogy egy zsarnoktól szabadítsuk meg a társadalmat, oda dobjuk a zsarnokság legirtózatosabb nemének: mindnyája zsarnokságának. Győződjünk meg valahára, hisz a történet tanít rá, hogy valamint a fölszedett járdaköveket a lázadás multával ismét a földbe helyezik s taposnak felettök: úgy a forradalmi nép is rendesen elnyomatik. Valamint tehát, ha az isteni jogot föltétlen értelemben veszszük, istenítjük a despotismust és minden dőreségeit, épen úgy, ha a népfölséget az isteni jog mellőzésével hirdetjük, istenítünk minden borzadalmaival az anarchiát.

Tételünket illusztrálja Duc d'Estréssnek felelete. Egyszer Versaillesban szóba hozták a perzsa sach hatalmát, ki néhány ország-nagyot kivégeztetett. Erre XIV. Lajos azt jegyezte meg, ez tesz aztán uralkodni. Igen, mond a herczeg, ki követ volt Perzsiában, hanem én életemben hármát láttam, hogy megfojtottak. Ki nincs alávetve a törvénynek, a legüdvösebb védezközüket kell nélkülöznie, ugyanis a törvény bennünket nem csak mások ellen, hanem magunk ellen is véd.

Macaulay bírálván Southey: „Colloquies on society” című munkáját, melyben paradoxon özönben úszkáló azon igaz tétel is találtatik, hogy „a hatalom az ő tekintélyét, a törvények eredményeket a vallásból merítik”, gúnyosan kérdi: „hogy vájjon minő vallásból meríti tekintélyét az angol hatalom a hinduk fölött, vagy a törvény az ő eredményét, mely szerint akasztják a bramínokat. És folytatja: ezredév óta léteztek polgári kormányok, a világ minden szögében, majd a papok, majd fanatizmus, majd epicureus közönyösség, majd a felvilágosult jámborság korszakaiban. Oly egyetemes a kormányzás, mint a főzés.”*) Ámde nem arról van szó, hogy valamely kormány a nyers erő támogatásával napról napra fennállhasson, hanem hogy békében és nyugalomban, a jogok egyetemes becsben-tartása- és szabadság-élvezetben vezesse az em-

*) Critical essays. Taelinitz edition I. vol. 241. lap.

berekét a tőkély felé. Az nem lehet célunk, hogy tökéletlen bevégezetlenségben éljünk. A törvény életét csak úgy biztosítjuk, ha az igazságba ültetjük gyökerét. Hogy pedig ezt a nyers erő alatt elérni csakugyan lehetetlen, példa rá a három év előtti hindu lázadás, mely Angliának annyi vérébe, a hinduk annyi romlásába került s melynek utóféjdalmait a folytonos kitöréstől félelem is súlyosítja. Ezek folytán bennünket Eötvös*) aggodalma sem nyugtalanít. Ugyanis némelyek „kérdésbe vonják, magának az államnak létezését, hogy gyakor esetben, csak anyagi erő alkalmazásával tartatni azt fenn. És miért? Épen mivel a társadalom egyes osztályai nincsenek meggyőződve a felől, hogy az állam fenállása rajok nézve hasznos, sőt szükséges, mert nem tudják, mi célból kelljen magukat mindazon korlátozásoknak alávetniök, melyeket az állam fentartása megkíván, s a józan ész előtt meg nem állhatónak, tisztán durva erőszak eredményének tekintik viszonyukat az államban.” A mint az egyház tanítása átjárja a szíveket, meggyőződéssé magasztosult, s teljes uralomra vergődött az emberben: minden aggodalom magától szűnik. Azért: „Cognoscetis veritatem, et *Veritas liberabit vos.*” (Ján. VIII. 31.)

6. §. A hatalmat közvetlenül a társadalom adja.

A hatalom Istentől jön; de kezelője a társadalom. Ugyanis miképen támadnak a kormányok? Valamely barbár nép keresztül özőnlük harcztalan államon, rabszolgaságra veti a lakosokat, elosztja a földet, s a talált intézményeket egybeköti azokkal, miket az erdőkből hozott. Maroknyi merész kalandor kiköt a vadaknál, s a benszülötteket szolgálkká teszik. A győzedelmes tábornok azon állam ellen támad, melyet szolgált. Valamely társadalom baromig sanyargattatva, örülteként neki ront kínzóinak, s elsőpri a törvényeket és szokásokat, s ha dühének paroxismusa lecsillapodott, szenvedőlegesen hajlik meg a polit, forma alá, mely a zűrzavarból kinőtt. Valamely párt feje, mint Florenczben, észrevétlenül lesz fejedelem s dynastia-alapító. Bérenczek kapitánya, mint Milánóban

*) A XIX. század uralkodó eszméinek befolyása az álladalomra. Pest 1859. II. 91.

történt, várost foglal el, s kardjánál fogva kormányzóvá lesz. Választó senatus, mint Velenczében, állandólag és örökségképen gyakorol hatalmat. Egy herceg összerabol püspöki jószágokat, s hatalmas fejedelmmé lesz. Elhal fejedelme valamely népnek, ha nem is szakadt magva, vezetői a szomszéd fejedelmet, vagy öveikből valakit megkínálnak a koronával. Íme így támadnak államok és kormányok. A hatalom Istentől jön, de közvetlenül a társadalom adja, mely azt az Istentől kapta. Azért azonban isteni lenni meg nem szűnik, mert ím, az ember születése, emberi nemzés által, isteni teremtésnek nevezetik. Midőn ezeket bebizonyítani akarnók, ezt a szent atyák jeles nyilatkozataival teszsük.

„Szememre vetik, hogy nekem minden király Istentől nevezetett-, s közvetlenül rendeltetettnek látszik. Ezt nem mondom. A mit mondtam, nem alkalmazható minden királyra, hanem általán a dologra. Mert csak azt, hogy legyen minden társadalomban hatalom, hogy legyenek mindenütt, kik parancsolnak és engedelmeskedjenek, s hogy a közdolgok nem szeszély szerint és vakon intéztessenek, csupán ezt mondom az isteni bölcsesség munkájának. Ez oknál fogva maga sz. Pál nem azt mondta, hogy nincs fejedelem, ha csak Istentől nem, hanem csupán a dologról értekezvén, azt mondja, hogy: „nincs hatalom, ha csak Istentől.” *Aranyszájú sz. János*. Horn. 23. in Epist. ad Romanos.

Szent Ágoston egyezkedésből eredetinek mondja a királyuk hatalmát, melynek engedelmeskedjünk. „Kam humánium pactum humana contrahitur voluntate. Confess. IV. 8. Ugyanígy nyilatkozik Suarez, magyarázván szent Ágostont: „potestatem esse ex donatione ipsius reipublicae... ergo est ab hominibus simpliciter loquendo. De leg. III. 4.

Aquinoi sz. Tamás így szól: „Minden uralom és felsőbbség a polit, rendben – emberi jognál fogva hozatott be. Az isteni jog fel nem forgatja az emberi jogokat. Következőleg a hívő és hitetlen közti különbség nem rontja meg a hitetlen fejedelmek uralmát éfc főltségét a hívők felett.” *Szevillai Izidor* ezeket mondja: „A (polit.) törvény a nép alkotmánya, melyet a vének a népbeliekkal szentesítettek.” Hasonlag nyilatkozik *Bellarmin* is: „Hanc potestatem immediate esse, tamquam in subjecto in tota multitudine; nam haec potestas est de jure divino, at jus divinum, nulli homini particular!

dedit hanc potestatem, ergo dédit multitudini.” De laicis III. 6. Ez az értelme *Ligouri szent Alfonz* szavainak, ki így szól: „Certum est dari in hominibus potestatem legem ferendi, sed haec potestas, quoad leges civiles a natura nemini competit, nisi communitati hominum, et ab hac transfertur in unum vei plures, a quibus communitas regitur.” Tractat. de legibus c. 1. dub. 2.

Concina így nyilatkozik: „Eme hatalom – a fejedelmeké – nem közvetlenül Istentől jön, különben arról bizonyosaknak kellene lennünk, különös kinyilatkoztatás által, mert tudjuk, hogy Sault és Dávidot Isten választotta a kormányzásra. Tehát a közösségből sugárzik ki.” Theol. dog. mor. I. 4. – C. 2. Ugyanígy tanítanak a párizsi egyetem nevezetes férfiai, minők Gerson, Durand, Ahnann.*)

Ezek folytán, minthogy a családi hatalmat is, ha a családot romlásra juttató hatalmaskodássá fajúi, el lehet távolítani, sőt a lelkész is, ha báránybőrbe öltözött farkas lett, hivatalától elmozdítható: nyilván következik, hogy a társadalomnak van joga, elvenni az érdemtelenné lett phisikai vagy erkölcsi egyéntől a hatalmat, s vele mást ruházni fel. És így Belgium, Északamerika elszakadván elnyomóiktól, nem vétkeztek. A jogos ellentállásra négy esetet adnak elő a keresztény bölcsesek. Ha a fejedelem lábbal tiporja az államalkotmányát, mert mint szent Tamás mondja: „Jus imperantis desivit, si sub certis legibus delatum est impérium.” (Dist. XII. 6.) Ha a hatalom zsarnoksággá válik. Non potest rex illa potestate privari, nisi fortasse in tyrannidem decimet; ob quam possit (a társadalom) justum bellum contra illum agere. De leg. Ha a fejedelem az ország ellensége lön. Ha végre kétségbeesett állapotba hozta, t. i. megfosztotta minden nyilatkozhatási módtól, s egyebet sem hagyott számára, a támadásnál. Erre fel van jogosítva minden társadalom, mert természetes joga, hogy kiirtani ne engedje magát. Végre Balmes Jakab is úgy nyilatkozik, hogy: „midőn egy istentelen kormány, miután semmit sem hagyott érintetlenül, hanem mindenben gázolt, s a kérésnek és intelmek előtt süket maradt, ilyen urgens körülmények között *a nem resistentia nem a hit dogmája.*”

*) Bővebben: Essai sur le pouvoir public par Ventura de Raulica. Paris. 1859. 250-290. Itt számos kereszt bölcsezt idéz, s kimutatja, hogy ezt vallják maguk a fejedelmek is.

Érintettük azon szent atyák és keresztény írók mondatait, s az egyház sohasem kárhoztatta nyilatkozataikat. Mondataik nem tartalmazzák a lázadás magvát, sőt inkább türelmet ajánlanak, hanem van egy pont, a hol azt is mondják: „elég!” A szentírás azt parancsolja, hogy engedelmeskedjünk a rossz uraknak is, hanem ennek – legszélesebb értelemben véve – csak az a jelentése, hogy az úr, ha magaviselete nem épen egészen szabályos, azért nem veszi el jogát, parancsolni a szolgálknak, azért kárhoztatott tévely azt állítani, hogy a parancsolási jog a személy szentségétől függ. Ha ezt elfogadná a társadalom, léteznie sem lehetne. Ettől az idéztük írók távol vannak, hanem azt sem tanítják, hogy rendkívüli esetekben a zsarnok kihágásainak gátot emelni, – ellenkeznie a szentírás-sal.” Innen a legkeresztényiebb nemzetek, az ellenállhatás jogát igaznak és törvényesnek tartották, s politikájokban mindenha gyakorolták.

De egyes embertől sem kivan vak engedelmességet az egyház, a zsarnokság és elnyomás ellenében. Két eljárás nem egyezik meg a kereszténységgel, az egyik a bárgyú önmegadás, a másik a lázadás, a forradalom. Az egyik szenvedőleges engedelmességnek, a másik cselekvő ellentállásnak neveztetik. Az első a mahomedán fatalismus rendszere, a másik az eretneki rationalismusé. – De e két rendszer rosszabb a járomnál, mit meg akarnak könnyíteni; az első szerint az ember tétlen resignációval mindenét a zsarnok kezébe teszi le, nem csak vagyonát, de eszét, szívét, lelkismertét, akaratát, mindazt, mi az emberben nemes és szent, legszemélyibb, legövébb, mi által ember. Ekkor az alattvaló állathoz hasonlít, mely egészen tulajdona gazdájának. Az ily zsarnok az embernek emberi alakján kívül mijét sem hagyja meg, mi isteni eredete-és méltóságára emlékeztetne.

A resistentia vagy forradalom, akár kudarczot vall, akár elsül, mindig gyászos. Ha győz, minden a régiben marad, csupán a személyek változnak; a szerepek másoknak adatnak, de az oppressio drámája folytatattik. A rabszolga lesz zsarnok, s a zsarnok lesz rabszolga. Ez végeredménye. De mily szerencsétlen a nép, ha a forradalom elnyomatik. Ekkor a zsarnok megbántott gögje határt nem ismer. Mit előbb szeszélyből tett, most ugyanazt tenni kötelességének hiszi. Azelőtt természeti ösztönből nyomott el, most az ön-

fentartás szükségéből. A bizalmatlanság gyűlöletté válik, ez pedig dühösséggé. A gondolatot is merénykép bünteti, minden szót lázításnak tekint. A gyanú is elég, hogy bárki elítéltessek. Megnehezülnek a vasak, megsokasodnak a lánczok. A hízelgők szemtelebbek, a kémek aljasabbak, a börtönök kínzóbbak, a despotismus sötétebb s az üldözés vadabb lesz.

E két rendszer, habár elváló úton, egy célhoz vezet: a nép megrontására s a rabszolgasághoz. Van azonban egy kath. rendszer is. Ez ugyan tiltja a forradalmat, tanítja azonban a szenvedőleges resistentiát, s a cselekvő engedelmességet.

A szenvedőleges resistencia az, ha embernek engedelmessé válnak, midőn olyanokat parancsol, mik lelkismeretünkkel és az isteni törvényszabta kötelemekkel ellenkezésben állanak. Vonakodásunk merőben szenvedőleges legyen, azaz, a bevallás dicsőséges kínait békén viseljük, a nélkül, hogy anyagi erőhöz folyamodnánk. Ez illik csupán hozzánk, mert Urunk monda: „Ki kardot ránt, kard által fog elveszni” (Máté 26,52.). Tehát az üldöztetésben nem a test, hanem a lélek erejével kell harcolni. Igaz, anyagi erővel győzhünk, de el is lehet vesznünk, míg a szellemi fegyverek a szelídség, állhatatosság és ima; ezen fegyvereknek a mily biztos eredménye, oly nemes a használatuk.*)

És látjuk is a gyakorlati életben, hogy a kereszténység nem egy kitűnő férfira, midőn egyháza tanítása folytán, az Istentől eredetelné a hatalmat, nem kételkedett polgártársai javáért, minden megengedett eszközhez nyúl. O'Conell, Montalembert, Florencourt e tekintetben örökre fénylő csillagként fognak kereszt, politikánk egén tündökleni. Széchényi lángolón szerette hazáját, de ellene volt a forradalomnak. Csakis ilyenek fogják a gondolatban barbár Európát újjá alakítani. Az általános rendszer-chaosban csak ama magas szellemek bírnak a köznapiság zöméből kiemelkedni, kiket a vallás fénye vezérel, csak így nem fog korhadni századunk skepticismusa ajkukig felhullámozni, s a perfid népszerűség szyrén hangjai, a zsarnokok kardcsörrenései nem hatnak be füleikhez, mert látva az általok megváltandó lelkek sokaságát a Magasságbeli intelmeire fognak figyelni. A mint megengedi az egyház a passiv

*) *Gloires nouvelles du catholicisme.* Par Ventura. Paris, 1859.

resistentiát, úgy feltétlenül kárhoztatja az aetiv ellenállást vagyis a forradalmat. Ki az ellenkezőt állítaná, Petit János tévelyébe esnék, ki 1413. damnáltatott azt tanítva, hogy minden ember bír joggal feltámadni a fenálló hatalom ellen.

Midőn ezeket papírra tennők, megvalljuk, úgy érezzük magunkat, mint ha tövisek közt járnánk. De kimondottuk, hogy a rágalmak tövisseitől megmentsük az egyházat. Ugyanis úton- útfélen hallani, hogy az egyház, midőn a hatalmat Istentől eredetezi, isteníti az önkényt és zsarnokságot, – s hogy ily vallásnak szabad ember híve nem lehet. Börne maximaként állítja*): „Bürgerliche Freiheit kann mit der katholischen Kirche nicht bestehen.” Heine pedig a catholicismust azonosítja a rabszolgasággal, gúnyolva kiáltva, hogy „kik istenöket megeszik, azokra barmi jármot is lehet illeszteni.”**) Az egyház tanát, melylyel rendet, üdvöt akar hozni az emberek közé, káromolják, szólván Istenhez:

Mosolygva nézed mit tesz a király,
Oh, mert nevedben tesz, mit csak tehet,
Hogy is büntetnéd őt a zsarnokot,
Hiszen viseli földön képedet,

Íme ezek miatt adtuk elő a ker. bölcsészek tanait. Nekünk, kik az egyháznak szenteltük életünket, egyéb célunk nem lehetett. E tekintetből hirdetjük az egyház útmutatása nyomán, hogy a szentírás nem foglal magában pol. törvényeket, s nem akarja szabályozni a társadalom polit, magaviseletét. Ezért szeretjük a politititkát ama dolgok közé sorozni, melyekre mondta Krisztus Urunk: „sepeliant mortui mortuos suos”, bánjanak a politikával az emberek saját exigentiáik szerint, sértetlenül tartva meg a természet és evangélium adta jogokat.

És mindenekben azok után indultunk, kiknek Isten és ember-társaik iránti buzgalmát az egyház is elismerte, s kiket a józanok nem gyanúsíthatnak. Azok után, kik csak úgy ostromolják a forradalmi tanokat; mint azokat, kik a szolgaságot, az absolutismus alatti hunyászzkodást, az erény ingredientijának hirdetik, azokat, kik küzdelmeikben csak ellenséget változtattak, de soha lelkesedé-

*) Kleine Schriften, Mannheim 1844. 291. lapon.

**) »Wer seinen Gott friszt, der kann viel vertragen.» Französische Zustände. Hamburg, 1833 238, lapon.

sok tárgyát, soha zászlójakat. És azért indultunk nyomukban, mert nincs fertemesebb, mint midőn az egyház-szolgákat a zsarnokok előtt csúszni látjuk, és szeszélyből eredt jogtalan cselekedeteiket szentirati helyekkel magyarázni. Az aztán egyremegy, akár egyesek uszályhordozói, akár demokratikus gyűlédek vagy parlamentek szófogadó commentatorai, mint Passaglia, Pantaleo. Montalembert így festi az illetén eljárás eredményeit (Oeuvres polem. 94.). Napjainkban leggyűlöletesebb zsarnokság az, mely gyakoroltatik, vagy látszik gyakoroltatni a vallás segélyével. Ekkor lelkünk jobb érzelmei fellázadnak, mikor profán czélokra szent dolog zsákmányoltatik ki. Egyfelül a papság kebelében az emberi gyarlóság, leggyógyíthatlanabb betegségeit ápolja, a gögöt és elpuhulást; másrészt az igazság örök ellenségeinek a legkönnyebb, legtermékenyebb ürügyei szolgál; mit azok csalhatatlan sikerrel fel is használnak. Az egyház fokozatosan veszít a lelkek feletti uralmából, körülhálózják, kezd büntársnak látszani, s elvégre feláldoztatik.*)

*) Mindezekután meggyőződhetünk Ketteler püspök szavainak igazságáról, midőn a Dei gratia szólamról eképen ír: Az „Isten kegyelméből” elnevezés nem azt jelenti, hogy az államhatalom közvetlenül valami személynek átadatott volna. Sok fejedelem igaztalan úton jutott uralomra, s utódaik a Dei gratiát kifogástalanul használták. A vagyon is Istentől jön, ha megszerzése nem felel is meg mindig az ő akaratjának, ép úgy az állami hatalom Istentől van, ha eredetileg igaztalanul szereztetett is meg. Nem jelenti továbbá a Dei gratia, hogy a felsőbbség minden tettei Istentől jönnek, s ilyenekül tekintetnek. Az Apostolok intették a keresztényeket, hogy az Isten kedvéért a pogány császároknak engedelmeskedjenek, habár ellen állottak? midőn amazok jogszerű hatalmok körét átlépték. A hatalom Istentől van, de nem annak gyakorlása. A hatalom épen úgy, mint egyéb tehetségeink, melyeket Istentől kaptunk, az ember szabadságára bízott. Az atyai hatalom is isteni, habár többfélekép élnek is vissza vele. A Dei gratia végre nem jelent korlátlan mindenható hatalmat. Épen illetén magyarázatából e szavaknak keletkezett egynémely király absolutismusa Ellenkezőleg e szavak a hatalom korlátait jelölik, mert ki hatalmát Istentől eredetezi, bevallja, hogy azt, Istennek engedelmeskedve gyakorolnia szabad, s ama korlátokat kell beismernie, melyeket az Isten akarátja, parancsai, erkölcsörvénye az egyetemes világrendben s a más embereknek adott jogokban megállapított. A Dei gratia inkább azt jelenti: az állami rend nem csak emberi mű, hanem mindenek felett isteni; a benne létező hatalom sem emberi találmány, hanem az emberi akaratától merőben független, mert isteni intézmény. Valamint Isten az egész világrend törvényeit az emberi akarat minden közreműködése nélkül meg-

7. §. Legitimitás és bevégzett tények.

A világot háborító számtalan baj elhárítottatott, tömérdek vér megkíméltetett volna, ha a jogszerűség fogalmát helyesen meghatározni lett volna eléggé magas fórum, mely előtt az érdeklett felek meghajoltak volna. Nem folyt volna Portugálban, Spanyol- és Franciaországban annyi nemes vér, nem támadt volna elő a szerencsétlenségek ama sorozata, melynek pusztításai undokították tájainkat, s melynek nyomait a rend és a jólét egész százada sem fogja elenyésztetni.

Jogszerűnek, legitimnek az neveztetik, a mi valakit egyetemes törvények szerint megillet, törvényesnek az, a mi a részletes törvényhez van alkalmazva. Például a zsidótörvény a vallás egyetemes törvényeit foglalta magában, melyek az egész emberiséget kötelezték, és részletes törvényeket, melyek csupán a zsidókra illettek, s ez utolsók tették a zsidó törvényhozás törvényes, legális részét. A keresztények is dogmáikban egyetemes törvényt hoznak, s az egyház parancsai- és döntvényeiben részleteseket. A merőben polgárzati rendben is vannak egyetemes törvények, melyek az evang. morálon alapszanak, mert e morál nem egyéb, mint kifejlett, istenített, s a tökély legnagyobb fokára emelt természeti törvény; és vannak részletes törvények, melyeket a kormányzati bölcsesség amazokból lehozott, s a nép szokásaival, irányával, állapotával öszhangzatba hozott.

Már most igen sokszor megtörténik, hogy az egyetemes törvények nincsenek a részletekben, vagyis a törvényszerűségben nincs meg a jogszerűség, és viszont. Például az elválás Angolországban törvényes, mert a polit. törvények, vagyis ezen ország részletes törvényei megengedik, de nem jogszerű, nem legitim, mert

állapította, épen úgy isteni hatalomteljénél fogva azt rendelte, hogy bárhol éljenek az emberek rendezett viszonyokban, kell köztök felsőbbbségi hatalomnak is léteznie. S a történetben uralgó isteni gondviselésnek vezetése folytán csakugyan létezik is. Az emberek, csak választaniok lehet, vagy elismerik s boldogulnak, vagy feldűlják, s akkor lemondva a haladásról, a barbárságba esnek.” Ezek jelentései az: „Isten kegyelméből” szólnak, a mint azokat az ész és kijelentés bizonyítják.

ellenkezésben van az evangéliomnak a házasság felbonthatatlanságáról szóló egyetemes törvényével. Hasonlag történik ez a polit, világban, itt is gyakran vannak legitim esetek a nélkül, hogy törvényszerűséggel dicsekedhetnének. Így Ventura szerint I. Napoleon 18. brumaire-i államcsínyja nem volt törvényes, hanem legitim mégis volt, mert Franciaországot a végfelosztástól megmentette, mert semmi sem lehet legitimebb azon ténynél, mely által valamely népnek visszaadatik alkotmánya, mely legelsőbb szükséglete az államnak. Ugyanezt mondhatni a december 2. államcsínyről.

Ezen elmélet igen ruganyosnak látszik, s ürügyül szolgálhatna, mint a *salus reipublicae suprema lex esto*, sok jogtalan cselekedetre. Ide ugyanis egyéb nem kívántatik, minthogy mi a nép megmentőinek képzeljük magunkat s akkor igazoltaknak fognak látszani cselekedeteink. Mintha csak Napoleon kedvéért lenne kigondolva udvari szónoka által, olyannyira illik tetteire. Mi ennél fogva csak azért említjük meg a hírhedt elméletet, hogy kárhoztassuk, s a legitim s legális közti különbséget el nem ismerjük; akkor engednők meg csupán, ha egy kormányi hatalom s rablóbanda közt, a melyre tüzelnem mindenestre jogom van, nem lenne semmi különbség. A mit a törvény tilt, hacsak isteni törvénybe nem ütközik, nem mondhatjuk soha legitimnek, jogszerűnek. Kérdés már most, miként keletkezik a jogszerűség, törvényesség.

Mindenekelőtt nem örökbeadás által, ezt csupán a pogánység ismerte el fejedelmi jognak. Náluk a nép a fejedelem birtokának tekintetett, azért akárkinek is hagyományozta országát, az ily hagyományozás legitimnek tekintetett. Innen az alattvalók csak dolgoknak vétettek, *tamquam res*; s mint Horác mondja: „a népek nyáj voltak, mely fölött korlátlanul uralkodtak a fejedelmek”. Midőn Atalus király a rómaiaknak hagyományozta országát, Florus történész írja, hogy „a rómaiak átvették a hagyományt nem had vagy fegyver által, hanem a mi méltóságosabb, a testamentom jogánál fogva”. Grotius megjegyzi, hogy nem is emberek adatnak által, hanem a jog őket kormányozni, s miután e jog dolog, tehát át is hagyományozható. Ámde itt nem csak jogok vannak, hanem kötelességek, és a kötelek teljesítésének képességét megítélni csak az bír joggal, a ki a kormányzási jogot általadta, és ez az előbbi szakaszban mondottak folytán a nép, tehát ennek akarata,

beleegyezése kikérendő. A kormányzási jog azért adaték az illetőnek, hogy kormányozzon, nem pedig, hogy vele rendelkezék.

Hasonlag nem legitim kormányzási jog a győzelem, hódítás. Ez is csak a pogányoknál volt életben, nálok, a ki legyőzött, legitim volt legyőzve. Innen az assyrok, medok, görögök, rómaiak a régi időkben, az újabb korban a törökök, a leigázott népek törvényes urának tartották magukat. Így az orthodox Oroszország is a lenyomott Lengyelhon legitim urának vallja magát, és pedig mint egy diplomata kimondá: „par droit de conquest.” E vadságnak Maistre azon okát adja, hogy Oroszország kétszáz évvel a hogy Róma ktilderei kirántották a bálványimádásból, a schismába esett, és így nem vala ideje a tiszta kereszténységnek áthatnia az orosz népet, a mint ez Francia- és Spanyolországgal történt, a hol a ker. szellem átment az intézmények- és törvényekbe. És így Oroszország közjoga, alkotmánya és kormányzati alakjai pogányok, s innét a hódítás jogának legitimitása; de innét ered azon pogány szokás is, hogy strangulatio vagy méreg által pusztítják el a czárt, hogy másnak adjon helyet, innen végre az álladalom félbarbársága.

Hanem a keresztényeknél a jog alkotta az erőt és nem az erő a jogot, s azért ezek mindenha borzadtak az oroszlányi közjogtól, az istentelen Epikur a mater, iskola, Hobbes Lametrie hirdette erőjogtól. Keresztényeknél mindenkor ez elv áll: Erő nem alkot jogot. Grotius is azt mondja: „A hódító, bitorló és haramia, a ki mindent, a mit csak tesz, jogtalan cselekszik.” Minden hódítás tehát gyökeresen és lényegesen igazságtalan, és bármennyi idő folyt volna is el, ha elvégre bele is nyugodott volna a nép, ez eredeti foltot semmi sem mossa el. E megnyugvás semmi jogot sem teremt a hódító számára, mert mint sz. Ágoston megjegyzi: „A természet szavának látszik lenni, hogy csaknem minden nemzet inkább leigáztatja magát hódítója által, hogysem magát kitenné a háború semmisítő dulásainak.” (Civ. D. 1. 18.) Ezen igazság megerősítésére esetet is találunk felhozva Ventúranál: „A nápolyi fejedelem és nép között a következő szerződés létezett: ha a fejedelem harcban legyőzetik, s az ellenség elfoglalta Capuát – 5 lieure Nápolytól, ez annak vétetik, hogy a király versenytársa javára leköszönt, s hogy a nép ez eset által feloldva hűségi esküjétől, fel van hatalmazva Nápoly

kulcsait a győzőnek által vinni, sőt legitim urának elösmerni. És okát is adják e szerződésnek azt mondva: ezt azért teszszük, mert nem akarjuk elpusztítva látni országunkat.” – A közjog továbbá nem ismer elévülést egy usurpátor által elkergetett legitim király jogára nézve. Sőt ellenkezőleg, távol attól, hogy elenyésznek az igaztalanság, az idővel növekedik, következésképp a legitim fejedelmeknek mindig van joga elkergetni vagy saját vagy segélycsapatokkal a bitorlót.

Csupán csak úgy válik legitimé a hatalom, ha a meghódított népnek megadja alkotmányát, jogait, szabadságait, vallását. Így történt a régi gallokkal, meghagyatván a rómaiak által szabadságaikat, utóvégre büszkék lettek, hogy a birodalom egyik részét alkották, s a római dicsőség és erő egyik kitűnő elemét képezték. Mindazáltal ez nem hosszabb rövidebb tartamú időköz munkája, mert az igazságtalan dolgot igazságosra nem változtathat, injustu in lapso temporis justum fieri nequit, hanem azért, mert a nemzet, a hatalommal rendelkező társadalom beleegyez uraságába, s a hatalmat neki általadja.*)

A legitimitás létesítő kútforrása tehát a társadalom. A polgári hatalom – mondja a világ egyik legnagyobb hittanára – valahányszor egy emberbe letéteik, a néptől, a társadalomtól adatik által; nem is történhetik ez másképp, hogy legitim legyen.**)

Ezen igazságot az egyház tanítói mindenkor ünnepélyesen be is vallották, így az angol király Jakab, azt találta mondani parlamentjének, hogy: „Isten őt absolut úrrá tette, s minden előjog, a melyeknek törvényhozó testületek örvendenek, csupán a királyi kegyelem kifolyásai.” Az udvari hízelgők erre, bölcs Salamonnak kiálták ki, hanem a király szomorúan tapasztalni kényszerült, hogy mennyi erőt fejtettek ki az olasz, spanyol theologusok, hogy a király göggyét megtörjék, s a despotismusnak határt szabjanak. Első látszatra úgy hihetné valaki, hogy e tudós férfiak nyelve demokratikus, mert annyit emlegetik a társadalmat, a népet; hanem rendszerüket egész teljében kell felfogni, s akkor belátjuk, hogy nem felforgatási visz-

*) Suarez. De legibus. III. 4. Theol. cursus compl. Migne. 13.

***) Quando regnum per solam vim injustam possidetur, non est vera potestas legislativa in rege. Fieri autem potest, ut successu temporis populus consentiat et adinittat talem principatum, et tum reducetur potestas ad populi traditionem et donationem. (Suarez. De leg. III. 4.)

ketegből beszélnek így, s hogy elméletek koránsem lehel anarchikus eszméket. Itt is az idők folytán örökké egyenlően tanító egyházat követték; egyrészt a felsőbbség jogait támogatták, de védték egyszermind az alattvalókéit, s ekkép a mai kor publicistái által hányt-vetett probléma megoldásán fáradoztak. Korlátolták a hatalmat a nélkül, hogy szétrombolnák, elviselhetlen békót nyomnának lábaira, s a társadalmat a zsarnokság szeszélyei ellen is biztosíták a nélkül, hogy azt engedetlenségre vagy lázadásra ingerelnék.

A legitimitás kimondója tehát a nép. A hol kimondja, s szavának érvényt is szerezhethet, például trónüresség esetében, ott tisztában lennénk. Hanem hol kétes a dolog, hol hatalom is támogatja az igényeket, mi itt a teendő? Vértől, füstöltől romok jelöljék a kérdés mely irány báni eldöntését?

E kérdést sem az uralkodó, sem a nép meg nem oldhatja, mert mindketten érdeklött felek lévén, nem lehetnek bírák saját ügyökben. Hogy tehát vér ne folyjon, voltak idők, a midőn a világon legmagasb törvényszék hívatott fel bírónak, t. i. az egyház, képviseltetve a szentszék által. „Egyedül ez a törvényszék van a világi hatalomnál magasb hatalommal felruházva, egyedül ez független, nem részes és önzetlen, egyedül ebben van minden egyébnél több garancia, tekintve az erkölcsiséget, igazságot, bölcseséget és tudományt, melyek ily magasztos és vallási ténykedésre megkívántatnak.”*) „Ez volt az egyetemes nagy bírónak, kihez minden nemzetiségi panaszokban lehetett fordulni, s ki soha sem gondolhatott birtokai terjesztésére, visszaélve közbenjárói hatalmával.” (Barrington). Átlátták a szentszék e részbeni illetékességét más vallásbeli lángeszű férfiak is, így Leibnitz azt monda: „Én azon nézetben vagyok, Rómában kellene egy törvényszéket állítani, mely a fejedelmek közti viszályokat eldöntené, és a pápát kellene elnökévé tenni, csakhogy ekkor szükséges lenne, hogy az egyháziak a régi tekintélylyel bírjanak, hogy egy kiigatásra remegjenek a királyok”. Pitt Vilmos Conzié püspöknek 1794. ezeket monda: „Mi személyes érdekeink s polit, nézeteink miatt nagyon elágazunk. Egyedül Róma emelhet föl pártatlan s minden külső érdektől ment szót. Rómának kellene tehát felszólalnia, kötelmét tartva inkább szem előtt, mint vonzalmait, a min nem is

*) Ségur, A forradalom. 199. 1.

kételkedünk”.) „A pápa tekintélyének elnyomása számtalan vizsályt támasztott a világon; mihelyt nem láttak maguk felett souverain tekintélyt, egymást pusztították a protestánsok”. (Puffendorf. De mon. Pont. R.) Innét van, hogy Bluntschli is oly nemzetközi legfőbb törvényszék után óhajtozik, mely a nélkül; hogy határozatai- és eljárásával anarchiát hozna elő, az igazság legfőbb elveinek érvényesítését és foganatba vételét az emberi hatalom e legmagasb régióiban is eszközölhetné, illetőleg biztosíthatná. Hasonlót akart tenni III. Napoleon 1859-ben a villafrancai békekötésnél. Ha ez eljárásnál is történt hiba, annak nem az elmélet oka, hanem az emberi gyarlóság és romlottság. Sok dolognál van ez így a világon, hogy t. i. az elmélet világos, igaz és tökéletes, de tökéletes alkalmazása lehetetlen, mert nincs semmi tökéletes a világon. E tekintetben az egyház, minthogy csupán vallási tárgyakban bír csalhatatlansággal, csak a világi tökély színvonalán áll, csak az isteni tan által megtisztított emberi bölcsesség sugalmi szerint cselekszik. Ámde minél jobban közelít a gyakorlat az elmülethez, annál jobban közelít az ember az igazsághoz, a rendhez, a jóhoz.

Hanem ez nem tetszik a népeknek vagy háromszáz év óta; az egyház anyai vezetését elvetették s lelkismereti peröket ágyukkal, az erősebbnek véres jogával döntenek, mert nem is marad egyéb eszköz s így a haladás daczára a pogányságra hanyatlanak vissza. Az egyház elhúzódik, mert ez nem legfőbb hivatása. És nincs többé, ki elfojtaná a fejedelmek közt a haragot, igazgatná az érdekeket, eloszlatná a gyanakodást. De nem is lehet, mert megszünt köztük a homogeneitás vágyak-, nézetek-, tanácsokban. A népek pedig egymást morzsolják. S míg a ker. középkor – mint Gaume mondja – alig látott nagy háborút keresztények között, most pataként omlik mindenfelé. A kard éle dönti el a legitimitás kérdését, s ezt aztán bevégzett ténynek nevezik; a mi nem egyéb, mint az erőszaknak szentesítése. Kétségkívül voltak még gonoszabb zsarnokok is. De a szerencsésen sikerült gonoszság alig találkozott becsületes embereknél is annyi közönbösséggel, elnézéssel, szóval: annyi helybenhagyással. Még nem merik kimondani: ha valaki

*) Cretineau: L'église romaine én face de la revolution, Paris 1860-

lopott, tartsa meg s őrizze jól, övé; pedig bátran nyilváníthatnák ez axiómát, hadd örüljön neki Patkó, mert csak annyiban különbözik e zsvány az úgynevezett bevégezett tények hőseitől, hogy ez kicsiben, papokat vagy gazdatiszteket rabol meg, amaz pedig a pápát s királyokat fosztogatja. A végrehajtott tények folytán nem rettegett kimondani az elméletet sem, mely szerint: nem a jog teszi az erőt, hanem az erő a jogot. Így Garibaldi ép oda jutott, a hol voltak a pogányok, kik az erőt tartották jogszerzőnek. És így igazolva van Muravieff monarchikus zsarnoksága Varsó- és Vlnában, a mexikói, athenei liberális zsarnokság, Garibaldi demokratikus zsarnoksága, Lajos Fülöp törvényes zsarnoksága, s minden bármi alakú zsarnokság.

Már most birokra tehát polgártárs! De ne feledd, hogy kik utánad jönnek, ugyanoly mértékkel mérnek, mint milylyel te azoknak, kik megelőztek; ne feledd, hogy a szabadosságnak nyitottál ajtót, s önkényt azon esetlegességnek teszed ki magadat, hogy mindig az erősebb elnyomjon. Ne hidd, hogy téged tisztelni fognak, ki másokat nem tisztelsz; mi biztost is akarsz hagyni gyermekeidnek, ha a törvényt odafönt nem tiszteled. Három ezer éve, hogy írják a történelmet, olvasd, hogy mily szívósan védték mindenha a legitimitást, tudva, hogy ez a társadalom enyve. Nyomozd bármely nép viszontagságait, belátod, hogy akkor szűntek meg létezni, mikor elalélt a társadalmi legitimitás. Általán a hagyományok elhanyagolása, az alapjogok felforgatása anarchiára vezet, ez pedig a szabadság elvesztéséhez, egy vagy többnek zsarnokságához.

Ugyancsak a legitimitás ügyében következőket mond Eötvös: történelemből tudva van előttünk, mily eredményekkel szokott lenni az állam vezetésére, ha az államfő nem érzi magát eléggé biztosnak, ha legitimitási oszlopai dőngettetnek. Hol az államfő biztosnak érzi magát állásiban, az ő és az állam érdekei közt a legnagyobb egység uralkodik, míg ellenkező esetben ellentét áll elő a két érdek között, s az állam érdekei, az önfentartás ösztönénél fogva mindig alárendeltek az uralkodóinak. S a mely kormány fennállhatása végett terrorizmushoz kénytelen folyamodni, vagy legalább örökös rendőri ügyeletre szorul, az államtagok ragaszkodását, mi minden kormányformának legerősb alapja, annál inkább el szokta veszíteni, mennél inkább tökélyesíté a biztosság

amaz eszközeit. Következik elégedetlenség, forradalom, lázadás, Im itt is, mint mindenütt, a gonosz mily nagy lánczolatát szüli a gonoszságnak. Végre, a kinek nagy erőre van szüksége, hogy magát fentartsa, soha sem fordíthat nagy erőt egyéb dolgokra.”

Csak szilárd alapon lehet állni erősen, azért lehető legmélyebben hajoljunk meg a legitimitás előtt.

A védett legitimitás érdekében azonban a hatalom-birtokos, ha absolut fejedelem s felsőségi jogait osztatlan bírja, ezen állapotot ne vélje változhatatlannak; mert míg gyermekkorában van a nép, a polit, öntudat nincs kifejlődve, a hatalom lehet absolut, de ez nem akadály, hogy a társadalom javának érdekében, minden jogsérelem nélkül a kormányalak módosulásnak vettessék alá. A hatalom, mely a társadalom jogait félreismerné', zavart, zendülést okozhatna. Mikor a nép polit, életben részt venni képes, a fejedelem kész legyen mindenhatóságából engedni. Láthatni ezekből, hogy a legitimitás föntartásának tényezője csak úgy a hatalom birtokosa, mint az e hatalom alatti nép. Örökre nevezetes példányképtil fog a történet által magasztaltatni azon fejedelmi legmagasabb elhatározás, mely szerint az ausztriai császár és magyar király Ó fölsége, az osztrák tartományokban hatalma teljéből annyit ruházott a népre, a mennyit csak a nép pol. képessége elbír. A legitimitásnak hozott ezen áldozata, a népeknek új indokul szolgál, hogy legitim érzelmeiben magát eltántorítani hagyni ne engedje.

Nyilvánvaló, hogy az általunk legjobbnak hitt legitimitási törvényszék, legalább a mi korunkban egyetemesen el nem ösmeretik. Talán még sok vérnek kell elfolynia, sok pusztulásnak bekövetkeznie, s még néhány század dicssugarának leszállani az egyházra, míg az emberek felocsúdnak ismét annak tudatára, hogy az Isten, midőn vallási dolgaink elintézésére csalhatatlan pápaságot alapított, ezt politikai viharos szélvészeink fároszául is kitűzte. Addig is tehát mindenki azon körben, melyet befolyásával elér, a legitimitásnak társadalmat fentartó elveit védje, mindig az egyháznak a hatalomról szóló tanát tartva szem előtt.

Talán sehol sem ártott a túlzás annyit, mint e nemben. Meglehet, némelyek jóakarattal egyik vagy másik részre hajlottak nagyobb súlylyal, ez azonban soha sem volt hasznos a társadalomra.

Ha az isteni jogot igenis kiterjesztjük, s talán a hatalom tulajdonosát olyképen trónraválasztottnak hirdetjük, hogy az által minden tetteivel csupán csak Istennek felelős, akkor az egyház tanának ártunk, s azonosítva a vallással a zsarnokot, az elsöre is átruházzuk a gyűlöletet, melynek az utolsó kitéve van. És viszont, a társadalmat oly hatalomosztogatónak tanítva, a ki az adottat bármikor elveheti, ártunk a társadalomnak, mert ennek legfőbb ellensége a lázadás, ama tannak pedig a forradalom és zendülés közvetlen kifizolásai. Igyekezzünk inkább köztudatra emelni azon igazságot, hogy a mit egyszer a társadalom adott, azt az említettük eseteken kívül el nem veheti. Tartsuk meg a „ne orozz” tilalmát legfőképen a hatalom irányában. Mondják ugyan, ha megszűnnek ama feltételek, melyek valamely jog gyakorlatához szükségeltetnek, nyilvánvaló, hogy a kormányzás is visszazáll a nemzetre, épen úgy, valamint az eszelős tulajdona, mivel vele élni nem tud, a közállamra háramlik vissza. Csakhogy, ha a nép valamely családot kormányra kitűnőnek elismert, s ennek a kormányjogot általadta, ha ezen egyes tag alkalmatlan a kormányra, nem szabad trónvesztettnak nyilvánítani a családot, hanem egy másik tagját ruházni fel a bíborral.*) Gondoljuk meg, hogy azon bármily nagy összeg, melyet a fejedelmi méltóság fénybentartása elnyel, roppant csekélység azon véráramlásért, mely a királyválasztások, vagy más hatalomváltozási alkalmak idején kiontatott, vagy azon nagy temetkezésért, midőn egy egész nemzet vértől ázva a történet temetőjébe stilyed.

8. §. Szabadság.

Szabadságról csak emberre nézve lehet szó, minden egyéb a természetben nem szabad. Az ember szabadsága, Istennel való ha-

*) „A nép souverain arra, hogy átadhassa a hatalmat... Hanem minden dologban szereti az idő szentesítését] Meghajlott tehát azon elv előtt, hogy valamely családban örököltsék a hatalmi tekintély, jól tudva, hogy érdeke és méltósága egyaránt kívánja, miszerint tiszteletteljes és időszenesítette szeretettel körözze azon hercegeket, kik a kormányzás kötelmére s veszélyes tisztségére hivatvák.” – Cretineau, II. 244. L'église én face avec la revolution. Paris. 2. kiadás. II. 244.

sonlatosságának kifolyása, az Isten lényének viszfénye az ember lelkében. Az Úristen tűri inkább isteni fölségének, ha szabad így szólnom, megcsonkítását, midőn az ember őt szabadságánál fogva megbántja, tűri az igazság és méltány letiprását, midőn szabadságával visszaélve, embertársai-, az Isten teremtményeivel roszul bánik mintsem túrné, hogy szabad ne legyen! Kinyilatkoztatása- és a világkormányzásában is mily gyöngéden őrzi az ember szabadságát! Csak szabadon végzett tetteknek ígér jutalmat és büntetést. Azért mondja Euler: a szabadság oly lényeges tulajdona minden szellemi lénynek, hogy még Isten sem bírja attól megfosztani. Elvenni ezt tőle annyi mint megsemmisíteni. Ez egyéniségének pecsétje, ez azon iszonytató felelősség forrása, mely az élet minden akaratból származott tetteire nehezül.

Az Isten szabadsága korlátlan, az emberinek vannak határai, ebben különbözik az Istentől. Az ember ugyanis elméjére nézve foltos nap, melyet majd saját göze, majd a bűnök párái befellegeznek, akaratára nézve békételen vulkán, melyre, ha isteni akarat nem tesz oltó fedőt, lázongni meg nem szűnik. E két gyarlóságánál fogva, vezérlő szövétnekül, viseleti modort szabályzó mintául, törvényeket szabott az Úristen, melyeknek szabadon engedelmeskedve, elégedett a földön s boldog is legyen a másik világon. Az embernek tehát, épen mert szabad, törvényekre van szüksége. És e tekintetben lehet mondani: „a szabadság a törvény despotismusa”, mert csak Isten adhat oly törvényt, mely abszolút érvényű, melytől nincs íőlebbezés, melytől nincs fölmentés. Más tekintetben e meghatározás iszonyatos hazugság, ünnepélyes kimondása a zsarnokságnak. Mert akkor nem kell egyéb, mint mindenre törvényt szabni, mindenbe a törvény horgával avatkozni, a törvény által rablánczot kovácsolni, s végre egy büntető törvény által megparancsolni, hogy az egész nép ezt szabadságnak tartsa s ellene feltámadni ne merészeljen. A szabadság ilyképen a zsarnokság legpokolibb neme lenne, mert a vérengzőt még csak öntudatának fulánkja sem mardossa, miután azt a törvény parancsolja. – Oh, a mi korunk mondhat ilyesmit, mely kegyetlenebb törvényeket látott alkotni, mint a legdurvább zsarnokok, midőn nincs bűn, nincs az emberi szellem oly hóbortja, melyet nem parancsolt volna, nem formulázott, nem szentesített volna a törvény. Az igazság és törvény nem synonymák,

Ilyen szabadság van jelenleg Piemontban, ott ugyan még most a zsarnokság csak az egyház-fosztogatásban nyilatkozik, de tovább is fog menni, mert a ki mindent tehet: akar is mindent tenni. Mint mindenütt, úgy a parlamentben is a többség mindig a kisebbség elnyomására hajlik. Azért másképen kell definiálni a szabadságot, mert a szabatos definíciók a tudomány kulcsai.

Az uralombani részvétel, a miért hajdanta a szabadság nevében küzdöttek, sem nevezhető szabadságnak. Ez, a sokaság uralodása, csak úgy nehezedett az alattvalókra, mint a korlátlan despota, avval a különbséggel, hogy e terhet a nép maga teszi maga fölé. Igaz, hogy a mit maga szerez az ember könnyebben tűri, s így egynémely nép, mely elúzta uralkodó dynastiáját, a demokratikus caesarismus-nak hátgörnyedve hódol, hanem végeredményben ez mind a szabadság elfojtása. Az egyéni szabadság eszméjét a politikaival szemben az egész ókorban nem ismerték. Aristoteles kimondja, hogy: „arról győződjék meg minden polgár, hogy önmagában semmi sem, hanem mindnyájan az államéi”. (Politica. 8,1.) De bár az egyéni szabadság különös jogköréről, hova az állam hatalma nem terjeszkedhetik, a régieknek fogalmok sem volt, meg kell vallani – mondja Eötvös II, 13 – miszerint a kereszténység föllépésekor már érezek szükségét, hogy az egyéniség szabadságát védeni kell az állam mindenhatósága ellen. De az egyéni szabadság eszméjének gyakorlati következményeit csak a kereszténységnek kell tulajdonítani, mert ezen eszme csak a kereszténység által lett egyetemivé, s egész tündöklésében a rabszolgaság eltörlésében ragyogott, mely ugyan lassan haladt elő, mert az egyháznak a tulajdont tiszteletben kelle tartania, hanem kifogyhatlan eszközeinél fogva elvégre csakugyan elenyészett, s a második században már rabszolgából lett pápát látunk ülni szent Péter székén.

A mit a francia „Declaration” 4. és 5. §-a mond, hogy: „a szabadság abban áll, ha azt teszszük, a mi másnak nem árt”, és „a törvénynek nincs mást tiltani joga, mint a társadalomnak ártalmas cselekedeteket”, ez szintén nem igaz. Mert mi lenne akkor a morálból, ha szabadnak nyilatkoztatva az embert, szabadságának más korlátai nem lennének, mint embertársai jogainak tiszteletben tartása. Az ily definitio azon hamis fogalomra vezetne, hogy az ember

minden kötelmei a polgári törvények teljesítésében foglaltatnak. Vannak pedig más kötelmeink is. Az assemblée mondhatta volna, hogy a szabadság azon fogalomban áll, mely szerint az ember cselekedeteit a törvény szabályaihoz alkalmazhatja, azután megkülönböztethette volna az erkölcsi és polgári törvényt, s akkor a nélkül, hogy kilépett volna a természeti jogból magukkal a pogányokkal mondhatta volna, hogy szabad az, ki kerüli a rosztat s gyakorolja a jót. „Liber est aestimandus, qui nulli turpitudini servit.” Cicero. Ha nem akart más, hanem csak polgári szabadság és polgári törvényekről szólani, meg kellett volna ezt említenie, hogy ne hintsen a tömegbe zavart eszméket. Akkor elismerjük, hogy a polgári törvényhozásnak csupán a külső viszonyokat kell szabályoznia, s ezeket egybefoglalva így fejezhetjük ki: „Ne laedas!”

A keresztény szabadság belső önelhatározáson alapszik. Ezen fogalom tehát kizár minden külső kényszert, mely az embert a jóra sarkalná, feltételezi a belső szükségességet, mely által az akarát nem ugyan külről, hanem belső ragadtatásból magát tette határozza, továbbá föltételezi legalább ez életre nézve a bűn elkövethetését is. Ilyen szabadságból eredt jó cselekedetek kedvesek Isten előtt.

Ezen isteni szabadság mintaképe után indulva, mondjuk mi: a szabadság az igazságosságnak despotismusa. „Le despotisme de la justice.”*) Ne mondja valaki, hogy a szabadság: „képeesség azt tenni a mit akar” vagy „képeesség tenni és nem tenni”, éhez hasonló szólások sarkcsikorogva forgatják fel a társadalom alapjait, mert nem csak magamnak van szükségem a szabadságra, hanem embertársaimnak is, s mások szabadságát zabolátlán vágyaimmal akadályozni, megsemmisíteni akarom; hogy ezt ne tegyem, korlátokra van szükség, melyek a kicsapongó gerjedelmeknek gátat vessenek, a jót védjék, a gonoszt ártalmatlanná tegyék, az embert saját maga fölé emeljék egy jobb állapotra való kilátással, a gonoszt a büntetések félelme által a rosztól elszoktasák. Mindezen korlátok összeségét alkotja a társadalom. Midőn Rousseau azt mondja: „a társadalmi rend nem a szabadság végett van teremtvé, hanem ellene”, annyiban igaza van, hogy ezen társa-

*) Montalembert. Oeuvres I. 42.

dalom csakugyan akadályoz bennünket „azt tenni a mit akarunk”, akadályoz bennünket a vadállatok szabadságában, melyek egymást ölik, s a boa-kígyónak senki sem veszi rossz néven, mikor fán le-selkvedve az oroszlánra zuhan s agyonszorítja. Ezen szabadságtól mentsen az Isten, s kérnünk is kell őt ezért, mert odajutunk a hol azt kiáltják: az erőben áll a jog. Egymást megemészteni nem szabadság. Úgy látszik nem vagyunk messze a boa öleléseitől? Hova vezet a szabadság ama vad meghatározása, pompásan mutatja ama körülmény, hogy Washingtonban, a szabadság fővárosában, az emberek bizonyos jelszavak alatt összetársultak a rend fenntartása végett. Ha este hazamenve rablókra akadnak, elkiáltják a jelszót, s társaik előjönnek a szomszéd utcákból. ím ilyen társadalmi életet teremt az állatok szabadsága. Azért ama szabadság országa után epedünk, midőn a jó gyakorlásában az út úgy van megvédve, hogy nem kell mint a zsidóknak egy kézzel kardot forgatni, a másikkal meg építem, hanem lelkünk minden erejét a jónak művelésére alkalmazzuk. Mi tehát azt mondjuk, hogy nem tréfás szójáték, hanem mély bölcsességű gondolat a toscanai börtönök ezen felirata: „libertás”.

A szabadság tehát az igazságosság, a méltány uralma, vagy M-rel szólva zsarnoksága. A szabadság különféle körülményekben nyilatkozván, több névvel kell azt megjelölni, de mindig szabadság az. Magában foglalja tehát a következőket:

1. A vallási szabadságot, mely áll a lelkismeret, a cultus, a proselytismuTszabadságából.

2. Polgári szabadságot, mely áll a személy- és lakhely-szabadságból, a tulajdon és az adó-meghatározás szabadságából.

3. A politikai szabadságot, mely minden egyénnek biztosít szabadságot ártörvények alkotásában s a közvagyon feletti felügyeletben.

4. Az oktatás szabadságát, mely írás-, könyvek-, szó- és példa-adásból áll.

5. Az igazgatási szabadságot a család-, község-, megye- és államban.

6. A társulati szabadságot, ebben foglaltatnak a nemzetiségek; a tőkék összehalmozása nagy vállalatokra, a kezek társulása nagy munkára, a szívek és lelkismeretek társulása imádkozás

vége, a szeretet gyakorlása végetti társulások. Az ezen pont alatti szabadság terjedésétől függ különösen a polgárisultság haladása. A vallási szabadság alatt értjük az egyház azon szabadságát, azon jogát, mely szerint ügyeit saját elvei szerint vezetheti, s mind ebben az államnak csak általános törvényei alá van vetve. Ezen jogát elismerjük mi minden felekezetenek, melyet egyszer az állam elfogadott. A szabadság e jogát meg kell különböztetni a privilégiumoktól. Az egyház sok szabadalommal bírt, de ezek nagyrészt elenyésztek, hanem élhet nélkülök is az egyház. Mindazonáltal szabadalom és megnyert jogok egymástól megkülönböztetendők. Jogait védeni soha meg nem szűnik az egyház, s hogy ezek az államtól, mint a jog fenntartására célzó intézménytől megvéddeszenek, csak úgy követeli, mint bármely más jogképes személyiség. Az egyház államhozi viszonyát másutt tárgyaljuk, itt csak azt akarjuk megemlíteni, hogy midőn az egyház jogkörének figyelembe vevését követeli, s az állam orosz vagy angol pápaféle beavatkozását föltétlenül elutasítja, ez által nem akarja teljes elválasztását az egyháznak az államtól, s oly függetlenséget, hogy egymásra gondjuk se legyen; hisz akkor az állam, mely minden jogkörnek megvédésére van alkotva, föladatának egy részét betöltetlenül hagyán; hanem csakúgy független mint egyéb jogkörök, például a családi. Itt is követeli az országászat a függetlenséget, s e tekintetben legfőképp áll az angol közmondás: „my house is a castle,” hanem e jogkör végvonalainál kezdődik az állam védelmi, fölügyeleti segélyjoga. Ha ez általán áll, mennyivel inkább akkor az egyházra nézve, mely nem csak engedelmeskedik az állam törvényeinek külsőleg, hanem lelkiismeretesen, s erre híveit égi erejének minden eszközeivel inti. Valamint a házasság nem bontatik fel, ha a férfi a férj ügyeit, az asszony pedig a feleség dolgait végzi, épen úgy az állam és egyház közti viszony nem szűnik meg, ha mindenik saját ügyeiről gondoskodik. Midőn tehát az önkormányzás elvének egyetemes behozatala által mindenütt azok ténykednek, kik a siker iránt leginkább érdekelték, az egyház méltán megkívánja, hogy kormányzóit, hivatalnokait maga válaszsza; az aztán a mi dolgunk, hogy a nép, illetőleg a papság az egyház fejének mily mérvű befolyásával; csakhogy a kinevezési jog ne az államnál legyen, mint melynek kinevezést eszközölő „factorai a legjobb akarat mellett sem találják el a valódi

férfiút. Mit mondjunk, ha a jó akarat helyét ellenséges indulat pótolja? Ez aztán valódi rákfenéje lesz az egyháznak; mert ekkor nem személyes érdekek, hanem különféle mellétekintetek, politikai nézetek, vagy éppen egyháziatlan érzület lesz irányadó. Hiszen a szabad közművesek egyik szabálya mindenütt elvtársaikat hozni be, ők pedig attól nem irtóznak, hogy mily pusztítást okozhat egy, elveikkel saturait egyházi férfiú. Azért jól mondja Ketteler: „minden egyházi szabadságaink semmit sem használnak, míg a legfontosabb állomásokra méltó papok helyett bérenczek tétetnek” (95. lap.). A mi a tanítást illeti, annyit feltehetünk az állam embereiről, hogy tudják meg, miszerint csálhatatlan igazságként csak azon tanokat adja elő, melyeket Krisztus Urunk és az apostolok tanítottak, s melyekre nézve a Szentlelket kapta; minden más az emberek szabad kutatására van bízva. Ezen csálhatatlansága által nem korlátozza az ész birodalmát, nem akaszt nyűgöt a lélek szárnyalására, mert e tanok úgyis ama régióból valók, hova nem juthat természetes tehetségeivel az ember; midőn tehát az ezen tereken való siker nélküli kalandozástól visszatartja, még használ neki, mert erejének súlyát, tehetségének megfelelő tereken érvényesítheti. Ezek folytán a placetum váltig fölösleges, mert hittani dolgokban merőben illetéktelen az állam, az életbe bevágó dolgokban pedig tudhatja az állam, hogy az egyház isteni eredete folytán rosztat nem rendelhet. Az egyház a katakombák idejétől fogva tanítani meg nem szűnik, hogy az állam isteni intézvény az emberek üdvére. Hiveit arra buzdítja, hogy az állami hatalomnak, míg csak nem ellenkezik az Isten rendeleteivel, az Isten kedvéért engedelmeskedni tartoznak. Az állam javát minden szellemi eszközeivel előmozdítja, örül a rendezett államviszonyok felett, szomorkodik romlásán. Végre hirdeti, hogy ki törvénytelenül áll a hatalomnak ellen, Istennek áll ellent s kárhozatot szerez magának.*)

Mi tehát szabadságot, jogbiztosítást kívánunk, nem szabadalmakat. A vallási szabadság, melyet ezelőtt s most is, a kath. egyháznak ártani akarásból, védettek, napjainkban az egyház javára szolgál. Tudjuk azt is, hogy habár a reformátorok gyakori szavajárása ez volt, életbe soha nem léptették, s Luther, Calvin, VIII. Henrik nem csak a katolikusokat üldözték, hanem azon protestánsokat is,

*) Péter, I. lev.

kik nem úgy gondolkoztak mint ők, s hogy a reformatio Angol-, Németországban és Hollandban csak iszonyú vérengzések árán sikerült; és viszont, a hol komolyan hozzáfogtak a kiirtáshoz mint Spanyolországban, ott ki is irtották; nem a szabadság használt tehát a protestantismusnak. És mit jelentsen az, hogy a hol más vallások csak türetek, mint Piemontban, Spanyolországban, ott fosztogatták és üldözték az egyházat? A szabad vizsgálat mindenütt a kath. igazságnak kedvez, s az eretnokség kénytelen vagy valami elnyomáshoz, mit a törvényből csavarnak ki, vagy lázadási erőszakoskodásokhoz folyamodni, hogy megállítsa a kath. hit terjedését, így van ez Angol-, Svéd-, Poroszországban. Mai napság a szabadság- vagy tudománytól félni igazán annyi, mint kételkedni az igazságban. Jól mondja Rendu: „A kath. igazság mindennel megbirkózott, a tudomány különféle nemei támadtak ellene, de elvégre kénytelenek voltak leborulni előtte s elismerni isteniségét. A támadás felvett már minden alakot, felhasználta minden eszközt. Csak nyitva legyen a catholicismus utja s eljő az mindenüvé.”

A második, harmadik és ötödik pontra nézve, azon kívül a mit egyebütt, és nevezetesen a felelős kormány- és önkormányzatról mondunk, ezeket jegyezzük meg. A mit a természeti állapot szabadságáról beszéltek és írtak mind hiú ábránd. Az embernek társaságba kell lépnie, hogy szabad lehessen, csak ott művelheti ki magát, s csak a műveltség adja meg az erők azon fokát, mely a szabadságnak alapföltétele; e nélkül rabja lesz az őt környező természetnek, s azzal szemközt s egyedüliségében csak a legnagyobb gyámoltalanság tudatát érezheti. Azonban, a mily szükséges a társadalom, annak ténykedő nyilatkozása az állam, s a hatalommal felruházott közeg: ép oly szükséges a szabadság biztosítására, hogy az egyén részt vegyen a közakarásban, s hogy miket közelségében maga jobban végezhet mint a hosszúkarú, de végizmaiban gyenge állam, azokat maga végezze. Nincs nagyobb tévedés mint az, midőn az állam erejét, üdvét az államhatalom terjedelmében keressük. Ez ép oly dőreség lenne, mint ha a test egészségét annak terjedelméből mérnék meg. Nem igaz az Erzsébet idejebeli angol közmondás: „A királyoknak nagy füleik vannak, mindent hallanak”. Az Isten úgy akarja, hogy a tekintély és a szabadság egymást kiegészítsék. Bármely tekintély, akár az atyai, akár a Krisztus által alapított egy-

házi, mihelyt az Isten kitűnő adományát, a szabadságot figyelembe nem veszi, kárhuzatosan működik. Az államban nem csak az egyéniség, nem csak az egyes ember, hanem, az erkölcsi testületek – erkölcsi, hogy erkölcsös céljaik legyenek – mindannyi szervezetek, melyek által mozog az emberi élet, s mindnyájába egészséget önt az állam. Ha már most ezen legfelsőbb Organismus korlátait túllépi, s más szervezeteket fölemészt, oly dőreséget tesz, mint a ki fejével falnak megy, midőn ezt kezével kellene tennie. Mennél inkább átadja magát az állam az ilyen iránynak, annál bizonyosabb, hogy elhanyagolja tulajdonképi mezejét, s valódi feladatát sokak romlására téveszti el.

A negyedik pontra nézve elmondjuk a szabadság biztosítékait az oktatás című cikkünkben, kijelölve a szülék hatalmát gyermekeik oktatása végett, kiemelve az egyház isteni hivatását, mely örökre minden nemzetek tanítására van felhatalmazva.

A hatodik pontra, a társulási szabadságra, azokon kívül, miiket a szerzetes rendekről, mint a társulás legnagyobb áldásait előhozó intézményről megemlítünk, a következőket kell elmondanunk. Valamint az állam korlátlan hatalmából származható veszélyeket az által hárihatni el leginkább, ha czélszerűleg rendezett s bizonyos körben, önálló községekben, oly eszközt állítanak elő, mely megszünteti az egyén elszigeteltségét az államhatalom ellenében: úgy e czélt a községben csupán czélszerűleg szervezett egyletek alkotása által érhetni el, melyek a község körében egészen hasonló eredményekre vezetnek, mint a szabad községek az állam körében, t. i. megszüntetik azon elszigeteltséget, melyben máskülönben lenne az egyén az állam ellenében. Az egyletek alakítása az egyedüli mód, pajzst alkotni a majoritás zsarnokságai ellen, egyedüli mentőszere a kevesebbségnek. O'Connell is nagyszerű megváltási munkáját a kath. társulat alakításával kezdette meg. Rövidlátású emberek, kik ki nem vehették a csekély eszközökből előteremthető nagy eredményeket, nevétek a havonkinti kétkrajczár adó aláírását, melylyel a britt hatalmat, a világ gazdagságát megtörni készültek. Hanem tények mutatták csakhamar, hogy ezen kezdetben kevésre becsült társulat lett a hadigép, melylyel az eretneki despotismus városát megtörni s bevenni lehetett. Hihetetlen, mit nem tett a kormány eme társulat elfojtására, Ámde O'Con-

nél, ha egy név alatt betiltották, más alatt elevenítette föl. Midőn elvégre a minisztérium Northumberland, írlandi alkirály számára megnyerte az engedelmet, hogy elfojthasson minden politikai társulást, legyen bárminő a neve; O'Connell ízelők társulatának nevezte: „Association pour faire des goûters.” Ekkor elfáradva a mindig új név alatt feltámadt oconnellianismust üldözni, engedte létezni, bevallva tehetetlenségét egy türelemben kimeríthetlen ember ellenében. Németország kath. szellemének fölüdítésére ama néhány ezer egylet, s hazánkban is a Szent-László társulat, Franciaországban 1300 egylet bizonyosan üdvösen hat. A belgiumi katolikusok ép e napokban szabadságuk árnyai alá hívták a kath. nemzetek kitűnőbbjeit, és itt esküdve a nap fényében, a világnak hallatára kimondák, hogy a kath. egyháznak jogai vannak, s ezen jogoknak védői lesznek örökké.

Montalembert monda, hogy a vallásnak szüksége van szabadságra, a szabadságnak vallásra.*) Ezt mondjuk mi is, s miután látjuk, s a történet is tanít rá, hogy zsarnokság alatt soha sem virágzik a vallás, még ha kegyekben részeltetik is az egyház, nem csak azért, mert a zsarnok szeszélye változik s mérges dérkint csap le erkölcsvirányaira, mihelyt akadályokat tűrni meg nem szokott szeszélyébe ütközik, mint tett VIII. Henrik, ki Luther ellen irt, azután maga is reformált; – hanem, mert az oly vallás, melyet a zsarnok csak azért ápol, hogy ostort fonjon belőle, nem hat a szívig, példa rá Oroszország, hol rettenetesen vallástalan a nép gondolkozó része, ámbár annak az is oka, hogy a kereszténységet ama elnyomogatott formában látja, t. i. az orthodox egyházban, melynek papjai a politikai bűnököt bevalló bűnöst feladni tartoznak stb. Ezeket látva, azt is be kell vallanunk, hogy a szabadság nem létezhetik vallás nélkül.

A szabad embert, ha hatalom is központosul kezében, csupán a vallás őrzi, hogy avval mások elnyomására vissza ne éljen. „La religion est sa sauvegarde, son contrepoids naturel et legitime.” Láttuk is azt, hogy a vallástalan ember, bármennyire kurjant, mert megszokta, a szabadság mellett, ha valahol elnyomatik, épen nem indul fel, hanem talpát nyalja a zsarnoknak, s ez természetes, a ki

*) Intérêts Catholiques. Oeuvres. V. 67,

Istent nem hisz, nem szeret, nem szereti felebarátját sem. így már Lengyelország elosztását, a mi Mária Teréziának annyira fájta, a mi ellen a pápa s III. Musztafa tiltakozott, a vallástalan bölcsészek dicső tettek mondták. Azonkívül a vallástalan szabadelvűség mindenütt hazafiatlanságra, sőt hazaárulásra vetemedett.*) Hanem minek keresnénk régi példákat; a szemünk előtt elvonuló tényekbe vakon markolva, elég esetet, tételünket bizonyító adatot találunk, pedig napjainkban minden nagyobb tett a szabadság nevében indítatik meg. A modern szabadság, az Istent mellőző szabadság classicus földjén Piemontban ím lássuk, miként osztják a szabadságot; 54 püspök számkivetésben, ez a lelkesmereti szabadság; húszezer a börtönben, ez a politikai szabadság; a napi sajtó összetörve, a lapok nyomdái szétrombolva, ez a vélemény szabadság; rablás, gyilkolás minden városban, az ifjúság nevelésére szerzeteseknek adott birtokok államjavakká nyilatkoztatnak, s 26 ezer szerzetes az éhhalálnak átadva, ez a személy- és vagyonbiztosság.**)

Mi különbség tehát, ha parlamenti többség gyilkol Itáliában vagy Murawieff Lithvániában? Parlamenti többség irtotta Irlandot, miként II. Katalin és I. Miklós Lengyelországot, a convent irtotta a Vendét, miként a szultán a keresztényeket, a turini parlament írta Nápolyt mint Juarez Mexikót. Az önkény öltön magára caesar, demokratia, köztársaság, parlament nevet, mindig csak önkény marad. Ne csalódjunk, a formák és nevek nem fogják meghozni a szabadságot, Legyen meg az egyházi szabadság s minden szabadság megjön.

Meg kell itt még említenünk; az egyháziak közt alig található, de némely világi körökben divatos kifejezést, a mely így hangzik: „Szabad független egyház kell nekünk, le kell vetni Róma igáját.” A szelídebbek szójárása ez: „Elégedjék meg a pápa a főfelügyelettel, mi majd magunk végezzük ügyeinket”. „Alakítsunk nemzeti egyházat”. Mily iszonyú tévedés! A szabadság nevének kiáltása mellett bilincset kovácsolnak az egyház számára. Ha nem állna előttünk a francia papság példája, megbocsátható lenne e tévedés, hanem ott állnak ők vérborítottan, futva a világ négy széléin. Okuljunk; hiszen a nemzeti egyház nem egyéb, mint végleges eltiprás

*) Les erreurs sociales. Migne. Nouv. Enc, 19. kötet.

***) Religio, egyh. folyóirat. 1863. I. 18. sz II. 11. ez-

s a kereszténység lassú sorvadása, mert tudni kell, hogy ámbár az Isten karja sosem hagyja el az egyházat, megtörténik, hogy némely tartományban, hol virágzott valaha, elenyészhet; elveszett csaknem egész Keleten, Scandinavia s Németország egy részében s vész a szláv fajok között. Legtöbbnyire absolut hatalmak által nyomatva veszett el, hanem nyomatik az, mihelyt úgynevezett nemzeti egyházzá lesz. Tudjuk, hogy ezt azért teszik, hogy annál könnyebben használhassák eszközül, hanem ez haszontalan remény. „A vallás – úgymond Eötvös – annyiban szolgálhat támaszul az az államban, a mennyiben az állam fensőbbnek tekinti a vallást, s parancsait zsinórmértékül veszi eljárásában; ha eszközül akarja használni, mint oly intézményt, melynek ez élj a az állam fenntartása: szükségkép akkor találja magát megfosztva a támasztól, mikor leginkább rázorult”. De főleg ártunk evvel a vallásnak. A hitigazságok természetfölöttiek, az erkölcsi törvények eszméje világfölötti, s így csak tekintély miatt fogadtatnak el. Ez a lelkismeret szabadsága, hogy a természetfölötti rendben csak isteni tekintélynek hódol, hisz s tetteiben engedelmeskedik. Ez az ember nemes büszkesége, hogy oly igazságokban, tételekben, melyekhez alkalmazkodva, legcsábítóbb ingereit megfékezi, emberi hatalmat, beavatkozást nem tűr. Már pedig, hol van ily tekintély, elegendően nagy arra, hogy a mire legbüszkébb, hogy eszét annak alávesse, pedig a hit az ész leigázásában áll! Ha Muszkaországban a staroverczik óvást tesznek a kormányzó synodus ellen, mivel annak a czár az elnöke s máig nyolcz millióra szaporodtak, mi történnék közöttünk, ha csak gyanítanók, hogy az egyházi hatalom a világi kormánynak eszköze, hogy nem ösztönszerűen cselekszik, s nem lappang-e valamely bulla, brève, encyclica alatt egy harmadiknak érdeke? Ilyen kellékekkel csupán a pápai tekintély van felruházva, csak ez eléggé magas arra, hogy meglássák az egész világon s előtte meghajoljanak. Már most ki nem látná be, hogy nem annyira a papok érdekében van az egyházi szabadság, hanem főleg a világiak kedvéért. Ezekelőtt ugyanis elutasíthatlan követelménykép jelentkezik annak tudata, hogy azt, kinek elismerik jogát, miszerint lelkismeretüket és eszöket az isteni törvény igája alá hajtja, hogy ezt minden emberi befolyástól menttnek tudják. A protestánsok ítélik papjaik tekintélyét, azért az állam korlátlanul befoly

a protestáns egyházba, amaz főnöke is levén. A racionalisták, kiknek csak arra való a pap, hogy keresztelje gyermekeiket s temetni járjon, nem igen törődnek mily viszonyban van egyházi szolgájok a hatalommal. Hanem egy őszinte katolikusnak érdekében áll, hogy papja az isteni titkok kútforrásával legyen összeköttetésben, hiszen mielőtt atya, polgár, ügyvéd vagy választó lenne, már volt keresztény és bűnös, szüksége van tehát, hogy taníttassék, vigasztalást és bűnbocsánatot nyerjen. Midőn tehát hitünk szerint engedelmeskednünk kell papjainknak, érdekünkben áll, hogy tekintélyük isteni függetlenség fölségében ragyogjon. Csak így igazoljuk és indokoljuk engedelmisségünket, ha ezen hatalom lelki jogainak gyakorlatában mindenkor szabad. VIII Pius ezen meghatározása szerint: „libera est (ecclesia) institutione divina, nullique obnoxia terrena potestati, intemerata sponsa agni Christi Jesu.” (1830)

Minthogy tehát a kereszténység az emberiség vallása, és a pápai tekintély kifolyása, az egység eszméje annyira összeköttetésben áll lényegével, hogy minden vallásos tusák sem voltak azt képesek semmivé tenni: a ki ama kereszténységben önálló nemzeti egyház alakítására törekszik, a mely törekvés a központtói távolodás erejénél fogva szakadással végződik, a ki gyöngíti az éltető elemet osztó központtali közlekedést, a mely kormány vagy nemzet a püspökökből feketébe öltözött főnököket alkot, s csakúgy rendeli a gyászpompákat bárkiért, mint polgármester a halottas-szekeret, az ily mankóul használt bot nem virul fel, nem növekszik terebélyes fáyá. Oly egyház, mely nem más mint csak egy ága a kormányzatnak, kényszerítetik a világi hatalom minden viszontagságait megosztani, dőreségei- s bűneiben solidariter részt venni, természetes, hogy ekkor gyűlöletessé válik a népek előtt. Egyébiránt, hogy mily eredményeket szül az egyházi rationalismus, példa rá a gallican egyház, melyet a francia clerus említeni is átall, de melyet ápol a kormány.*) Íme mit mond róla Heine. Ezen médiatisait egyházban a tisztségeket az Oeul de boeuf-ben osztják, vagy pedig

*) A kormányok ne feledjek, hogy a nemzeti egyházak szervező papja Gregoire mit mondott 1792. sept. 15. „Tudjuk – így szól – hogy a dynastiák emésztő fajok, melyek csak emberi hússal élnek. A királyok története nem egyéb mint a nemzetek martyrologiuma.” A ki az egyházhoz hűtlen, miként lehetne hű a világi hatalom iránt?

a maitresse-ek boudoirjaiban, főnökei mint udvari domestique-ok paradiroznak, s az apát- s püspök-jelmezek, a mitra s pallium udvari livrée-nek tekintetik. Ezeket szem előtt tartva, ne feledjük szent Ambrus mondatát: „Ubi Petrus, ibi ecclesia.”

9. §. Felelős kormány.

Montesquieu szerint szükséges, hogy mindig legyen valami, a mitől féljen a kormány. Az emberi gyarlóság, gög, önösség, uralkodásvágy vitán felül álló tényeinél fogva, ezen igazságról tanúskodik a történelem, s bizonyítani fogja minden századok folytán a jövőendő.

A mindenhatóság oly tulajdon, mely a halandóra mindig veszélyes lesz, sőt tagadhatlan tény, s ezt ismét a történelem bizonyítja, hogy azon mértékben növekszik a veszély, minél korlátlanabb lett az egyes hatalma.

A régebben múlt korban tudjuk, ki vont határt a zsarnokok kényének. Majd egy püspök, ki a templom küszöbéről eltiltá a vérengző fejedelmet; majd egy zsinat, mely a jogtalankodó császárt kiigtatással sújtotta s nagyobb bitorlást eltávolított. Főleg azonban volt a pápa; ez ha az evangyeliommal kezében a pápai trónon állt eléggé közel volt az éghez, hogy vallássugalta döntvényeinek késedelem nélkül hódoljon a korlátokra türelmetlen fejedelem. Innen történt, hogy a keresztények között a pápai befolyás folytán ismeretlen volt a despotismus. Azaz, a hatalommali visszaélés gyakori volt ugyan, hanem a hatalomnak egyben való öszpontosítása, a társadalom minden jogainak egy emberben való személyesítése s minden akaratóli lemondás, hogy ezekkel egy személy ruháztság fel, ez mind ismeretlen és lehetetlen volt. Az egyház befolyása alatt értek a polit, szabadság axiómái, a minő p., Guizot által bizonyított, ezen középkori tétel: egy adónem sem törvényes, ha bele nem egyezett az, kinek fizetnie kell; senki sem tartozik engedelmeskedni oly törvénynek, melyet kívüle hoztak. Az egyház látó szeme előtt beszélt az arragoniai cortes eképen a királynak: „Mi, kik egyenként annyit érünk mint Fölséged, s egyúttén többet, mint Fölséged, mi hűséget esküszünk annyira, a mennyire megtartja szabadsá-

gainkat, ha nem, hát nem”. Az aranybulla is 1222-ből való. Az egyház az elnyomó bitorlót soha sem gyámolította, hanem inkább erejének egész teljével fentartotta sújtani akaró karját. Ha mi az akkori vad erkölcsöket élesen szemügyre vennők s elgondolnók, hogy eme szilajságból természetesen következő, mennyi vérengzést, elnyomást, kegyetlenséget elhárított, térdre borulnánk előtte.

A történet úgy tanít, hogy az absolutismus akkor kezdődött, midőn a reformatio következtében megszűnt a pápai befolyás, midőn a monarchák függetleneknek nyilvánították magukat, s hogy tekintélyök, mint a pápáé, magától Istentől származván, ellenőrzést nem tűrhetnek. A reformatio theologusai gyámolítottak ezen felfuvalkodottságukban, s Erzsébet angol királynénak azt monda törvényhozó testülete: „A király praerogativája minden examenen fölül áll, ez kitágíthatja, mit a törvények összeszorítottak, s a mit ezek megengednek, kiszélesbítheti. A királyi tekintély felmenthet a státutum alól, de őt semmi státutum sem köti. Az alattvalók minden java a fejedelemé, úgy rendelkezhetik velők, mint saját javaival.” (Miliót.) A kath. theologusok törekvését láttuk a múlt szakaszban, mennyire küzdöttek a kormánynak szenvedélyei és szeszélyei ellen. A kath. fejedelmek azonban, elgondolva a forrongást, mit a szabados eszmék előhoztak, azt gondolák legüdvösebbnek, ha jól összepontosítják a hatalmat. Ezen eljárásuk lassankint absolutismussá, utóbb despotismusra változott, a népek látván a rajok nehezülő jármát, látva, hogy a világban a legmagasabtból is elvették a villámok, a forradalmon kívül egyébben üdvét nem találtak. Ezekről bizonyít a protestáns Cobbet is, így szólva: „Látjuk, hogy a polg. szabadság ép azon kezek által bukott meg, melyek elnyomták a pápa főnökségét. A mi polg. szabadságunk, a mi törvényeink, melyeket Cocke lord az angolok elsőszülöttjének mond, azon korból származnak, midőn teljes erejében volt a pápai főnökség”. És alább: „Az annyira gyalázott pápai főnökség sok üdvöst hozott létre, ez volt akkor a despoticus hatalom egyedüli zablája.”*) Ugyanezt elismeri Montesquieu azt állítva: „hogy a spanyol-portugál nemzet valóságos rabszolgává leendett az egyház tekintélye nélkül, mely ily esetekben egyedüli zablája az önkényes hatalomnak.”

*) A prot. ref. története. III.

Az egyháznak szabadságot védő áldozatos törekvéseire nézve, Sabatier munkájára utasítjuk az olvasót.**) Még csak azt említjük meg, hogy az egyház eljárásáról még most is tanúskodnak a szer-tartásos könyvek esküformái, melyek által a fejedelmeket az igaz-ság szerinti kormányzásra kényszerítette, a királyi hatalmukkal járó tekintély elvesztésének terhe alatt. A kánonokban fenyegeté-sek és kiigtatás foglaltatik a fejedelmek számára, kik az államot szerfölött terhelni merészlik. A pápák inteni soha meg nem szűntek a királyokat, hogy alattvalóik türelmét a végsőre ne csigázzák, miáltal a királyi jelvényektől néha megfosztott fejedelmek Róma ellen ingerültek, s a pápákat dühösen üldözték, de arról nincs tudomásunk, hogy valaha nép emelt volna panaszt az ellen, hogy Róma őt valamely despota önkényére hagyta volna.

Azonban változtak az idők. Ha illetén ügy napjainkban Ró-mában tárgyalatnék, lenne lárma: theocratia, ultramontán; s maguk a legfelsőbb hatalom ellenei is nem késnének kiáltani: az állam ön-méltóságát sértené meg, ha idegen ember szólna ügyeibe, sat. Az idők megváltoztak, azonban az emberi természet, minden tulajdo-naival nem változott; most is minden hatalom természetes hajlam-mal bír a hatalommal visszaélni, következőleg ismét kell valami, a mitől tartson a kormány.

A régi egyptomiak királyaik halála után tartottak felettök ítéletet, s ez akkor igen üdvös fék volt az igaztalanságok ellen. Most azonban nem lenne célra vezető, részint mert némelyiket meg nem indítaná, cselekedeteit nem mérsékelné a halál után vár-ható kemény ítélet, részint mert nem hasznos egyes gyarlóságok által utálatossá tenni magát a kir. méltóságot. A királyok felelőssége helyett mai korban azok felelőtlenységét hozták be, elvül állítván: „the king can not do wrong” (a király helytelenül nem cselekedhe-tik); úgy hiszik és méltán a királyi hatalom méltóságát, mely csúcsa, összetartó kapocsköve a társadalomnak, azért azt fenntartani, a közboldogság érdekében fényben kell ragyogtatni; annál is inkább, mert mint Pfizer mondja: „mai napig az európai államéletben ez az

**) L'église cath. vengée du reproche de favoriser le despotisme poli-tique et ecclésiastique. Dem. Evang. 17. kötet.

egyedüli meg nem ingatott pont, jelölül annak, hogy a monarchia az emberi természet valódi és mélyen fekvő szükségének felel meg”.

A fejedelem felelőtlensége, szükségképen felelős kormányt föltételez,*) és azért Montalemberttel mondjuk: „Európa jelen erkölcsi és intézményei közt, a polit, szabadságnak egyedüli lehetséges formája a képviseleti vagyis a felelős kormány.”***)

Felelős parlamentáris kormány, legyen a parlament rendi, vagy a mire hajlőbb a jelenkor, népképviseleti, mindegy, jelent ellenőrzött, korlátolt kormányt. Azt sem kérdjük, pari. felelős minő az angol, vagy nem pari. minő az éjszak-amerikai, a hol felelős ugyan, de nem keletkezik a parlamenti majoritásból. A fődolog, hogy legyen, mi a hatalmat kezelő szervezetet a túlkapástól, a visszaéléstől elrettentse. Hogy a rendi alkotmány nem csak némileg szűkebb körre szorítja az egyeduralmi mindenhatóságot, nem csak a népnek némely főosztályai, p. a nemesség, papság, földbirtokos osztály; és a polgárok nemcsak saját osztályuk és rendjük érdekeiért küzdenek, hanem a közjóért, példa rá elég van. És viszont azon kifogás, hogy a népképviselő választásoknál együvé gyűlt néptömeg csak legáltalánosabb összeköttetésben él egymással, s csak egészen külső, birtokegyenlőségi tekintetben hasonlítanak egymáshoz, hogy nincs közszellemök, ezen kifogás magától elesik, ha az önkormányzatnak illendő tér engedtetik, s a jelenkorban a szabadság az önkormányzat nélkül sokszor veszélynek van kitéve.***)

A mai kor postulátuma tehát a felelős kormány, bárminő népképviseléttel. Ez mérséklője a fejedelmi hatalmaskodás- és önkényhajlannak, ép úgy, mint a demarchia túlzásai- és elhamarko-

*) Thiers mondata: „le roi règne et ne gouverne pas” – ide céloz,

**) Intérêts cath. au XIX. siècle. 7. cli. 95.

***) Tocqueville: De la démocratie en Amérique II. 151 1. azt jövendöli, hogyha valaha a szabadság Amerikában elenyészik, e miatt a többség minden hatóságát kell majd okozni, a mely a kisebbséget a kétségbeesésbe taszítani és kényszeríteni fogta, hogy az anyagi erőre hivatkozzék.” Jövendölése teljesült. Az irtózatos polgárháború, melynek költségei elegendők lettek volna a rabszolgák értékének megváltására, csak onnét eredt, mert az Éjszak a selfgovernment-et, melyet maga számára követel, meg akarja vonni a Dél-től, midőn az neki alkalmatlannak látszik. im az igazságosság befolyása az államra. Veritas liberabit vos!

dásainak, úgy, hogy valódi rendet és szabadságot nélküle megalapítani a státusszerkezetben nem lehet. Ez által a nemzet akaratának törvénynyé emelése lehetségesíttetik. A kormányhatalom ez által jut a hiányok ismeretére, mert a követek a központba visznek minden gondolatot és érzelmet, mely a tömegben czirkulál – s egyúttal a szükséges intézkedéseket megteheti. Ezáltal hivattatnak fel gyümölcsöző tevékenységre a legkülönbözőbb tehetségek és talentumok. Ez a legezlszerűbb mód a nemzeti törvényhozás- és a kormányzatnak sok ágaiban elkerülhetlen központosítására, valamint arra nézve, hogy a nép demokratikus törekvései és hajlamai tör-, vényszerű nyilatkozatra és érvényre találjanak, a nélkül, hogy egyáltalában az alkotmányos államrendet veszélyeztetnék. Hol minden ajtó csukva van, kapustól rontanak be a szenvedélyek. A történelem is tanúsítja, hogy a népképviselői kormányok anyagilag is haladnak, a nép és kormány közt rokonérzület támad, s a kormányzat és törvényhozás nehéz mestersége tetemesen megkönnyebbül. Kétségkívüli eredménye a képviselői intézménynek a státusháztartás sikeres és megfelelőbb vitele, az állam hitelének emelkedése és megszilárdulása.*)

Korunk legtöbb nagy állambölcselei belátják és elismerik azt, hogy azáltal, hogy úgy mint az újabb időkben történt pusztán atomistikus szellemi konstrukciója egyáltalán elégtelen, s hogy a társadalom polit. organismusa csak akkor fogható fel tőkéltesen, ha az abstract polgárság mellett ez utóbbinak hivatásszerű *életszerkezete* különböző foglalkozásmód szerinti taglalata is tekintetbe vétetik. Ezen elemek jogosultságának és horderejének el nem ismeréséből sokszor a fennálló rendszer által a legjelentősb s legfontosabb érdekek, milyenek a vallási és tudományi, az ipari és közgazdasági, a pusztán véletlenül hagyatnak, s föltétetik, hogy majd csak találkozik valaki a kerület vagy tartomány képviselői sorában, a ki ezen, különösen figyelembe nem vett érdekek és elemek egyikét vagy másikat képviselni fogja; ekkép sokszor oly emberek, a kik a dologhoz mit sem értenek, azon dologgal soha sem törődtek, azt védeni soha meg nem tanulták, azon érdek természetével és irányával

*) V. ö. Kautz Gyula: Országászat. 260 s k. 1. és Montalembertnek a kath. érdekekről írt munkáját.

nem is ismerkedtek meg, ruháztatnak fel döntő hatalommal, a mi aztán annál nyomasztóbb következményeket szül, mennél kényesebb, jelentékenyebb a tárgy, a mely tudatlanságuk folytán vagy érdekeltségük híjával az egész nemzetet kötelezőleg elintéztetett. A felhozott hiányok orvoslásának egyedüli s legbiztosabb módja, ha a fennálló képviseleti intézmény szerkezete átalakíttatik, és pedig mint Kautz mondja, azon irányban, a melyben hiányai legkirívóbbak, az által t. i., ha az összképviselet mellett a szak- vagy ü g y-képviselet elve is érvényre emeltetik. Nem hogy az összképviselet egészen háttérbe szoríttassék s érdekképviseletre fektetessék az egész súly, mert így a közjólét, a nemzetérdek csökkentetnék, hanem mint mondók a fennálló összképviseleti választásrend mellett az ügyképviselés foganatosítására, az államban létező különféle érdekkörök és ügyszakok szerint, megannyi választó kebelzetek alakíttatnának, a melyek tagjai azután képviselőiket szintén szabad választás útján jelölik ki és küldik a nemzet-gyűlésbe. így szükségkép minden némileg fontosb, s társadalmi vagy polit, jelentőséggel bíró elem a közös nemzettanácsban képviseltetésre találna, s nem kellene attól tartani, hogy az egyik vagy másik érdek pusztá esetlegesség, tudatlanság vagy gondatlanság által veszélyeztetnék és károsíttatnék, s így a zsarnokságnak egyik legnyomasztóbb formája kerültetik ki, t. i. a szabadságnak zsarnoksága.

Ha már a társadalom különféle elemeinek külön képviseltetés szükséges, mennyivel inkább életbevágó postulatuma az egyháznak, hogy a nemzeti gyűlésben papjai által képviseltessenek már nemcsak általános egyházügyek, hanem a papok saját anyagi és szellemi ügyei, s hogy az olyan bömbölő riadalmak, a minők 1861-ben megrendítették dobhártyáinkat, a támadás hevenyében illően lesujtassanak. Őseink az egyház iránt kitűnő figyelmet mutattak, midőn a káptalani követeknek helyt engedtek a hongyülésben. Ezen jog ilyszerti felújítása némelyek ellenzésével találkozónék, azokéval t. i. a kik az alsó papság választási kebelzetéből küldendő papi követek mellett vannak. Nekünk csak képviseltetés kell, legyen az aztán rendi, káptalani vagy népképviseleti vagyis választott papkövetek által.

A felelős kormány eszméje magával hordja a központosítás szükségességét, mert különben miképen lehetne a törvény- és rende-

léteinek végrehajtásáért felelős a kormány, ha közegei nem általa indíttatnak cselekvésre, és pedig a közélet számos ágazatainál fogva öszhangzatos cselekvésre. Innét van, hogy mi is elismerjük a központosítás bizonyos mérvben való alkalmazásának jogszerűségét. Igaz, hogy mint Eötvös megjegyzi, a központosítási formát, mely szerint van jelenleg minden állam rendezve, mindenütt az egyeduralom azon érdekből hozta be, hogy hatalmát korlátlaná tegye. A francia forradalom, melynek nyomait követik most a népek, az egyedur fölségét a nép fölségével cserélte föl, s egyebekben egészen az előbbi eljárást követte. S miután a központosítás elve öszszeférhetőnek látszik azok hatalmával, kiknek épen kezében van az államhatalom, miután azt szintűgy használhatni a nép legjogszerűbb kívánatainak elnyomására, és legjobb eszköz néhány óra alatt országos forradalmakká tenni a főváros lázadásait, a miért is Franciaországban 70 év alatt minden forradalom eredménynyel használta a rendszert; ennél fogva nem csoda, ha a központosításnak a közszabadság védelmezői közt sok ellensége van. Mindezek daczára elismerjük szükségességét.

A központosítás az állami életnek, főleg az újkori státusalakulásoknak fő fő rugója és föltétele, a mi már onnan is kitetszik, – hogy azon időközben, midőn foganatba nem vétetett igazi államélettel, polit, műveltség-, haladás-, erő- és érdekegységgel a történetben nem találkozunk. Mint mindenütt és mindenben, úgy a státusban is csak az egységen, az egésznek mindenüvé terjedő hatalmán, kihatásán és figyelmén alapszik minden nagy és maradandó alkotmány. Egyedül ez képes, mint oly sokszor említé Széchenyi is, a valódi országos és nemzeti érdekeknek, a szétágazó felekezetes érdekek felett érvényt és nyomatékokat szerezni, az igazgatási gépezetbe egységet, összefüggést és harmóniát behozni, a magasb állam és világpolitikai szempontot a szűkkörű falutorony-féle nézletmód ellenében érvényesíteni, uralomra emelni. Ez adhat az államnak szilárdságot, tekintélyt s azon erőközegeket és eszközöket, melyek a kivált korunkbeli óriás államfeladatok megoldására okvetlen szükségesek, s melyek nélkül az állam ingatag alapokon nyugva tehetlen és jelentőség nélküli emberegyesület marad. Központi kormány mindig hatályosabban torolhat vissza külmegettámadást, nagyobb erőt bír kifejteni, s hathatósabban ápolni a szellemi, ipari, nemzet-

gazdászati érdekeket s a közművelődést előmozdítani, mint oly állam, mely részekre szakadva, egységes létre nem emelkedve a megkívántató anyagi és erkölcsi erők felett nem rendelkezhetik. A mi különösen a kormányzati s államigazgatási központosítást illeti, ez által az államvezénylet a szükséges összhangot, egységet éri el, az igazgatási gépezet egyszerűbb, rendesebb, hatályosb módon szerveztetik, a különböző részek közti egyensúly, összhang, viszonylat, biztosabban honosítható meg ott, mint a hol az egyes tagok mértékfölötti önállóságnak örvendenek. Kormányzati központosítás hiányában, mely a fensőbb anarchiát szüli az állam csak egy lazul összefüggő megye- vagy kerület-foederatio marad, igazi egészsze soha sem válhatik, s így azon fensőbb nemzeti öntudat, közzsellem, honszeretet, erő és érdekkapcsolat sem jöhet létre, mely minden valódi jog-és culturállamnak nélkülözhetlen föltétele, ismérve és szüleménye. Azonban a központosítási rendszernek is vannak árnyoldalai, melyek annál kirívóbbak, mennél inkább nem vétetnek figyelembe az egyéni szabadság kellékei. Ezen hátrányok kitöltésére vezet az önkormányzat, azért a következő szakaszban ezt adjuk elő.

10. §. Önkormányzat.

„Addig küzdöttünk a középkor ellen, hogy inkább megszoktuk rósz, mint jó oldalaival foglalkozni. De ha meggyőződünk a felől, hogy az emberiség mindazon hibák mellett, melyek tagadhatatlanul megvoltak a középkor államintézményeiben, ez időszakban tetemesen előhaladt: be kell látnunk, miszerint az állam hibás intézményei közt ama korban valami nagyon czélszerűnek is kellett lenni, a miből a polgárisodás ezen előhaladását magyarázhatni. S kétségkívül a *kisebb közönségek szervezetében* találjuk azt fel.” így Eötvös.*)

Mi nem vagyunk föltétlen bámulói a középkornak; ha azok lennének, hibáznánk, mint hibáznak, kik föltétlenül kárhoztatják. A középkor sem alkotja a keresztény társadalom eszményét, nem a

*) A XIX. század uralkodó eszmeinek befolyása az álladalomra. Pest 1854. II. 347.

világ normális állapotát. Nem volt s nem is lesz e földön hibátlan korszak vagy mintaállapot. Ha igaz is, a miért méltán nevezhető a hit korszakának, de azt is mondhatjuk, hogy az erény nem volt mindig a hit niveauján. A nyitott menny mellett tátva volt a pokol, a szentség csudái mellett, minőket alig találunk máskor, oly gazokat látunk, kik kevésbé állottak alant ama császároknál, kiket Bossuet az emberiség monstrumainak nevez. Az egyház igaz ereje, nagysága, győzelme a középkorban nem abban állt, hogy gazdag, hatalmas, szeretett volt, hogy a fejedelmek által védve volt, hanem abban, hogy szabad volt. Azon általános szabadságnak örvendett, mely akkor egyetemesen gyakoroltatott, s melynek áldásaiban részesült minden testület, s melyek közül bizonyos körre nézve, mindenik a polgárisodás központjául szolgált. Igen nagy lévén ezen körök száma, melyekben az egyén jogokat élvezhetett, sokan voltak, a kik, bár kis körben, jogokkal bírtak, s így önjogaikhoz ragaszkodván, tisztelni tanulták a másokét. Csak az önkormányzati intézmények által menekült meg az egyén a középkorban az államhatalom azon elnyomásától, minő a római és bizanci császárságban volt, ez intézményekben találta a polgári szabadság biztosítékát egész az újabb korig. „Csak ott maradtak fenn korunkig – mondja Eötvös – legalább nyomai a polg. szabadságnak, hol a középkori intézményeket fentartották, s erős meggyőződésem, hogy mindazon súlyos bajokon, melyek jelenleg még az állam lételét is veszélyezik, megint csak ugyanazon szerrel segíthetünk, tudnillik az önkormányzat elvének eszélyes alkalmazása által.”

Az állambölcselek által annyira megvitatott kérdést, miképen lehetne megmenteni az egyént a mindenható államhatalom ellenében, csak úgy fejthetni meg gyümölcsözőlag, ha a végletig menő központosítás elvétől eltérnek, arra szorítván az állam tevékenységét, a mi közvetlen az államot illeti, vagy a mit csupán az állam végezhet, és minden figyelmünket a községek, megyék szilárd és czélszerű rendezésére fordítjuk. Magától értetődik, hogy az önkormányzat joga nem korlátlan, nem fönségi függetlenség, hanem ez inkább az öntartózkodás azon kötelmével van egybekapcsolva, hogy magát az Isten törvényének, s az általa megalapított rendnek alávesse, s a felsőbb hatalomnak vitázhatlan intézkedéseit teljesítse.

A ki korunk világtörténelmi irányait, állami feladatait és tár-

sadalmi szükségleteit ismeri, nem fog kétkedni a felett, hogy a központosítás elvének megtagadása, többé kevésbé az államnak megtagadása lenne, azért nem az államtevékenység körének abszolút megszorítása, hanem csak szabályozása-, rendszeresítésére kell törekednünk. Nem kell azt vélni, hogy e két rendszert nem lehet összeegyeztetni, elvannak egymás mellett, csakhogy nem egymás rovására egymás ellen. Bármily erősen vonzza napunk magához a földet, a hold mégis csak a föld körül forog. Szükséges mind a kettő egyaránt; ne vádoljon tehát senki se bennünket, midőn amott a központosítás, emitt az önkormányzat szükségességét vitatjuk.

A szabadság lényege abban áll, ha magunkat belső okokból, minden külső kényszer nélkül valamire elhatározzuk. Ezen szabad önelhatározás a polit, és társadalmi szabadságnak is föltétele. Joga van tehát az embernek saját ügyeit belátása szerint rendezni, meg nem sértve mások jogait. Ezen szabadság nem csak az egyén közvetlenül személyes ügyeire nézve áll fenn, hanem a társadalmi körökre és egyesületekre nézve is, a melyekben az egyén élete mozog. Az Úristen, mint másutt mondottuk, az ember nevelését, vezetését társadalmi körökre bízta, s bármely ügyét társadalmilag kezelve, sikeresebben végzi, mint magára hagyatva. Az ezen körökben és testületekben való szabad elhatározás a polit, szabadság lényegét alkotja, azért helyesen mondja Ketteler: „a hol ez hiányzik, ott nincs szabadság. Az Isten alkotói tervében minden teremtménynek, melynek életet adott, van bizonyos helye, s működésök számtalan fokozaton terjed szét, s mennél helyesebben töltik be kiszabott állásukat, annál ragyogóbb lesz a főnséges világrend, melyben minden teremtmény eléri célját, boldogulását. „Az embernek, mint eszes lénynek azért adatott a szabadság, hogy az Isten világtervének valósításán közreműködjék, hogy magának benne a helyet megkeresse, melyet Istene kitűzött, s melyet az ő akarata szerint betöltsön. Ím itt az Isten ujmutatása, hogy önkormányzatilag kezelje dolgait az ember. Valahányszor ezt eltévesztik az állambölcsek, összekuszálódnak a közügyek. Sok viszontagságon okulva, mint egyebütt, itt is az emberi természettel megegyezőbb intézményekhez tart a visszatérés, s nem kételkednek kimondani, hogy:

Szilárd alapon nyugvó községi élet az egye-

düli eszköz, mely az egyén elszigetelt állását a roppant államhatalom irányában megszünteti a nélkül, hogy az állam fennállása veszélyeztetnék.

Ha az egyes helyhatóságokban tért nyitunk ezer meg ezer ember tevékenységének, akkor várhatni csupán, hogy az élet ezernyi ágazatainak mindegyike be lesz töltve. Hogy ezernyi ambíciónak s az alacsony helyzetűnek lehetővé váljék, hogy felemelkedhessek, sok alsóbb fokozatnak kell lennie, melynek elérése ezer meg ezer ember tevékenységét foglalkoztassa, s csupán a község, meg megye nyújt ily fokozatokat. A községi rendszer ama meder, melyben azon szükség érzetének, hogy magunknak fontosságot és a közügyekre befolyást szerezhessünk, szabad folyást engedhetünk az állam veszélyeztetése nélkül, itt oszlik el csendesen a democratia fenyegető árja.

A jólrendezett önkormányzati eleven organikai tagolatú practicus szabadság, s mint ilyen, ellentéte a tagolat nélküli sokuralomnak, negatívója a kényuralomnak, ellenszere a zsarnokságnak gátja-a gépies és burocraticus központosításnak. Továbbá az önkormányzat, mely a polgárokat öntügyeik, vidéki érdekeik s helyhatósági közdolgaik elintézésére, illetőleg szem előtt tartására feljogosítja, a municipális közügyek igazgatását független s önálló polgárok kezébe adja, a nagy közhivatalnok-sereget fölőlegessé teszi. Az önkormányzat, mely az egyéneket közdolgoikkal foglalkozásra feljogosítja, értelmiséget, érdekeltséget és vonzalmat költ bennök a státus fensőbb feladatai és érdekei iránt, ez fejleszt erős, felvilágosult közvéleményt, melyet meg nem inogtat a főváros bármi lázas rohama, ez érleli a honszeretetet és áldozatkészséget, ez iskolálja, eleven tűzhelye a politikai és gyakorlati képzettséggel bíró hivatalnokoknak, ép úgy, mint a közügyek elintézésébe befolyó minden műszervnek, jellemőnállósága, honszeretete közérzületének. A hol a polgárok minden felelősségtől menttek, ott elalszik lelkek s örökös kiskorúságra kárhoztatnak. Ott, hol az önkormányzat kifejlett, a kormány feladata és teendőinek köre egyszerűbb, s figyelmét csak az országos és nemzeti közügyekre kényszerül fordítani, s így a mindenbe elegendő gyámkodást könnyebben elkerüli. De még nagyobb mérvben szükséges és nélkülözhetlen az önkormányzat az újkori alkotmányos államban, mely a népet képviselőiben a tör-

vényhozás-és országkormányzásban való részvételre, felhívja, s a mely még félszeg és káros hatású intézménynyé is válhatik, ha a nemzetképviselők nem kerülnek ki *némileges polit, képzettséggel* s gyakorlati tapintattal bíró körökből; jól mondja Kautznál egy francia államgazda, hogy minél inkább válik az ember a modern munkamegosztás nyomán a társadalom csak egy parányi kerekévé, annál szükségesebb, hogy a nagy emberiségi s polgárközületi ügyekben részt vegyen, s tevékeny rugóként működjék.” Csak így érnek polit, öntudatra a polgárok, tudják megfontolni a képviseleti választások fontosságát, csak ekkor fogják megbírálni tudni a feltolakodó képviselők programjait, megítélni működésüket s elhárítani azon anomáliát, hogy egy, szívének szívéig kath. választókerület képviselője, midőn a pápa ellen merte kipökni szidalmait, azon tudattal ült le, hogy választóit híven képviselte. Csak önkormányzat mellett lehet befolyani a követre. Ha valaha le is járna a követutasítások kora, bizonyos erkölcsi összeköttetés mindig fog „létezni a képviselők és küldöik között; a vágyaknak, nézeteknek kifejezést adni, a követet ellenőrizni, csak önkormányzati szervezetben élő választói kebelzet képes. Ennek hódolni még Palmerston lord is szükségesnek véli, mint a meetingek bizonyítják, melyeket, választóinál megjelenve, időnkint tartott. Az önkormányzat s helyhatósági rendszer tagadhatatlan előnye az is, hogy ha a főkerekék az államgépezetben pillanatra megakadnak is, a fennakadás egyetemesülését. megakadályozza, a helyi érdekek tüzetes figyelembe vevését lehetőségessé teszi, s az egésznek minden tagjában eleven, termékenyítő mozgást, sürgelmet és súrlódást idéz elő. Végre Franciaország történetén kívül Kómáé a polgárháborúk és . imperátorok alatt, s minden kényúri hatalom története számos példával igazolja, hogy a forradalmak annál gyorsabban és teljesebben sikerülnek, mennél tovább vitték a központosítási elvet az alkotmányban. Innen van, hogy Richelieu is, mivel nivellírozta s központosította Franciaországot, némi népszerűsége jutott a forradalmi pártok között azon érdeme folytán, hogy előkészítette a forradalom útját. A forradalmak egykori sikerét Franciaországban nem a véletlennek, hanem épen az állam szervezetének kell tulajdonítani. A hol az egyesek csupán az állam tág köteléke által tartoznak együvé, s hol megszokták, bármi veszedelemkor mindjárt

államsegedelemért jajgatni; ott a nép sem belzsarnok ellen nem bírja magát védeni, sem az államgépezet megzökkenésekor az anarchiát eltávolítani, sem külellenséget visszaverni. A kormány-beavatkozás ott mondható károsnak; a hol a helyett; hogy az egyesek erejének kifejtését és erélyét támogatná, azokat félre tolja s maga vesz mindent kezébe. Pedig egy státus', mely polgárait úgy megbénítja, hogy bennök annál engedékenyebb eszközöket bírasson, habár jótékony czélok kivitelére is, az hamar veendi azt észre, hogy kicsiny emberekkel igazán nagy dolgok nem vitetnek ki, s hogy bármennyire tökélyesítette gépét, az utóvégre is kasznavehetlenné lesz.*)

A mi pedig tüzetesen az elvet illeti, a mely szerint a központosítás és az önkormányzati rendszer egymással kapcsolatba hozandó, ez akkép alapítható meg, hogy különbség teendő általános, közérdekű, és nem országos vagyis helyi s egyéni érdekek közt, így aztán a központosítás a helyhatósági jogokat el nem nyeli, a hatósági életet meg nem szünteti, megkövesült burocratiát nem teremt, hanem bölcs törvényekkel kijelöltetnek a kormány, a törvényhozás, a megyék, s a község hatáskörének korlátai, s a törvényhatóságokat saját dolgaik intézésére szorítván, az országos érdekek vezetését magasb körbe emeli. Általános szabálykint tekintendő, hogy: minden tevékenységnek azok körében adassék meg középpontja, a kik a siker irányában leginkább érdekelvék. Ekkor nem kell félni, hogy a kormányzási factorok összeütköznek, hanem egymás mellett haladva, kitűzött feladataikat majd egymástól általveszik, majd általadják. Az egyesnek s testületnek tevékenysége csak ott szűnik meg, a hol a cél elérésére egy magasabb tagolatnak segélye szükséges. Ne tartsunk tőle, hogy majd az által megakad a kormányzási gépezet, ha a megye például a felsőbbség rendeleteit a helyett, hogy rögtön végrehajtaná, előbb megfontolja, törvényes-e a rendelet, s ha nem annak látja, tisztelettel félreteszi. Ez nem baj. Heylesen mondta egykor valaki, hogy adjon ki a miniszter mindig törvényes rendeletet, és készséges megyékre fog találni, ellenben a törvénytelen rendelet ellenszegüléssel találkozandik. Az ily csele-

*) Országásztattan. Politika. Kautz Gyulától.

kedet, akármely részen lett legyen a túlhajtás, bűnhődni fog, s ez okulást fog teremteni.

Vajjon mi eredményezte Angliának mindnyájunk által bámult s Montalembert által dicsőített szabadságát, s a catholicismus mostani virágzását Angolországban? A selfgovenment. Ott ugyanis a drury-lane-i meeting mottója: «The public bussiness of england is the private bussines of every Englishem», (Anglia közügye-minden angol ember privát ügye) közmondássá vált. És már 70 év előtt, a forradalmi eszmék szikrázásakor ezeket írta Grenwille államtitkár: „hogy megmentsük az országot, erősíteni kell a kormányt, de mindenekelőtt az szükséges, hogy ne terheltessek mindennel a kormány, szükséges, hogy minden polgár rangja és társadalmi állása szerint fogjon a munkához. Midőn törvényhozá-sunk azon hypothesisen nyugszik, hogy a magistratusok megteszik kötelességeiket; ha meg nem teszik, a hatalom nem teljesíti sem az ő kötelességeiket, sem a magáét.” (1792. nov. 14.) Ott, mint Montalembert mondja: „sem a király, sem a nemesség, sem a fölkelés nem mindenható, minden, a mi győzedelmeskedik, a mi uralkodik, minden lépten korlátra akad, a mely korlát majd egy testület, majd egyén, majd írott czím, majd új szokás, majd emlék, majd előítélet, hanem mindig valami.” Az új kor parlamentjeinek zsarnoksága ellen, melyek az elűzött zsarnok gyeplőit kezökbe fogják, s a mit az maga tett, ezek együtten akarják – együtten akarnak mindenhatóak lenni – ezek ellen csak erős önkormányzat emel gátot. Igaz ugyan, hogy sem egy meeting, sem a mostani insurrectio nélküli megye nem rendelkezik fegyverrel, tehát erővel ellent nem állhat, ámde nem hiába mondják hatalomnak a közvéleményt, mert lehet neki ellenmondani, látszólagosan elfojtani, de a csöndben meghallatszik minden szó, s egy tekintélyes gyülekezet hangos nyilvánulása a mellett, hogy visszhangot kelt, nem hagyja nyugodni a zsarnok parlamentet. Midőn a reichsrathban a vallási elaborátum tárgyalatott, úgy álltak már a dolgok, hogy Tirolba beeresztetnek a protestánsok, s evvel a vizály konkolya az ő országukba is bevettetik, ha oly erősen nem nyilatkoznak tartományi gyűléseiken, a miért ugyan gáncsolta a hitetlen sajtó, de elhangzott szavok nyomot hagyott az illetők lelkismeretében, s így reményünk van, hogy Tirol megtartandja hitegységét.

Meg vagyok róla győződve, hogy ha megnyílnak az alkotmány zsilipei, s a közügyek végeztével társadalmi kérdések jönnek szőnyegre, a józanoknak szép terök lesz a megyegyűléseken közreműködni a közvélemény megromlása ellen, azért a megyéket, mint önkormányzatunk ősi intézményeit föntartani hazafiúi és vallási kötelességünknek tartjuk. Hazafiúi, mert a mindenbe avatkozás és kormányi elegyedés által, melyre nézve már Mirabeau monda: „hogy a valódi alkotmányossági elv abban áll, hogy azon: *fureur de gouverner, la plus funeste maladie des gouvernements modernes*-től óvakodjunk minden áron, mert ezáltal a nép szabadságától megfosztatik, a polit, népszabadság pyramisa a fejére állíttatik, s daczára minden képviseletnek és alkotmánynak az állam tulajdonképeni céljától elütetik.” Igen találóan fejt ki Levita, midőn így szól: „hogy a modern állam a középkor nagy vívmányát, az egyénnek jogosultságát biztosítsa, szükséges, hogy a testületnek, a résznek, a tagoknak saját életét s létezését ne semmisítse meg, sőt ismerje el azoknak autonomikus alapokon való önkormányzati és önszervezési jogát.” De vallási tekintetben is. Tekintsünk Piemontra és Írlandra! Amott a mindenható parlament eltörli a zárdákat, feloszlat szerzetes rendeket, lábball tipor ezredéves jogokat, s a nép, mely katolikus hitében leli egyedüli boldogságát, némán kénytelen tűrni a zsarnokságot, mert nincs intézmény, hol hallassa szavát. A sajtó vajmi gyengén helyettesíti, azt elhallgattatni egy rendőr kell, – de nem úgy, hol önkormányzat van. Míg ellenben Írlandban a szabad intézmények, az egyénnek fölléphetése folytán oda jutott a dolog, hogy a „no popery” üvöltések daczára, az egyházi címek bilijének tárgyalásakor Aberdeen, Graham és Gladstone kockára vetve politikai nagyságukat, nyugodtan keltek ki a kath. szabadsága mellett. Azért tehát, miután nem juthatunk mindnyájan parlamentbe, az autonomikus megye lesz a küzdőtér, melyen meg fogjuk védhetni, nem mondom százados jogainkat, nem csak ezekről lesz szó, hanem főbenjáró intézményeinket, s a kath. dogmán alapuló institutiókat.

Vége még nemzetgazdászati tekintetben is támogatják előnyök az önkormányzatot. Carey, a nemzetgazdász új taninak tolmácsa, azon alaptörvényt állítja fel, hogy a termelőnek egy helyen kell lenni a fogyasztóval, vagy legalább közel egymáshoz

vagyis, hogy minden országnak iparos osztályra van szüksége, mely a gazdasági cikkeknek hamar fogyasztt. E törvényből következnek új, vele öszhangzó törvények a kereskedésről, melyek szerint a belforgalom s belkereskedés hasonlíthatlanul fontosabb a külkereskedésnél. Ha a termelő és fogyasztó száz mérföld által el van választva egymástól, ott szükségkép mindazon bajok támadnak, melyek az helyváltoztatása által egy ország nemzetgazdasági viszonyaira háramlanak, ily helyeken a termés értéke nagyrészt a szállítás költségei által emésztetik föl. Ily nemz. g. törvények szerint a társadalomnak sajátyszerű hajlama van a concentratiohoz, ellenszenve a centralisatio iránt. A termelő és fogyasztó közel lévén egymáshoz, szükségkép támadnak vidéki városok, hol a vidék érdekei concentrálva lesznek. Ily concentratio a forgalom sebességét, az emberi productio erélyességét s képességét növeli, a földtermő erejének fejlesztésére indít, a tőkék localisatióját, nemzeti iskolák felállítását idézi elő, teremt kisebb társaságokat, hol mindenki megtalálandja a kútforrásokat, productiv és élvezeti tehetségeinek növelésére. Németország ily irányban fejlődött, s eredményei mutatkoznak a vagyonosság és szabadság növekedésében. Hogy mind ennek előmozdítására van a megyei önkormányzati rendszer – nyilván való. A centralisatio az ellenkezőt állítja; tönkre juttatja a kisebb központokat, egy helyre huzza össze a kapitálisokat, elhanyagolja a vidéki iskolákat s intézeteket, mindent feláldoz egy város gyarapítására, hogy mindenki csak ott találjon oktatást, élvezetet, minek szükséges következése az absentismus. E tételeket szerző a múlt s jelen történetből merített adatokkal bizonyítja be. *)

11. §. Türelem.

Türelem átalán elnézést fejez ki oly dolog iránt, mely rosznak mondatik, de melyet egy vagy más okból megtámadni nem akarunk, úgy, hogy a türelem fogalmához egyszersmint a rosznak fogalma van csatolva. A gondolat birodalmában szintén roszat tétel ez föl, t. i. tévelyt, habár néha az igazat is túrjük. Ez talán hely-

*) Trefort Ág. Akad. felolv. 1863. febr. 21.

telennek látszik, ámde a jó elvek is korlátozzák egymást, s így az elveimet korlátozó elveket, ha nem is kárhoztatom vagy vetem meg, hanem létezni hagyom, tűröm. Itt már a rosznak fogalma csak annyiban van meg, a mennyiben a párvonalos igazság engem korlátoz, rám kellemetlenül hat.

Többféle türelmet, különböztetünk meg. Hittani türelem, annak nyílt vagy hallgatag bevallása, hogy minden vallás és felekezet jó és igaz, az embereknek egyaránt üdvös. Ezen elv szerint egy vallás sem vethet a másiknak szemére tévelyt; miután mindnyája egyformán igaz, s innen támad a közömbösség. Mily iszonyúan fonák állítás ez, kitetszik onnét, hogy akkor fölösleges leendett a kinyilatkoztatás, mert ha a pogány vallások is jók, akkor minek jelentette ki akaratát az Isten? Minek fenýíti büntetéssel azokat, kik akaratának ellenállnak. Az ily türelmet méltán kárhoztatja az egyház. Ilyen türelmet ajánlottak több ízben az ágostai protestánsok a reformátusoknak, de sikertelenül, s mind a kettő megtagadta a socinoktól, kikkel sohasem akartak közösségbe lépni. Maguk a protestánsok tehát elvetik a hittani türelmet. Képesítve azonban hittani türelmetlenségre, és feljogosítva csupán a kath. egyház van, mint a Szentlélek közeg-e, és az emberek üdvintézte; csak ő mondhatja, hogy az egyházon kívül nincs üdvösség.*) Hittani türelmről tehát az egyháznak hallania sem szabad. De egyszersmind szentségtörő tévedés azt a földi, világi türelmetlenségekkel összezavarni, a melyeknél fogva az emberek egymás irányában oly korlátlan uralmat törekszenek bitorolni, a mely egyedül az Istent illeti.

Polgári vagy keresztény türelemnek azt nevezzük, midőn a katolikus az ajtaján álló koldustól nem kérdezi minő vallású, hanem tehetsége szerint segélyzi. E türelmet az egyház parancsolja,

*) Nem fojthatjuk el csodálkozásunkat a felett, hogy a felvilágosultság szabadalmazott férfiai eme tantételünket felfogni nem bírják, s e miatt szüntelenül állítják, hogy az egyház minden más vallásút poklokra ítél. Nem azt tanítja az egyház, hogy ki üdvözül, hanem mi üdvözít. A tanokat, melyek üdvözítenek, rája bízta Krisztus Urunk, ezt ő tehát fennen a világnak hirdetni tartozik, s az ellenkezőt, a tévelyt kárhoztatni. Azt azonban, hogy Péter, János, Antal üdvözülni fognak, egyházunknak nem mondta, tehát azt nem is taníthatja, ez akkor lesz előttünk tudva, midőn eljön dicsőségben, ítélmi eleveneket és holtakat a kegyes Jézus.

indulva Urunk példája után, ki szeretetet hirdetett és gyakorlott a samaritánusok meg pogányok iránt. Az apostolok folytatták, és a keresztények háromszázéves türelem, szelídség és nem erő által lettek elvégre győzelmessé üldözőik felett. Ezen türelem egy kitűnő vonása szenteinknek, azért hirdetése széthangzék is templomi szószékeinken a leggyakrabban.

Tüzetesen említenünk kell a társadalmi vagy világi türelmet, mely abban áll, ha a világi törvényhozás bármely vallásnak szabad gyakorlatot enged; mily mértékben tegye ezt a világi kormány?

Az emberi természetben fekszik, hogy a mit jónak tudunk, azt hirdetni, terjeszteni vágyódunk. Innen van, hogy a társadalmi hatalom közegei az épen uralkodó vallás hívei lévén, ennek tanait magukénak vallván, az említettem vágynál fogva azt virágoztatni, terjeszteni, akadályait elhárítani igyekeznek, s ennek folytán a csupán világi dolgok vezényletére való világi törvényhozásban is emeltyűket, vagy ha szükséges védgátokat alkotnak a vallás számára. Erre annál inkább hiszik magukat feljogosítva, mennél inkább befoly valamely vallás a társadalmi, tehát reájok bízott tereumra. Ez okból történt, hogy a legrégebb népeknél, saját isteneik iránt olyatén tiszteletre akadunk, mely más istenségek kiutasításában nyilatkozott, Xerxes lerombolá a görög templomokat. Midőn 226. Artaxerxes a perzsa monarchiát helyreállította, a Zoroaster-cultuson kívül minden más vallást megtiltott. Maximin311-ben az örmények ellen csak azért kezdett háborút, mert keresztényekké lőnek. Keresztény őseink, oly szenvedélyesen szerelve a vallást, mint a spártaiak a szabadságot, azon csupán emberi tulajdonnál fogva, hogy azt, a mi a mienk, másokkal közölni akarjuk, szintén néha fegyverrel törtek utat a ker. vallásnak, a mit Krisztus Urunk nem parancsolt, s miután a kényszerített keresztények csak képmutatók, az ilyen vallástétel előtte kedves nem lehet. A meggyőződéseni alapulás, épen a kath. igazságnak egy jellemvonása, mert míg a mohamedánismus vallás-harczot parancsol, addig a kereszténység a tanítás- és jó példán kívül egyéb eszközöket nem ajánl, s midőn fegyvert ragadtak a keresztények azért, hogy híveket szerezzenek az egyháznak, nem jól tettek. „Elvégre – mondja Duvoisin – a törökök és keresztények türelmesek lőnek, az elsők, mert eltávo-

lodtak, az utolsók, mert közeledtek intézményeik szelleméhez.”*) Így tanít már Tertullian: „Non est religionis cogere religionem, quae sponte suscipi debet, non vi; cum et hostiae ab animo volenti suscipiuntur.” „Defendenda religio est non occidendo sed moriendo, non saevitia sed potentia, non scelere sed fide/ Lactantius. Sz. Vidor azt mondja: „Az Isten tanított minket; nem kényszerített, Isten minden emberek Istene, nincs szüksége szabadságnélküli én gedelmességre.” Aquinói sz. Tamás szintén így tanít: „A hitetlenek, kik a ker. hitet soha föl nem vették, semmiesetre – nullo modo – sem kényszeríthetők a hitre, mert ez a szabad akarattól függ.” Suarez, az előbbi szentnek magyarázója, okát is adja: „mert úgymond – erre nem kapott az egyház; jogszerű hatalmat.” Míg a pogányok isteni tiszteletére nézve, is azt tanítja, hogy ezt is tűrni kell, mert tűri az Isten, habár elenyészethetné. Innét van, hogy a ker. császárok nem kényszerítették kereszténységre a pogányokat; Prudentius azt mondja költeményében, hogy szabadságában áll mindenkinek elfogadni Jézus hitét, vagy pogányságban maradni, s hogy ez által nem fosztatik meg a közhivataltól, például felhossa Symmackust, ki ellen írta a költeményt, kit Valentinian, pogánysága daczára consullá tón. Midőn a világi kar kissé súlyosabban nehezedett a Priscillianitákra, Si ricins pápa rosztalta az eljárást s Ithaca püspökei, kik őket a hatóságnál denunciáltak a milanói ^90, és turini 401. zsinatokon kárhoytatva lőnek. Szent Ágoston egy afrikai proconsulhoz irt, hogy ne bánts a donatistákat, s így végzi levelét: „bármily nagy rosztat akarnánk megszüntetni, vagy jót elkövetni, mindig inkább botrányos, hogyses hasznos, oktatás helyett kényszeríteni.” Pedig a donatisták inkább betyárok voltak, hogyses eretnekek. Sz. Gergely tiltván elvenni a zsidók imoláit, így szól: „nova et inaudita est ista praedicatio, quae verberibus exigit fidem.” Midőn a nép a zsidók ellen fellázadt, rendesen az egyház szolgálai vették pártfogásuk alá. Szent Bernát Németországba csak azért sietett, hogy egy szerzetest elűzzön, ki kereszthatat megbízatás nélkül hirdetve, a zsidók ellen uszította a tömeget. A 14. század közepén egész Európában pusztított a pestis, a zsidókra fogták, hogy megmérgezték a kutakat, üldözték mindenfelé s irga-

*) Cursus compl. Theol. Migne. VI. kötet. 1773. lap.

lom nélkül fojtogatták. VI. Kelemen pápa volt az első, ki fölemelte szavát a tudatlanság és előítélet emez áldozatainak védelmére, és meghagyja a püspököknek, hogy mindazt kiigtathassák, ki őket bántalmazni merészelné. (1348. sept. 26. bulla.) Fényesen elismerte ezt az 1806. Parisban egybegyűlt zsidók sanhedrinja, midőn Avigdor Izsák követ, eme szavait magáénak ismerte: „A morál szent elveinek következménye volt, hogy a római pápák az üldözött és Európa különféle tartományaiából száműzött zsidókat védték, s államaikba befogadták.” Miután számos példáit felhossa a papi olta-
lomnak, örül, hogy valahára alkalmok lőn hálájokat kinyilatkoztatni. *) Ilyen volt mindenha az egyház tanítása, ilyen a szelleme. Igaz, hogy a béke Istenének szolgái közt voltak a villáin fiaiból, de ezek nem tudták cuius sunt Spiritus, hanem az egyház tanítása sohasem változott, még Spanyolországban sem. A mint Manó portugál király rendeletet bocsátott ki, hogy a zsidók gyermekei szü-
leiktől elvétetvén megkereszteltessenek, Mariana jezsuita azt jegyzi meg, hogy ennél semmi sem ellenkezik inkább az egyház törvényeivel és szokásaival: „insolens decretum, a legibus et institutis christianis abhorrens maxime.” Robertson, amerikai történész, habár presbyterián, hatalmasan védi a küldéreket, kik a győzők vadsága ellen megvédették az indiánokat. Midőn Cortez elhatározta szétrombolni Flascalon oltárait és idolumjait, Olmedo Bertalan, ezredi lelkész, óvást tett az ellen, azt mondva: nem erőszakkal s kézben vassal kell téríteni, s hogy a kereszténységnek nincs más fegyvere az oktatás- és jó példaadáson kívül. A 16. században – mondja Robertson – oly időben, a hol a lelkisméret jogai oly kevésé valának ismeretesek, a hol alig ismerték a türelem nevét, csodálandó, hogy a vallási szabadság első védői, s az üldözés roszalói közt egy spanyol szerzetest találunk.” Az egyház tehát azt hirdeti, hogy a szív szabadságának szentélye felett nincs semmi földinek hatalma. A forradalom vájjon miképen? Csak egyet hozunk fel. Rousseau, Contrat social 4. k. 8. f. így szól: „Ámbár a fejedelem senkit sem kötelezhet, miszerint az országban elfogadott religio hitcikkeit higye, mindamelltt is *az államból száműzheti mindazokat, kik nem hiszik. Ha pedig valaki, miután ugyanazon hitágazatokat*

*) Cretieueu i. m. I. 401. 1.

nyilvánosan elismerő, magát úgy viseli, mintha azokat nem hinné, *halállal* büntetessék.*)

Az egyház tehát K. Urunk nyomán, ki az egész emberi-nemért meghalt, türelmet tanít és gyakorol, nem hittanit, mert ez isteni hivatásával ellenkezik, hanem polgárit és társadalmi.

A hit benső meggyőződés lévén, habár nem szabad rá erőszakolni valakire, nem szabad a térítésben kényszerrel használni: a benső meggyőződés azonban nem mindenkor tartható oly szentnek, mint azt némely türelmet hirdető tekinteni akarná, mert hiszen akkor bármily gonosztevő kezét mellére téve, azt mondhatná, ez az én meggyőződésem, s ezt tisztelni kellene. Midőn Brutus a gyilkot Caesar mellébe mártotta, és Clement Jakab III. Henriket megölte, bizonyára nem lehetett volna őket menteni, habár az egyik honfíú, a másik vallási meggyőződésére hivatkozott. Ha igazságtalan volna az ily bűnöst megbüntetni, minden bűn büntetlen lenne, melyet az atheusok, fatalisták, s az önhaszonról szóló tannak követői véghez vinnének, mert ámbár megrontanák a közerkölcsiség alapjait, de soha sem cselekednének lelkismeretök ellen, mert nincs lelkismeretök. Ha ezen elv érvényesülne, mily sokszor kellene a törvényszékek szemére hányni az általok elkövetett igazságtalanságot, midőn ily emberekre büntetést szabnak. Akkor eképen szólhatnának hozzájuk: minő joggal büntetitek meg ezen embert, ki nem ismervén el Isten létét, sem annak, sem a ti szemeitekben nem ismeri el magát bűnösnek? Ti hoztátok a törvényt, melynél fogva őt megbüntetitek, de ezen törvénynek az ő lelkismerete előtt nincs érvénye, mert ti nem vagytok több mint ő, és ő nem ismer el ma-

*) E tanok gyümölcse az volt, hogy annyi pap száműzetett vagy felkoncizoltatott, mert lelkismeretüket a papság polg. alkotmányához hajtani nem akarták, s melyek Constant Benjamin észrevételét igazolják, miszerint: „a szolgaság semmiféle rendszerét sem ismeri, mely gyászosabb tévedéseket szentelt volna meg, mint a contrat social örök metaphysicája.” Itt eszünkbe jut Girardin Szaniszló naplójának egy adata. Napoleon mint első consul, Rousseau sírja előtt állva . így szólt: „Franciaország békéjére jobb leendett, ha ezen ember nem létezik.” És miért citoyen consul, kérdem? „O az, ki előkészít« a forradalmat.” úgy hiszem, citoyen consul, hogy önnek nem lehet panasz a forradalom ellen? „Igen felelt ő – a jövő megmutatja, hogy Franciaország békéje érdekében nem leendett-e jobb, ha sem Rousseau, sem én nem léteztünk volna.”

gasabb lényt, ki nektek jogot adna, az ő szabadságát korlátozhatni. Ha a tanítmányok úgy vétetnek . mint azok a leiekben léteznek, a nélkül, hogy külsőleg nyilatkoznának, akkor nem csak jog nincs, de lehetőség sem azokat üldözni, minthogy a léleknek titkai csak Isten előtt ismeretesek; de ha nyilvánra hozott tanokról van szó, akkor ezen elv hamis, és azok sem tarthatják meg gyakorlatilag, kik oly nagyon védik. Ily észjárással minden isteni és emberi törvényt haszontalannak, jogtalannak nyilatkoztatunk ki. Mily dőreség! Mintha lehetséges volna, hogy mi az emberi természetben a legmagasztosabb, legnemesebb, ne legyen valamely törvénynek alávetve; mintha lehetséges lenne, hogy az, mi az embert a teremtés királyává teszi, semmivel se járuljon az egész' mindenség részeinek egymásközt, és az egésznek Istenneli öszhangzatához, és mintha ezen öszhangzat az embernél főállhatna, vagy csak gondolható is lenne annak föltételezése nélkül, hogy az ő első kötelessége az igazsághoz ragaszkodni.*) A gondoltszabadságot tehát, ott hol tettekben akar nyilatkozni, hogy ártalmassá legyen, erőszakkal elfojtani a társadalomnak természetjogai közé tartozik.**) Igaz, hogy a furfang e jogokat igen nyújthatja, de a keresztény társadalom állít elének oly áthághatlan szabályokat, melyek felsőbb rendben gyökerezvén, egyetemes érvényességre képesek s melyekről egyebütt van szó.

Ugyancsak a ker. társadalom természeti jogának szempontjából kell védenünk a középkor eljárását, habár jelenkorunkra alkalmazhatónak nem tartjuk. Akkor még szó sem volt a különféle egyházakról. Az egész világon egy szent igaz kath. egyházban éltek az emberek. Ez az ég kiváló közajándékának tekintetett, mely mindnyája legfőbb javainak őrzésére adatott. Ilyen nézletből természetesen folyt azon meggyőződés, hogy ki a társadalom alapját,

*) Religio. 1863, 17. k. sz.

**) Meg Bluntschli is azt mondja: „Ha az állam megvédi a philosophot, ki észleleteiben egész az istentagadásig: jut atheisticus eszmesorozatának tudományos! fejtegetésében: meg nem köteles túrni azt, hogy valamely atheista a fórumon a népet maga körül egybegyűjtse és uszítsa, vagy oly sajtóbeli agitációt, a mely által az állami és erkölcsi rend nyilvánosan sárba rántatik, a kedélyek összezavartatnak, és a tömegekben nyugvó gonosz; szenvedélyek fölkeltenek.” Politica. 472. lapon.

az Isten e szellemi templomát megtámadta, joggal a társadalom megtámadójának tekintetett, hogy az egyetemes jó hamisítóját, nagyobb bűnösnek nézték, mint a pénzhamisítót. Egyes vallásszabadságának ellenébe állt az egyetemességnek azon joga, hogy hitében ne háboríttassék. Ha tehát valaha törvény a nép egyetemes tudatából folyt, bizonyosan ilyenek az eretnek elleni törvények. Már a római törvény polgári bünténynek vette föl az eretnekséget, innen a német császárok törvénykönyveibe ment át. Ezt tehát természeti jognak vehetjük, mert bárhol éltek is államilag az emberek, a pogány társadalomban is joguknak hitték a vallási meggyőződést, mely mindnyájoké volt, egyesek megtámadásai ellen megvédehetni. Ennek kárhóztatása nem annyira az egyházat, mint a népek hitettségéről jogtudatát illetné. Hozzájárult, hogy a világi hatalom amaz eretnekekben nem csak a hittagadást, de más erkölcsi vétségeket is büntetett.*) A mondottakból folyik, hogy az eretnekséget polgári bűnnek tekinteni többé nem volt szabad, mihelyt megszűnt a hitettség, a mely hitettség nem kényszer, hanem az igaz keresztények erényeinek illata által, minden kétségen kívül valaha helyre fog állni. *„Míg ama?: idő eljön, tőrjük egymást s az állam kötelme mindnyája szabadságát oltalmaznia* Hanem a mondottakban még egy körülmény igazolása jelentkezik, s ez a tirolok buzgalma hitettségök megtartása körül, mely buzgalom annyi rágalomnak van kitéve. Azt mindenki bevallja, hogy a hitettség áldásos valamely országban, mert a néha keservessé váló hitbeli súrlódásoknak hely nem adatik, miért irigyli tőlük Európa a békés élet áldásait? És legkevésbé protestánsok vethetnek valamit szemökre a tiroli katolikusoknak, miután protestáns elv, hogy a szentírás egyéni magyarázata is üdvre vezérel, vegyék a kath. értelmezést egyéninek, és azután tiszteljék a 300 millióban azt, a mit tisztelni elvök szerint tartoznak minden egyben.

Ezeket tartottuk szükségesnek a kath. államok igazolására és annak kimutatására felhozni, hogy a jelen türelmet nem a hitetlen bölcsök erőlködése hozta létre, mert az csak a közömbösség keserű gyümölcseit teremtte elő. A mostani türellem a kereszténységhez való közeledésből, a békés együttlét iránti vágyból, az

*) Ketteler munkája 84. lapon.

ismételt megtámadások utáni elbágyadtságból képződött inkább mintsem az ő tanítmányaikból. Sokaknál a közönyösségből. Ok legtávolabb állnak a türelemtől, s ki volt türelmetlenebb Voltaire-nál, vagy az elveit alkalmazásba hozó 92-iki hóhérokna? A jelen olaszországi események, melyeket a bölcészek fuvalma mozgat, vajmi sok adatot szolgáltatnak türelmetlenségök történetéhez.

Mi már most a teendő? Mindenekelőtt szükséges, hogy mindenütt legyen államvallás. Legboldogabb azon ország, hol igaz vallás uralkodik, de ha nem igaz jutott uralomra, az is jobb, mint a semmi, miután ekkor könnyen minden erkölcsi kötelességtől föloldva érzik magukat az államférfiak. Tapasztaltatott, hogy ezen elv: „az államnak nem lehet vallása” így is variáltatott: az államférfiak a vallások felett állnak, t. i. a semmiben. Szükséges pedig az államvallás, mert az állam erkölcsi személy, melynek szükségei, érdekei, elhárítandó veszélyei vannak, többször kell tehát folyamodnia Istenhez. Továbbá az állam nem lehet el közerkölcsiség nélkül, s valamint a törvények semmit sem érnek törvényszék nélkül, úgy a morál is alap nélküli vallás nélkül. Az egykor atheista irányú Fröbel így szól: „Wir sind zu dem Ergebnisse gelangt, dass jedem polit. System ein Moralsystem, und jedem Moralsystem ein Religionsystem zu Grunde liegen muss.” Ugyan ilykép nyilatkozik a nagy államférfiu Burke, a ki arra utal, hogy a státusnak vallás általi nemesbítése azért is kívánatos, hogy a hatalombirtoklók mindenkor emlékeztessenek, hogy egy magasabb bírónak is felelősek eljárásukért. Szükséges azért is, hogy miután a tömegre a példa hat, nyilvános államvallás nélkül az atheismus könnyebben tesz foglalatásokat.*) Az államvallás mindenféle előnyöket követelhet az államtól, úgy azonban, hogy a többiek vallásszabadsága innét hátrányt ne szenvedjen. Sőt mint egyebütt fejtegetjük, a vallások törekedéseit az állam mint másodrangú céljait előmozdítani igye-

*) „E tekintetben a szabadabb szellemű állambölcselek Locke, Milton, Voltaire, Turgot, Story, Rousseau is megegyeznek, a mennyiben kijelentik, hogy egy teljesen vallásközömbös atheisticus status soha sein kívánatos, sőt inkább szükséges, hogy minden államban már magának a társadalmi rendnek érdekében bizonyos hitelvek és vallási igazságok ismertessenek el és lövettessenek a polgárok által.” Országászat. 473.

kezzék. Így honosodik meg a valódi türelem, vagy jobban mondva a lelkismeret szabadsága.

„A vallásszabadság határai az észben, a természetes erkölcsiségben, a természetes rendben lelhetők fel.” (Ketteler.) Innét nyilván következik, hogy a ker. fejedelmek s a közhatalom viselői az olyan vallási tanokat és szokásokat; melyek az ész és erkölcsiség elveivel nem egyeznek, elfojtani kötelezettek, vagyis bizonyos esetekben kéréletlenül türelmetleneknek kell lenniök. Ha például valaki oly vallást akarna megalapítani, melynek gyakorlatához emberáldozatok kívántatnának, ilyent tűrni nem lehetne, hanem erőszakot kellene elkövetni az illetők lelkismeretén, a mint azt teszi Anglia, midőn tiltja Indiában, hogy az özvegy, meghalt férjeért égő máglya tüzebe ugorjék. Vagy ha a biblia-olvasástól feltüzelt némely agy, minő volt Harlen Mátyásé vagy Leiden Jánosé, rajongó be zédek által magukhoz csődítené a népet, s az Istennek nevében megtámadnák a tulajdonjogot, lerombolnák a fenálló hatalmat; ezeket is bármennyire kürtölnék a lelkismeret szabadságát, ártalmatlanná kellene tenni, mert tanaik a közerkölcsiségbe ütköznek. Szintazonkép áthágná az állam a vallásszabadságnak az ész által szabott hábarait, ha ennek örve alatt oly felekezeteket tűrne el, melyek az Istent tagadják. Először, mert a hatalom Istentől van, tehát soha nagyobb visszaélést nem hagy elkövetni, mintha engedi tagadni az Istent; másodsor, mert béke és igazságosság nem élhet a földön erkölcsiség, ez meg vallás nélkül. Ez által nem teszszük a vallási tanok bírójává az állami hatalmat, hanem mint a kereszténység hívei, a hatalomnak, mely Istentől jön, kezelőiről feltehetjük, hogy annyira reflectálnak rólok a keresztény tan igazságai, miszerint ezeket mérvesszőül használva, mindazt kárhozthatni fogják a mi azokba ütközik. Ezek folytán általános türelmesség a tanítás és hitvélemények iránt úgy, a mint az a rajongóktól minden kormány kötelességének lenni mondatik, valóságos tévely, alkalmazhatlan szabály.

A türelem ily tág értelmezéséből azt várnók, hogy a kath. egyháznak, mely áldásait oly szembeszökőleg hinti mindenüvé, nem csak szabad mozgást engednek, hanem célzataiban elő is segítik. De az ellenkező történik. Valóban furcsa a mit kell látni napjainkban, A liberális kormányok míg a francia declaration des

droits de l'home art. 11. után az ember legdrágább jogainak hirdetik: szabadon közölhetni a gondolatot és véleményt, beszélni, írni, nyomtatni engednek mindent, kivéve mit a törvény tilt (s ezt ők csinálják), addig a salus republicae örve alatt nem engedik az egyházaknak szabadon közlekedetni a pápával, s bírálathoz alá veszik az egyházfő köriratait, elfoglalják birtokait, elűzik szolgáit, megsemmisítik intézvényeit, s felkiáltanak: a kath. vallás az államvallása! Sokkal boldogabb az egyház hol nem államvallás vagy nem is egyenjogú, hanem csak türetek! Azt vesszük észre, hogy ezen elnevezést egyértelműnek tartják a szabad fosztogatással. Megvallom – mond a prot. Guizot: „L'église et la société chrétienne” című munkájában – Cavour politikájára, nem tudok a történelemben az elbizakodott zsarnoki könnyelműségre hasonló példát.” Kiket az apostol a rász elnyomására rendeltettek mond, a szabadság nevében szabad tért engednek a rosznak, s a szabadság nevében üldözik a jót. Ez azonban mit sem tesz, ilyen körülmények közt mutatja a ker. egyház, hogy isteni intézmény, mert fiainak gyilkai daczára bír fenállani. A világi kormány pedig ne feledje, hogy az igazságot hirdető torkot könnyű elfojtani, de a mit egyesekben elfojtottak, az vihar alakjában szokott feltűnni, s akkor elsöpör mindent, trónokat, népeket... Mi egyébiránt szent Ambrusként: nec terremus, nec timemus.

12. Sajtószabadság.

Nyomoraink nagy része azon szélfuvallom szárnyán jött el hozzánk; mit sajtónak hívnak, A sajtó azonban oly ártatlan, mint a szellő, mely egyszer széthordja a virágkelyhek magvait s termékenyít, máskor meg dögleletes levegőt visz tova. Minden a sajtó kezelőitől függ. A sajtónak múlt századi és Jelen dühe is a szellemek balgatag majd ellenséges irányából ered, ezen irány megváltozásával nem fogjuk az e földről eltávolíthatlan bajok egyedüli okául a sajtót felpanaszolni. Politikai tekintetben pedig, minthogy korunkban a különféle kormányzási módok küzdelme vívatik, nem csoda, hogy az ellenkező pártok szintén a sajtóban látják elveik végleges elfogadhatásának legfőbb akadályát. A mint a szellemek

rút iránya, a tudomány haladása a közfelvilágosodás és főképen a történeti okulás folytán jobbra változik, a kormánytan természet-szerű helyzetbe igazodik, a sajtó is megszűnik a rász oly nagy-mérvű kezelője lenni.

Tocqueville a democratiáról irt munkájában azt mondja, hogy ő a sajtószabadságát inkább az általa gátolt roszak, mintsem az általa okozott jók miatt kedveli. Tagadja, hogy a gondolat teljes függetlensége és teljes rabszolgasága közt középállást lehetne kijelölni. Állítja, hogy oly országban, hol a népfölség hittana láthatólag uralkodik, a censura nem csak ártalmas, hanem felette képtelen dolog is. Miután –ügymond– kinek-kinek jog adatott a társaság-kormányzására, csak meg kell neki engedni azon tehetséget, hogy a korabeliek izgató különféle véleményeiből választhasson s bírál-gathassa ama különböző körülményeket, melyeknek ismerete által vezettetik. Ebből tehát az következnek, hogy a sajtószabadság ele-nyészik, ha illő korlátokba szabják. Mi míg a sajtószabadság hivei lennének, bizonyos tárgyú iratokban, épen fennállhatása végett, kor-látokat kívánunk neki. A mi kertnek a kerítés, léghajónak az egyen-súlyt fentartó ballast, az a sajtószabadságnak az ellenörködés. A féktelen sajtószabadság a gondolatzsarnoksághoz vezet.

A sajtószabadság ugyan védelmünkre nem szorul, az a jelen-kornak elévülhetlen öröksége, ha bántják is viharok, elvonulnak azok csakhamar. Nem vész el az sem állítólagos barátjainak bűnei folytán, sem ellenségeinek csapásai által. A sajtóra való jogról és ezen joggali szabad élhetés hasznairól oly egyetemes a meggyőző-dés, hogy Dunába vizet látszanánk hordani, ha azt védelmezni eről-ködnénk. Inkább a sajtót korlátozó szabályokról kell egyetmást elmondanunk, mert némelyeknek nem fér az agyukba, hogy lehes-sen jog szellemek csapongásainak útját állhatni és laesae humani-tatis crimennek vélik, ha szellemök szülöttének megtiltatik a lábön-járás. Előbb azonban egy lényeges különböztetést kell csinálnunk a sajtó tárgyára nézve.

A sajtó majd isteni, majd emberi tárgyakkal foglalkozik, azok a lelkismeretet, ezek a világi hatalom alá tartozó dolgokat érintik. Ez utolsókra nézve, minthogy kívül állnak a valláson, az államnak van joga idomítani a sajtószabadság mikénti használatát, írva vagyon, hogy Isten a világot az emberek gyermekeinek vitái

alá bocsátotta. Deus mundum tvadidit disputationi eorum. Azt szeretnék tehát, ha az állam üdvösnek gondolná, minél jobban kiterjeszteni a sajtószabadságot e tekintetben, ha körülményei megengednék, hogy minden legkisebb tárgyat és intézményt meg lehessen vitatni, mert így szűnnek meg a visszaélések, és hozatnak életbe gyümölcsöző korszülte intézkedések. A katolikusok tehát különböztessék meg ezen sajtószabadságot a vallásitól, mert ezen első önmagában jó, ugyanis emberek változtatván a világ külső rendjét, illő dolog, hogy emberek szóljanak hozzá. Lehet tehát szellőztetni a köztények rugóit, igazsággal ellenmondani, a kihágásokat megakadályozni, s oly hibákat, melyek ellen csak az érvek ragyogó volta lehet elegendő garancia. Mennél inkább megvannak emez érvek a tömegben annál inkább kell azokat ragyogtatni s erre nézve a legjobb eszköz a sajtó, de csak úgy ha szabad, inert egyedül akkor a közvélemény valódi kinyilatkoztatása. A vallási dolgok körüli sajtószabadság azonban csak relative jó. Az egyház ugyanis vallási dolgokban csalhatlan és a szent lélektől kormányoztatik, ő tehát az ellenkező sajtó discussioira nem hallgathat. Ebből azonban nem következik a mit Geroult az „Opinion nationale”-ban nagy lármával kihozott, hogy t. i. „ha a pápa csalhatatlan a hit tárgyában, hogy ne hinné magát csalhatatlannak az alárendelt minőségű politikában? Hogy lehessen megkülönböztetni a határvonalat, mely a hit területét az ész területétől, a lelkit a világitól elválasztja? S ha a pápa ezen – alárendelt – kérdésekben nyilatkozik, hogyan is merészel egy nyomorult journalista ellene argumentálni – megengedvén magának azon ember tényeinek bírálását, kinek legcsekélyebb szavára 200 millió ember porba omolva van és figyel.” Hogy mily bárgyú felfogás ez, oskolás gyermekeink is bebizonyítják. A pápa, ha diplomatai jegyzéket küld, nem isteni sugallatra hivatkozik, hanem a józan ész dictálta igazságra s a jog azon tantételére, melyeket ő s miniszterei csak úgy hallgattak a collegiumban, mint ama journalisták. Tehát csupán vallási dolgokban csalhatlan, s'emez előnyéből nem formál magának jogot political dolgokban való csalhatatlanságra.

Az assemblée national 11. cikke ezt hirdeti: a gondolat és vélemény szabad közlekedése az ember legkitünőbb jogainak egyike, minden polgárnak tehát van joga szabadon írni, beszélni.

nyomtatni, csakhogy a törvényben meghatározott esetekben az ezen szabadsággal való visszaélésért felelős. A 91-ki alkotmány 2. cikke így szól: „Az alkotmány minden embernek biztosítja mint természeti és polgári jogait arra nézve, hogy gondolatait szóval, írással és sajtó útján szabadon közölhesse, a nélkül, hogy iratai, publicatiójok előtt, bármi censura vagy felügyelet alá vétessenek.” A sajtószabadság tehát abban áll, hogy mindenki bármit is nyomtathat, publikálhat, és tetteiért csak akkor felelős, csak akkor büntethetik, midőn gondolatai elterjedvén, azokat a törvény károsoknak fogja tartani. Ilyen sajtószabadságot óhajt a világ, és mi szintén, ámde a föntebbi megkülönböztetés nyomán csupán a világi, polgári természetű tárgyakra nézve. Ezeknél elegendő az utólagos elnyomás. Ugyanis nem képzelhető már olyan, mit az államokra és polgári intézményekre el nem mondtak volna, s mi bennünket meglepne vagy meggyőződésünket sújtaná. Az ilyenek Írásától való tartózkodásra elegendő tehát az utólagos sarczolás. Másképen áll a dolog az Isteni és az erkölcsöt illető dolgokban. A vallás az ember szívében lakozik. Imádásunk tárgyát sárral dobálva látni, a legnagyobb kegyetlenség; azért az Isten bántalmazását tiltani minden eszközökkel, így preventív censurával is megakadályozni, ez úgy vélem a társadalom természetjogai közé tartozik. Szükséges, hogy csupán igazsággal táplálkozzék az emberiség.

Már Cicero monda: „non licet dicere quae age re non licet”, nem szabad azt mondani a mit cselekedni nem szabad. Valamint a mindent tehetni szabadság öldökléssé fajúi, úgy a korlátlan sajtószabadság is kárhozatos, inert eszme szüli a szót, a szó pedig tettet, mens agitât molem. Kern csoda, hogy Fontanes nem szeretne oly országban lakni, a hol ily sajtószabadság uralkodik. Mi tehát azt mondók vagyunk, hogy az említettük nagy fontosságú tárgyakat tartalmazó könyveket előleges vizsgálat alá kell venni. Nem a büntetés élvezése végett szab büntetést a törvény; ezekkel fenyegetőzik, hogy elriaszsza a gonoszokat gonosz tetteiktől; ha lehetséges lenne valami más módén praeveniálni a bűnöket, a társadalom szívesen eltörölné büntető törvénykönyvét. Miért nem tenné ezt tehát a könyv írásánál, midőn itt erre alkalma vagyon? Nem lenne dőreség az oly törvény, mely parancsolná: kormány te büntesd a gonoszt, de jól vigyázz, hogy ne akadályozd. Hisz ez barbárság

lenne. – Mit mondanánk a pásztorról, a ki a helyett, hogy szorgalmasan nyáj ára vigyázna, egyébbel nem foglalkoznék, minthogy kését köszörülné a farkasra miután megette nyáját. Ha valaki eszközt találna, melylyel egy csapásra lehetne kiirtani az emberiséget, arra várnátok, míg kipusztult minden lakója e földnek, s aztán ítélnétek el törvényesen az emberiség kiirtóját? Egy a világba bocsátott könyv kilőtt nyíl, melyet semmi sem tartóztat vissza s mely szakadatlanul sújt. *)

Mondják: az embernek legfőbb méltósága a gondolkodás, a ki ezt meri korlátolni, az ember méltóságát sérti. Ám hisz az ember gondolatai merőben szabadok, ha azonban kinyilatkoztatnak szóval vagy tettel és bűnösök, el lehet, el kell fojtani, mert a „méltóságos” ember, ha önkényére hagyatik vajmi csúf állattá válik. – Innét van, hogy a szabadság mindent mondhatni, Bossuet, Fénelon, La Bruyère előtt nem látszott kevésbé vad- és fonáknak, mint a szabadság bármit tenni. Ezen bölcs férfiak is belátták, hogy még büntetése is a szerzőnek nem elegendően reparálja a gonoszt, miket egynémely könyv okoz a társadalomnak, annál kevésbé, minthogy a kárhozatos könyvek hatása azon perczen túl is tart, melyben megjelentek, sőt szerzőik halála után is.

Mások állítják, hogy minden e világra jövő emberben van a világosságnak egy viszfénye, mely felvilágosít, hogy mindegyiknél van egy adaga az igazságnak, hogy mindegyik tartozik a maga illetményével az előhaladás nagy művéhez járulni, melyet az emberiség épít folyvást örökösen. – Helyesen; minden embernek van joga bármivel keresni kenyerét, és így mérget is árulni, ágyút, fegyvert gyártani. És a társadalom mégis mindkettőnek e jogát korlátolja, félvén a bekövetkező roszaktól. Így van joga védeni a lelket is a méregtől s öldöklő fegyverektől, mert ezek azt a mi az emberben legnemesb, eszét támadják meg.

Azt is hiába mondják, hogy a vizsgálók függő emberek, szenvedélyek rabjai, pártosok, tudatlanok, a dolgot fői nem bírják fogni: ugyanezt lehet mondani a bírák- és esküdtekre, az egész világra, ezen kifogás tehát többet bizonyít s így semmit. A mi kü-

*) Migne Nouv. Encycl. 19. k. 586. Bonald Oeuvres complets. Paris 1859. II. 1404. lap

lönösen a felfogni nembírást illeti, erre nézve elég, ha a vizsgáló úgy érti mint a nagy közönség, miután ennek számára íratott, ez tanul vagy mérget szí belőle.

Beszélnék irodalmi tulajdonról is. Az író tulajdona a papír. Az igazság, ha publikálták, tulajdona az egész világnak, a hiba nem tulajdona senkinek, ha mégis tulajdonnak nevezhetjük.

Elvégre elítélték a szerzőt bírságra, ámde ezt nem bírja fizetni, élethossziglani börtönre, csakhogy mielőtt három évet töltött volna benn, a philantropia és keresztény szeretet vetélkedve esküdnek össze, hogy kegyelmet esdjenek ki számára. íme ilyenek erkölcsaink.

Bonald a sajtószabadságról következőleg szól: „A sajtóról azt mondják, hogy ez természeti jog. Azonban az iras, sőt a beszéd sem az embernek veleszületett facultásai – facultés natives – mint például a mozgás physical tehetsége, mert élni lehet beszéd és iras nélkül, de nem mozgás nélkül. Az iras és beszéd szerzett tehetségek, ennélfogva társadalmi tehetségek, és így azokról a társadalomnak tartozunk számolni, azokat embertársaink javára használni; szóval a született tehetségek mieink, a társadalmiak másokéi, az elsők szükségesek nélkülözhetlenül, az utóbbiak megtanultak. Mi ugyan a természettől kapunk dispositiót a beszéd- és írásra, hanem csupán a társadalom tanít meg rá.” Ugyancsak Bonald egy más helyen eképen ír: „Kétségkívül vannak az előleges censurának is visszaélései, valamint a censura nélküli sajtónál előnyök, de csak kis szellemek ütődnek meg a jó intézmények visszaélésein és a rosszaknak előnyeiben. Ki kell mondanom, a sajtószabadságról való vitákat felvilágosult nemzetnél hibának tartom, keresztény népnél pedig botránynak. Nem kérdeni, vájjon a római senatus bölcsességében e kérdésre gondolt volna-e, midőn számúzta Rómából a philosophokat, sem azt, mit mondtak volna XIV. Lajos századának nagy írói, az ész és dicsőség e századában, a midőn a sajtó csupa remekeket hozott elő; hanem azt mondom, hogy ha a vadaknak elő lehetne adni, mily hatalmas eszköz a nyomda: egyszerű lelkők fellázadna annak hallatára, hogy egy kormány megengedi, miszerint minden szenvedély, minden elégedetlenség, minden gyűlölet ezen eszköz segélyével kiöntse mérgét.”

Ezekben általában vétetett a sajtószabadság. A megszorítás

mekkorasága a népek, erkölcsök, nemzeti jellem minőségétől függ. így p. Angliában, a hol a nép lassú képzelmű, az eszme és a tett közt hosszas elmélkedés foglal helyet, a fiatalság a házi sérthetlen szentély falaiban sokáig tartózkodik, s főképen a sajtó kezelőinek loyaltása folytán természetes, hogy a legkiterjedtebb sajtószabadság nem kárhozatos, az lenne ellenben a francziáknál, kik sebtlen lépnek eszmétől a tettig, kikről Montesquieu monda, hogy inkább lehet őket szenvedélyeik mint eszök által vezetni. Változatosságot hajhásznak, s íróik is a magyarokéival egy húron pendülnek. Hogy az angolnál tényleg és jogilag csaknem korlátlan a sajtó, ez a nép erkölcsében fenekük s a közszellemben, mely ismét a hosszas szabadság szüleménye. Az angol journalista nem ítél, nem mérsékli a véleményeket, hanem egyszerűen elmondja a tényeket, melyeket magasztal és híven adja elő az ellenvéleményt a melyet vádol, és így az igazság jogát mindig tiszteletben tartja. Franciaországban – Montalembert szerint*) – a parlamenti viták csonkítva, változtatva tálaltattak elé a szerint, a mint azt az újság színezete kívánta. Nálunk hasonlólag tettek a lapok, legalább mindig csak azon beszédek vették föl, melyek vallott elveiknek szörmentében jártak. Az angol sajtó nem ismeri ez alávaló fogásokat, bármi discussiót oly hüven olvashatni liberális mint conservatív lapokban. A gyorsírászok megékesítik az irályt, aljasságnak tartanak hozzáadni vagy elvágni belőle eszmét vagy szót. A válaszolás Angliában nincs a törvény által biztosítva, de mindenben lelkismeretes loyaltással gyakoroltatik. Másutt mennyi vitába kerül míg garantíroztatik, hát még mennyi bajba, ha a válaszolással élni akarunk ott, a hol sértettek. Hozzájárul a műveltség nagyságának foka, okos ember többfélét olvas el lelkének kára nélkül, míg ugyanaz a tanulatlanok árt. A lapok és könyvek közti különbséget a szigorra nézve nem tartjuk tekintetbe veendőnek, mert ha igaz is, hogy egyik cikk a másikat elnyomja, igaz Ségur mondata is, mely szerint a mai Journalismus madársípláda emberek számára. Ha a madarat dallamra akarjuk tanítani, el kell azt előtte többször játszani, ugyanezt teszi a forradalmi sajtó, hogy a mint mondják közvéleményt csináljanak s betöltsék a fejeket szerencsétlen eszméikkel. Az Európában megjelenő

*) De l'avenir pol. de l'Angleterre Oeuvres. Paris. 1860 V. köt.

1500 hírlapnak nagy része perversus tanokat hirdet. Már most a józan törvényhozás főadata a határokat kijelölni, melyek közt mozogjon a sajtó.

A világ királynéja a közvélemény. Ezt hangoztatja a tömeg. Hatodik nagyhatalom a közvélemény, mondják a hírlapok. Bonald ugyan hasonlítja a különféle színezetű felhőkhöz, melyekben kiki szemeinek hordereje és tisztasága szerint különféle tárgyakat lát. Mi azonban elismerjük rémséges hatalomnak. Tudjuk ugyan, hogy úgy csinálják mint más kézművet, vannak öntődéi, kohói s pörölyei, a hol alakítják, finomítják; vannak áruraktárai, a hol minden más kézművet legyőző olcsó áron árultatik. Műhelye a nyomda, s mégis elismerjük hatalomnak, mely előtt miniszterek és királyok is néha meghajolni kénytelenek. Azonban nem azért említjük hangosan nagy, néha erőszakoskodó hatalmát, hogy előtte azonnal meghajoljunk, hanem inkább, hogy minősítésére tőlünk kitelhetőleg befolyjunk. Megmondattott ugyan: minden igazság, nincs hazugság, mely meg nem czáfoltatott volna, de ha elleneink újra kezdik, ne hangozzék szavuk egyedül. A kiket Isten tehetséggel és móddal megajándékozott a küzdelemre, kötelműl is tűzte ki, hogy ügyesen harcoljanak, ne hasonlítsanak Pilátushoz, ki beleegyezett az istenölésbe, ép mert a nép rivalgott rá, volens populo satisfacere. A ki ily elveket vallana, azok gyalázatában is részesülend.

A közvéleményre való befolyás azonban az említettük negatív, repressiv rendszabályokkal nem hajtható végre. Ha elismerjük is szükségét a praeventiv vizsgálatnak a szent dolgokban, elegendőnek nem tartjuk. Igaza van Macaulay-nak midőn mondja: hogy a rózsz könyvek betiltása, ha jókkal nem tudunk előállani annyi, mint elvágni a csörgőkígyónak csörgőjét és meghagyni fulánkját. A roszat soha sem lehet úgy elnyomni, hogy valahol rést ne találjon. A tiltott könyvek keresettebbek mint a melyeket szabadon árulnak. Ha benn tiltják el, külföldről hozzák meg. A közvéleményre való befolyás csupán pozitív eszközökkel hajtható végre. Sürgős irodalmi mozgalom legjobb ellenszere a perversiv iránynak. Álló viz könyven megposhad, a folyóba pedig ha dögöt hánynak is, dögletes még sem lesz. Annál is inkább ezen ellenszerre kell támaszkodnunk, mert a sajtó korlátai naponkint tágulnak. E célból nem kell kicsinyleni a sajtó kezelését. Ha pedig a sajtó kezelői néha ifjon-

czok, kiknek maguknak kellene tanulniok, s tudományuk tárlatából a közönségnek semmi haszna, ebből az következik, hogy az üdvös eszmék képviselői ne húzódjanak vissza, hanem megszerelve az eredményes közrehatás eszközeit, álljanak ki a síkra, Ne elégedjenek meg eszméik igazságával, az ügy szentsége ne tegye őket a modorban hanyagokká. Ne feledjék Tasso mondatát:

...la corre il mondo, ove piu versi
 Di sue dolcezza il lusinghier Parnasso
 E che'l vero condito in molli versi
 I piu schivi allettando ha persvaso.

Oda rohan a világ, a hol a művészet előnti keceseit; szépen előadva az igaz a lomhákat is édesgeti, meggyőzi. Már a növelde tagjaiba kell beöntenii az irodalom és sajtó szeretetét, És mivel nagyobb részt hitetlen vagy közömbös ellenfelekkel van dolgunk, a természetjog, bölcelet behatóbb tanulmányozását, nemkülönb miután az alkotmány világa perczenkint terjedtebb lesz, az alkotmánytan tudását is kell sürgetnünk. Ha a világ tanítja, az a maga eszméit csepegteti belé. Meg kell ismertetni a növendéket a szellem minden ferdeségeivel, hogy mikor életbe lép, semmi se legyen előtte új, meglepő, mihez se ragadja át az újdonság ingere. A hitetlenek bármilyen káromkodásai nem tántorítják el, az Isten iránti hódolatot benne el nem fojtják, ha rögtön ott van óvó, védő, czáfoló okaival, érveivel a tanár, a lelkiigazgató. De ha magányosan bukkan ily maszlagra, mely a felvilágosodás, a köznapi tudományon felül álló bölcsesség mezében jelenik meg, vajmi sokszor a velünk született gögnél fogva, hogy magunkat a tömegnél magasabbban állóknak szeretjük tekinteni, kész lesz azt elsajátítani; ha csak az Isteni kegyelem meg nem menti. Ismerje tehát a növendék Strausz, Kenan munkáit még a növeldeben. Hiszen a közéletben is úgy teszünk. Hogy a füst gyúlékony maradványait elenyésztessük, elővigyázat mellett magunk gyújtjuk meg, különben lánggra kap, s tűzveszély éri a házat, A jézusi tan rútbántalmazása, az egyház üldözése érdeklődést támaszt az ifjú kebelben, s ez munkára, készülségre fogja ösztönözni, hogy a Megváltó edzett bajnokává legyen. Csataban csak addig remeg az újoncz, míg az első golyó talál, a vér látása elszánt bátorságra hevíti. Hát az Isten művének rontása kevesebb eredményt szülne a szerető szívekben? Az iro-

dalmi egyleteket nem kell csupán nemzetiségi szempontból tekinteni s néhol így tekintve még be is tiltani, mert ezek a lélek vívóiskolái; lia már a világ egy bevégezett fiatal ember adalékaihoz a vívást kívánja, ne legyen seminarium, melyben az hiányozzék. Természetes, hogy csupán, ha magyar, üdvös, miután a világgal szembe szállván, nem szólhatunk diákul. Csak keltsük fel az érdeklődést, s akkor mind ama nyelvek és tanok elsajátítására készítetjük, a melyeket az időviszonyok és körülmények kívánni fognak. Ébredjen azután az önállóság, értem az egyház melletti állást, mely nem figyel a rossz értelemben vett szabadelvűség sirén hangjaira, nem támogatja azt az egyházi szabadelvűséggel, mely az egyetemes püspökséggel való ellenkezésben nyilatkozik.

Figyelmeztetni akartunk a sajtó fontosságára, hogy meggyőződést alkossunk egyrészt a sajtó ellenőrzésének szükségére, főképen azonban arra, hogy ha a társadalmat fentartó elveknek beutat akarunk szerezni a szívekbe, s azok uralmát biztosítani, a közvélemény-alkotók harsány rivalgásai közé kell állanunk, míg meghallgatnak, mert az igazság győzelme néha már akkor alapította meg, midőn kimondatott; meglehet leverték, de sok szívben maradt meg nyoma, ott éledni fog, erősülni s midőn nyelvünk nem szól már, az eszme zászlóit sírunkról a szellő fogja lengedeztetni. Ne vegyük csekélybe a sajtót, mert nagyrészen igaza van Voltairenek midőn mondja: Les livres ont tout fait.

13. §. Az egyház és állam közti viszony.

Sajátságos jelenet, hogy míg a kath. egyház és öntudatos lángbuzgalmú hívei az államtóli függetlenség mellett küzdenek, addig a ker. felekezetek és vallással komolyan foglalkozó államférfiaik, jogtudósaik azt tanítják, hogy az állam saját szerveivel is köteles a vallás célzatait előmozdítani, gyámkodólag befolyjni, s a vallásfőnök a közigazgatás egyik szervét képezi. Valószínű, azon szándékkal teszik ezt, hogy a vallás befolyását zsilipéit patak módjára irányozhassák; a. mi, ha a vallást hónom alatt tartom,

hogy előadott alkalommal mint az indus bővölő, a sípval megigézem az állam elleneit, korunkban sikertelen, mint azt már mondtuk. Hibás ezen eljárás két oldalról. Először ez által az államnak oly hatalmat tulajdonítunk, melylyel nem bír, bírni nem képes, tehát vele élni nem tud, s így kárhozatos eredményeket hoz létre. Másodsor gyalázatot hozunk ez által a vallásra, melyet éppen gyámolítani akarunk, mert vitán felül áll, hogy a vallásnak az állam általi minden támogatása, mely a vallás elveinek tiszteletén túl terjed, csak gyöngítheti azon befolyást, melyet a vallás az emberek kedélyére gyakorol.

A mai államtan éppen azon fáradozik, hogy kijelölje azon határokat, melyeken túl az államhatalom nem terjeszkedhetik anélkül, hogy az egyéni szabadságot meg ne semmisítse. Az államnak mindenhatóságát az egyén irányában veszélyesnek tartják mindennemű szabadságra nézve, s ennél fogva korlátozandónak az alkotmányos országokban is, mert az alkotmányos formák magukban még nem biztosítják az egyéni szabadságot, a mennyiben ezek mellett a fejedelmi hatalom korlátolva lehet ugyan, de határtalan marad a többség önkénye a kisebbség felett. Egyre megy ugyanis, akár egy ember, akár a többség gyakoroljon zsarnoki hatalmat. Feladatunk tehát oda közreműködni, hogy egy fel ül az állani-, illetőleg a kormánynak, és másfelül az egyénnek jogköre meghatározottassék. Az államimádók mégis azt, a mi az emberben legegényibb, a vallási meggyőződést, az egyházat, mely az égiekkel közlekedik, akarják az állam mindenhatósága alá helyezni. Nem következik-e innét, hogy ezen nézetek folytán csak veszíteni fog az egyéni szabadság?

Ha a haza függetlensége, vagy belbéke forog szóban, akkor áll azon elv, hogy az állam minden egyes polgárainak összege, hogy a közjó magában foglalja mindenkinek egyéni javát, hogy a közakaratnak alárendelendő minden egyéni akarat, mert külfáború vagy bellázadás által ki nem veszélyeztetik? Ha ekkor a templomok kincsei is védelmi eszközökre költettek el, kifogásul nem vétetik. De másképp áll a kérdés, ha más térre megyünk át. Midőn belügyekről van szó, ilyenekben még ott sem, hol az általános szavazatjog dívik, az állam akarata nem foglalja magában minden egyes polgár összesített akaratát, hanem csak a többség akaratának kifejezései. A tapasztalás bizonyítja, hogy az eképen nyilvánuló

közakarát nem ritkán a minoritásnak és az egyéneknek elnyomására vezet. A XVII. században az angol törvények, melyek a katolikusok ellen, habár a parlament által hozattak, szintoly kegyetlenek voltak, szintoly igazságtalanok, mint a korlátlan hatalmú francia király rendeletei a protestánsok ellen. Nemzeti képviselő, a sajtó, a szószék szabadsága egyfelül mérséklék a kormány hatalmát, s másfelül hatalmassá teszik a nemzeti becsület védelmében a külföld irányában, de bármilyen erős és szükséges biztosítékot nyújtsanak, az egyének elnyomás elleni biztosítására nem elegendők. Hol van tehát a biztosíték? Erre csak egy mód van, az államhatalom határainak kijelölése, meghatározása azon jogkörnek, melyben tekintélye minden kifogáson felül áll, de melyből kilépnie nem szabad.. Vagy más szavakkal: a központosításnak határt kell szabni az egyének önmaga feletti rendelkezése, önkormányzat által. Ha azt akarjuk, hogy a polgárosodás a valószínű haladás útján menjen előre, ha a forradalmat le akarjuk fegyverezni, fel kell szabadítani az egyént, ki kell fejteni az egyéni szabadság feltételeit,*) Az állami túlságos nehézkedése mindenütt roszat szül: a vallás ügyébe való avatkozása legkárhózosabb. A kik ezt mégis védik, hallgatólag beegyeznek abba, hogy hát az egyház magától fenállani nem bír; mert emberi, fejedelmi karokra szorul; hogy fog akkor küzdeni a pokol kapui ellen, melyek néha a szabadkőműves kormányok kapui által képviseltetnek; vájjon isteni-e az ily egyház? Ők azonban a keserű vádat a jámborság ostyáiba takarják, hogy fanyarságát ne érezzék, kik bevezetik. Ha mi azt mondjuk, hogy a kormányok hivatása a világi dolgok előmozdítása, ők szánó mosolylyal azt kérdik, ha vájjon nagyobb fontosságú-e az ember anyagi jóléte mint a szellemi? Azonban nem úgy áll a dolog. Nem arról van a kérdés, hogy melyik érdek, a szellemi vagy az anyagi előbbvaló-e. hanem ha vájjon az oly gépezet, mely földi célok elérésére alkottatott, szükségképen alkalmas-e, hogy a társadalom szellemi érdekeit is előmozdítsa? Munkafelosztás nélkül nem mehet előre a világ. Sokkal fontosabb, hogy az emberek eledellel, hogysem zongorával bírjanak, de ebből még nem következik, hogy hát minden zongorakészítő művészetén

*) Budapesti Szemle. 37. füzet.

kívül sütő is legyen, mert ha így tenne, nem csak rász zenénk lenne, hanem rász kenyérünk is. Sokkal fontosabb, hogy a vallási oktatás mindinkább terjedjen, mintsem hogy szép képeink legyenek, de ebből nem következik, hogy a műegylet saját működésén kívül a Szent-István-Társulat foglalkozásait is elsajátítsa. Az ily eljárás által veszítene a műegylet, de egyszersmind a ker. műveltség, melynek terjesztésén fáradozik a társulat. A társadalom egyetemes zavarba süllyedne, ha azt akarnák, hogy minden társulat, mely egy jó cél elérését tűzte ki magának, kötelességül tartaná minden jót előmozdítani. Mindenki megegyezik abban, hogy a polgári kormány célja, miszerint megvédje személyünket és vagyonunkat, adjon alkalmat szerezni, nem rablás, hanem ipar által, huzalkodásainkat igazságosan elintézzze, erőnkét irányozza mindenki ellen, ki a társadalmat megbántaná. Ezeket mindenki megkívánja a polgári kormánytól. De az ember reményei- és félelmeinek e rövid élet, e látható világ nem szab határt. Ezen szükségének megfelel az egyház, mely épen azért, mert lényünk kiváló alkatrészének a léleknek, Istenneli viszonyát szabályozza, Istentől alapított, istenileg gyöngéd, szabad akaraton alapuló, kényszerrel nem ismerő, azért a világi dolgoktól merően különböző kormányt visz. Mily dőreség ez isteni téren a világi, karddal csörömpölő hatalomnak engedni működési tért. Nevetséges, ha kőműves az órás műhelyébe állna, mit mondjunk, ha a világi hatalom – talán még szabadkőműves is – viszonyunkat az Istenhez közvetlenül vezetni akarná –?

Ép oly téves felfogás az, mely kiáltja, hogy a kormány atyai legyen, s ebből mindenhatóságát, mindenbe avatkozási jogát következteti. Első látszatra e tan igen hódít; mi azonban nem hisszük mindaddig, míg be nem mutatnak oly kormányt, mely gyermekként szeretné az alattvalókat, s mely értelmileg oly magasan állana az alattvalók felett, mint áll az atya gyermekei felett. A kormány nem az, a mi a fizikai tanokban a *τη πατ*. Ha így, akkor fogjanak Plato köztársasága valósításához. Vegyék el az anyától a gyermeket, jelöljenek számára dajkát, szabályozzák oskolába-járását, vigyázzanak, hova jár lapdázni, határozzák meg a tanulás és játék óráit, írják elő mit daloljon, szavaljon, olvasson. De aztán ők vezessék háztűz-nézni, korlátozzák kiadásait, válaszszák meg ételeit, s örködjenek, hogy sokat ne igyék. Pláto nem rettent el elvei folyomá-

nyaitól. – Lám, ide vezetnek felületesen vizsgált kérdésekből eredt általános szabályok.

Ugyanily esetlenségre jövünk, ha a kormány feladatai közé sorozzák a vallás terjesztését. Ebből aztán következik, hogy a császárok, kik üldözték a keresztényeket, csak kötelességüket teljesítették, hogy Theodosia bünt követett el, ha csak egy, Krisztus istenségében hívő hivatalnokot bántatlanul hagyott. Ebből következik, hogy a német kormányok zárják ki hivatalaikból az episkopalistákat, Bajorország a protestánsokat, a török a keresztényeket, s az avai király mindazokat, kik egy Istenben hisznek. Az a legsajnosabb, hogy különben jeles, kitűnő emberek, mint p. Gladstone „Church and the stat” című munkájában, az államnak vallásterjesztési kötelmei.öl azt csakugyan következtetik is, miszerint csupán azon vallás egyéneit alkalmaztassa hivatalokra, melyet magáénak vall az állam.

De hogyan is lehetne képes vallást terjeszteni a kormány még akkor is, ha világi céljaiban oly mértékben tökélyes lenne, a mint azt csak az emberi gyarlóság megengedi? E két képességritkán állott egy arányban. Úgy látjuk, hogy oly fejedelmek, kiknek kormányzata alatt a nemzetek nagyban haladtak a civilisatio utján, s erélyesen védték meg népeiket belzavaroktól s idegen becsapásoktól: legkevésbé voltak jó tanítói a vallásnak. Például vegyük IV- Henriket, ki megszüntette a polgári háborút, rendet hozott be az országba, pompás állapotba terelte a financiát, országát tiszteltté tette Európaszerte: és ezen ember kétszer volt hugenotta, kétszer volt katolikus, s mondják, hogy hitetlen is volt. Péter czár, Katalin, nagy Fridiik, jó kormányzók voltak, de vallási dolgokban nem szólunk felőlük. Azt akarjuk mondani, hogy a legjobb világi kormány képtelen terjeszteni a vallást.

De ezzel nem csak hogy nem használ, hanem árt is az igazságnak, mert az új hívekből hypocriták, névszerinti, s nem meggyőződésből való hívek lesznek. Nyilvánvaló, hogy az olyan kutató, ki nem keres egyebet az igazságnál, sokkal könnyebben leli föl azt, mint az olyan, ki tudja, hogy ha ezen az úton indul el, jutalmaztatik, ha amazon, büntetni fogják. Csak érvek használnak az igazságnak, ezeken kívül minden egyéb árt neki. Mindenki tudja, hogy könnyebb a szentírás isteniségét bebizonyítani, hogysen a ko-

ránét; és mégis ijesztés, megvesztegetés által csak úgy lehet egy zsidót kereszténynyé, mint mahomedánná tenni.*)

Mi tehát a kormányok főhivatásának tartjuk az emberek személyének és tulajdonának megvédését, hivatásuk tehát földi. Minden emberi intézmény akkor van jól alkotva, ha csupán céljára való tekintettel állítatik össze. Köznapi példák tárgyunkat megvilágosítják. Az oly kés, melyet beretválásra és metélésre használnak, nem fog úgy vágni, mint a beretva, de faragni sem lehet vele jól. Festészakademia ha börze is lenne, csak oly rász képeket nyújtana, mint váltókat. Ha gáztársaság oskolai-ügyeket vezetne, rosszul világítaná utcáinkat, s nem jobban tanítana. Minden kormány tehát az egy főcéljára való tekintettel szerveztessék, s erélye, működése egy részét se áldozza fel bármily nevezetes cél támogatása végett. Ebből nem következik, hogy a kormány hivatásában nem állana főcélján kívül másokat támogatni. Minden intézmény bír főcéllal, e végett és e szerint alakíttassék; ha erejének kibebíttése nélkül, melylyel a főcélnak tartozik, támogathat más célokat, ezt tenni kötelessége. Így p. kódot azért építenek, hogy a betegek nyugalmat s égés séget szerezzenek, és nem hogy szépítsék az utcát, de ha főcélját, a szobák helyes elrendezését, a mint azt a betegek érdeke kívánja, úgy lehet elérni, hogy ezáltal szépíttessék a város, akkor dőreség lenne azt meg nem tenni. Ha a kormány főcélja csorbítása nélkül valami jót elkövethet, tegye. A kormány nem műegylet. nem is lehet főcélja, hogy festőket neveljen, hanem azért helyes, ha képtárakról gondoskodik.

Ugyanez áll a tanításra nézve. Némelyek bűnül róják a kormánynak, hogy az más vallásbeli intézeteket is fentart, például az angol kormánynak, mert a maynoothi collegiuniot segíve, melynek védelmezése miatt Macaulay is kiesett a képviselőségéből. Ők azt akarnák, hogy mint Írlandban történik, míg a kormány által emelt cathedrálok viszhangzanak az ürességtől, a kalholikusok éhesen, szabad ég alatt hallgassák szegény papjok vigasztaló igéjét. Hogy meg nem gondolják, miszerint az ily oktatás, melyet egyes emberek vagy önkényes társulatok nyújtanak, sok jót mi-

*) Macaulay: Critical and historical essays. 3. vol. Tauchnitz edition.

veinek, de mihelyt ezt a kormány teszi. a maga módjával csupán rosztat eszközöl. A kormány ne azon töprenkedjék, hogy melyik vallásban van több jó, ez nem tartozik hozzá, hanem hogy mennyi jót merítend belőle a nép, ha taníttatik abban a vallásban. Többre becsülheti például az episcopalis vallást a prcsbyteriánusnál, de ha tudja, hogy a prcsbyterián gyülekezetet egy karing csipkéje vad lármára dühösíti, s valószínű is, hogy kövekkel fogadnák a magas egyház szolgáját: okosabban teszi, ha amaz – szerinte tökéletlen egyház által nyújt nekik oktatást, a melyből mégis valamit tanúinak, mint a heigh Church . angol egyház által, melytől mit sem tanúinak. A tanítás egyedüli célja, hogy az emberek tanuljanak; dőreség tehát oly módon ajánlani az igazság terjesztését, mely által csak szorosabb ragaszkodást eszközölünk az ellenkezőhöz. Erőszak által az értelmek, a helyett hogy közelednének az egyházhoz, még jobban eltávolodnak tőle. Maradjon tehát az állam főhivatásánál, s miután minden ember anyagi javának előmozdítására van alkotva, a mit tehát az episkopalista csak úgy igényel tőle, mint a katolikus, zsidó és pogány, a vallást csak addig terjeszse, míg azt az egyház ösztönszerűségének megőrzése mellett teheti. Ellen esetben nem, csak saját főcélját teljesítlen hagyja, hanem árt is a vallásnak, melynek jót akart tenni.

Ugyanily távol vagyunk attól, hogy miután a fejedelem az Isten törvénye szerint köteles kormányozni, s ezt csak az egyháztól kell tanulnia, tehát az egyház ellenőrzése alatt kormányozzon. Érvül azt mondják, hogy valamint parancsol a lélek és a test engedelmeskedik, úgy parancsoljon a lelki hatalom, miután csak így fognak egységesen haladni az emberi dolgok. Ámde a világi hatalom nem hasonlít tehetetlen testhez, mely idegen lenne minden szellemi ténykedéstől, s melynek lelkét képezné a vallás. Igaz, hogy működésének terc a külső, az anyagi tények, de azért, hogy ott érvényre emelje a jogot, tehát a világ legkevésbé anyagi tárgyát. A törvényhozó, a bíró, a közönséges polgár nem kényszerülnek-e az ész, az igazság tanácsához fordulni? *Saját határában az állam csak úgy véd erkölcsi és vallási érdekeket, mint más társadalmi kör.* Az állam is tehát, habár külön modorban csak úgy foglalja el az egész embert, mint a vallás, és így nem nyers tömeg. Ha már hasonlítani kell valamihez az egyház és állam közti viszonyt, ha

sonlítsuk Lacordaire-ral*), két nőtestvérhez, kiknek közös atyjok van s egymásnak biztos és barátságos kezet nyújtanak. Mihelyt a szellemi hatalom kormányozná az államot, megváltoznék természetete, s alágördülne a felséges magasságból, hova kell vezérelnie a lelkeket, s maga is tünékeny, földi hatalommá válnék. A theocraták emelni akarván a vallást, száműzik az égből a földre, a helyett, hogy dicsőítenék, lealjasítják, mert szellemiségéből detronizálják.

A minden társadalmi kört joggal megillető szabadság elérésére, a despotismus lerontására szükséges, hogy a két hatalom elosztva legyen, s egymást ellensúlyozza. Az elkülönző vonalt ne a test és lélek fogalma alkossa, hanem a hivatás jogköre, melyen belül, vonatkozzék ténykedése akár a testre, akár a lélekre, önakaratilag intézkedjék. Meglehet, hogy a vallási és politikus Protestantismus azt fogja mondani, hogy ez annyi, mint egy zsarnokságnak ellenébe tenni ismét zsarnokságot**), de mi nem vakok számára irunk, a kik szándékosan nem akarják látni, hogy a zsarnokság és tekintély, szolgaság és engedelmisség nem synonymák.

Mondjuk tehát, az egyház hatalma saját jogterén önálló hatalom. Mind céljai, mind eszközei különbözök az államéitól. De a földöni nyilvánulása által lehetetlen bizonyos viszonyba nem jönnie az állammal, melynek tereumán az ő tagjaiban él. így hát egymásnak célját respectálni, hatalmok gyakorlatát nem akadályozni, mindkettő részéről a lét és jog postulatuma. Ebből következik, hogy egymáshoz közeledjenek, egymást segítsék, bizonyos tekintetben egyik a másiknak alávetve legyen, mert spheráik egymásba vágnak, létezőn egyház az államban, s állam az egyházban, de soha össze ne zavarodjanak, soha ne legyenek szolgák.***) Ha az egyháznak különös szolgálatokat karddal akarna tenni az állam, ne feledje akkor se, hogy nem atyja, hanem felfegyverzett fia.

A fejedelem elfogadja az egyháztól az Isten tanítását, mely őt az emberi dolgok kormányozásában az Isten uralma alatt ve-

*) Oeuvres, Paris 1858 III. 73. 1

**) Vinet. Essai. 313.

***) Bisogna aver la religione non schiava e nemica ma libera coe-patrice. Cantvt: Storia univ t. VI.

zesse, de e parancsolatok általános elvek, s a fejedelem maga ítéli meg, mikép alkalmaztassanak a polgári rendre nézve. Ha a fejedelem elfogadja az egyház elveit, az egyház viszont aláveti magát ama következményeknek, melyeket ő törvény formában amaz elvekből létre hoz. Ha az Isten törvénye vagy az egyház általános fegyelme megtámadatik, az egyház nem idézheti, nem ítélni a törvényhozót, hanem kimondja, hogy: „Isten megtiltotta neked engedelmeskednünk, mert azt parancsolod mit ő tilt, s tiltod mit ő parancsol.” Ha a fejedelem makacs, kizárhatja kebeléből, hova bevette, de nem foszthatja meg trónjától, hova nem emelte. Épen úgy a fejedelem a törvényben kimondott esetekben bír joggal az egyház szolgálait szabadságuktól, joguktól, javaiktól, sőt életöktől is megfosztani, ezek az állam uralnia alá tartozván, de mit sem tehet szellemi hatalmok ellen, mert ez az egyháztól származik.

Középkorban igaz, hogy más volt az eljárás, mert látjuk a pápákat, hogy valóságos souverainitást gyakoroltak a koronák felett, de e felsőbbiséget az akkori idők közjoga hozta létre, a közvélemény megszentelte, s mindenki elismeri, hogy e jog akkor multhatlanul szükséges volt,*) s melylyel a pápák a népek nagy előnyére éltek. A XIV. századdal e jog elenyészett. Ha a múlt Rómában némi igényeket, s a fejedelmek szívében némi bizalmatlanságot hagyott, a felvilágosodás és közrend jegecedése után kiengesztelődnek a jogok és kötelmek. A szellemhatalom sokkal többet szenvedett a világba való excursiói által, a világi hatalom sokkal több rosztat okozott feltámadásai által az egyház ellen, hogysesem ne kívánnók, miszerint határaikba vissza húzódnak. Már X. Leo felfogta, hogy az egyház azontúl csupán világossága által fog ural-

*) „Mínt hogy a szellemi hatalom – mondja Gruizot – az emberi esz működésének elén állt, természetesen magának tulajdonította a világ kormányzását is. Aztán a világi rend borzasztó volt, erőszak és gonuoszság uralkodott kormány helyett. Most könnyű beszélünk a világi hatalom jogairól, ámde akkor a világi hatalom csupasz erő, vezethetlen csoport volt. Az egyház végtelenül magasabban állt ezen csoport felett, mi okért a népek kiáltásai szakadatlanul sürgették, hogy foglalja el helyét. A mint a pápa vagy valamely püspök kimondotta, hogy valamely fejedelem elvesztette jogát, ez igen sokszor üdvös volt. A X. században a népek nem védhették magukat, jogait elegendően nem érvényesíthették a polg. erőszak ellen, azért közbenjárult az ég nevében a vallás.” Cours d'hist mod. V. leçon.

kodni, s erkölcsi hatalma azon arányban fog növekedni, a melyben minél láthatóbban elhúzódik a világi uralomtól, kivéven elidegeníthetlen jogát kis államára, mely nyilvánvalóan szükséges függetlenségének megőrzésére.*) Royer Collard okául még ezeket mondja: a pápaság székhelyén Rómában a két hatalomnak, t. i. az egyházi- s polgárinak egy személyben kell egyesülnie, hogy az a világ minden tartományában különválva önállóan fenállhasson. Senki se beszéljen az állami gyámkodás áldásos befolyásáról az egyházi ügyekben; még ha ez jó volna is, nem örülünk rajta, mert aliena laudat. Mi érzéssel csupán az egyház földén termett virágok illata iránt bírnunk. Azért jobban meg nem sérthetett benünket ama német újság, mint midőn a két év előtti közelégedetlenségek között a papságot is megemlítette, azt mondván: ez azért elégedetlen, mert a rendőrség üdvös befolyását kell nélkülöznie. Távozzál! a kéz melyet nyújtasz halandó! Roszat szül ez mindig. Azért mi nem habozunk Laniennais-vel kimondani: „Konstantin ideje óta egész napjainkig az egyház többet szenvedett védnökeiktől, mint üldözőitől, és nem marad más kívánni valója, minthogy kevésbbé pártfogoltassék és annál többet szenvedjen.” Ezt vallja Montalembert is, kinek igazhitűségét a pápa is megdicsérte. Dőreség lenne hinni, hogy az állam karja nélkül az egyház nem győzedelmeskedhetik a felekezetekkel túsában. Ezt hinni bűn lenne. Carmel hegyén a sinagoga győzött a hamis istenek papjai ellen, s a Krisztus egyháza buknék meg? – Soha! Végezzük Girardin Emil következő szavaival: „ha a. negyedik forradalom, melyet mindenki sejt, nem találja kitörésekor elválasztva az egyházat az államtól, s minden kölcsönös köteléktől, jaj az egyháznak, mert nem futamodhatik el az állam által elkövetett hibák szolidaritásától, a melyekről felelősség terhétől akkor nem igyekezett szabadulni, a mikor ideje leendett.”**)

Az állam embereihez csak ezek a szavaink. Nem azon fordul meg már most a dolog, hogy e vagy ama kézben legyen a hatalom, hanem hogy korlátokat nyerjen. Kész-e az állam engedni magának korlátokat szabni, kész függetlenségét elismerni, s így hatalmi

*) Solution îles grands problèmes. Martinet 111. 1. kötet, 197. s kk.

**) Abolition de la misère.

köréből kiengedni az egyházat illető részt? Hagyja abba a politika paganizmusát, mely szerint az állam mindenhatóságát és bálványozásai hirdeti, s hatalmával behálózza a kereszténység által a zsarnokság elé ültetett korlátok romjait is. Engedjen eképen, mert ha makacsságában megmarad, és csendőrei, távírdái, titkos rendőrei, fegyveresei által a társadalmat folyvást pulverizálni meg nem szűnik, és semmit sem ismer, mi hatalmának gátat vetne, akkor arról győződnek meg, hogy az uralmat korlátozni csak úgy lehet, ha úrnélküli, vagyis, hogy a szabadság csak anarchiából támadhat, és akkor vészterhes merényekre vetemednek.

14. A pápai fejedelmiség.

Ha Urunk nem alapít meg főnökséget az egyházban, teremteni kellett volna: mert ez nélkülözhetlen létfeltétele minden társadalomnak. De ő alapított, tehát a dolog rendjéből kifolyó intézményt saját akarata is erősíti. Mihez képest a mi égen a nap, vállon a fő, sőt kebelben a szív, az az egyházban a pápa.

A hullámzó kérdésben szinte habzik az érvek gyöngyeinek sokasága. Mi célunkhoz képest, a pápaság társadalmi befolyásának vázolására, souverain hatalmának innen kifolyó szükségességére szorítkozunk, s azon következmények érintésére; melyek a fosztogatás elvéből folynak ki.

Untig bizonyítók, hogy minden hatalom központosítása, s főleg a lelki társadalmi kör elnyelése, az egyén szabadságait elfojtja, s az embereket állam alatti rabszolgaság jármába hajtja. E két hatalom a megváltás rendjében el van osztva, a lelkinek letéteményese a pápa. Ezen elválasztás volt a keresztény világban minden haladásnak, minden szabadságnak szülője és dajkája.

Ismételve mondjuk, hogy az állam alapja a vallás. Miért alapja? azért, mert rendületlen, a szeszélyeken és a pillanatnyi érdekeken felül álló elveket, társadalmi tanokat tartalmaz. De ezen rendületlenséget csak önálló, független hatalom bírja ragyogtatni. Amint megszűnt önálló lenni, s nem tud utolsó csepp vérig küzdeni az elvek mellett, hanem inkább hajlítja azokat a győzők borostyánjának színe szerint, mint például Angliában, a hol a papság

majd állítá, majd tagadá a hatalom isteni eredetét, ott az egyház szolgálóból gyáva hivatalnokokat, tudatlan pópákat – mint Oroszországban – kap az állam; egyházul pedig nyomorult szolgálót, elitélve a legaljasabb szolgálatokra; a felszólamlás szava nélkül, a megvetés minden salakját, a rabszolgaság minden gyalázatát emészte magában. A királyok pápákká lesznek, s a kath. hit helyett credóvá emberi kezek férczelménye lép, aláírva Miklós vagy Erzsébet névvel. Porba omlunk egy kényúr vagy asszonykirály előtt. Tudták ezt mindenha a zsarnokok. „VIII. Henrik – mondja Macaulay – orthodox katolikus volt, csakhogy maga akart lenni saját magának pápája, Erzsébetnek is Róma ellen bizonyosan semmi kifogása sem volt. Nem nehéz fölismerni, micsoda motívumból, micsoda tervből indultak ezen emberek az egyház újra idomításához. Az eljárás nem egyébert történt, mint hogy a bűbáj teljes kupája a babyloni bűvölőtől más kezekbe jusson, s hogy menetközben minél kevesebb hulljon a földre. A tanok megtartattak, hanem a felügyelet, mit eddig a pápa gyakorolt, a király kezébe került.”*) íme az egyház függetlenségével romba dől a szabadság is, melynek fentartásában most legbuzgóbbnak mutatkozik az emberiség. Az természetes, mert ekkor vájjon ki fogja a királyokat, a népeket, a gazdagot, a szegényt, az erősét, a gyöngét viszonyos kötelmökre tanítani? ki fog akkor a legfelsőbb hatalom tekintélyével netovábbat parancsolni a vakmerőnek, ha kötelmeit megszegni akarja. A pápával ledőlnek a korlátok, melyek most a szabadságot őrzik, és mi jönne létre a szabadság helyett? a mi létezett a pápa előtt: kicsapongás és kényuralom. Mi e tekintetben is Macaulay-ra hivatkozunk, ki így szól: „Nyugoteurópa minden országában a középkorban voltak korlátai a király tekintélyének, voltak alaptörvények és képviselő testületek. A XV. században Castilia kormánya oly szabadnak látszik, mint a mienk. Aragónia minden kérdésen felül még inkább. Frankhon fejedelme abszoltabb volt, hanem még ott is egyedül a generalstátusok vethettek ki alkotmányosan adót. Svéd- és Dánország hasonlatos alkotmánynyal bírtak, (i. h. 152.) ím ezek mind akkor voltak, midőn a lelki hatalom független, önálló

*) Critical and historical essays. Collection of british authors, I. 129.

és tevékeny volt, midőn ez respectalt hatalmát a hatalmak korlátozására fordíthatta.

Mondják azonban, nem a vallás, nem a pápa a szabadság és közjólét palládiuma, hanem a jog. Ennek aegidje alatt el lehet érni a közmegelégedést, - Igen a jog, de mi is a jog? Nem egyéb, mint főnálló viszonyokra alkalmazott igazság. És az igazság kútforrása lehet-e ember? Emberigazság nem egyéb, mint hosszabb ideig tartott tévely. Tehát Isten az igazság kútforrása? És így ismét az Isten tanyájára, a valláshoz értünk. Az isteni jog pápa nélkül sem Istentől rendelt orgánummal, sem pedig Istentől biztosított kezességgel nem bír. Vagy pótoltni véljük emberi jog által? Mi az emberi jog? azon embernek joga, ki istene levén önmagának, tetteinek zsinórmértékül nem az igazság örök jogát, hanem saját szeszélyeit és érdekeit veszi; – az erőhatalom a bírvágnak joga. Azon jog, melynek alapján Dávid más világra küldé Uriást, hogy Betsabét elrabolhassa, Nérónak joga, melynek alapján Afrika fejedelmeit lefejezteté, hogy birtokába ejthesse a tartományt. Codex rövid s így hangzik: „Távozzál, mert helyedre vágyom.” Ott van a múlt századi Franciaország, a jelenlegi Piémont.

Tehát a vallás szentségének, a szabadság s a társadalom enyvet képező jognak alapja a pápa. Mindezek az Istenben gyökeresnek, tehát ő képviseli az Istent. Nem azért, mert ember, lehet-e a legbölcsebb, hanem mert pápa.*) Bátran mondhatjuk tehát, hogy pápa nélkül nincs kereszténység s e nélkül olyan lesz a világ minővé lett 1793. évben, t. i. Robespierre a gyülekezetben; Fouquier, Tinville az igazságkiszolgáltatás termeiben, Simon a guillotinnal a forradalmi piaezon, Carrier nantes-i Venus a Notre-Dame-i templomban. A törvényesség-, becsület-, szeretet, Isten nélküli szabadság-frázisok, kiabáló beszéd, melyek százszor hazugságnak bizonyultak be. íme ezek riaszszanak el mindenkit attól, miszerint a pápaságot hitágazati méltóságáról a probléma ingoványaiba sorozza.

De hisz nem is a pápaság ellen szállnak síkra; halljuk az őszinteség idomába szedett arcvonásokkal mondani az illetőket,

*) Midőn 1848. nov. 15. Rossit meggyilkolták, utolsó szava ez volt: „a pápaság ügye az Isten ügye!” Guizot a protestáns, pedig a pápaság ellenégeit az egyetemes kereszténység elleneinek nevezi.

hanem csupán világi fejedelemsége ellen, a mely nem is dogma.*) Hátha dogma lenne, akkor meghagynátok neki? Lám a tisztelet az egyház iránt még ki nem hűlt szívetekben! Ti tehát még készek vagytok hallgatni az egyház szavára; de annak egyedüli jogos szerve, legbeszélőbb nyelve a pápa, birtokát szentnek mondja, meg-rablóit kárhoztatja, és méltán, vonuljatok tehát félre, s hallgassatok, míg a kereszténység atyja szól. Hanem hiszen ti csak figuráztok, s az egész dogmával hatni akartok csupán a jámborok kedélyére mutogatva, mily gyöngéden forgolódtok az ügy körül. De azok sem hisznek, mert ha az olyan, ki kereszttel soha sem gondolt, egyszerűen nagyon is kezdi villogtatni: gyanússá teszi magát, hogy nincsenek egészen tiszta szándékai. De szóljunk komolyan.

Minthogy a pápa Isten helynöke, s isteni hamisítlan tanok kezelője, hogy ezek folyamát az emberi vélemények salakja be ne undokítsa bármi módoni rávaló befolyás által, a mint erre fájdalom! a nemzeti egyházaknál annyi sok példára akadunk; minthogy az ily káros befolyást más módon elmellőzni nem lehet: fejedelmekké lőnek a pápák egy kis tartományban;**) ösztönszerűségüket csak úgy lehetett a támadt viszályokban megőrizniük, ha egyszers-mind souverainek. Minthogy azonban az államban nem képzelheti) más állapot, mint a fejedelmi és alattvalói, nyilvánvaló, hogy miután a pápa nem lehet alattvaló, fejedelemnek kell lennie, s oly fejedelemnek, hogy méltósága megfeleljen a célznak, mely miatt létezik, mely megvédje őt a földi hatalmak bárminemű nyomásától. E nélkül a külrehatás nem lesz önálló. Egy alattvaló pápa úgy tűnik elő, mint a kit ha nem is unszolnak beszélni, de kényszerítik hallgatni. Az egyház első századaiban nem bírtak ily birtokkal a pápák, csakhogy akkor nem a szabad kifejlődés, hanem az üldöz-tetés korát élte az egyház; akkor is függetlenek voltak a pápák, de a vértanúság árán. Ki lenne oly kegyetlen, ki ezen korszakot

*) „Nem dogma; de vajjon nem jogos igazság, nem igazságos jog-e? Azért, hogy egy igazság nem dogma (szoros értelemben) kell-e, szabad-e azt megtagadni s elárulni? Dogma-e $2 \times 2 = 4$? Dogma-e, hogy az angol korona Victoria királynő fejen legyen ? Ki fogja azt tagadni vagy elrabolni merni.” Religio.

**) Columbia kerület is azért független, mert ott van a kormány székhelye, Washington.

előidézni akarná? A püspökök, habár szintén isteni titkok kiszolgáltatától, élnek világi hatalom alatt, miért nem a pápa –? mondják némelyek. Igen, de más oly főnök, kinek csak bizonyos tájék vagy tartomány embereivel van dolga, s más az egyetemes főnök, kinek az egész földre kell befolyást gyakorolnia. Továbbá, más egy alávetett püspök, ki a szabad és független pápa befolyása alatt áll, s más maga a pápa, a legfőbb püspök, kinek pol. alávetettségén nem könnyíthet valamely magasabb egyházi elöljáró. Ha tehát a pápa pol. alattvaló leime, akkor az egyház tekintélyét mi sem óvna, s elvégre a polgári hatalom rabjává aljasodnék. Miután úgysis lehetetlen, hogy polgárilag függetlenek legyenek a püspökök: illő, hogy ne függjön senkitől legalább a legfőbb püspök; hogy így az ő korlátlan tekintélyével védje és ápolja mindnyájok szabadságát, s pótolja a netalán itt-ott történendő hiányt. Az, ki Istentől rendeltett, hogy nemzetek és királyok felett ítéljen, a királyok lelkismeretét is vezesse, kinek személyében egy felsőbb, egy isteni rend hatalma alapszik, az nem állhat emberi magasság alatt; az alsóbb emberi rendben pedig kell hogy egy rangban legyen a föld többi hatalmaival. *) Azon kívül szüksége van királyságra a pápának azért, hogy az egyház legmagasabb érdekeiről mint jogos fél szerződhesék; hogy az udvaroknál ne levelezőket, hanem követeket tartson, hogy az üldözötteknek biztos menhelyet, királyi kegyelmet adhasson, miként egykor a spanyol inquisitio elől futamodó zsidóknak, miként néhány évtized előtt a számkivetett Napoleonidáknak, hogy a tudománynak eminenter kath. intézeteket, a művészetnek hajlékokat emeljen, hogy így azon rágalomnak, mintha a catholicismus dogmáinak stabilitása folytán a tudománnyal nem haladhatna, néma czáfolója legyen; hogy a kath. isteni tiszteletnek pompáját feltüntethesse, hogy a világon elszórt híveivel szabadon közlekedhessek, hogy a kath. egységi köteléket biztos középpontban szilárdan tart-

*) *Civita Catolica*. 1859. folyam. Ugyanezt fejezi ki Henoult bölcész így szólva: „A pápa nem alattvalója a fejedelmeknek, mint hajdan; a mióta az egyház az egész világra elterjedett, s a parancsolóknak is kell felelnie, nyilván következik, hogy neki senki se parancsoljon. Az Isten igazságosan engedte meg, hogy a pápa a neki tartozó tekintélyt függetlensége által is fentartsa. Helyes tehát, hogy a pápa a lelki hatalom gyakorlása mellett, világi hatalommal is bírjon.

hassa; hogy benne az evangélium dicsősége királyi fényben tündököljék; hogy a társadalomnak külső jelében ismerhessék el, hogy a Megváltó a királyok királya. (Relig. 1861. 43.)

íme tehát azért fejedelem, mert pápa, és nem mint Anglia és Oroszország urai csak azért pápák, mert fejedelmek. Innen következik, hogy uralkodásuk jelleme a békesség, s hogy különböznek a londoni és pétervári trónbirtokosoktól. A csár minden oroszhitű felett uralmat gyakorol, nála a vallás szerzési eszköz. Az angol missionariusok pedig utat készítenek, sánczot ásnak a kereskedelmi s politikai hódításoknak. Katii, missiókról ki tud hasonlót mondani? Minden fáradalmok a lelkiekre vonatkozik; soha sem igyekezett egyikök is a pápának alattvalókat szerezni.

Állításunk erősítésére csupán két nyilatkozatra hivatkozunk, melyek szerzői gyanútlanlansága miatt, hogy egészen objectiv szempontból veszik a kérdést, mindenki belátja; I. Napoleon így szólt: „A pápa távol van Paristól, s ez helyes; nem lakik sem Bécsben, sem Madridban, innen van, hogy lelki tekintélyét elviseljük. Ha Parisban lagnék, elfogadnák-e rendeleteit a bécsiek vagy a spanyolok? Nagy szerencse tehát, hogy az ősi Rómában lakik, megtartván a súlyegyent a kath. hatalmak között, hajolván kissé a legerősebb felé, de azonnal felemelkedvén, ha elnyomóvá Ion a legerősb. Századok tették ezt, s ez így van jól. A lelkek kormányzására ez a legerősebb intézmény. Ezeket nem a hívő makacsságával mondom, hanem okoknál fogva.”

Landsdowne lord pedig Aberdeen és Brougham-nek válaszolva így felelt: „A pápai fejedelemség azon különösséggel bír, hogy míg világi hatalma által negyed-, ötödrendű monarchia, szellemi hatalma által a mindenségben páratlanul álló souverainitást gyakorol. Minden állam, melyben r. katolikusok vannak, érdekeltetik a római állam által, és azon kell lenniök, hogy a pápa úgy gyakorolhassa tekintélyét, miszerint ne akadályoztassák semminemű világi befolyás által, mely csonkítaná hatalmát. (1849. jul. 22.)

Ezeket egy angol, liberális politikus mondotta, A pápaságközatyai méltóságának tehát a fejedelmiség- felel meg-, ez képezi normális és egyedüli rendes létezési alakját. Jól tudjuk, hogy a pápa a katakombákban is csak pápa marad, hogyha nem fejedelem is: létezik úgy, a hogy lehet, de tudjuk azt is, hogy e létállapot

nem a dolog, nem a lét természetéből folyik ki, s hogyha a kereszténység kényszerítettnek újból a régin kezdeni, hogy magát ismét kellő biztosságba helyezze, kell, hogy a pápát világi tekintetben megint önállóvá, függetlenné, tehát souverainné tegye. Ezekből kitűnik a következő kifogás hiábavalósága, miszerint mondják, hogy Krisztus istállóban született, semmije sem volt, s azt tanítá, hogy országa nem e világból való. Szent Péter sem bírt egyébbel, mint bottal és csónakkal. – Ámde volt idő, midőn a királyok makkal éltek, mint alattvalóik, paloták helyett gunyhókban laktak, pompás divat-kocsik helyett jó szolgálatot tettek mezitlábuk, s királyi palástjuk egy bőr volt. No tehát éleszszétek fel a szent természet ezen egyszerűségeit a XIX. században, s azután szólítsátok az egyházat, hogy eredetére menjen vissza. Szegénységet is emlegettek? csak hogy ezalatt teljes kifosztást akartok érteni. Mely értelmes és becsületes ember fogja tagadni, hogy a lelki érdekekre a földi dolgoknak befolyásuk van, hogy ezeket amazok által előmozdítani lehet, s hogy ezen testi világban a szellemiek a földiek nélkül nem is létezhetnek. Azért Thouvenel azon megjegyzésére: „válaszszuk el a földit az égítől, a mulandót az örököstől és ki fogunk egyezni,” Antonelli helyesen válaszolt ekképen szólva: „mi megkülönböztetjük e kettőt: de a tárgynak van politikai, van vallási oldala együtt és egyszerre; a földi és égi, a mulandó és örökös a tárgyban megkülönböztethető, *de el nem különíthető.*” Aztán épen ti akartátok, hogy a szegénységnek se becsülete, se befolyása ne legyen; épen ti vélitek kizárandónak a polit, jogok gyakorlatából a szegénységet, mert mint szegényeket önállókul és függetlenekül őket feltenni nem lehet, és bizony mi sem tapasztaltuk, hogy azon országokban, hol az egyházat mindenéből kifosztották, az evangéliumi szegénységgel a virágzó hitélet bekövetkezett volna. Az egyház nyilvánvalóan megbecsüli a szegénységet, de mindennek van határa, módja. A mi a pápa fizetését illeti; mellőzve, hogy olaszországi királyi alamizsnássá degradáltatnék, erre nézve igen szomorú kilátásai vannak Piémont eddigi viseletéből, mert régi tartozását leróni folyton vonakodik, mely makacssága miatt évenként kényszerül protestálni a pápa. Vájjon mi akadályozandja a piemonti kormányt, hogy ezentúl is úgy ne tegyen a jövőre megalapítandó kötelezettséggel? – Ugyan mit ér a pápának lelkismeretére való hivatkozása a

szeszélyes; durva fejedelem irányában; az egyházon az újabb időkben elkövetett méltatlanságok, a papságnak tömeges gyilkoltatása, száműzetése világosan mutatják, mit várhat a pápa azon nemzeti szabadelvű intézményektől, melyeknek oltalma alá őt s a egyházat helyezni akarják. De a régi történet is szolgál útmutatásul: Silverius Theodora császárné parancsára Belizár által elfogatva, Palmaria szigeten éhen vészett el, Virgilius kötéllel a nyakán hurczoltatott körül Konstantinápoly utczáin, s mindez Justinian császár idejében történt, ki még nagyon is jámborszívű volt, összehasonlítva azokkal, kik ma a pápai széket ostromolják, s neki ennek árán függetlenséget és szabad egyházat ígérnek.

Lagueronnière azt kérde, ha vájjon Olaszország köteles-e az egész világ katolikusainak jóléte miatt szenvedni; osztozzanak mindnyájan az áldozatokban, melyeken fentartandó a pápaság. Kőszább szándékú hamis tételt alig mondottak okos emberek újabb időkben. Olaszországot a pápaság védte minden időben az idegenek és foglalók ellen. Pápák nélkül Kóma akkép heverne romjaiban a Tiber két partján, mint hever Babylon vagy Ninive a Tigris és Eufrát folyóknál; pápaság által bírta az ország a világ tiszteletét, a hívő népek rokonszenvét, szívét. A nimbus, melybe azt a hit emelé, tiszteltté s félelmissé tette azt még a leghatalmasabb hódítók előtt is. Isten ne adja, hogy megtörténjék, de ha megtörténnék mégis, el fogna jönni az idő, melyben maguk az olaszok kívánandják vissza pápájokat. Sokkal szebb haza ez, semmint a hírvágyat ne ingerlje.*) Azért méltán mondhatta Rossi, hogy Olaszország legnagyobb dicsősége a pápa; s állíthatta Montalembert, miszerint Olaszország valódi erkölcsi egysége, mely nyelvében nyilatkozik, a pápától származik. Méltán kiált fel Veuillot, hogy Róma nem csak Olaszhon dicsősége, hanem szabadságának is palládiuma. Hasonlót mond a prot. Müller János: „Pápák nélkül Róma nem is léteznék. Gergely, Sándor, Incze oly rohamnak állítottak gátot, mely az egész földet fenyegette. Az ő atyai kezeik támaszták a hierarchiát s oldala mellett minden államnak szabadságát.” Az egyház egy dühöt tájtékozó ellene, Gibbon pedig ily vallomást tesz: „Róma világi érdeke is magával hozza a pápák védelmezését, hogy ölében nyu-

*) Danielik püspök I. beszéde a Sz.-László-Társulat gyűlésén

godtan és tisztességesen élhessenek, mert csak az ő jelenléteikből húzza egy hiú és lomha nép – paresseux – létele és gazdagsága egyik legnagyobb részét.” Elismerte a pápai szék áldásos befolyását maga III. Napoleon; mert 1848. dec. első napjaiban az apóst. nunciushoz ezeket írta: „egész lelkemből sajnálom, hogy nem érzi a herceg – Canino – miszerint az egyház tisztelendő főnöke világi hatalmának fentartása szoros kapcsolatban, van a catholicismus fényével csak úgy, mint Olaszország szabadsága- és függetlenségével.”

A pápai kormány hiányait, mely csak annyi gyarlósággal bír, mint más emberekből álló kormány azzal a különséggel, hogy igen sokkal olcsóbb, szintén szokás fölemlgetni. Ezeknek megfelelő Kayneval, francia követ Kómában, ki oly egyéniség, hogy még elleneink is elismerik, miszerint feltehetően róla, hogy nem hitvány nyereségért védi az egyházi állam kormányát. Egyik diplomatiái tudósításában azt mondja, hogy: „minden panaszok nem egyebek ráfogásnál, minden, a pápai kormány által feltalált rendszabályok magukon viselik a bölcsesség és haladás bélyegét. Semmi sincs, mi a nép erkölcsi és physikai jólétére, előmozdítására szolgálván, kikerülné a kormány figyelmet, vagy a nép kedvéért ki ne zsákmányoltatott volna. Valóban a kormány az v elleneinek azt felelhetné: tanulmányozzátok cselekedeteinket, és ítéljétek el aztán, ha még bátorokdok.”*)

Mindazonáltal ámbár a történet eléggé szolgál bizonyítványokkal, hogy nem mindig az egységesített nemzetek voltak hatalmasak, virágzóak, ott vannak például Görögország önálló tartományai; ámbár Olaszország tudományi gazdagságát s a művészetben, Benvenuto Cellini öntvényeitől a múzeum Pium múkincseiig, mindent a pápának köszönhet, sőt hogy a reformatio Olaszországban kudarezot vallott, ezt Macaulay onnét eredetezi, mert az olaszok a pápaság jótéteményeinél fogva nem szakadhattak el tőle, míg Danielik II. beszéde szerint a németek ép azért, mert a pápák meg-

*) Mily nevetséges ezek után, ha a mi publicistáink is kifogyhatlanok a tanácsosztásban, meg nem gondolván, hogy az administratio részletei olyan annyira egybekapcsolvák a társadalmi intézmények minden ágazatával, az ország hagyományaiival, az éghajlattal és közjelleggel, hogy e szerént csak az oszthat tanácsokat, kit a tudatlanság vagy gög elvakított.

küzdöttek velök Olaszország szabadságáért, tömegesen hagyják el a szent széket: – mindezek daczára az olaszok életre-halálra küzdenek a pápaság ellen; Garibalditól is arra ösztönöztetve, hogy minden papot agyon verjenek.

E fosztogatás gyökerei a múlt századba ágaznak el. Miután vagy 12 századig vitatás nélkül birtokolta államát a pápa, melyet neki a nép adott át kormányzás alá *) a mint azt De-Latour kimutatta, a múlt nagy forradalom idején 1797-ben a francia invasio s az ebből eredt tolatinói tractatus folytán néhány provinciája elraboltatott. Az első merény felelősségét tehát Franciaország viseli. Úgy illenek most, hogy valamint egyebekben különbözik a jelenlegi Franciaország az akkoritól, úgy e tekintetben hozza helyre, a mit akkor elkövetett, tegye jóvá bűnét, mert a kik utánozzák, szörnyen elhatalmasodtak. A rablás javában folyik. A győzőket nincs mi akadályozza. Mi tehát lebbentsük fel a tért, hova a tények folytatják ténszövedékeiket s lássuk, mit szülnek az eszmék, melyek tényékké érlelődnek a szenvedély fel-felcsapó lángjai mellett.

Mínthogy a lelkeknek üdvre való kalauzolása csak úgy lehetséges, ha ők a vezetés ösztönszerűségéről meggyőződtek, s arról elegendőkép biztosítvák, s ezen biztosítás a pápa polit, függetlensége nélkül nem képzelhető: a kormányok a pápa bármi függését elegendő ürügynek fogják tekinteni, hogy alattvalóiknak a pápávali összeköttetést óvó, s felvigyázati rendszabályokkal akadályozzák. És méltán. Mert a hívek közatyja ilyenkor gyakran vetélkedő s mindig idegen nemzet alattvalója, s így érdekeinek előmozdítója lenne.

*) Konstantin erkölcsileg emancipálván Kómát, a nép önkénytelenül investialta a pápát a kormányzattal. A pápaságnak adták a hálás népnek a jogart, mely tanai, példája és szenvedése által revelálta nekik a vallási szabadságot és polgári függetlenséget. Az egyetemes veszélyben új jogaik védelmére a pápához folyamodtak. Cretineau, L'Eglise én face de la Kev. I. 222. lapon. Oly korban, midőn nem val a más törvény a kardnál, más eloquentia a ravaszágnál s egyéb jog mint a merészség, a pápaság egyedül tünt fel respectait hatalomnak a népek szemében Tehát nem tekintély nagyobbitása végett tartjuk szükségesnek a világi hatalmat, elismertek azt és tiszteltek, mikor a pápának nem volt egyéb öröksége a hóhér bárdjánál, – hanem függetlensége érdekében. Mikor Avignonban laktak, mindig gyanakodtak a népek, hogy a francia kormány, ha nem adja ki, legalább sugallja a rendeleteket U. o.

Tehát kettősen lenne nyűgözve a pápai külrehatás, először kútforrásában, másodszer ténykedési orgánumaiban más országokban, tehát szíve- s kezében egyaránt. És így a vallásban, mely most egy, szakadás következnie be elkerülhetlenül. Külön egyházakkal pápakirályok keletkeznének, mint Oroszországban, s ezzel a lelkismereti szabadság elfojtatnék, mely maga után vonandja a teljes zsarnokságot.

A romboló eszmék szövetsége még soha sem alapított nagy birodalmat, sem pedig maradandó dynastikus uralkodást. A perversiv eszmék oltárát – mondja Danielik – nem elégíti ki semmi áldozat, a, rosztat a rószt mindig túlszárnyalja. Ha a pápai fejedelmiség megdöntése által büntetlenül zavartatik fel a jus gentium, s az erősebb felbonthatja a szerződéseket, s a törvényesen alakult állapotokat, akkor a nemzetközi jogok merő hiú formák, melyek a hatalmast nem kötelezik, és akkor vájjon mi áll sértetlenül a világon? A ki csak a természeti törvényeket elismeri, védi a pápai királyságot s azt nyíltan kendőzetlenül bevallja, legyen bár Yeddonak fejborotvált polgára, avagy Timbuktu őserdeinek nyílkopjás vadásza. Oly szilárd tulajdoni alapokon áll a pápai fejdelmiség. Elgondolták-e az illetők, hogy ezen eljárás mily nagy horderejű következményeket hord méhében? Vagy számot vetettek magukkal, s készek-e a pugnale okoskodásaira? Ha a fejedelem erőszakoskodik, nem jogosítja fel erre az alattvalót V a bírvány nem nyugszik-e meg hamarébb rablott jószág eltulajdonításán, midőn fejedelme olyast lopott, a mi törvényes birtoka volt tulajdonosának? Az évezred szentelte pápai birtok elrablása a társadalmi rend felbomlását vonja maga után, mert Pitt szerint is: „a pápai fejedelmiség az európai társadalom épületjének boltíve.”

Nyomuljatok be tehát az örök városba, de ne véljétek, hogy a római légiók büszke önfeláldozási tudata fogja dagasztani kebleiteket, mert az atyagyilkos viperái fogják marni szíveiteket. A római légiók sasa helyett függeszszétek zászlóitokra kakukot, ez lesz hü jelvénye rútlálátlanságtoknak, míg Pilátus a Szajna partjain kezeit mossa, szakgassátok szét az Üdvözítő egyvarratú ruháját, majd nem késnek, kik koczkát vetendnek zsákmánytokra. Minden lehetséges a földön. Meglehet, megfosztják a pápaságot fejedelmiségétől, de akármilyen történjék, az első túléli a másikat s vele hitünk és szereté-

tünk. Elűzettek a Stuartok, Bourbonok, el Don Carlos, mely nemzet nevezi őket királynak? Úzzék el szabadság-gyilkosok a pápát Rómából, pápának fogják őt mondani királyok, népek és nemzetek. Mors illi non dominabitur. És a Gondviselés talál módokat, hogy addig, míg ismét normális állapotba jutna, hivatását betölthesse. Fata viam invenient. De ha le is rontják ezen ősi hasznos, törvényes, s elvégre szükséges létfeltételét a szellemi tekintélynek, ha a fejedelmek együtt működendnek a forradalmárokkal, hogy megrontsák, felforgassák világi hatalmát; mindig lesz jogunk egész a legvégső utókornak azt mondanunk, hogy rosszul cselekedtek, hogy ez hiba, bűn, ostobaság, igazságtalanság volt, hogy gonosz czél volt, melyet még gonoszabb eszközökkel akartak elérni. Ez a közjog, s a civilisait nemzetek jogának legfertelmesebb letiprása. Ez az erőszak és álnokság győzelmének ünneplése leend. Szokás, hogy első publicistáink, kik oly complaisantok az erős, oly megvetők a gyenge iránt, élcezenek a pápa jajszava és villámai felett. Oh tudjuk, hogy könyei csak híveit indítják meg. Villámaira azok ijedeznek, kiket nem fenyeget, ámde ezért könyei nem szűnnek meg lenni az ártatlanság könyei, s villámai mindig az igazság villámai lesznek, és sem könyei nem lesznek örökre meddők, sem villámai örökre tehetetlenek. Az evangélium non licet-je nem akadályozá Heródest tettében', de Pilátust sem, hogy egy elvakult s bűnös nép szenvedélyét tombolni engedje, de azon Isten, ki e szavaknak évezredekben érvényt tudott szerezni, él, és „áll a villamos ég.”

15. §. A vasárnapok megülése.

A vásár- és ünnepnapok megülése körül az államnak is van joga, de csupán negatív, a mennyiben a munkát tiltani joga és kötelessége. Az ünnepek positiv része az egyház körébe tartozik. Epen úgy áll a dolog, mint köteles a kormány a templomot akárki pajkossága-vagy rontási dühétől oltalmazni. De valamint a templom egészen szent, (így az ünnep megtartása, tehát positiv része egészen szent tárgy, és vallási vonatkozása, vagyis az ünnep az idő rendjében ugyan az, a mi a tér rendjében az oltár, a templom. Azon módon a mint emeltetnek az Istennek oltárok és templomok, áldo-

zatok és szertartások megtarthatása védett, hogy azokban részt vévén a nép imádjá Urát, ugyanoly módon napok is szenteltetnek tiszteletére, a melyek ennél fogva szentek s csak a vallás tárgyai. Vagy oly nagy a különség a kiterjedés és tartam közt, hogy még az elsőből Istennek kell felajánlani a másikat? Minden anyagi lét a tér- és időben foglaltatik: mi tehát Isten iránti hódolatunkat külsőképen tökéletesen csak akkor mutatjuk be, ha az egyikből úgy mint a másikból egy részt neki felszentelünk.

Az ünnepek törvényszerűsége- és hasznosságáról nincs ember ki ne lenne meggyőződve. A munka utáni nyugalom oly szükséges-ség, melyet a társadalmi és politikai, a természeti és erkölcsi létezés csak úgy követel, mint a közegészség- és iparra való tekintet. Csakhogy az ünnepek megtartásának minden eredményeit és áldásait; egyedül úgy nyerjük, ha az ünnepek kezelését az egyházra bizzuk. Értekezésünk súlyát azért ide fektetjük, s ez volt, a mit miután 60 század óta vallott volna az emberiség, a múlt századi forradalom elvetett. A vallás magasztos ünnepei helyett decadokat rendelt, – a 7-ik nap helyett 10-iken szüneteltek a munkától, s e napokon törvényt tartani, hivataloskodni tiltotta.

A directorium az állami műhelyek vezetőinek parancsolá, hogy a decadok szerint intézzék el a munkát, csupán e napokon engedjék felfüggeszteni, s ki vasárnapon vagy a régi ünnepeken hagyná el a műhelyt; bocsáttassék el. Utóbb a decadokon nem volt szabad az intézet bezáratásának terhe alatt iskolát tartani, boltot nyitva hagyni stb. a máskép tevők a Codex 605-ik szaka értelmében fenytett büntettek szerint lőnek megbüntetve. Ama törvények a concordatum s a későbbi törvényhozás által elenyésztek, hanem nyomai mai napig léteznek, s Paris utcáin az ünnepek andalgó csöndjét még mindig zavarják az állásokról lehulló téglák s gépek kepelése, a műhelyek pörölyözése, sőt e botránynak vannak kiteve még a templomok is, melyek felett kegyúri jogokkal bír az állam vagy a község; míg belül visszhangzik a lelkész és a hívek dicséneke, bevallván az Isten törvényét, kívülről ugyan e törvénynek megszegése a kőművesek szerszámai által vésetik be.*)

*) Montalambert Rapport sur l'observation (lu dimanche. Oeuvres. III. 518.

Az időnek felosztása majdnem a világ minden népeinél hét napra történik, és mi a legnevezetesebb, hogy mindenütt a 7-ik nap szentnek tekintetik. Bizonyítja ezt már Hesiod, ki 900 évvel előző meg Krisztus urunkat, mondván: „a 7-ik nap szent.” Eusebius azon észrevételt teszi, hogy a bölcsek és költők majdnem mindnyájan a 7-ik napot szent napnak ismerték el. József a történetíró azt mondja, hogy lehetetlen csak egyetlen egy görög vagy barbár várost is találni, mely a hetedik napot nyugalomnapnak el ne ismerné. Honnét magyarázzuk ezen minden népeknél való összhangzást? Az őshagyományból. Az Úristen Mózes által megparancsolá a zsidónépnek, hogy: „emlékezzél, hogy a szombatot megszenteljed; hat nap munkálkodjál és akármi dolgaiddal foglalatoskodjál, a hetedik napon pedig a te Uradnak Istenednek szombatja, ne tégy azon semmi munkát.” Ezen szavak világosan azt tanúsítják, hogy a törvény meg vala már azelőtt is, és nem az parancsoltatik itt, hogy *egy* új rendeletet tartsanak meg, hanem egy régit, mely kötelező volt a zsidókra nem csak mint Ábrahám utódira, de mint Ádám fiaira is, ezt pedig azért, mert „hat nap alkotá Isten az eget, földet, tengert és mindazokat a mik bennök foglaltatnak, a hetedik napon pedig az újalkotástól megszűnt, az okáért megáldá Isten a szombatot és szentnek rendelé azt. Exod. 20, 8–11. íme mily nagy az ember méltósága! Hogy nemesíttessék munkája és nyugalma, az isteni typus szerint alakíttatik, munkálkodván, pihenvén, mint Isten képe cselekszik. Hát emberbarátok azok, kik e dicső címtől akarnak bennünket megfosztani, arra unszolván, hogy mint értelem nélküli lények megzavarjuk az isteni oeconomiát, mely Istenhez tett hasonlónak?

A kegyelem törvényében a vasárnap a nyugalom napja. Akár azért történt ez, mert egyházunk engedelmeskedett Urunk parancsának, mert az ember fia ura minden dolognak, magának a szombatnak is, (Máté 12-8.) akár azon hatalom erejénél fogva, melyet isteni alapítójától kapott, s melynél fogva rendezheti ügyeit. De ha megváltoztatta a törvényt, nem változott lényege, t. i. szelleme, magasztos célja. Ha csoda volt a világ teremtése, minek emlékét magában foglalja a hetedik nap megülése, bizonyára csoda volt az ember megváltása, sőt itt még szólóbban nyilatkoztatta ki Isten az ő szeretetét. Ilyképen ünnepeljük a Magasságbelinek csodáit mind a

természet, mind a kegyeiéül rendjében. Bizonyos, hogy a vasárnap megszentelésének parancsa az apostoloktól származik. És miután a vasárnap a régi szombatot pótolja, nem lehet kételkednünk, hogy amannak megszentelésére is ugyanazon okoknál fogva köteleztünk, valamint a zsidók a szombat megszentelésére. *)

Az egyház parancsolata lassan átment az állami törvényhozáshoz; átlátta ugyanis minden politikai fő, hogy miután kötelessége gondoskodni a módokról, melyek szerint minden ember munkát kapjon, de hogy a munka, a tőke ne szenvedjen, felüdülést is kell nyújtania. Azonkívül, mivel a lélek szintén táplálékra szorul, az egyház ünnepeit rendelék nyugnapokul, hogy így oktatás- és vigasztalásban részesüljenek az emberek. **) Legbuzgóbb vala mindenkor az ily törvények alkotásában Anglia.

Honunkat illetőleg a magyar egyház keletkezése óta számtalan rendelet adatott ki a' vallásos fejedelmek által, melyek az ünnepek megtartására és a visszaélések megszüntetésére vonatkoznak. A várgrófoknak és clerusnak kötelességökben állott szoroson felügyelni, hogy községek valamennyi tagja vasárnaponkint, azokat kivéve, kik a tűzhelyet őrizik, a templomba gyűljenek össze. Ellenszegülők testi büntetéssel is fenyítették; Szent István ország-lása alatt megnyírtattak. Ki nyilvánosan dolgozott, marháját vagy szerszámját veszté. Ki vadászni ment, elvették ebei s paripája. ***) Újabb időben is, midőn Franciaországban a társadalom felbomlott, és az egyházak botránykoztató saturnaliák által megszenteltetettek: az amerikai Massachusett törvényhozó testülete a vasárnapok megülése iránt törvényt szabott. Ezen törvény bevezetésében mondatik: Miután a vasárnapok megtartása közös érdekű, mert a munkát hasznosan felfüggeszti, az embereket az élet köte-

*) Lásd Tömöri értékczését Regilio 1857. 31-33.

**) A vasárnap megülést az ember erejéhez arányosítottak mondja maga Proudhon: „Ha csak egy nappal kisebb a licit, a munka elégtelen a nyugalomra, ha nagyobb: excessivus. Ha minden 3 nap után fél napi nyugalom engedtetnek, az idő eldarabolása által több vesz el belőle. Ha pedig 12 napi munka után 48 órát engedünk a nyugalomra, dologtalanság által öljük meg az embert, miután a munka-teher alatt kimerült ereje.” De la celebration du dimanche

***) Décréta S. Stephani, Ladislai, Colomanni.

lességére és azon hibákra figyelmezteti, melyeknek az ember alá van vetve; mintán módot nyújt Istent, a mindenségnek teremtőjét és fentartóját magányban szintúgy mint nyilván tisztelni, és azon tetteket gyakorolni, melyek a keresztény társaságok nyugalmaul és díszére szolgálnak; miután vallástalan és könnyelmű emberek megfélekedve a vasárnapot illető kötelmeikről és azon haszonról, mely ezen törvényből a társaságra háramlik, ezen napokat munkájuk és élvezeteik által megszenteltelenítik, miután ez által azokat zavarják, kik példájokat nem követik, és az egész társaság ellen vétének, minthogy kebelébe a felbomlást és megromlott erkölcsöket hozzák be: a tanács- és képviselőkháza következőket rendel s i. t. – Napjainkban azonban a kormányoknak, Ausztriát kivéve, legkisebb gondjuk a vasárnap megülvése parancsának szigorú alkalmazása. A mely szomorú körülmény valóban megfajthatetlen, mert miután az állami hatalom leginkább van érdekelve, miszerint megőriztessék a tekintély erkölcsi ereje és varázsa, épen az állam vonakodik engedelmessé válni a legfőbb törvényhozónak. Senkinek, annál kevésbbé lehet a fejedelmeknek büntetlenül megszegni a törvényeket, melyeket a társadalom alapjául tűzött ki az Isten.

Ha az államnak az ünnepek megtartását kötelméül állítjuk, nem kívánjuk, hogy talán hitet kényszerítsen az emberekre, nem; de azt sem, hogy tolja reánk a hitetlenséget. A vallási szabadságot nem a vallás mellőzésében helyezzük, nem a semmit nem hívés szabadságában. Ezen szabadság, hinni a mit akarunk, vagy semmit sem hinni, bizonyos áldozatot kíván a hívők irányában. Az ember szabad, magánéletében szegje meg bármely vallás cultusát, ezt nem akadályozza az állam, de a közéletben nem tűrheti a mindnyájunk oltalmára rendelt állam, polgártársaink vallásának megszegését, vagy arra való késztetését, hogy azt cselekedjék mit tilt vallásuk, vagy elmulasztják mit parancsol. Joga van mindenkinek kötelezettségét el nem fogadni, de mindenki őrizkedjék gátolni másokat oly dolgok végzésében, melyeket meghagy a lelkismeret. Ha választani kell, hivatkozhatunk az igazság közérzésére, s ez azt mondja, hogy előbbre való a hívő szabadsága, mint a hitetlené. Mi tehát az oconomisták ellenében, kik a munka szabadságáról beszélnek, a nyugalom szabadságáért küzdünk, s a socialisták ellenében, kik a munkajogát védik, hirdetjük az Isten törvényét, ki

teremtette a nyugalom jogát. Nem is a szabadságot, hanem a munkásban az embert kell védeni a pénzsomj merényei ellen.

Ne mondja senki sem, hogy hiszen, kinek nem tetszik, nem kell dolgoznia, munkára nem kényszerítenek senkit. Ámde a szorgalmat tiltó törvény hiányában a kereskedő ott kényszerűi állani boltjában, s így áthágni a parancsolatot, mert különben elveszti a hasznot, mely életét tartja, s melyet más kevésbbé lelkiismeretes kereskedők tőle elhalásznak. A vállalkozó műhelyét nyitva tartani kényszerül, különben a concurrentia rohama alatt megbukik. A szegény munkás is dolgozni kényszerül, mert különben elbocsátják. Mi tehát a vallás-szabadság nevében igényeljük az államtól, hogy az ünnepek megülését jogarának súlyával is elősegítse; nevezetesen kötelessége nem csak nyilvános munkát vasárnapokon meg nem rendelni, hanem azt a magánosoknál akadályozni; a szerződéseket, melyek szerint a munkás dolgát folytatni tartozik ünnepeken is, semmisnek nyilvánítani. Ezáltal nem akadályozza az állam, hogy megszegje a törvényt, de csak a vállalkozót, miszerint előre is bérbe ne vegye a törvény megszegését oly szerződés által, mely a karhatalom szentesítését is igényli érvényessége végett. Ne mondja valaki, hogy cz által korlátoztatik a szabad szerződhetés joga, mert hiszen minden törvényhozás tiltja mindazon szerződéseket, melyek a közerkölcs s a közrend ellen alakultak, s bizonyára kevés erkölcstelenebb tény létezik, mint a vasárnap szentségtelenítése. Kötelessége a katonaságnál úgy alakítani az életrendet, hogy azok az isteni tiszteleten jelen lehessenek. Ezt tette már Konstantin 321-ik évben, sőt vasárnapokon föl is mentette katonai szolgálatuktól. Mert bizonyára sokat szenved az erkölcsiség, ha mint p. o. Franciaországban 400 ezer válogatott fiatal ember elhanyagolja vallási kötelmeit, s mily rút nyomokat hagyhat a közerkölcsiség folyamában azon 60 ezer ember, kik évenként a társadalomba belépve, elvesztették minden vonzalmukat a vallási gyakorlatok iránt.

Az állam e kötelmét alapítják *anyagi* és *szellemi* tekintetek; fölületes elmék állították csupán, hogy ünnepek megülése elveszett töke a nép gazdagságára. Hiszen a productionnak csak annyiban van értéke a mennyiben viszonyban áll a consumóval. Ezen viszony lerontásával a vagyonfelhalmozás romlást idéz elő. Mondhatná valaki, hogy mennél többet termelnek annál több fogy is el; vagy

a kereskedésbe megy át. Ez annyi, mintha valaki kívánná, hogy akkor is essék, mikor a föld megázott, a folyók telvék vízzel, határnélküli productióra szükséges lenne határnélküli néptömeg, de ezt nem rögtönözzük olyformán mint a kézműveket. A folyton nagyobbuló fogyás csak rendkívül leszállított ár által eszközölhető, de az ár leszállításával kisebbedik a munkások díja, ezeknek kisebb díja által megfogyatkozik a consummensek száma t. i. a kis fizetéssel bíró munkások, mert csak a legszükségesebbekre kell szorítkozniok. A tények, a tapasztalás itt erősen a tekintély mellett szólnak. Utóvégre is elérkezik az idő, a mikor sokaság miatt rothadásnak indulnak az árúk, a gyártást meg fogják állítani a gyártulajdonosok, míg a túlságos áru a consumo színvonalára száll, az ipar folyama rendes medrébe szorul, és ekkor majd több nap fog elfolyni munkátlanul mint mennyit a vallás kivan a vasárnap megszentelése végett. Állításunkat illusztrálják az annyira túltömött dohányraktárak, melyek miatt sok helyütt a természetők földjeiket parlagon hevertetni kényszerültek. A bekövetkezendő társadalmi romlás szóló jelvényei pedig a füstölgő raktárak – melyeket talán valamely dohánytermesztő azért gyűjtött meg, hogy természeti engedélyt csikarjon ki.

De egyes is veszít a vasárnap meg nem ülése által. Elveszti erejének szükséges pótlását, hamarább elkoptatja életét, megfosztja magát háztűzhelye édjeitől. Többet épen nem nyer, mert az iparüzletben ismeretes axióma szerint, mennél nagyobb az árucikk mennyisége, annál alább száll az áru becse, úgy mennél inkább kínáltatik a munka, annál többet is vesz értékéből. A napszámosság díja azon szerint idomúi, a mint jelentkeznek a munkás kezek, ha sokasítjuk azokat a vasárnapi munka által is, a díj viszonylagosan alábbszáll. Ha tehát többet érdemel a munkás, a haszon nem övé, hanem uráé, kinek vagyontömege nagyobbult, míg költsége ugyan az maradt.

Rousseau is mondja: „nincs rosszabb, mint ha a népnek nincs ideje egyébre, csak hogy kenyerét keresse, szükséges, hogy örömmel egye, inert e nélkül nem fogja keresni sokáig. A munkátóli irtózat jobban sújtja a szerencsétlent mint a munka. Ha akarjátok tehát, hogy valamely nép tevékeny és munkás legyen, adjatok neki ünnepeket. Az így elveszett napok értékesebbekké teszik a többie-

ket.”*) Mirabeau pedig: „Az egyheti munka-teher alatt görbedő embernek az ünnep adja vissza elvesztett erejét, ez ad alkalmat elmélkedni, a mely mindig oly szükséges, s melyet a gépies foglalkozás ellankaszt. Lelkesítsük a munkára, és embereink 4 karral bírandnak, ez a dolog titka.”**) Ezek folytán természetes, hogy az ünnepeket szentségtelenítő munkások szegények, nyomorultak; oka a munkaerő vad pazarlása.***) Hanem eredményezik e nyomort az anyagi körülményekre oly tagadhatlan befolyással bíró *szellemi* tekintetek is.

A vasárnapot megülő ember vallással bír, ez féken tartja a szenvedélyeket; a mint a vallás hiányával a súlygyen felbomlik, szétiramlanak a szenvedélyek, melyek a tékozlást, részegeskedést, és más bűnök láncolatát hurczolják maguk után. A ki örökké sötét boltozatban görnyed, és soha nincs alkalma, hogy a templomban, hol urával és a gazdagokkal egyenlőnek látva magát, Isten előtt emberi méltósága érzetére jusson, nincs alkalma megtanulni kötelességeit, Isten, ember, sőt maga iránt, nincs alkalma, hogy az olyannyira aluszékony lélek a test párnáján való alvásából felrázassék; az ily ember aligha lesz jó családátya, emberbarát és honpolgár. És mert az anyagi haszon- és földi szempontokból kiinduló okoskodáshoz szólunk, nem említettük az Isten iránt is tartozó hódolat bemutatását. Meglehet, önök ha pozsganak az egészségtől, jól megy dolguk, nem érzik szükségét, hogy meghajoljanak a legfőbb létök előtt, hanem eljön a pillanat, melyben, mint a legnagyobb gondolkozóknál is megtörtént, a hit tanításait annyira eszökhöz mérve találják, miszerint az ellenkező fog absurdumnak látszani. Lám a munkásosztály ilyen lelkületben van mindig, következőleg a munkás mindig érzi szükségét, hogy tartozását a Magaságbelinek lerójjá... A vasárnap az Úr napja, az áldozat a szentések, az isteni kegyelem és ige csodáinak napja, a midőn legfelségesebb módon gyakorolja tetteit a vallás. Oly szorosan van kapcsolva a vasárnap megülése a valláshoz, hogy ha ezt elveszed, amannak enyészete sem késhetik.

*) Oeuvres t. II. y. 195.

**) L'ami des homines. I.

***) Pashley a gyári munkások családjaikat csak harmadik nemzetséggé számíthatta, mivel itt ki szoktak veszni. Rel. 1863. II. 1.

De ha valaki tagadná a túlvilági életet, az Istent, az csak nem tagadhatja, hogy az embernek nemesebb ösztönei, az időt és tért túlszárnyaló vágyai vannak, s ezek kielégítésének szükségét ki ne érezné? Lám a vasárnap szentségtelenítők az ember nemesebb részét tiporják sárba. A munkás a földi érdekek szurtos odúiban egy hétig tengette életét, vasárnapon nem a nyers, alávaló, hálátlan anyaggal lép közlekedésbe, hanem a legtisztább, legfőbb lényvel, nem művel többé oly mezőt, mely oly nehezen termi megmulandó gyümölcsét, hanem egy hatalmas mezőn, mely fáradozásait a végetlen lét édességével fizeti. Ezen Istenneli közlekedésben, az ima üdítése közt értelme világosodik, erénye tisztul, s erre őt a vasárnapon felöltött tiszta ruha is emlékezteti, érzelme kifejlik. Szentesül, s megifjul az egész erkölcsi ember. Oh! mik lennének földi érdekeink hálózatában, melyek minket a földhöz lánczolnak, ha nem lennének vasárnapok, melyek midőn elrántanak a sártól, s a végtelenhez ragadnak, helyet csinálnak lelkeinkben az erkölcsi elhatározásoknak, az imponderabíliáknak; pedig ezek valamint a természetben a villám, a meleg, a fény: úgy az emberben a legdöntőbb eredmények okozói szoktak lenni! Váltig megfoghatatlan, hogy a vasárnap ellenzői ép azok sorából valók, kik a nép oktatásáról szónokolnak; hiszen ép a vasárnapi munka fosztja meg ama tanítástól, mely ingyen adatik, mely a legszükségesebb, inert erkölcsre tanít, a jog és kötelesség fogalmait a legfelfoghatóbban adja elő. Sok helyütt áll Martinet mondása, hogy „a templom az egyedüli iskola, hol humanisáltatik a nép, a színház hol örüljön, lelkesedjék szíve, az egyedüli múzeum, hol nemesedjék ízlése. A rend, humanitás, becsület, igazság eszméit, melyeknek ismeretére mások a családban, a társadalmi közlekedésben, az eszmélkedés szükségében s felsőbb képeztetésben jutnak, a szegény munkás másutt meg nem tanulja, hacsak a szent tribune tövében nem.”*) A vasárnapok nélkül az emberben csak alávaló hajlamokat találunk, állati irányt, alásülyedt értelmet, testté vált ész, szívet, mely nagylelkű érzelmekre hevülni képtelen.

Ezen nézetből indult ki üupin az 1850. április hó 27-én tartott ipar-tanácskozmányban. Miután kimondotta, hogy az ünnepek meg-

*) Solution des grand problèmes. III. 1. 174. Paris.

tartása magára a munkára jó, mert elismerték azt a decadok alkotói s a nyugalom, a szakadatlan munkában felhalmozott erő veszteséget pótolja, így szól: Nekünk Uraim! a polit, vallási erkölcsi tekinteten kívül meg egy felsőbb rend is parancsolja az ünnepek szentelését, mert e napokra van hagyva a *lélek munkájának* befejezése. Az Isten iránt tömegesen bemutatott hódolat; a család belső ünnepe, midőn a családtagok munka hiányában szemlét tarthat övéi fölött, s midőn a kötelmek teljesítvék, van-e szebb látvány egy polgárisult országban, mint midőn a munkásosztály megnézheti s örömmel vonul el közhelyeinken; melyeket megszépítettek művészeink, íme ilyen a keresztény ünnep, így fogják fel s gyakorolják a keresztények, ilyeneket kívannak családaink.”

A mondottakból folyik, hogy ezen áldásos eredményeket csak úgy érzük el, ha az ünnepek rendezését az egyházra bizzuk, azon napokra t. i. midőn ő kitarja a szellemi kincsek forrását, s mindenki meríthet belőle. A hétfői munkaszünet: korcsmalátogatás; mennél jobban gyaláztatott a vasárnap, annál inkább henyéltetett el a hétfő. A munka semmit sem nyert, a társadalom veszített felette sokat. A vasárnap szorgalmasan dolgozó hétfőn részegeskedett. Ha nyugodott, magányosan lelkileg nem épült. Ha nincs szent vasárnap, van pokoli hétfő. Hiába való tehát azon állítás, hogy a vasárnapi nyugalom csak annyit ér mint a hétfői, mert hiányzik akkor a lélek felemelkedése, az oktatás, a családi öröm; az áldások egyike sem száll akkor a munkás kebelébe, hanem ez inkább testi lelki javainak romlását vonja maga után. Mihelyest elismertük a nyugalom szükségességét, vájjon mi indokból lehetne azt hétfőre tenni át? Csak azért, hogy a törvény, az erkölcsök, a világ ősi hagyományának tekintélyét gázoljuk? Vagy azért védik a kék hétfő ünnepelését, mert ha a munkást vasárnap a gyárból kieeresztenék: az egyháznak, a papság erkölcsi művelésének engednék át? Pedig Istennek a földön helyt engedni, nem engedi a forradalmi elv. Nevezzük saját nevén e dolgot. Egyedül a vasárnap elhanyaglásának eredménye, hogy most a korcsma lett értelmi, politikai és társadalmi tűzhelye népünknek. Montalembertnek idézett törvényjavaslatából tudjuk, hogy Nevers-ben 1789-ben csak húsz korcsma volt, most pedig 283, egész Franciaországban pedig 332 ezer. És a munkás e lebukokban nem csak veritékkel szerzett pénzét hagyja oda, hanem

értelmét és erényét, lelke és családja nyugalját. Itt képesül arra, hogy valaha legyőzhetetlen ellenévé legyen a társadalomnak, s kérdőre vehesse ama roszakért miket tett, behozván vagy eltűrvén oly rendszert, mely által megfosztatott minden erkölcsi oktatótól s minden vallási vigasztalástól s egészségétől.*) Nyilván a vasárnapi nyugalomtól nem annyira elszoktak, mint azt a hétfőre való áttevés által megszentelténítették. Csakhogy így a munkában kifáradt test dözsolés által még jobban vesz munkaejéből, s a pörölyözés alatt elaludt lélek, részegítő italokkal öntetik el.

A vasárnapok és ünnepek körül tehát az állam az egyháznak van alárendelve, s kötelme fegyelmét saját erejével is érvényre emelni.

16. §. A polgári házasság.

Hol van azon lény, ki midőn szeret, számítana azon perczre, melyben nem fog szeretni? Hol azon szerelem- és szerettetésre méltatlan ember, ki úgy él kedvesével, mint kit nem fog örökre szeretni? A szerelem ha tiszta, örök szövetekezésre gondol.

*) Midőn Montalembert említett törvényjavaslatát felolvasta, Glasgowban Skótiában majd egészen protestánsokból álló munkások társulata a vasárnap megülése végett következő üdvözlő iratot intézett Montalembert-hez. Elmondják legőszintébb rokonszenvüket az emberszerető bölcs és keresztény szónok, és az eléggé nem méltányolható javaslat iránt, mely az örökös munkának rabságától szabadítja meg a munkás osztályokat. A státus-férfiak – így folytatja a levél – méltán hivatkozhatnak mi reánk, kiknek üdve és boldogsága a vasárnapokban rejlik. A vasárnap iránti mély tiszteltünk fejtette ki értelmünket, az vala öre jó erkölcsinknek, záloga szabadságunknak, a társadalmi rendnek bástyája, s nemzeti jólétünk alapja. A kereskedelem szükségletei s a fukarság kielégíthetlen követelése közepett, atyáink hitéhez ragaszkodásunk, megtartotta számunkra a hetedik napnak kimondhatatlan jótéményét. A történelem nem mutathat fel oly jövő intézményt, és a tudomány és ész felfedezései soha nem fognak oly eredményt előidézni, melyet ezzel összehasonlítani lehetne. A vasárnap megülése többet tesz a nép szellemének emelésére, tízezer győzelem vagy ugyanannyi mechanikai találmánynál, több rosszat fog kiirtani, mint minden büntető törvények; több visszaélést megszüntetni, mint bárminő törvényhozás, jobban fog hatni a munkás osztályok sorsának javítására, mint a philosophusok utópiái, vagy a nemzetgazdászok bölcs elméletei.

Íme, a mit a szív oly vágyakodva követel, azt parancsolja az evangéliom. Igaz, hogy eme szív, a melynek egészséges verésére hivatkozunk, néha másképp érez, ámde, valamint midőn az állam fogalmaival foglalkozunk, nem bitorlás, nem az erőszak birodalmának fogalmát fogadjuk el, pedig az államéletben is nagy tényező a brutalitás. Következésképp itt is azon örökre odaadó, természetünkkel egyedül összhangzó, változatlan szerelem igényeit kell irányadóul elfogadnunk, a mely kizárólag érdemesíti magát az „isteni láng” melléknevére.

A mit ilyképen a természet, az evangélium megalapított, azt egy istentelen törvényhozás, még a törvény segélyével is megrontani igyekezett, behozván a polgári házasságot, melynek nyilvánvalóan semmi más a célja, mint könnyítve az elválást, alkalmat adni a szerintök egyedüli végezel, az élvezet elérésére. A következetességet nem lehet tolok megtagadni, mert ha mindennünnen mellőzik az Istent, onnan is ki kell őt küszöbölni, a hol legkedvesebben hangzik szent neve. A forradalmi chaost a nyilvánból behozták a családba. De valamint a legmélyebb gyökerű fog kihúzásával elrontják az állsontot, úgy eme tettükkel gyökeresen megmetelyezek a társadalmat.

A polgári házasság lételét a francia forradalomnak köszöni. Az 1789-ki alkotmány azt mondja: a törvényhozás a házasságot csak polgári szerződésnek tekinti. A code-civil 63, 64, 75, 76, 165, 169. cikkeiben előadja a polgári házasság törvényes formáit, hol a lelkészt a polgárnagy helyettesíti. A vallás szolgáinak büntetés terhe alatt tiltatik a házasulandókkal az esküvői szertartást mindaddig végezni, míg nem köttetett meg a polgári szerződés. Természetes, hogy a házasságkötés feltételeit is,*) egészen önállóan tet-

*) Az egyháznak eme kellékek körül való eljárása, s nevezetesen a vérokonság akadálya szigorú megtartásának igazolásául átveszszük a „Gyógyászati Lapok” következő adatait: „Dévay lyoni orvos tények összeállításából kimutatta, hogy a vérrokonok közt történt házasságból származottak, nagyobb halandósági arányt, ennél fogva rövidebb középletkort mutatnak fel, és hogy ezek közt némely szervezeti rendtelenségek és idomtalanságok sokkal gyakoribbak mint egyébként. így példaként fölhozza Izeaux francia helységet, melynek lakói, a helység elszigeteltsége miatt többnyire maguk közt házasultak, és így egy családot képeztek, melynek tagjai össze-

szés szerint idomította át a polgári törvényhozás. A német alkotmány 20. §-ában hasonlót mond: a házasság polgári érvényessége csak a civil-act-tól függ, az egyházi esketés csak a civil-act után hajtható végre. Ezen törvény befolyása meglátszik a többi törvényeken is. A porosz octroy-ban a 12. §. szintén csak a polg. szerződés megkötése után engedi meg az esketést. Legújabbban a Reichsrathban akarják vita alá venni a polg. házasságot. Az ellen senkinek sincs kifogása, hogy az állam is beleavatkozik a házasságkötésbe, mert hiszen erre joga van már a jegyesek együttlakása miatt, s annál inkább a belőle származó vagyonközösség, tehát polgári természetű következményei miatt. Még az is helyén van, hogy ezen szerződés az esketés előtt történjék meg, mert ezután már anyagi állapotok feletti vitázásnak, mely a jegyesek eloszlását is eredményezhetné, nincs helye; hanem az a vétkes tett, ha valaki eme szerződés megkötésébe helyezi a házasság lényegét, olyant tulajdonít tehát az államnak, mivel az nem bír, s ez által tagadja a házasság szentségi jellemét, a kötelék felbonthatlanságát, az egyház bíróságát a házassági ügyekben, az áldást s egyéb szertartásokat haszontalanoknak tanítja. Ez a kárhozatos. Hazánkban is történnek itt-ott ily értelmű nyilatkozatok, a hol az egyházi házasságot a legnyomasztóbb rabláncznak, a családi, egyéni szabadságot megsemmisítő intézetnek, a polgári házasságot ellenben és az elválást a civilisatio és felvilágosodás postulatumának, az egyéni szabadság megalapítására a családban, és a családi szabadság biztosítására a szabad községben egyetlen eszköznek nevezik s hirdtetgetik; – de ezek a még fontosabb közügyi kérdések öző-

sen kézen és lábon hat ujjal bírtak, mióta azonban bővebb közlekedéseik van, a hat ujjúság megszűnt közöttük, és csak régi nemzedékek maradáinkin látható. Ezenkívül a siketnémaság a leggyakoribb olyan gyermekek közt, melyek vérokonoktól származtak. Franciaországban jelenleg 29,500 siketnémát számlálnak, aránylag a legtöbb esik azon megyékre, melyekben a vérokonok közti házasság leggyakoribb. Így például az alriegi megyében 161 siketnéma esik 100,000 lakóra, és e megyében a vérokonok közti házasság oly gyakori, hogy az odavaló papok felszólították a montpellier-i orvosi kart, hogy nyilván ellene szóljanak. A bordeaux-i siketnémák intézetében Chazarin tr. kiszámította, hogy 39 finövendék közül 11-én vérokonokból származtak, 27 leánynövendék közül 9-nél szintén be lehetett bizonyítani, kiknek azonföül még 7 siketnéma testvérjök volt.”

neben elhangzottak. És így majdan a főbb dolgok végeztével valószínű, hogy nálunk is elő fogják hurczolni e kérdést. Előnyül az fog szolgálni, hogy mi már épületes következményeit is látjuk, s ez által értekezésünkben a józanok helyeslésére is számíthatunk; igyekezőnk nem csak az érvek, hanem a tények logicájával is előállni.

Valamint nem volt nép, mely vallás nélkül létezett volna, úgy nem volt egy is közöttük, mely a házasságot bizonyos vallási szertartással nem ünnepelte volna. Így hát egyetemes a meggyőződés, hogy a házasság nem a világ rendje alá tartozik, hanem lényege egy felsőbb rendből származik. Mi ezen egyetemes megegyezést kinyilatkoztatásból származtatjuk, de legyen akárhogy, a tény áll, hogy a zsidók- és pogányoknál a vallás alkotta a házasságok törvényszerűségét s isteninek tekintetett.

A házasság isteni felsőbb rendű, nem szertartásai által, hanem önmagában, úgy mint például a juramentum, ha valaki nem akarná is, az Isten jelen van, hogy érvényt szerezzen annak a mi ígértetett. Isteni pedig, mert némileg folytatása a teremtésnek, itt ugyanis a szülők Isten munkáját helyettesítik. Igaz, hogy az állam is Istent helyettesít a világi rend fentartásában, ámde az animalis élet nemzése mellett, itt támad a lelki is életre – hogyan, nem tudjuk – ez pedig az egyház körébe tartozik, tehát az egyháznak is van joga a házassághoz. De döntőbb, nagy terjedelmű következésre jutunk, ha a felek együttélését veszszük figyelembe. A házasság lényege a szeretet és hűség által összekötött viszonyos kötelezettség, közös elvállalása az élet minden viszonyainak. Tehát szívök érzéseit, lelkök tehetségeit is együvé teszik. Az ily gyöngéd természetű viszony létesítése valóban nem tűrhet szerződést, miután abban a szeretet és hűség érzetének, a vallás által akkép kell ápoltatnia, hogy ha az netalán kihalt volna a felek szívéből, ők mégis a religio erejénél fogva a kötelességben megtartassanak. A házasság tehát vallás-erkölcsi természetű, nincs itt helye a szerződésnek, mert nincs tárgy, mely fölött szerződés történjék, a szeretet és hűség nem lehet szerződés tárgya, mert kényszerítés alá nem eshetnek. Azért tehát, hogy az emberi-nem el ne fajuljon s merő állati párasodássá ne aljasuljon, erőteljes, a szívek mélyéig ható fékre vala szükség, ezt pedig csak a vallás képes vetni. El is ismer-

a mint egyik vagy másik elem túlnyomó. Az egyház alig szabadította ki az embert a rothadt anyagelviségből, erkölcsösnek, Istenhez hasonlóknak teremtve őt újra, már is az állam anyagi despotismusának akarják alávetni.

Nuyts azt állítja: valamely szerződés megsemmisítése erőt feltételez, evvel pedig nem bír az egyház, inerte sincsenek drabantjai. A jog tehát úgy vágatik fejszével mint hasábfá; az urnák szolgálja felett, az atyának gyermeke felett, csak akkor van hatalma, ha ezt bizonyítja karjának hatalma is. Mi hibázik az anyának, ha van joga s férjében bírja az erőt, hogy a család határozatát érvényre emelje? Ilyen férj az állam a keresztény községben. Az egyház ugyan erővel nem akar híveket szerezni, tudván, hogy ezzel csak hypocritákat kapna, a vallást mindenkor a meggyőződés alapján helyezé; ámde a kényszerítés, mely tiltja és bünteti az ágyasságot és káromlást, ha nem is csinál híveket és szenteket, de eltávolítja a botrányokat, ez pedig elvitázhatlan kötelme a társadalomnak. Legyen bármennyire lelki az egyház célja, de míg e cél végett szükségünk van anyagi eszközökre, az egyház ezeket követelheti az államtól. *) És leginkább áll ez a házasságra nézve, mely körül, különféle polgári következményei miatt, kell érdeklődni az államnak is; a törvényes gyermeket nem teheti sorba a törvénytelenel stb. De van az egyháznak ereje is, mert községéből kiiktathatja az engedetleneket s megtagadhatja tőlük az egyházi eltakarítást.

Továbbá, a polgári házasság által megfosztatik eme szent frigy felbonthatatlanságától. Az egész csak azért van kigondolva, hogy ha hitveseikre ráuntak, a mikor tetszik szépszerivel túladdassanak rajtok, s más új szövetségre léphessenek. **)

A házasság, minthogy felsőbbrendű, erkölcsi életű szövetség, a józan ész kívánata szerint a felbonthatatlanság típusát hordja magán. E nélkül nem egyéb, mint némi közösülés ígérete bizonyos időre, a míg t. i. a feleknek tetszenék. Már Hegel is így okoskodik: „a házasság az által különbözik az ágyasságtól, hogy

*) Civiltà Cattolica 1853. III 146.

**) Az erkölcsitelenség ama decretumának kihirdetése után, az 1793-ik év első havában az elválások egy harmadát tevék az ugyanazon idő alatt megkötött házasságoknak. Migne: Les erreurs sociales.

ebben a nemi ösztön kielégítése vétetik célba, míg amott az hátra vonul. Ekkép a házasság önmagában felbonthatlan, mert a házasság célja erkölcsös s ez olyannyira magasan áll, hogy ellenében minden egyéb tehetetlen és alatta áll. Ne zavarja ezt a szenvedély, mert ez neki alája van vetve.” Bentham is azt vallja: „Az életigleni házasság a legtermészetesebb, a szükségekhez, családi körülményekhez legillőbb, legkedvezőbb az egyéneknek, a nemeket általában véve. Ha nem is volnának parancsoló törvények, mégis legközségesebb volna ezen intézkedés, mert a házastársak viszonyos érdekeihez leginkább illik... Minden oda munkál, hogy e szövetség szerződményére az örökidőség bélyege nyomassék.”*) Nem csak az igazi szerelem tehát, hanem a házastársak mindenképi boldogságát célzó együttlétei és kölcsönös segélynyújtás is Örök és megoszthatlan élettársaságot kívannak, és főleg, mert a gyermekek nevelése többnyire hosszabb időt kíván, s a felek egyesült erejét és gondjait veszi igénybe. A természeti joggal tehát ez egyez meg. Az egyház ugyan így tanít, mert Isten kezdetben is a férfit és asszonyt elválaszthatlan társaságba gyűjté, hogy így az ember-nem nevelését előmozdítsák.***) Ne mondja senki sem, hogy a katolika egyház ez által egy elv zordonságának áldozatokat hoz, kényszerítvén az egymást nem szerető feleket együtt élni. Ezt az egyház nem kívánja. Nem oldja fel a köteleket, hanem elválasztja; ha meg nem engedi, hogy új házasságra lépjenek, nem nevezhetjük zsarnokságnak, mert hiszen nem unszolja, hogy az utált hitestársok együtt lakjanak. A testi élvezet pedig nem célja az életnek. Azon eszközök használata által, miket előír, a testnek is lehet parancsolni, következőleg önmegtartóztatást gyakorolni. Ellenben, ha a szenvedélynek nincs korláta, mint a tűz, mely nyitott ajtók mellett léghuzamra kapaszkodik, tova száguld. Az egyház a felbonthatatlanság által zárnélküli vasajtókat állít elő, hogy tova ne hara-

*) Törvényhozási értekezések. Récsi fordítása. Kolosvár 1842, I. 270. lapon

**) Louis Blanc mondja: „A házasság felbonthatatlansága nincs szentítve az evangéliumban. S ezt küzdötte ki diadallal Luther.” Mi megelégszünk dr. Strausz értelmezésével, ki legkevésbé gyanús és ki bevallja, hogy Urunk minden divortiumot kárhóztatott, legalább mindazt, a mely gyakorlatban volt az ő idejében. Leben Jesu.

pózzék, s romlást ne idézzen a társadalom üzdéjében, a családban. Miért is van annyi baj, lázadás a világon? Azért mert mindnyája reméli vágyai kielégítését. Első pillanatra például fonákságnak látjuk az örökösödő monarchiát, melyben majd gyermek, majd bárgyú, vagy zsarnok fejedelem juthat a trónra, és mégis a gyakorlatban nincs ennél bölcsebb és elővigyázóbb rendszabály. Ezt tanítja az ész, a tapasztalás, s azon népek szomorú története, melyek a választási monarchia oskoláján keresztül mentek. És mindez onnét van, mert a választási monarchia ki nem zárja a féktelen góg minden reményét. Mihelyt nyílnak ilyszerű remények, azonnal találkoznak buzgalmas vállalkozók*).

A szenvedélyeknek tehát átléphetlen korlátot kell állítanunk, mely tovább terjedésre semmi reményt se hagyjon neki. Harczolni fog egyideig, de, a mint rendületlen akadályba ütközött, gyöngébb lesz, s lehull mint a tengerhab előírt súlyegyenébe. L. Blanc mondja ugyan, hogy a természet törvényei főlebb állanak, mint a társadalom, ámde ez állítólagos természettörvények csak az elfajulás és gyalázat, azért parancsolja, hogy elfojtsuk. Ellenveti, hogy a házasság felbonthatlansága káros a nép szaporodására, miért nem csoda, hogy minden hadvezér, mint Napoleon is szabályozta a divortiumot. Erre csak azt válaszoljuk, hogy nagy tévely azt hinni, miszerint az erkölcsök lanygulása által kedvezünk a népesedésnek, és az újabb nemzetgazdászati is föltétlenül kárhoztatja a minden ároni szaporodás elvét. Végre felkiált: az emberek vétkezhetlenségét nem lehet decretálni. Felelhetnők: egyszer a római senatus megparancsolta a győzelmet és ez által mégis hozta ezt a köztársaság zászlója. De ha nem lehet megparancsolni a vétkezhetlenséget, következik-e hogy hát decretáltasék az adulterium, a bűn, és a szeméren megtámadása? íme ezek az evangélium tanának okai. Épen azért nem hallgathat a katolicismus a szenvedély kívánalmaira, mert ha leszabadult egyszer bilincseiről, nem ismer határt, s zavart hoz a szívbe, rendetlenséget a családba, megfosztja méltóságától az erkölcsöt, megrabolja a nőt szégyenérzetétől s lerántja azon polczról, melyen mint élettárs ragyogott. Szigorú tehát e pontban a katolicismus, szigoráról

*) Balmes. I 875.

azonban le nem mondhat mindaddig, míg az erkölcsösség védője s az emberiség sorsának éber őre akar maradni.

Az állam ilykép azon oldalról is sérti az egyház hitét, mely szerint a házasság felbonthatlan; az állam a szent frigyre soha sem nyomhatja a felbonthatlanság jellemét, hanem ezt teszi az egyház, mely által egyedül válhatik minden házassági kapocs feloldhatlanná. A törvény tehát, mely a házasságot polgári szerződésre szabadítja fel, dispenzál a házasságnak oly lényeges tulajdonán, melyben a katolikusok hite szerint dispensatiót sem neki, de még az egyháznak sem áll adni hatalmában.

Az állam törvényhozásában nem nélkülözheti az erkölcsi alapot; nem is alkothat a vallási igazságoktól független erkölcsstani törvényt, az erkölcsösség él övéinek lelkismeretében, meggyőződésében. Ilyenkor tehát, hogy következetes legyen, vagy szabad akaratjokra hagyja az erkölcsstannak végrehajtását, és ekkor a törvényhozásban mindent mi ide tartozik mellőzön, vagy ha kötelességének tartja ezen önkénynek gátot emelni, az erre való alapot és jogot, csupán az ő meggyőződésökben és az ezt meghatározó hittani elvekből merítheti. Mihelyt ezeket a közéletben mellőzte, vagy tagadta, pelengérre tette a közerkölcsiséget. Mert valami nem azért erkölcsös, vagy nem erkölcsös, mert azt a törvényhozó megengedi, vagy tiltja; hanem a törvényhozó csak úgy engedheti meg, vagy tilthatja, ha az alattvalónak vallott hitvallása szerint erkölcsös vagy erkölcstelen. A mint megengedi, hogy valamit megtegyenek a mi kimondott erkölcsi elveikkel ellenkezik, jogot ad nekik erkölcstelenül cselekedni, s akkor többé nem lehet más akaratkorlátról szó, mint melyet a törvény szab elő. Ezek ellenkezőjét csak akkor lehetne védeni, ha azon elvből indulnánk ki, hogy az alattvalók vallási meggyőződését csupán a házi életben emelhetjük érvényre, a nyilvánban pedig nem jelenhetnek meg, de akkor nem csak a lelkismereti, hanem az egyéni szabadsággal jönnénk ellenkezésbe. Az állam illetén túlhajtásait, melyekkel a nemi viszonyt szenteli, házasságra emelni akarja, vagy azt felbontani, józanul valóban senki sem védheti.

Szomorú eredményeit legelőbb és leginkább a nő tapasztalja. A nő lealacsonyítása az ó-korban ismeretes. A férfi, történetileg szólva, minden durvasággal halmozta élettársát, a mit csak képzete

kigondolt. Rabbá tette, fátyolt kötve szemeire, s háza legtitkosabb helyére rejté, mint valami gonosz istenséget vagy rabszolgát, hogy szívének vigasztalást se mehessen keresni, eltiltá az oktatótól és a szellem minden élveitől; a mint az utas ily elaljasult lénytől az út irányáról kérdezősködnék, azt a választ kapta: nem tudom, én csak nő vagyok. Házasságba adták, vették, az egész régi törvényhozás csak a nő gyalázatának nyilatkozása; a mely végre a nőt oda kényszeríté, hogy élénk fiatalságában férje hulláját a máglyára kövesse, hogy – mint egy jogtudós megjegyzi – tudván a nő, miszerint nem élheti túl semmi esetben, férje biztonságban legyen hűsége iránt. És mily irtóztató igazságtalansággal bántak a nőkkel, midőn hatalmat adtak őket repudiálni! Mint fiatal, szép, örömtől dobogó kebelrel jött a házhoz, s elküldetett elhervaszta kor vagy betegség által, kidobotott mint egy bútordarab, ha megsurlódott vagy meguntuk látni szobánkban. íme ilyen volt a nő az ó-korban, a könnyű elválás mellett.

Az evangélium megszüntette e gyalázatosságot ott, hol uralkodik. A török például 6 századdal jött Krisztus Jézus után, s nem gondolt a nőszolgaságnak megszüntetésével. Talán nem oly kegyetlen, de mit ér gyalázatban a tisztelet némi árnyalata, az elnyomatásban a kegy némi fokozata. A szultana annyiban uralkodik a mennyiben egy elosztott, elszórakozott szív felett lehet uralkodni, a mily uralkodást nem kivan az utolsó pórnő sem. Az evangélium felett a tépelődő nő okuljon s lássa mily nagy értékű az Isten oltalma alatti szerelem, lássa mi válik az „imádott férjből”, ha nem imádja Krisztust, lássa a mélységet hova bukik, ha mindkettőjük kebeléből nem csinál oltárt az úr, melyen a tiszta szerelem égjen. A látvány iszonyú lesz. ím egy nő, egy keresztény nő kihajtatik a család közül, melyet vére alapított meg, megszünt lenni anya, mihelyt nem feleség; mint állattól elvétetik gyermekeinek egy része, pedig mindnyáját hordozta szíve alatt, mindnyáját öntözte könnyeivel, táplálta szerelmével. A farkasanya, midőn elveszitek kölykeit az erdőben, földühödik, s ti nem irtóztok egy keresztény nőtől elvenni gyermekeit? Nem féltek elkövetni oly injuriát, melyet nem engedne tenni vadonában a tigris!? Ugyan miképen fejtjük meg e tényt? Értem a tulajdonnal való visszaélést, a rabszolgaságot. A rabszolga idegen, ily állapotba vagy születés által vagy a harcmeze-

jén esett, ura emlékét vagy szívét miben sem érdekli. De hogy miké-
pen lehet meggyalázni az élettársat, ki még piros ajkával esküdött
hűséget, ki első, legforróbb szerelme lehelletével illette arcát, ki
vele vérszerint egyenlő, ki tűzhelyén élt, kinek kitérta lelkét, ki őt,
emlékében eltörölhetetlen napokkal áldotta meg, s szeme előtt nö-
vekedő gyermekkel ajándékozta meg, miképen lehet ezt meggya-
lázni, nem értem! Lám, ha az evangélium világától eltántorodunk:
rosszszabbak leszünk az állatoknál.

Azután szenved a gyermek. A megszületett csecsemőt kire
bízzuk? Kinek kell átadni, hogy jó lelkületet sugalljon neki?
Hol van azon eléggé gyöngéd, találékony kéz, mely ezen jó és róz-
s közé helyezett lényt szelídítse, melyből bűnös, vagy szent válhatik?
Nem kell messzire mennünk. Nevelése megkezdődött már a kebel-
ben, mely hordozá. Minden gondolat, ima, sóhaj, mely emelte anyja
keblét, neki isteni tejül szolgált, behatott egész az ő lelkéig, s ott
keresztelte meg a szeretet- és szentségnek. Itt az atya mit sem
tehet. Az anyának adatott, hogy a gyermeket az erényre, igazságra,
kegyeletre praedisponálja, és az anyaisága ismeretlen mélységei-
ben elrejtett magvakat majdan teljes kifejlésre hozza. A mint meg-
született, nevelve immár az evangélium által a méhben, átmegy a
kereszténység által megszentelt kezekbe, a hol nem kell félni többé,
hogy élte eloltatik vagy kitétetik.*) Nyugton alszik a Jézussal fel-
fegyverzett anya gondviselése alatt. A mint felnyílnak szemei, egy
keresztény anya tiszta tekintetével találkoznak. Valamint kezdet-
ben az első hangokra, értelemre Isten tanította az első embert,
most is ő tanít egy megtisztult, megszentelt anya által. A gyer-
meki kor hamar múlik, s beköszönt szabad éveivel az ifjúság. A
nevelés anélkül, hogy kevésbé szükséges lenne, nehezebbé válik,
minden hatalom járomként nehezedik rája. Csak egy marad tiszte-
letében; az Istent szerető anya szájából meghallgatja az igazság-
szavát, az ő tekintete még nem veszté el tekintélyét, feddési fur-
dalást okoznak, s ha minden fegyverei megtompultak, könye marad
még utolsó parancsolatnak, a melynek nem lehet ellenállni. Az
elválás által mindezen drága korláttól megfosztatik a gyermek.
Bizonyos tekintetben sorsa rosszabb az árváénál. A keserűség azzal

*) Lacordaire Oeuvres III.

kezdődik, hogy anyjok új nevét kell megtanulniuk. Neveltetésük megszakadt, javaik veszélyeztetvék, jövőjük csupa kétely. A mely gyermek anyjától nem tanult imádkozni, alig fog többé. Igaz, hogy az egyszerű elválás által is támad romlás a családban, és az által is, ha a házasság felek rosszúl élnek, csak hogy a magán bajból ne támadjon közbotrány, jograblás és a család feloszlása.

De szenved az atya is. A szívre, melyen csak az élvezet, vad és újdonságokkal ingerlő szenvedélyek tomboltak át, utoljára az unalom éjszaka nehezedik. És többé föl nem vidítják csillogó szemek, kaczer ajkak, oh mert ekkor az idő bölcsesége nem engedi, hogy ámitssa magát, miszerint e nyájaskodás szívből jön, s ami nem szívből jön, nem szolgálhat balszámul a szívnek. Ez unalmat csak a szerető nő űzheti el, kit ha egyéb nem, a múltak édes emléke köt szívéhez. Ez színezi a túlvilág feltűnedező képeit, a sírhoz, az örökké valóság eme hegyeihez, karján könnyebben vándorol, s kit tévék űztek az életen át, Istennel nem gondolt, egy kedves nő unszolásaira, habár kiháló leheletével, de mégis megimádja Istenét.

Ha az állam ennyi szent érdeket nem vesz tekintetbe: riaszsa a polgári házasság behozatalától legalább a pauperismus és proletarismus, melynek egyik oka ez lenne.*) Ha az állam csak nagy akadályokat gördít a házasság elé, az anyagiak körül vagy szabadabb újonczozhatás végett, a korra nézve, már ez is romlást idéz elő. Tekintsük az anyakönyveket, már falukon is a szülöttek egy része törvénytelen, kisebb városokban egy negyede, s a mi legsajnosabb, az ilyen anyává lett leányok többé nem is részesülnek a gyalázatban, mely csak néhány év előtt is érte a megesett személyt. Bajaink solidaritásban nehezedenek reánk. A forradalmi láz kényszeríti a kormányokat nagy seregek tartására, ezek aztán kétszeres súlylyal nehezedenek a népekre; verőket és pénzüket adózáván. Tehát gyökeres javítás szükséges. Hanem ezúttal csak azt akarjuk mondani, hogy ha már kárhuzatos az állam bea-

*) Tekintsük Amerikát; gazdagságát, hatalmát bámuljuk, de azt nem veszszük észre, hogy ott az állam az egyház dolgaiba nem avatkozik Tocqueville mondja, hogy Amerikában oly szentnek tartják a házasságot, mint sehol másutt, s a házassági boldogságról a legmagasztosabb fogalmok van De la démocratie. II.

vatkozása, erősebb akadályok támasztása miatt minél inkább veszélyes lesz beavatkozása, ha maga akarja kiszolgáltatni is a házasságot. Vajjon nem gondolkozhatik akkor minden ember így: ha te magadnak tulajdonítottad mi téged nem illetett, ugyanezt tehetem én is, és ekkor maga csinál szerződést s paráznaságban él!*) Akkor majd nálunk is meghonosodik a francia példabeszéd: fiaink polgármester nélkül születnek, gabonánk ima nélkül nő. És így az erkölcsökkel is oda értünk, a hova megvetve a tekintélyt, szabad kutatással, a hittel: erkölcstelenségbe, hitetlenségbe.

Még csak azt akarjuk megjegyezni, hogy nagy államférfiak, s mély gondolkozású bölcsészek az egyházra bízzák a házasság adminisztrációját, s csak azok kardoskodnak a polgári házasság mellett, kik a politikában az anarchiától indulnak ki. Montesquieu például az állam jogát a javakra terjeszti ki, a többit a religio körébe tartozónak ismeri el.***) De Flotte így szól: „a kereszténység kitűnő progressusa az volt, hogy a házasságot vallásivá tette. Azon időtől a szerelem mintegy oltárrá lőn, melyhez mindenki tiszteletteljesen közeledik, mint valamely szent dologhoz; az így szentélybe vitt szerelem tisztább lőn. A házasság naponkint veszt tekintélyéből, pedig a család a vallás eszméje nélkül egy évig sem állhat meg. Nektek közönyös a vallás... Archimedes egy pontot kívánt a világ fentartására, ti erősebbeknek látszotok, ti fönn akarjátok tartani a semmin... Ti Isten helyébe tevétek az államot, a változhatlan törvény helyébe tevétek a tiéteket, melyet megváltoztathat más. így megsértetett a nő, mert eladdig hite törvényének engedelmeskedett, most pedig a tietekének, melybe befolyással nem volt. A szabadság ürügye alatt ti akartok lenni uraivá. Tudjuk mi a célotok, tudjátok ti is, hogy az egyház hite szerint vannak jegyesek, azonkívül szeretők és ágyasok.***) Portalis ezeket mondja: „a bizonytalan egyesülések nem kedveznek a népesülésnek; hanem ártnak az erköl-

*) Saint-Just így definiálja a házasságot: a férfi és asszony, ha egymást szeretik, házasok. Ha nincs gyermekek, titokban tarthatják engagement-jokat, de ha a no terhes; kötelesek bejelenteni a polgárnagynak, hogy házasak. Migne. Nouvelle encyclopédie. 19. kötet. Appendix.

*) De l'esprit des lois.

*) Esprit de la révolution.

csösségnek, s különféle zavarokat idéznek elő!*) Bonald pedig így kiált fel enyésztesse el a törvényt, mely szeretett leánya a világot felforgató bölcséletnek, s melyet immár anyja sem kísért megvédelmezni! – A polg házasságot csupán a kommunisták védik. Fourier p. így szól: nem igaz, hogy Isten azért teremtette volna a szenvedélyek legszebbikét, miszerint az a törvényhozók, moralisták, basák által elfojtassék. Az ember phanerogam erkölcsökre van teremtve.**)

A 48-ban támadó Icarianusok szintén a divortiumot védik. A *travailleur egalitaires* 1841-ben tartott jul. 20-ik gyűlésökben kikiáltották, hogy: a házasság törültesse el, mert ez igazságtalan törvény, miután azt a mit a természet szabaddá tön, rabszolgává teszi, a testből személyes tulajdont alkot, ez által lehetetlenné teszi a javak közösségét, s így a boldogságot, miután nyilvános, hogy a javak közössége nem tűr el semminemű tulajdont stb. Voltak, kik lelkismeretszabadságra hivatkozva kívánták a polg. házasságot, csakhogy a lelkismeret szabadságát a kormány jobban föl nem tartja, mint midőn kinek-kinek házasságát saját vallásának elvei szerint ítéli meg. Míg valaki valláshoz tartozik, soha sem lehet panasza, ha azon vallás elveit érvényesítik rajta, melyet maga is vall. Azon könnyelműeket, kik egyházok törvényét megszegik, eljárásukban elkismeretlenek, hogy a kormány védje, ez nem tartozik földadatai közé.

Most tehát az állam csak fogjon hozzá, hajózzék kifizített vitorlával a pogányság felé s csináljon hivatalnokaiból esküdtető tisztviselőket, intézkedjék a házasság ünnepe felől.***)

Vájjon, nem dőreség-e az államtól, mert némelyek lelkismeretfurdalás nélkül vállalkoznak, azt mindenkinek felajánlani? Ez ép annyi, mintha valaki kívánná, hogy miután némely helyeken raboltak, az államnak el kellene törülnie a tulajdonjogot, hogy ne

*) Migné-nél 1275. lapon.

**) De l'Association.

***) A directorium a házasság magasztosítása végett rendelt házassági ünnepet, a haza előtt tartandót. Mondanunk sem kell, hogy ez ép oly otrombaság volt, mint az öregség és fiatalság ünnepei. Helyesen mondja Maistre: „A világi hatalom vallás nélkül képtelen alkotni bármily csekély falusi ünnepet is. Mert kik az egyházat megvetik, ünnepeiben sem vehetnek örvendetes részt.”

akadályozza az egyéni szabadságot; vagy mert sokan ölték az urakat, meg kellene engedni a magán-bosszúállást s tűzbe dobni a büntető törvénykönyvet. Ekkor csak engedje meg a többnejűséget is, mert találkozhatnak köztünk muzelmanok is. Szerencse, hogy a forradalmi mozgalom nem hatolhat át bizonyos határokon, mint nem bírja az orkán által felzaklatott oceán elönteni partjait, megütődik a homok szemerén, mely szintén szab határt dühének.

17. §. A gyermeknevelés.

Három gyarlóság van a földön; a nemi gyarlóság: ez a nő; a korbeli gyarlóság: ez a gyermek; a birtokgyarlóság: ez a szegény. E három gyengeség teszi az egyház erejét, ezekkel egyesült oltalmába vévén őket, s oltalmuk alá helyezvén magát. Ezen szövetség változtatta meg a világot, mert mindaddig a gyenge feláldoztatott az erősnek, a szegény a gazdagnak, a nő a férfinak, a gyermek mindnyájának. Az egyház védve e gyarlóságokat egyensúlyba hozta a társadalmi tényezőket. Mi a gyermekről akarunk szólni.

Az egész ó-korban a gyermek olyatén tulajdona volt a családnak, mint a háziállatok. Erről tanúskodik a történet, a phoeniciaktól kezdve, hol Moloch máglyáin gyermekek égtek, egész a görög-római polgárisult családokig, a mely typicus két társadalomban bölcsészek és törvényhozók fénye világolt. Rómában az atya gyermeke életével is rendelkezett. Ismeretes a mondat: tollere suscipere liberos; ez nyíltan beszél ama iszonyuságról, hova juthat az ember, ha őt csupán politika és önös érdek vezérli, és hova jutunk mi, ha elhagyjuk az evangéliumot. Rómában szintűgy mint Görögországban a mint megszületett a gyermek, az atya lábaihoz tették, ha egészségesnek találta s remélhette, hogy majd jó katona válhatik belőle fölemelte, s e tény által övének ismerte el. Ha hátat fordított, megöletett vagy kitétetett a gyermek. Nagyobb része elveszett; ha valamely vállalkozó fölnevelte, a fiúk rabszolgák lőnek, a lányok prostituálttattak. Nem állatilag bánt gyermekével az atya? A rabszolga ivadékainak jobb sorsa volt, mert ezeket a jövő rémé nyében, hogy majd hasznot húzhat belőlök a rabbirtokos nevelte.

Ezen állapot tartott egész Konstantinig, ki midőn keresztényné lett, némileg javíta sorsukon. Az államok, a kormányok sokszor feledék az ember értékét, a mi vallásunk soha. Lássuk, mit tett az egyház a gyermek érdekében? — Említettük, hogy az által, mert megszentelte az anya szerelmét gyermeke iránt, megvédte őt a gyilkolástól vagy kitevéstől; azonban gyarló az ember. De az egyház ekkor sem szűnik meg anya lenni, s miután Urunk minden irgalmi cselekedetének folytatója, ő a bűnből eredt gyermeket sem engedte elveszni, anyai ölébe szorította a kitett gyermekeket.

Habár Girardin Emil szerint a talált gyermekek ügye a társadalom egyik legfontosabb kérdése, ügyöket még sem karolta fel a philantropia, hanem az egyház. Egy 787-ik évben kelt alapítványban ezt olvassuk: A puha és érzéki élet az embereket sokszor tévútra vezeti. Megtörténik, hogy az adulterium következményeit nem merik napfényre hozni: megölik, s így meg nem keresztelvén őket, a gyermekeket kárhozatba küldik. Ez nem történnék, ha lenne oly hely, ä hová a paráznság következményeit elrejtteni lehetne. Most az ilyen kis gyermekeket csatornába, folyókba dobják, s annyi gyilkolást követnek, a mennyi gyermek születik a tiltott közösülésből. Ennek következtében én Datheus – archipresbyter volt – saját és polgártársaim üdvéről gondoskodva rendelem, hogy a házból, melyet a templom közelében vettem, a talált gyermekek számára menedékhelyet csináljanak. Akarom, hogy a mely gyermek kitétik a templomban, eme házban alkalmazott s fizetett ápolóknak adassék. Egész 8 évig taníttatnak valamely mesterségre, s a mint e kort elérték, minden szolgaságtól menten oda mehetnek a hová akarnak.”

Midőn megemlítjük a lelenczházak egyházbeli keletkezését, azért teszszük, hogy az állam ezeket az egyház oltalma alá helyezni igyekezzék, nem csak hogy a gyermekek neveltetése jól sikerüljön, mire ismét naponkint növekedő számuk unszol,*) hanem az is, hogy a csupán fizetésért működő személyek vajmi gondatlanul ápolják a kisdedeket; — azokat szeretni kell. Hanem erről is számok győznek meg; a talált gyermekek halandósága 30%-al

*) Franciaországban 1 millió szülött közt van 34 ezer kitett, 30 ezer halvaszületett, 168 gyermekülés. Migne.

nagyobb hogysém a többiekké. Ha sz. Vincze szellemében nem ápoltnak a gyermekek, bizony a bérenczek kezei közt nem csoda ha elhalnak. Egészen másképp van a nénikék intézeteiben.*)

. Nem csoda, hogy olyannyira lármáznak ellenök a vallás ellenségei, mert az ily szeretet aztán mindenkit meggyőz a vallás isteni voltáról; nem csak azok lesznek örök hívei, kik ily édes eredményeit tapasztalták, hanem azok is; kik ennyi önzetlenségnek tanúi. – Ugyanez áll a bölcsődék- és óvodákra nézve. Az egyház önfeláldozó szerelme a gyermekek iránt mai napság is nagyszerűen nyilatkozik a szent gyermekség társulatának mindenütt való virágzása által. E szeretet lelkesítette Olivieri atyát, midőn a szerecsen gyermekek sorsát felkarolta. De nem csak anyagilag védte az egy-

*) Egyébiránt a lelencházak egyedül nem akadályozzák a gyermekgyilkolást. Mint többször említők nem az intézmények mentek meg csupán a társadalmat, hanem a ker. szellem, melyet e világra az egyház szolgáltat, s melytől kell áthatva lennie az anyának is. Erre nézve bizonyosságul szolgál a következő közlés: (Religio 18G1. 111. lap.) A fővárosok a bűnnek fészke, egy sem annyira mint London. Egy angol orvosi lap a maryleboue-i és paddingtoni plébániában a gyermekgyilkolást az ártatlanok egyiptomi és bethlehemi vérfürdőjéhez hasonlítja. Ezt teszik itt az anyák, kiknek gyilkos kezei által a szülóméh koporsóvá, az első villágosság a világon ölü villámmá változik a kisdedekre nézve. A Coroner vagyis a jury elnöke, látván az utolsó hétben elkövetett gyilkolásokat, lelencházát indítványozott Erre az „Art médicale” újság igen jellemzően válaszolt: „Hogy a lelencház a kisdedek gyilkolásait gyéritené, merő csalódás, mivel az erkölcstelenség tetőfokra hágott a népnél. A lelencház ott tesz jó szolgálatot, hol az eltartás, a nevelés, a bajlódás féelme indítja a szörnyeteg anyát a gyilkolásra; de hol az életnek bece megszűnt, hol a kebelnek minden nemes érzelme kiégett, kipusztult, hol a szív egészen elvadult, ott a lelencház semmi szolgálatot sem tehet ltt az anya nem azért fojtja meg gyermekét, mivel nem akar vele bajlódni, hanem mivel a vadság, az erkölcstelenség, a vallástalanság miatt az anya saját életével mit sem gondol, magát a baromnál nemesebb lénynek nem ismeri; azért nem csak egyszerűen megfojtja gyermekét, vagy a vízbe dobja, hanem dobja a tűzbe, és a szisztergést minden megindulás nélkül végig nézi, vagy pedig szülőttjét evőkéssel darabokra metéli egészen nyugodt kedélyvel, ép miként a répát metéjük.” Elwin, a bathi városnegyedről szólván, bevallja: „Az erkölcsi és physical alávalóságok között a törvénytelen szülőttek száma minden föltevést meghalad. Tíz közül egyet nem találunk törvényes ágyból; mivel a házasság pusztá szertartásnak tekintetik, melyért az illetékes díjt fizetni sem érdemes.”

ház a gyermeket, nem csak testi életét oltalmazta mindenha, hanem és leginkább lelki élete sorsán tűnődött, innen van, hogy a legrégebb időkől fogva, a templomok tövében oskolák emeltettek, s ezekben az üdv tanának legterjedtebb tanítása mellett, a mit btin nélkül – ez lévén hivatása – kisebb mérvben nem adhatott volna elő, a tudományok minden ágazatában oktatta.

Az állam az egyházat hivatása teljesítésében nem háborgatta, csak miután minden korlátokat lerombolva betolakodott a családba, az erre való jogot is magának tulajdonítá. Az állam tehát, mely hajdan a gyermekölést egykedvűen nézte, most a ker. tanokra praedisponált, keresztény erkölcsökkel beoltott gyermekbe saját politikai követelményei szerint idomuló tanokat akar csepegtetni. E tény jogtalanságát s káros következményeit akarjuk a következőkben kimutatni.

A gyermeknevelés a szülők elvitázhatlan joga és kötelessége. Plato communistikus nézetét, mely szerint a gyermek az állani tulajdona, az iskolás is kineveti. A növeléshez, mit a szülő a gyermeknek adhat s adni köteles, nem kívántatik nagy oktatási képesség, olyan csak, a minőt minden ember magának az obvius tanítási forrásokból, minő az iskola és templom, megszerezhet. Nem is áll az egyébből, mint a főbb vallási igazságok megtanulásából s a tekintély elismeréséből, a mire az engedelmesség által gyakorlatilag jut. Mindezekhez tehát az államnak semmi köze, az államnak nincs a gyermek fölött olyatén joga a minövel nem bír az atya felett, és valamint nincs joga rátukmálni az atyára eszméit, hitét, nézeteit, úgy nincs is hivatása ezt tenni a gyermekkel. Sőt mondhatjuk, hogy az atya, mint polgár, az állani által védelmezett szabadságainak egy részét, közjóra feláldozni tartozik, de soha nem atyaiságát! Csak Istennek felelős, épen úgy mint lelkismerete felől, és ha az állani rendőreit vagy saját oktatóit alkalmazza, sérti a szabadságot legszentebb asylumában, s a legbűnösb usurpációt viszi véghez.

Mi tehát az állam joga a nevelés körül? Csak az általános felügyelet a mennyire ezt mások szabadsága és a biztonság igényli. Ezenkívül van joga és kötelessége pótolni az atyát, ha ez a nevelést elmulasztaná lomhaság vagy szegénységből; mert a gyermek is ember, tagja a társadalomnak, van tehát joga védetni az állam-

tói; azért Tertulian: omnium filium-nak nevezi a gyermeket; de akkor sem ő maga, hanem arra kell bíznia, kinek ez hivatása.

Urunk az ő apostolainak s ezek személyében minden utódainak azt a parancsolatot adta, hogy elmenvén az egész világra, tanítsanak minden népeket.*) E szavaival kimondá a lelki társadalmi kör hivatását; mely szerint minden embert, tehát leginkább a gyermeket, inert leginkább rászorul, kell tanítaniok. Innen van, hogy a mióta a kereszténység átváltoztatta a világot, soha a legabszolútabb állam sem tagadta el az egyház ebbeli hatalmát, hanem az egész kárhozatos tan, Minős Lykurg és Robespierre tekintélyén nyugszik, tehát alapját képezi a mese, a pogányság és valami, a mi a pogányságnál is rosszabb. Mindenütt, bármennyire is befolyással bír az állam a növelésre, kath. és protestáns országokban, a klérus hivatásának tekintetett a nevelés, mely kötelessége hagyományainál és függetlenségénél fogva a családot, a lelkismeretet megvédette a lázadások, változások és viszontagságok közepett, melyeknek a világi rend mindenha kitéve volt.

Akárminő meggyőződéseket ápoljon az állam egyenkint vagy összesen, legyen akármely vallás híve, vagy ne is legyen: mindenki ajkáról halljuk, hogy a vallás minden társadalom alapja, tehát ezt tanítani is kell, mert különben alapul nem szolgálhat, mert hogy egy ismert hasonlattal éljünk, nem lehet a vallási meggyőződést csakúgy zsilipre fogni, s ha az atheismus kiszárított mindent, kieszesíteni, hogy megöntözze a kiaszott füvet, tehát azt tanítani kell. Ámde itt emlékeztetjük valamire az államot. Mondják az államnak, mint ilyennek nincs szüksége vallásra, mert az állam mint ilyen, nem köteles örök üdve után fáradozni, nem hivatása üdvözülni; legyen így. Hanem bizonyos az, hogy az állam hivatása, mindenkinek amaz eszközök elérését lehetővé tenni, melyek őt, amaz örök cél elnyerésére is képesítsék. Ha már nincs vallása, nem is taníthatja, tehát bizza azt arra, kinek ez hivatása, t, i. ama társadalmi körre, mely a lelkeket vezeti. Akkor sem értünk célt, ha az államhivatalba néhány mandarint tettünk be, a kik az állam nevében aztán összevissza idomítják a ker. tant, a kik mint egy katonai iskolában van előírva, nem hittanokat, erkölccsant sem, hanem

*) Máté; 28, 19.

csupán katonai erényeket adnak elő. Az így összenyomorgatott vallás, melyet a zöld asztalnál tákolnak össze, még ha igazságot is tartalmaz: nem hoz üdvöt. Az egyház nem Duna, melyből akkor is lehet meríteni, ha valaki forrásánál elállította a vizet.

Hogy alá van ásva a társadalom, hogy morgó Vesuvon alszunk, az unalomig volt elmondva; a meglevő roszban megegyezünk, különbözünk csupán az alkalmazandó gyógyszerekre nézve. A veszett irány két szóval formulázható: élvezni s megvetni. Élni nem csak magáéból, hanem máséból, vagy mit legalább eddig másénak neveznek. És megvetni minden tekintélyt. Hogy a roszat karddal kimetszeni nem lehet, nyilván való; „a szuronyokra támaszkodni lehet, de nem aludni, annál kevésbé gyógyítani. A gyógyszer nem lehet egyéb mint jó oktatás. Az oktatás magában még semmi, a mi fő, hogy jó oktatás legyen. Mi a tudatlanság? ez a lélek szomja, de van a szomjnál még roszabb, s ez a mérég. Azon fordul meg tehát minden, hogy italt adjunk-e népünknek vagy mérget, jó vagy rősz oktatást, mert elvégre szomjat lehet gyógyítani, de nem mérget, ha bizonyos adagban vétetett be. Nem mondok ujat, hanem századok által próbált igazságot, ha állítom, hogy a gyógyszer nem egyéb, mint a hittan által támogatott ker. morál; nem bölcséleti problémák kellene a népnek, hanem azok megfejtése. Kivéven az állani által jól fizetett urakat, más ember fiainak nincs érkezésök fürkészni az emberiség talányai körül. Határozott igazság kell nekik és erkölcsi szabály. Ezt csupán az egyház teheti, ez oszthat igazságot, úgy, hogy elfogadják, és ez parancsol erkölcsszabályt úgy, hogy kövessék is. Minden más gyógyszer haszontalan a valláson kívül, mert csupán ez hatol a szívig, melynek lázongó gerjedelmeit épen csitítani, elfojtani akarjuk. A két rősz ellenében azt tanítja: tartóztasd meg magad és tiszteljed a tekintélyt, nem csak azt harsogtatja fülébe, hogy ne bántsd a másét, hanem meg se kívánd, ne hallgass szíved ingerére, mely irigységet lehel, hanem nyugodjál meg dolgos szegénységben és örökre fogsz jutalmaztatni. És a szegények hittek is szavának mindaddig, míg ki nem irtották szíveikből a hitet. Nincs az egyháznak két féke egy a szegény, másik a gazdag számára, ezen egyház, miután a szegényt arra intette „örizkedjél a másétól,“ a gazdaghoz fordul s arra inti, hogy: „tartózkodjál a saját magadétól, gondold el, hogy

felelős vagy minden birtokodról, nem a törvény vagy a társadalom előtt, hanem Istennek, s ha legkisebb részét haszontalanságokra költötted, meg fogsz büntettetni.” így beszél a gazdaghoz, s az hallgatá 18 századig; előtötték a jámbor gazdagok Európát számtalan alapítvánnyal s különféle intézményekkel, melyek a szegények takarékpénztárai, a nyomorodottak civillistái voltak. íme ezt tette az egyház, hogy a szegényben a szertelen élvvágyat, a gazdagban az élvvvel való visszaélést elfojtsa.

Ugyan ő állítja helyre a tekintélyt, mely bármely kormányforma alatt szükséges, sőt a köztársaságban még inkább, mert itt a tekintély változó, ephemer, s mert rendesen azt, mit maga alkotott az ember, felettébb meg nem becsüli; aztán minden a mi kezdődik gyenge, s köztársaságban kézről kézre megy a hatalom, itt tehát még inkább szükséges, hogy a tekintély a szívekben lakozzék. Minthogy tehát, legyen a kormány monarchiái vagy köztársasági, főleg az az életföltétel, hogy a nép kormányozható legyen, napjainkban sokan vannak, kik Leroux Péterrel s Vasváryval azt kiáltják, hogy le a tekintélylyel, kik a tekintély fogalmának kiirtására igyekeznek, s azt tartják, hogy minden ember önmagának papja s fejedelme, ily körülmények közt alig kormányozható az állam, azért a tanítás bizassék az egyházra, mert ez mint Guizot mondja: „a tekintélynek legnagyobb iskolája.”

Azután, mi is napjaink legnagyobb problémája? Az, hogy megbecsüljék a tulajdont azok, kik nem tulajdonosok. Már erre nézve, hogy t. i. higyük, miszerint nem tulajdonosok, erre nézve csupán Istenbeni hit oktatja őket eredménnyel, és nem is valamely bölcseleti rendszer Istene, hanem a katekizmusé, ki a tiz parancsolatban bünteti a tolvajt. Ez a tulajdon szentségének pecsétje, e nélkül hiába írjuk ezt programmunkra s hordjuk körül a választási piacon. Proudhon helyesen látott, midőn monda, hogy a tulajdon a kereszténység sorsára jut, elmállik. Mert a kereszténység is elveszhet ezen vagy amaz országban, de nem vesz el a világról, valamint el is vesz már némely országokban, miután szépen virágzott valaha, mint Kis-Ázsia- s Éjszak-Afrikában. Tehát a tulajdon is utána mehet, s így Proudhoneknak igaza van.

A feltanodák- és egyetemeknél szintén az egyháznak joga, vezetni a tanulmányok szellemét, s az állam, ha helyesen fogja fel

hívását, ezen jogában gyámolítani fogja. Ez által nem csorbítjuk a nemkatholikusok hitét, mert azt vallók vagyunk, hogy a vallás-egyenlőség elvénél fogva, nekik is állítson a kormány féltanodákat, miután jobb, ha vallásban nyernek helyes oktatást, mintsem közönyösségbe merüljenek, a mely hitetlenséggel végződik. Még akkor is tehát, ha nem az egyház alapítványából eredt valamely tanoda vagy egyetem, szellemének vezetése az egyházra bízassék. Csak így lesz az az intézet valódi ápolója a tudománynak, lesz szabad, illő s üdvös korlátok közt fogja tartani a fiatalságot. Az egyház semmi tudományban sem szabja ki a tanokat. Előadja a teremtetést néhány szóval s aztán kutatásukra hagyja, hogy vájjon milyen erők működtek, minő alkatrészekből állanak a testek, miképen vannak szervezve az állatok, ő megelégszik ama figyelmeztetéssel, hogy gyermekei a teremtményekben a teremtőt keressék. Az egyház semmi elővéleményt nem tukmál a történetre nézve, csupán azt köti szívökre, hogy majd ténylegesen majd tagadólag az Isten vezet a világ dolgait, ujjal mutat, hogy ténykedésének nyomait megügyeljük s intőjelül szem előtt tartsuk. Saját földi javunkért felruhazza a hatalmat isteni joggal, de kezelését a társadalomra bízza, s a törvénytudománytól várja a közjogi állapotok minősítését, azok alá, mihelyt nem ellenkeznek az isteni törvényekkel, magát szívesen aláveti, s a nekik való engedelmisséget tanítja. Az egyház üdvös korlátokat is szab. A mint valamely tanár a hitetlenséget akarná hirdetni, eléje lép. s fülébe harsant: ne ölj! Ha bűn volt Kain tette, mily bűn az, mely által földi s örök nyomorba jön felebarátunk?! Ha a természetvizsgáló vagy régész a kinyilatkoztatás épületén karezol vagy rázogatója, a kormány felügyelője vájjon mit mondand neki? Pedig az állam szintén hivatásának tartja őrizni alattvalóinak vallását. Hol vesz erre elég magas tekintélyt a kormányi tanbiztos, mely előtt tágítson a bőrébe nem férhető tanár? A classikusokat az egyház ki nem zárja, hanem csak saját modorában parancsolja tanítani.*) Hogy az egyház eme felügyeleti joga

*) A Behány év előtt élénken vitatott tárgy most rendes súlygyenyébe látszott üllepedni, oda t. i. a hová azt az egyház akarja. És egyházunk modorát sok századdal ezelőtt egy kitűnő tanár így válaszolta: „Mi kezdjük az oktatást az igazsággal, mely a hittanból felbugyog, mert itt keresendő a

nem bénítja a kutató szellemet, példa rá a löveni egyetem, melynek tanárai kitűnő munkákat alkottak; lia csupán az nem tetszik, hogy kath. szellem leng felettök, az más kérdés.

Hogy tehát az oktatást ker. szellem lengje körül, a mit az állam lehetetlen hogyné kívánjon, bízza azt a lelki, társadalmi körre, mely rendületlen tanaival, a tudnivalók minden ágaiban sokkal üdvösebben vezetheti az oktatást, mintsem a naponkinti változásoknak alávetett állami hatalom. Ha már most az egyház az állam által fentartott iskolákban nem bízván, a hívek üdve iránti gondoskodásában, saját felügyelete alatt emel iskolákat, ezeket a kormány létezni engedni köteles, még akkor is, ha megszűnnék lenni keresztény kormány, vagy ha valami indus istent imádna. Ellen esetben sérti a szülék jogait, kik gyermekeiket oly iskolákba küldhetik, a hová akarják. Ha az állami tantermek üresek maradnak és zsúfolvák az egyházéi, ez csak nagyobb intelem arra nézve, hogy tegye el állami bölcseségeit, mert bármily jól kigondolt rendszernek az roppant hibája, ha egyetemleg megvetik.

Az elmondottak főleg illenek a népiskolákra, csakhogy ezeknek az egyház alá rendelése mellett még az anyagi tekintet is harczol. A népoktatók ugyanis csak *úgy* létezhetnek, ha mesterek egyszersmind, mert különben ki nem tarthatja a nép. A mester pedig még közvetlenebbül az egyházé.

Az állam e tekintetbeni viseltetésére szolgáljon előpéldául X. Károly válasza, ki midőn arra kérték, hogy tiltsa el a théâtre français-ból a romantika iskola darabjait, azt felelte, hogy irodalmi dolgokban az ő helye a parterre-ben van.

18. §. Pauperizmus.

Franciaország 36 milliója közt 19 millió szegénységben él, gazdag van csak 770 ezer. íme a tárgy fontossága! A történet em-

magvas és a lelkeknek nélkülözhetlen táplálék; a mi a profán tudományosságot illeti, ezt mi csemegének, czukorsüteménynek tekintjük, a melyhez akkor nyulunk, a midőn már a ker. igazsággal táplálkoztunk. Ebed után a pogácsa jól esik.” Alex. Kelemen Stomat. 1. 1. így megvan mentve mind a ker. tan, mely pedig a classicusok tárgyi rátukmálása által sokat szenvedett, min már szinten senki sem kételkedik; de egyszersmind így kimeríthető belőlök a szépszeti haszon.

lékezik a felől, hogy volt idő, a mikor a szélvész hajú proletár nem döngetett pörölyével a gazdagok vasajtáján, azt üvöltve: kenyeret vagy halált. A történet tehát elvezet, hol keressünk gyógyszereket. Hanem merítsünk mélyebben.

Szegények mindig voltak. Az irántok való szájalom egykorú az emberiséggel. A törvényhozókat a különböző korszakokban szakadatlanul foglalkodtatta e kérdés. A zsidónépet nem szükség említenem, tanai s intézkedései ismeretesek. Manou törvényhozásában, mely Urunk előtt 11 századdal keletkezett, s mely a kinyilatkoztatott igazságoktól legkevésbé hajlott el, olvassuk, hogy a brahmák kötelességei közé sorozza: áldozatot bemutatni, *alamizsnálkodni*. A katonákat inti, hogy: védjék a népet s *alamizsnálkodjanak*. A mohamedanizmus, minthogy a keresztény elemből és zsidóságból merített, mint kezdeményező itt alig említendő. A pogányság, úgy látszik, az emberi nyomor enyhítésére csupán a rabszolgasággal bírt. Az isteninek nevezett Plato, a szegényeket tisztátalan állatoknak nézte, melyektől az államot kitisztítva akarta látni. Cicero azt mondja, hogy alamizsnát csupán az elismerésre képes szegénynek kell adni. (De off. II. 56.) Plautus egyik jelenetében azt mondja, hogy a ki a koldusnak enni ad, rász érdemre tesz szert, mert azt is elveszti a mit ad, s csak szenvedéseit hosszabbítja meg egy szerencsétlennek. Galerius a szegényeket, mert látásuk szeméit sértette, hajóra rakatta s tengerbe süllyesztette. A hol minden csak az érzékekre vonatkozott, ott a megfejtés más nem is lehetett. Természetes tehát, hogy a proletariátus nyelte el Rómát.

Feltűnt a kereszt, a gyalázat és nyomor fája az égen, s meghozta a szeretetet, a mely a törvény teljességének ismertetett el. Ha eddig kezöket nyújtották a szegénynek, Urunk ölébe vette a szegénységet: ő maga is szegénynek született.

A szegénység emez általános felkarolásánál meg kell jegyeznünk, hogy ezen ösztönszerű érzelem és rokonszenv a szegény iránt onnét származik, mert hajlandók vagyunk a nyomorultat engesztelési áldozatnak tekinteni, ki az emberiség bűnei miatt szenved, eleget tesz a legfőbb igazságnak, s így megakadályozza, hogy a boszuló igazság karja bennünket érjen. Innen folyik, hogy a szegényt a vallás bizonyos fénye fedi, „res sacra miser,” mondja a példabeszéd; –s így Manoutól fogva Memphis és Theba papsá-

gáig, Samothracia jósdáitól Lycurg, Numa törvényhozásáig, Zoroastertől Mexico és Peru papjaiig nem adhattak a törvénytörzők szegényeket illető intézményeknek hosszantartó erőt, hacsak nem merítették azt a vallás kútforrásánál. Ezek folytán váltig megfoghatatlan, hogy a bölcsek mai napság a szegény ügyben ki akarják zárni a vallást, tehát ott, hol az leginkább enyhíthetné az emberiséget. Lacordaire monda, hogy a logícának és szeretetnek lehetetlen ellenállni. Miután az elsőnek számtalanszor ellenmondtak volna j látjuk, hogy a szeretetnek szintén ellenálltak; ők nem állhatják ki az önfeláldozó szívet, valamint nem a szívvérét kiöntő Jézust a keresztfán. És e tekintetben nem csak a néhány év előtti belgiumi „jótékonyági” zavargásokat sajnáljuk, hanem Bécs, Lissabon (1860), Kalocsa, Szeged szolgálnak például. Nekik bérencz kell, s nem olyan, ki Istentől reméli felszámolhatlan fáradozásainak jutalmát. Csak kerüljetez oda, egészségekkel majd megváltozik philosophiátok. De térjünk Urunkhoz.

Az emberiség, mely a pogányság haladásával magasabb ösztöneit is eltagadta, két részre volt osztva. Gazdag és szegény két táborot alkottak. Lejött Jézus Krisztus és a szegényekhez közeledett, istenségét, királyságát a szegényeknek hozta meg. A mint sz. János, kiléte fölött kérdezősködött, azt üzené neki, miután megemlítette a csodákat, hogy a szegények evangelizáltak; ez vala tehát legfőbb foglalkozása, legfőbb feladata, több mint a vakoknak adott világosság és a süketek gyógyítása. Azaz: a szegényeknek adatik tudomány, méltóság, miből eladdig semmit sem bírtak. Végre oly érdekközösségbe hozta őket a gazdagokkal, mely örökre meg fogja védeni s méltóságukat biztosítani, mondván: „mindent mit testvéreim legkisebbikének tettetek, nekem cselekedtetek.*) Már most felfogható honnét eredt azon önfeláldozó szeretet a szegények iránt, mely a jó keresztények közt dívik. Nem elégszenek meg, hogy segítik őket, hanem maguk is szegények lesznek; felfogható, ha látjuk, hogy egy kereskedő fia eladja mindenét, a szegényeknek osztogatja értékét s ő maga szörruhában jár-kei a világon; ha egy hatalmas magyar fejedelem leánya Thüringia térein a bélpoklososokat fölkeresi s a szegényekkel lakik; ha a szellemi kincsekkel

*) Máté 25, 40.

meggazdagodott lelkek elhagyják fényes pályájukat, hogy a szegényeket oktassák: mi mindezeknek ismerjük titkát. Urunk, a mint a legmagasból alászállt a szegénységbe, ebből gazdag aranytelepet alkotott, hol örök kincseket lehet szerezni, és valamint kik a bányák mélyébe szállnak, nappal is látják a csillagokat, úgy a szegénység mélyébe merültek már e földön előérzik az ég édességeit. Íme itt nincsenek törvények, nem működnek közre katonák, gyüleléstermek, a szeretet, eme érezhető de le nem irható lény, az emberek közé jött, s a gazdagok szeretik a szegényt, megbecsülik, sőt vágyakodnak sorsára! Ah bölcsék, alkossatok rendet, teremtsetek szeretett testvéreket, kik kötözzék sebeimet, s lázas szemem vagy rángatag ajkaim mozgásából lessék kívánatomat, s azt a hosszadalmas éjeken keresztül, mikor mindenki pihen, ernyedetlen készséggel teljesítsék; hol vannak, kik ingyen tanítanak, vagy váltásúlag fogságba mennének? Úgy-e borzong a tetterő! És ezt tette Jézus, íme azért borulunk le előtte. Tette pedig semmiből, úgy mint Istenhez illik.

A kereszténység nem szüntette meg a szegénységet, legalább úgy nem, a mint azt némelyek szeretnék, a mi lehetetlen, hanem a mellett, hogy becsültté tette a szegénységet, mód felett javított a szegények sorsán az anyagi rendben is. Ha valakinek nem tetszenék Urunkat követni a kereszt alázatosságában, egy más út reményét nyitotta meg t. i. a szegények segélyezését, a nyomor keserveinek enyhítését. És így a gazdagok fölöslegét a szegények tulajdonává nyilvánította, de a szeretet osztogatása által, mely által a gazdagok ismét csak nyernek a mindent megfizető Isten kegyelmessége által, és így a gazdagokkal érdekközösségbe hozta a szegényeket.

Ezen tanok és irányok befolyása alatt mindenha voltak szegények az egyházban s örömét tették, veszedelemmel soha sem fenyegették a társadalmat. De most másképen áll a dolog. A szegények tulajdona a hitetlenek tulajdonának nagyobbítása által megkisebbedett, a szegények méltósága, melynek forrása J. Krisztus, szintén elenyészett, mert megtámadták, s isteni trónjáról lehurczolták; elveszett a szegények boldogsága, mert napjaink bölcsei arra tanítottak, hogy a gazdagság teszi a boldogságot, hogy a boldogság a tárcza leánya. így lett a szegénységből pauperizmus, melynek irtóztató pusztításait ^mintegy kitörendő vulkán rontását

időnkinti morgásából következtethetjük. íme ezek gyümölcsei sáfárkodástoknak. A rossz tetőzése az, hogy még az igazi gyógyszerről sincs tudomásuk. Girardin Emil: „Abolition de la misère” című könyvében azt mondja, hogy az egyház, mely hajdanta segíthetett e-bajon, most tehetetlen. Elismerjük, hogy a szegények s főleg a munkások sorsán segíteni akarván, szükséges a munkafelosztásban új rendszert hozni be, pl. nem kell naponkinti díjt adni, hanem óránkintit, s akkor, ha a vállalkozó munkája megkisebbült, nem fog kényszerülni számosakat elbocsátani, hanem megkisebbíti munkaidejüket; s más ilyen rendszabályokhoz kell nyúlni, ha akarunk rajtok segíteni, hanem ne téveszsük szem elől, hogy mindezek dacára, sőt ha a mostani milliomosok vagyonát együvé tesszük, s India minden aranyát pénzzé olvasztjuk, a szegényeket még sem fogjuk kielégíteni, mert hiába, az ember nem lehet a végtelen nélkül, csupán ez nagy, ez eléggé gazdag az ember számára. Vágyai, mint soha el nem múló halhatatlan lénynek fogózó indái a végtelenség birodalma felé nyúlnak ki. A vasutak, gőzhajók nem nagyobbítják meg a földet, s ha oly bőkezű lenne, a mily fukar most, oly határtalan a mily szűk most, még akkor sem elégítené ki. Tehát a kérdés végmegoldása nem onnét függ, hogy mennyit adunk a szegénynek, hanem ha az azzal megelégszik, s így azon kell tűnődni, miszerint a szegény vágyai alkalmaztassanak a viszonyokhoz, ne pedig a viszonyok a határtalan vágyakhoz, a melyekről a költő is mondja: „Telhetetlen az ember szíve és sóvár, semmi meg nem nyugtathatja, hogy mondaná elég már.” Ezt pedig az egyház bírja végrehajtani. *Ez a kérdés sarkpontja.* Az állam e tekintetben váltig tehetetlen, mert a megelégedés, Istenben! bizalom, a jövő élet reménye, s más égi adományok kezelése nem reá bízott. A világi rendben az anyagi jólétben is, hogy keveset tehet bevallja, a szegényügyről tűnődő államférfiak az embert önerejére utalják. Thiers ministeri rapportjában*) imígy szól: „Mi mindent felkaroltunk, a mi csak az előrelátás körébe tartozik. Hanem mindaz igen csekély szemben azzal, a mit maga tehet az ember, ha előrelátó és bölcs akar lenni. Az állam végtelenül határos – infiniment limité. Az államnak nem szabad elvenni egy szegény vagyonát, hogy a

*) Les erreurs sociales. Migne Enc. nouv. 19. köt. 106 lapon. Assistance.

másiknak adja, pedig azt tenné, ha a földésznek meghagyná, hogy segélyezze a kézművest. Az államnak nem szabad kényszeríteni az egyént, hogy ilyen vagy amolyan állásban éljen, s hogy fizetése kisebb vagy nagyobb részét félre tegye. „, s i. t. Miként öntsön elégedést, nyugalmat a szegénység gyötörte emberbe, midőn a megnyugvás oly annyira független az anyagi birtoktól.

A pauperizmus óránként növekszik, lépést tart az industriával s viszonyban áll a társadalmi gazdagsággal. Tudjuk, hogy a leggazdagabb országok a legtöbb szegénnyel bírnak. Mintha inteni akarna az Isten, hogy mennél nagyobb vágygyal csüggünk az anyagi érdekeken, annál nagyobb nyomort küld ránk. Anglia hajói uralkodnak a tengereken. India az ő kereskedőinek engedelmeskedik, emberei megdöngették s bárdal beütötték az égi birodalom kapuját s mind e gazdagság daczára Anglián a gyógyíthatlan pauperizmus rákfenéje rágódik. Itt a szegények a lakosság $\frac{1}{6}$ -át teszik, némely írók szerint pedig $\frac{1}{4}$ -ét. Ne feledjük, hogy a mi ezelőtt nálunk hallatlan volt, Angliában a különféle grófságokból beküldött hivatalos jelentések évenként tudatják a közönséggel az éhen holtak számát, s hogy a legnagyobb rész kénytelen lóhúst, romlott gabonát, fűvet enni, sőt még a sertés vályúkhöz lehajolni, holott már 1820-ban 240 millió frankot tett a gazdagokra kivetett szegényadó. Az állam itt váltig tehetetlen. A szegénytaksa – mondja Brougham – a demoralisatio legfőbb oka, ez sokasítja a bűnöket. Néhol azt kénytelenek adóba fizetni, a mit alamizsnakép kaptak. A terhes asszonyok faluról falura úzetnek, mert a gyermek ama falu terhe lesz, a melybe a világra jött. A rász lányok, ha nem láttatnak el elegendőkép, azzal fenyegetőznek, hogy majd boszúból a falu terhére gyerekeznek meg. A haldoklók egyik faluból a másik faluba vitetnek, hogy a meghalt családja azok nyakán ne maradjon, kik között meghalt a családfő. A rendszeresített nyomorban a dologházakban csak egy-két nemzedékre terjesztetik ki az ellátás, hogy tehát ne szaporodjanak, elválasztják férjétől a nőt. Malthus azért ildomot hirdet a házasságban. Sőt a meddség előállítására tanítatnak. íme ezt teheti az állam! Legjobb esetben, ha t. i. meglehetősen láttatnak el a szegények az állam által, az adományból követelést formálnak s állítják, hogy evvel tartozik a kormány, a

miért még hálára sem kötelesek iránta, s mihelyt elmarad: izmuk feszül, hogy igényeiknek érvényt szerezzenek.

Az egyház, isteni Alapítója nyomán is, mert a jó tetteket az üdvösségre szükségeseknek tanítja, a szegényeket mindenkor anyai szeretettel ölelte. Már Kelemen mondta: „a keresztényeknél, a nőkön kívül minden közös. Ágoston, Ambrus még a szent edényeket is a szegények fentartására fordították. Jeromos int: „egy püspök dicsősége segíteni a szegényeket és gyalázat a papra, ki gazdagságra törekszik.” Innen a polg. törvényhozás is felszólít, hogy a végrendeletekben a szegényekről is emlékezzenek. Az egyháznak a szegények felőli szakadatlan gondoskodásáról egyébiránt telvék a zsinati és törvénykönyvek. Mi átmegyünk a középszázadok szegényápolási modorára, azt akarván kimutatni, hogy valamint az állam azért nem tudja boldogítani a szegényt, mert tekintetbe nem veszi lelkét, a mely egyedüli tanyája a megnyugvásnak és elégedettségnek, úgy az egyház azért bírta egész a reformatióig a szegényeket eredménynyel ápolni, mert lelköket ápolta mindenek felett, s a kielégíthetetlen vágyakat a vallás végtelenségeivel etette, itatta. Miramond apátság történetében olvassuk, hogy a munkások a nyugalom napján, mit az Úr adott, az oltár elé gyűltek s ott az Úr testében és vérében részesültek. Itt megnyitották nekik az eget, s megmutatták a türelmes és erényes munkás helyét, meg a koronákat, mik egy egész örökkévalóságon keresztül fognak ragyogni, most a műhelyek füstjétől és porától megbarnult homlokukon. És ki beszélt hozzájuk a szószék magasáról? Egy barát, egy önkénytelen szegény, ki birtokát másoknak adva, most durva szőrszövetét sem mondja magáénak, lábai sarutlanok, s kezei megdurvultak a munkában, melynek gyümölcsében a tehetetlenek részesülnek. A barátok ekkép az anyagi kenyérrel egyesítik a szellemi mint az Üdvözítő: totum cibabant hominem. És így igen természetes, hogy a szegénységeli vesződés a zárdák eltörlésével kezdődött. Nekünk nem csodálatos, mint Dugdale-nek a protestánsnak^ hogy míg a zárdák fenálltak, nem fordult elő parlamenti tárgyalás a szegények gyámolításáról, annyira gondoskodtak ezek szükségeseiről, holott néhány évvel később Erzsébet alatt nem kevesebb mint 11 bill tétetett le ezen tárgyról az alsóház asztalára. A hol a kath. egyházat a működés teréről leszorítják, a zárdákat eltörlik,

szaporodik az ínség s a zárdák helyett a fogházak száma. Innen a cambridgei egyetem néhány év előtt a zárdáknak Angolhonban való eltörléséről szóló történeti vitatkozásában, 3 napi versengés után 88 szóval 60 ellen kimondotta, miszerint a zárdák eltörlése VIII. Henrik által az országra nagy szerencsétlenség volt, s a jelen körülmények sürgetőleg, parancsolólag követelik hasonló intézeteknek ismétli életbeléptetését.

Tehát mindenekelőtt szeretni kell a szegényt, amire csak a keresztény egyház tanít. Mi pedig nem szeretjük a szegénységet, s az írás boldognak mondja, ki érti a szegényt, beatus qui intelligit super egerum. Mi nem is szeretjük látni, s így ha dobunk neki valamit, ajkával megmorog, szívében meggyűlöl. A zárda ajtajánál azonban a szegény, színében megváltozott mint hajdan Thabor hegyén Urunk, s fonnyadt homlokán égi fény ragyogott; nem volt többé alacsony teremtés, hanem a család tagja, ki az Úr vérét iszsza s az égi haza örököse. A szerzetes a ki az alamizsnát adta, oly ócska ruhában volt mint ő, sőt a szerzetes leborult a szegény előtt, mert ebben az imádandó Üdvözítő képviselőjét tisztelte. A nyomorult ilyenkor szegénységét megdicsőítve látta, s ez a megnyugvás balzsamát csöpögtette szívébe. íme ez volt az egyház eljárása. Ott vannak még a trappisták, carthausiak s más szerzetesek: használjátok; csakhogy hiába nyújtjuk az eledelt a halottnak, megöltétek a szegényben a lelket, minek lenne neki lelki táplálék. Úgy vélték, hogy egy vegytani gyár a legszebb templom, melyben imádtassék Isten, az imát pótolja a gőzölgés, az oltár a gyárak kéményei, melyeken az arany borjúnak szánt áldozatok folyton füstölögnek, s az áhítatos énekek a kalapácsok egyhangú zöreje. Folytassátok, ez lesz aztán az értelem eltörlése, hogy foszlányaival koronáztassék az industria, hogy a szellem feláldoztassék az anyagnak.

Franciaországban a szerzetesek zárdáiban rengeteg munkásnép tartózkodik csöndesség- és elégedettségben. Honnét e csoda? A vallási eszme által, mely lelkét képezte a tömegnek. A szerzetesföldész nem magányban dolgozik, hanem királyi társaságban. Őrangyala van mellette, ki olvassa szíve dobbanását, felírja lihegő melle sóhaját, s számlálja a cseppeket, mit izzadság nyomott ki arcán, miket a Magasságbelihez viszen, s melyek mint megannyi gyöngyök homlokán majdan ragyogni fognak. Felette egy védszent

viraszt, koronát tartva s kiáltva: „Fiam, erre tekints!” Az irgalmas szűz a boldogok társaságában rája mosolyog; s áldott kezével üdíti a forró levegőt, mely lankasztja erejét. Végre a teremtés magasán trónol az Isten, a könyörület atyja, a szegények barátja, ki az erény nélküli rangot semminek tekinti, s kinek igazságos mértékén sok sok király kormánybotja kevesebbet fog nyomni, mint a szegény arató kaszája. Az olt. szentség, melyben a Megváltó rabszolga lett mások üdveért, a legfőbb forrása az alázatosságnak, ez nyugtatja meg főleg alacsony állapotában, s fölemeli tekintetét, az örök javak felé, melyet mint a szántóvető vonójószága a göröngyre szegez. A bűnhődés kötelessége naponkint nagyobb munkára unszolja, míg be nem jön a dicsőség és öröm hónapja. Végre itt él a valódi egyformaság, melynél fogva nem tekintve a rangot a choruson, az asztalnál, a mezőn, a műhelyben, mindenütt egyenlő színvonalra állítatik a gróf vagy a szolga gyermeke. Ime, ezeket eredményezi az egyház. Mi nem egészen állítjuk azt, hogy a szerzetesek közvetlen felügyelete alá helyeztessenek a munkások, a mi így lenne legjobb,*) de előállítók a képet, melyben a vallás eszméje valósítta-

*) Örömmel írjuk ide a Religio 1861. folyamának következő közlését a názarethi nénékről: „Az egyház, gyermekeinek üdve fölött valóban anyai gondviseléssel virraszt; az emberi nem semmiféle állapotját sem téveszti szemei elől. Szíve szeretetének termékenységében és önfeláldozással párosult gondoskodásában mindig talál forrásokat, melyek lehetőségessé teszik neki, hogy mindenütt fölléphet, hol jót kell tenni, hol valamely veszélyt kell elhárítani, hol egy lelket kell megmenteni vagy megnyerni. Sajnosán való azon igazság, hogy a selyemgyárak az ott dolgozó fiatal személyekre nézve általában az erkölcsstelség iskolái; ezen panaszt folytonosan lehet hallani a leányaik sorsával aggódó szülőknél, valamint azon lelkészeknek is ajkairól, kiknek plébániájában ilyenmű intézetek léteznek. Más részről pedig, mint-hogy az ily gyárak valóban jövedelmi források a helységre nézve, melyekben azok fenállnak, és igen sokan foglalkoznak bennük: igyekezni kell azokat megjavítani, hogy így a munkásoknak minden tekintetben biztos menedéket nyújtsanak. Négy év előtt egy jámbor lélek, a keresztény szeretet sugallatát követve, e czélból néhány fiatal lánykával egyesült, és az ég megáldd e gyenge kísérletet, és növekedést adott a vállalatnak. Ezen csekély kezdet ma már 51 szerzetesnőt számít, kik „a názarethi munkás-nénikék” czim alatt ismeretesek. Fogadalmuk ideiglenes, igen bölcs szabályok szerint élnek, melyeket a valenci püspök hagyott helyben. Az anyaház Bouchetban van. Ezen még úgyszólván csak keletkezében levő intézet már több álló-

tott, hogy e szerint idomíttassanak a szegények viszonyai. Kimondtuk az elvet, alkalmazása a specialis körülmények közelebbi tekintetbevételét igényli.

19. §. Szerzetes rendek.

Az egyház folytatott Krisztus.

A mit Urunk tett, azt az egyház utánozza, és mivel isteni erejének, mit malasztnak nevezünk, birtokosa, ugyan oly eredményt is mutat elő. Minthogy továbbá világhivatása van, s a társulás hatalmas horderőnek bizonyult be: a Krisztus által kijelölt utakon társulatilag halad, azaz: a Megváltó minden irgalmassági cselekedetének gyakorlatára, szerzetes rendet alapít, melyek által könnyebben éri el kitűzött céljait. Látjuk még napjainkban is, mihelyt az idő változó arczatán valami követelmény olvasható, azonnal támad Istentől ihletett férfiú, jelentkezik a főpapok fejedelménél, s a felölelt irányban halad. A mint bevégezte hivatását, nyugodtan dől ki, mert a nagy cél, melyért magát föláldozta, oly magas, hogy eszközül szolgálni neki dicsőség, s oly biztos jeleivel bír az örökkévalóságnak, hogy feledteti a szerzetes rend sírbalépését. Az egyház oly termékeny földön nőtt erdő, hogy a mint elkorhadt egy fa, tövében máris zöldelő cserjék emelkednek. A szerzetes rendek

mással bír. Ezen szerzetesnőknek foglalkozásuk következő: Meghivatván valamely gyárba, átveszik annak igazgatását és a fölügyeletet; gondoskodásuknál fogva az illetlen társalgás megszűnik, ájtatos énekek zengzése váltja fel a trágár dalok énekését, az ima fenhangon végeztetik, a haszontalan időfecsérlés elmarad, a szorgalom növekedik, többet és jobban dolgozik mindenki, és így a gyártulajdonos jövedelme is növekedik, mit ők maguk is megvallanak. De ez még nem minden. A názarethi nénikék a katechismus tanításával is foglalkoznak, valamint az olvasásban, írás-, egy kis számolás- és varrásban való oktatással; mindezekből kétszer adnak hetenkint leczkét. Az önfeláldozás ezen nemes eszköze által igen sok szép eredményt aratnak a nénikék: a jó erkölcsök ugyanis lábra kapnak, a gyárak tisztességes névre tevéen szert, mind kiterjedésben, mind pedig a közvéleményben igen sokat nyernek, a légkör némileg megkeresztényesedik. A munkások elfordítván a rosztól, a jóra térnek, és a kik veszedelmesek voltak egykor a gyárban, igen gyakran annak nemtőivé válnak, Istennek szentelvén magukat ezen intézetekben és az ő körökben terjesztik Isten országát.”

tehát az egyház fejlődésének lényeges elemei. Még minekelőtt békének örvendhetett, Thebaida sivatagán már voltak szerzetesei, azontúl mindenütt, mindenféle kormányalak s mindenféle éghajlat alatt léteznek. A hol csak hirdettetik a kereszténység, ott zárdák is emelkednek. Krisztus Urunk nem Inában adta az evangéliumi parancsokat, azért szakadatlanul is támaszt oly lelkeket, kik tökélyre vágyódnak, kik nem csak a törvénynek, de a tanácsnak is engedelmeskednek. S hogy biztosabban elnyerjék az örök hazát, a föld ügyeitől szabadulni igyekeznek.

A forradalmi szellem azonban, mely mint Milton sátánja, mindig a sötéttséggel nyargal, mihelyt viharrá növekedett, ezer és ezer kolostort söpört el, és számos rendet törölt el, ártván ez által nemcsak a vallásnak, az ember szellemi részének, hanem anyagilag is, mert a bevett pénz, míg a kincstárba került, csekélységgé őrlődött, és a szegénység, a szellemi és anyagi, éhen veszni kényszerült. 1790. febr. 13. következő resolútiót hozott az assemblée national: „a gyűlés alkotmányi articulusként határozta, hogy a szerzetesi fogadalmakat el nem ismeri, következőkép kinyilatkoztatja, hogy a rendek, melyekben ilyenén fogadalmak tétettek, Frankországban eltöröltettek a nélkül, hogy újakat szabadna helyettök alapítani!” Okául adják, mert az ember jogaival ellenkezik, hogy magát úgy a természeti, mint a polgári élettől megfoszssa. A forradalmi erőszakoskodás utolsó hullámkörét látjuk Piemontban, hol 36 ezer szerzetes férfiú és 24 ezer apácza üzetett ki, hogy keressenek maguknak menhelyet a nagy világban. Ezek nem voltak idegen elemek, hogy kiálthatták volna: fuorii barbari. – A farkas, miután fölzavarta a vizet, fölbontotta a rendet, most a bárányt tüzi ki martalékul, mintha ez volna az igazságnak és jognak gátja.*)

*) Montalembert szettektintve a kolostoroktól megfosztott országokon, így szól: „A béke, rend, főkép pedig Istennek szeretete és a legtisztább testveri szeretet tettek és teszik mindenkor a jó, szabályaikhoz hű kolostorokat lakhelyévé a legédesb boldogságnak, mely csak lehetséges a földön, és a benignitas et hilaritas voltak tulajdonképeni sajátságaik a szerzeteseknek. Most mind eltűnt, a boldogságnak ezen legtisztább, senki által nem gáncsolható forrása kiapadt. A dicső folyam, mely a meg nem szakított, hatályos és könyörgő közbenjárás hullámait századokon át hömpölygette, kiszáradt. Úgy tűnik fel minden, mintha a földgömb mindenüvé kiterjeszkedett interdictum

Mai napság már vitán fölül áll, hogy a világon a legkitünőbb oekonomikus eszköz az associatio, úgyannyira, hogy ha a munkában nem társulnak az emberek, egymást nem segítik, a munkát föl nem osztják, nagyobb része lesz áldozata az értelmes kisebbségnek, mely az eredmény eszközeivel jobban van ellátva. Nem dicsérek minden association, csak a meggyőződés általánosságát emelem ki, mert ez bevallás a az emberiség igazi szükségletének; míg magunk vagyunk, romlott ág, szolgaság és nyomor várokozik ránk, romlottság, mert csak magunkra hallgattunk, szolgaság, mert egyedül képtelenek vagyunk megvédeni magunkat, nyomor, mert az emberek nagyobb része kedvezőtlen körülményekben születvén, létét egész a czélig annyi belső és külső ellenség ellen föl nem tarthatja, ha-csak a közös bajok ellen, a segélyközösség által nem támogatatik. Ennyi baj ellen egyedül üdvös eszköz az önkénytes társulás. Philantropikus tekintetben is tehát igazolvák a szerzetes rendek.

A siralom völgyében *öt ingyen* szolgálat tűnik szemünk elé, a

alá volna vetve. Elnémult előttünk a szerzetesek melódiai zengete, mely éjjel és nappal ezer szentélyből emelkedett az ég felé, hogy enyhítené Isten haragját, és mely a keresztények szívét oly mély nyugalommal, oly magasztos örömmel tölte el. Romba döltek a kolostoroknak szép, kedvelt templomai, hol őseink oly sok nemzedéke vigaszt, az élet bajai ellen való küzdelemre bátorságot, erőt keresett és talált; Istennek házai, melyek mindennemű művészetnek, tudományoknak oly biztos, oly méltóságteljes menhelyet nyújtottak; hol a nyomorgó emberiség minden földi ínségben vigaszt és enyhületet nyert; hol az éhség mindig lecsillapított, a meztlenség mindig befödött, a tudatlanság folytonosan oktattott: igen, Istennek ezen házai most már, ezernyi különféle nemtelen profanatio által, megfertőztetett romok. A regényes magaslatok, a szent hegyek, a folnyuló imahelyek, hol az Istenre függesztett gondolat lakot nyert; ipse habitavit in excelsis (Isai 30, 5.) honnan még nem rég a legtisztább fény oly üdítő, üdvös árnyal ereszkedett le a világ lapályaira: hasonlítanak most azon kopasz hegytetőkhöz, melyek itt-ott láthatók, az okatlanul irtó szekerező által zöldelő csúcsaiktól megfosztott száraz, meztelen sziklafalakká lőnek, hol soha sem fog többé fűszál vagy zöld mező nőni. Hasztalan aranyozza meg azokat a nap termékenyítő sugaraival, hasztalan áztatja az ég harmatjaival: a dühöngőnek keze vonult el fölöttük, kiégyve, elaszva, öiök pusztaságra és terméketlenségre kárhóztatva, csak mint az enyészetnek és esztelen gonoszszágnak emlékei nyúlnak föl magasra a légebe.” Religio 1861. foly.

melyek nélkül a szegény bizonyosan nyomorult, és eme szolgálatok végett leginkább karoltnak fel a szerzetes rendek.*)

A legelső, a *fájdalmakban* nyújtott szolgálat. Az egész emberiségen a fájdalmak kifejezhetlen terhe nehezedik. Eredetét tudjuk. Az egyetemes nyomort bizonyítani sem kell, mert mindenki tudja, hogy a mint 6 ezer év óta bizonyos mennyiségű eső hull a földre, úgy a szemekből is nagy mennyiségű könny facsartatik. Az ember, hogy e törvény alól kisikamoljék, mindent megkísértett, átment különféle állapotokon, a legrégebb barbárságból a polgárisultság tetőpontjáig, élt különféle alakú és súlyú jogarak alatt, de mindenha könyezett, s ha jól megfigyeljük történetét, első és utolsó szava fájdalom volt, ha alakja változott és természete, mennyisége soha. Maga Krisztus Urunk sem kisebbíté oly felette, hanem inkább részt vett benne, megváltoztatta, de nem enyészttette el. Tégy bárdit akarsz, gondolj bár mit tetszik, légy hatalmas, bölcs, sőt boldog is, légy mindezt összevéve, de tudd meg, hogy a bölcsőtől a sirig, csak a fájdalom nagy medrében mozogsz, a hol ha átsikamlasz is egy időre, a fájdalom utolér s másokra intézi a csapást, a mire most nem méltatott. Ti boldogok tehát engedjétek meg, hogy legyen a fájdalomnak ingyenes szolgálata, hogy létezhessenek a kik a maguk fájdalomán kívül, a másokét is felkarolhassák, s így kisebbítsék a solidaritás elvénél fogva a tiéteket. Mert tudnotok kell, hogy ki önkénytesen szenved, ez által elhárítja a fájdalmat másoktól, ki Jézus lábainál siránkozik, ez által megédesíti mások keservét; a természeti világ ugyanazon bölcsesség által kormányoztatik, mely igazgatja az erkölcsit, azért, ha valamely lélekben megizmosul a fájdalom, kevesbedik más kebelében. Meg lehet, hogy mivel ezek mysteriumon alapszanak, a világiasan gondolkozónak megfoghatlannak látszanak, de keresztény államról beszélünk s a keresztény vallásról, mely isteni mesterünkkel jött a földre. Hanem ha ez nem tetszik, ha nem fogadjátok el a tan isteni oldalát, megfordítom, a ker. tanok gyökeresednek az emberi kebelben is – anima naturaliter Christiana – tehát ha nem hiszitek, hogy a solidaritás által enyhül a keservtől megtört szív, higyétek el, hogy kisebbedik a rokonszenv által. Bizonyos ugyanis, hogy midőn másokat látunk

*) Lacordaire Oeuvres II. 180.

szenvedni, mi biztosabban, kevésbé dúlt kebellet nézünk a fájdalom szemébe. Bizonyos, hogy ki egy kolostorban keresi kenyerét, s azt neki egy mezítlábos barát adja, e látvány szívébe oly balszalmot önt, a minőt semmi más ez életben. Engedjétek meg tehát, hogy némelyek magukat föláldozzák érettetek, ha szerencsétlenek vagytok, de akkor is érettetek, ha szerencse ringat, mert megszűntetik majd a jólét mosolya; de ha szakadatlanul ringatna földi üdv, szükséges, hogy a nép, e nagy szenvedő, szerencséteket megbecsássa. Engedjétek, hogy ama fanatikusok megvigasztalják a nyomorral küzdőt, engedjétek őt sarutlan jární, hogy lássa a szegény, hogy ha mezítláb jár, még nem veszi el méltóságát és elégedettségét, hogy így a koldus homlokán is fölragyogjon az Isten békéjének szende csillaga. Engedjétek meg, hogy vastag szőrövel derekán, mint a „szegénység imperatora” annál hathatósabban hirdethesse, miszerint egy atyának vagyunk gyermekei, hogy ez élet után boldogság vár arra, ki nyugodt és türelmes vala a földön. Azért oly méltán mondhatta Montalembert 1844. máj. 8. beszédében, hogy a pauperizmus csak a szerzetes rendek romlása után köszöntött be. A második szolgálat, melyet ingyen kell kiosztanunk, az *igazság*. Olvasóim bírják az igazságot a könyvekben, akadémiákban, a díszített mellű tanárok lelkében, de alant, oda ki szívárogatja le az igazságot? Ki szolgáltatja azt ki a népnek, mely szintén Isten gyermeke, mint ti, de melynek nincs ideje, hogy az igazságot úgy lássa, mint látja reggelente a fölkelő napot? Ki osztogatja szét az értelem világát a falvak szegényinek, kiknek leikök úgy hajlik a föld felé, mint munkától törődött testök, s föltartja arcukat a jó, igaz és szent fölséges színe előtt, az előtt mi egyedül élteti az embert s élni ad vágyat? Ki ereszkedik le a nép közé, hogy fölkeresse az embertárust, csupán az ő kedveért, csupán azért, hogy a ma megizzadt s holnap is verejtékes arcát az isteni igazságok iránt lángragyulaszsa? Ki ad neki nem holt könyvet, az vajmi kevésbe kerül, – hanem ama megbecsülhetetlen kincset t. i. élő hitet, lelket a szavakban s mondhatja: im azért tanultam, azért elmélkedtem, hogy neked tudományt hozzak, ki nem férhettél hozzá. Ne keress sok bizonyítékot, tekintsd életemet, szeretet hozza neked az igazság szavait. Ki tehetné, ki merne ekkép beszélni a néphez, ha nem a nép apostola, a durva öves kapuczinus sarutlan lábakkal? Az

egyház bámulatos termékenységében aranszájú szónokokat csak úgy nevelt a szegények, mint a királyok számára, küldéreit csak úgy megtanítá a gunyhók, mint az udvarok szónoklatára. Napjainkban az alsó népnek néma a szónokszék, ezek vajmi ritkán hallják az igazság mennyköveit. Igaz, hogy vannak lelkipásztoraik, kiket naponkint egyszerű erényekben látni öröm, csakhogy sokat veszít az igazság az újdonszerűség kecase nélkül. Ha ti áhítottok oly hangok után, a minőket még nem hallottatok, ugyan ezt kívánja a mezők embere, vagy a kohók munkása. A szegény is rászorul a szónoklat viharára, az ő szívének is vannak zugai, hol alszik az igazság, s a hol csak a szavak zuhatag omlása ébreszti azt fel. – Engedjétek, hogy a nép is hallhassa Demosthenesét, és az a szegény barát.

Az igazság ingyen szolgálatához csatlakozik a növelés. A szegény gyermeke csak úgy van megszentelve, mint a gazdagé. Természete csak oly lázongó, sorsa keményebb, nevelése, műveltségi eszközei sokkal csekélyebbek. Az értelem gyakorlataitól csak hamar elragadja a munka, és ha a jónak drága magvait nem oly tekintélytől kapta, mely egészen áthatotta a szívet, csakhamar elgyepesedik értelme s elaljasul. A lélek minden bűnei rászállnak, a lélek ügyeiről bámulatosan gondatlanná válik, s a társadalom, mely üdülést vár tőle, a materialismus rothadt anyagát nyeri benne. A néptanító tehát, ki hivatására méltó, a társadalmi rend legnagyobb szükséglete. De ki lesz illetén tanító? Vajjon ki fog ily magasztos hivatalban egyeztetni tudni, elegendő tudományt, tiszta erkölcsöket, őszinte hitet, tekintélyt, végre oly szerény életet, hogy őt tanításaért kitarthassa a szegény? Az egyház ezekről is gondoskodott. Az iskola-testvérek oly nevelést adnak a szegény gyermekének, mely neki semmibe vagy kevésbe kerül, és mely méltó a haza és Isten gyermekéhez. A serdültebb szegények oktatását illetőleg Chevalier M. így ír: Kevésbé ismeretes ama tény, hogy a 89-iki forradalom s a szerzetes rendek eltörlése után a secundarius oktatásban nevezetesen hátra mentünk. Az előtt egy tartományban pl. a Franches Comté-ban több alapítvány volt, mint most egész Franciaországban. Mai napság egy tehetséges, de szegény fiatal embernek sokkal nehezebb mint valaha értelmileg fölemelkedni. Azelőtt bármely gyermek szerencsés hajlamot mutatott, a papság

által fölkaroltatott, s könnyen jutott ingyen ellátáshoz a szerzetes rendek által igazgatott számos kollégium egyikében. Ekkép a háborúban, mit apáink a múlt ellen támasztottak, a legliberalisabb intézmények áldoztattak fel.*)

De még más szükségei is vannak a szegénynek. Ilyen a betegségben és halálakor való kiszolgálás. Mondják: a nagy városok egy harmada koródákban hal meg. Negyede bizonyosan ott adja ki lelkét. Tehát hányszor kénytelenek éltök irtóztatón fönséges pillanatában, családjoktól távol lenni, idegen falak között, melyekről a szív nyomort és kétségbeesést olvas ki; vájjon kipótolhatná a szeretett kezeket más, mint a szeretet testvérei? Bérenczek, fizetett szolgálók? Becsülöm őket, nincs kifogásom ellenök, de kérdem elegendők-e ők a halál szentelt pillanatában szolgálni? 80 krra becsüljük azokat, kik naponkint ezreknek szemeit csukják az örök álomra? Közöttünk, mert vajmi sokan halhatunk ott meg, az idő viszontagságai senkit sem engednek biztosnak lenni végpillanatokra nézve. Akárhogy legyen, éltünk perczei lepörögnek előbb-utóbb, de eljön a pillanat, a melyben homályosult szemünk meglátandja az örökkévalóság intő ujját és mi az örvénybe indulunk. Lenni vagy nem lenni, üdvözülni vagy elkárhozni, ez a kérdés. Oh, minő kérdés ez a kórházban fonnyadó szegényre, szemben lelkismerete- és Istenével, ki, meglehet, írja már kárhóztató ítéletét, a falra, mint tévé Boltizárnak. – Oh engedjétek meg tehát, hogy közeledhessék hozzá a szeretet, mely semmibe sem kerül, engedjétek, hogy az Isten egy szeretetteljes képviselője közeledhessék hozzá. Miért ölitek meg a szeretetet, melyet Krisztus alkotott? A ki üldözi a szeretett testvéreket, üldözi a népet halálában, mert a gemoniákra kárhóztatja, üldözi az emberiség egy részét, üldözi talán önmagát. Meglehet, hogy védve a nép halálának ügyét, olvasóm végórájának, véggondolatának, végsóhajtásának ügyét védem. Ezt kell megfontolni!!

Az utolsó ingyenes szolgálat a vér szolgálata. Európának nem volt mindig rendes katonasága, mint most. Voltak idők, midőn a fegyveresek a csata végeztével elszéledtek és az ily életből származott rendetlenség miatt, sokat szenvedé, a nép. Az egyház itt is

*) Cretineau i. m. I. 83.

megkísérlé a segílyt, védvén egyszersmind a kereszténységet az izlam beütései ellen, midőn a templomosok, joannitak, német-rend, s más kisebb hirű lovag-rendeket életbe léptette. Célja volt egyesíteni a zárdai életet a táborival, emelni a vér áldozatát a jó tettek áldozata által, s midőn a hős az oltártól a csata rendje elé lépett, oly tetteket vitt véghez, a melyeket a történet könyvéből semmi hősi erény sem fog kihalaványítani. Napjainkban az igaz, nem igénylik a ker. lovagok szolgálatát, de lehet idő, a midőn még vissza fogják kívánni, a midőn kielégítettvén a mai hősi elszántság motívumai, majd csak a vallási kötelesség lesz elegendő arra, hogy föláldozzuk életünket, a midőn hitre és szeretetre lesz szükség, hogy megmentessék a szabadság és becsület. Meglehet, hogy a róz, természeti túlnyomósága által győzedelmeskedni fog, s akkor más erőforrásokra támadván szükség, oly magasra fog plántáltatni a kereszt, mint a lándzsa.

Íme az önkénytes életközösség szintoly szükséges intézvény, philanthropikus, mint oekonomikus tekintetben. A mit elmondunk, az csak egy részre a coenobitikus intézménynek, a mit a szerzetes rendek a tudomány, művészet és külmissiók terén tettek, sokkal ismeretesb, de sokkal terjedelmesebb tárgy, hogysen itt vázolhatnók.

Ha tekintetünk az élet-közösség által előhozott javakban elmerül, ne feledjük, hogy ezen intézmény egyesegyedül az egyház terén bír életosztólag létezni. Oka egyszerű. Az önkénytes életközösség csak úgy állhat meg, ha az, ki nagy tehetségekkel bír, magát oda alázza, a hol van a semmi, vagy csekély tehetséggel bíró', és szolgálja őt azon egy rangban. Már ezen önmegtágadás ellenkezik az ember önösségével mindaddig, míg őt az egoismus posványából a vallás eszméje ki nem emeli. Az embert, ki birtokát gazdagodásra használja, eszét pedig, hogy a rangokban versenyt fusson, az embert csupán a vallás tanítja meg leereszkedni, magát megfosztani, és így társulni. Látjuk, hogy mivé lesznek ama társulatok, melyeknek alapja az élvezet, az élvezet az önmegtágadás helyett.

A protestáns egyház szintén tett e tekintetben kísérleteket, s a jámbor női nemben csakugyan alkotott némi szerzetesfélét, a diaconissák intézménye által. Amde elvetvén a jó cselekedetek s az

önmegtagadás tanát, mely szerint azok az üdvösség útját egyengetik, hol Krisztus Urunk szerzett számunkra helyet: az egész intézmény külsőséggé sorvadt, s emlékeztet ama furfangos angol gépészre, ki miután sok mindenféle gépet készített, utóvégre embert csinált össze. A mű sikerült, a gép mozgott, a bőr, mely talán érzett is annyit, mit egy angol érez, a kerekek berregése a hangokhoz hasonlíta, s hogy az autómata tökéletes ember legyen misem hibázott többé, csak a lélek. Ezt azonban a gépész nem adhatott, a teremtmény éjjel nappal kínozza e miatt alkotóját, úgyannyira, hogy a gépész megfutamodott; de a gép utána iramlott, s folyton azt recsegte: give me a soul! Adj nekem lelket! – íme ez hiányzik a protestáns intézményben.

A mondottak ellen alig tehet valaki kifogást. Hanem az esik zokon némelyeknek, hogy örök fogadást tesznek az illetők; ugyanazt vetik ellen, a mit a házasságnál, hogy t. i. ha egy nap szeretett, ez egy nap ne kösse örökre; azért a szabadságjogára hivatkoznak, mintha bizony az ember, mihelyt fogadást tett, vagy magát lekötötte, elvesztené szabad akaratát; az ellenvetők feledni látszanak, hogy azon igyekezet, melynél fogva valaki feledve jövőjét, a jónak rabszolgájává teszi magát: mintha ez nem lenne a szabadság legnemesb, legterjedtebb használata. Egyetlen tette által, egész élete felett rendelkezett, és valahányszor ama kötelmeket teljesíti, melyek az első tettéből származnak, mindannyiszor saját akaratát teljesíti; ha megbánta, a bánat is szentesíti cselekedetét. Ámde – vetik ellen, az ember olyannyira gyarló! Epen e miatt köti meg az ember magát, hogy ezen állhatatlanságnak következményeit megsemmisítse, s míg a jövődő változatait egy tekintettel megmérlegeli, feljök emelkedik, s előre is legyőzi. Az is igaz, hogy ekkor a jó mint kényszerülés jö elő, ámde nem szerencsés kényszerülés-e a kötelesség jót tenni? Ez némileg Istenhez hasonlóná teszi az embert. A végtelen jó szintén képtelen rosztat tenni, a legszentebb is csak szentet cselekedhetik. Ha tehát kényszeríti az ember magát, a mennyire tőle telik jót tenni, ha eképen akaratát megzabolázza, megszentesül, és hasonló lesz az Istenhez. Egyébiránt a fogadás megtartására nem is kényszerítették, mint a házasságnál történik az állam által. Ha nem tetszik elmehet. A törvény, mely kötelezi, saját műve, melynek csak addig enged, míg akar. Alkotni törvényt,

s addig engedelmeskedni neki, míg akar: nem a szabadság legfőbbesége gyakorlata-e ez!? Cicero azt mondta, hogy a szabadság abban áll, ha a törvény rabjai vagyunk. Épen úgy mondhatjuk, hogy az értelem szabadsága az, ha az igazság rabjai vagyunk, az akarat szabadsága abban áll, ha az erény rabjai vagyunk. Hol jobb, kötve lenni a törvény által, vagy a szenvedélyek nem egy, de számos lánczait hordozni?

Nem azt mondjuk, hogy az egyháznak okvetetlenül szükségesek a szerzetes rendek; az egyház nélkülök is létezhetik. A fa is el lehet virág és levél nélkül, legalább öszönkint lehull mind a kettő, s a törzs mégis fenáll erejében; de vájjon a fa míg csak áll, meg fog-e szünni valaha életereje, és szépsége felől, virág és gyümölcs által bizonyítani? A csermely szakadatlanul folyhat kristálytisza medrében a nélkül, hogy szüntelenül környezné partjainak virágos szőnyege; de azért mégis mindaddig, míg vize habzik, míg termékenyítő nedvét iszsza talaja, bizonyosan nem marad a boldog part színtelenül, kopáran. E hasonlattal azt akarjuk mondani, hogy az egyház szerzetes rendek nélkül is fennállhat, s ha ezek eltörültetnek, nem döntik romba a vallást. Láttuk nem egyszer, hogy a mely országokban kifosztogatták, eltörülték a rendeket, az egyház azért nem bukott meg. De bizonyos mégis, hogy a sz. rendek és az egyház közt legszorosabb egység uralkodik, s hogy azokat a mint alkotta, úgy lényegével ápolja. Innen van, hogy a vallás, mihelyt megszűnnek a rá nehezedeő lánczok, beáll a normális állapot, azonnal zárdákat emel. Példa rá hazánk, Bajorország és főleg Franciaország. Jól látott tehát Nagy-Fridrik, midőn Voltairehoz írt levelében (1775. aug. 13.) így szól: Ha meg akarjuk csökkenteni a fanatismust, – érti a kathol. vallást – nem kell a püspököknek menni; hanem a barátokat kell ritkítani, főleg a kolduló barátokat. így a nép hidegebb lesz, kevésbbé babonás, és megengedi, hogy a hatalmak arra vigyék a püspököket, mit az államok java kíván. Ez az egyedüli itt; láрма nélkül kell az esztelenség épületét aláásni, így arra kényszerítjük, hogy magától dőljön össze. A pápa látván a helyzetet, oly bullákat adand ki, melyeket kívánnak kedves fiai. E hatalom oly arányban enyészik, a minőben vész a hit. Ha ekkor a nemzetek élén néhány a kor előítéletein felülemelkedett miniszter áll, szent Péter banqueroute lesz.

A jövő kor kétségkívül hasznát veendi a szabad gondolkodásnak. Innen van, hogy az 1835. alapított brüsseli kőműves egyetem 1857-ben hozott első gyümölcse az volt, hogy az utczákon fölízgatott nép „Le a zárdákkal” szavakat harsogtató.

Azon kifogásra, hogy visszaélések történtek a zárdákban, felelnünk sem kellene mindaddig, míg a világ nem mutat fel oly intézményt, mely a gyarlóságtóli mentességet szabadalomkép bírná osztályrészül. A foltos naptól, le a tenger fenekén úszkáló puhányig mi nem hordja magán a romlást? A tulajdonjoggal, a királysággal visszaéltek, vájjon ezért mind eltörrendők ezen intézmények? A zárdák változásai, elkorcsosodása, nem saját természetükből származtak; hanem a laicus szellem, s általán a világi hatalom káros befolyásával; de az egyház mindig talált módot, hogy a dülékeny törzs új egészséges ágakat hajtson. Azt a kifogást is hallottuk, hogy a szerzeti alázat vakon engedelmessé, pulyákká teszi az embereket, s így az emberiség elkorcsosodását is előmozdítja: Ezen vádra Montalembert*) következőleg felel: „Ha a testi egészség ápolására vannak menhelyek, mondja Chateaubriand, oh engedjétek meg a religiónak is, hogy szintén bírjon ilyenekkel a lélek meggyógyítására, mely sokkal fájdalmasabb, hosszabb és nehezebben gyógyítható betegségnek van alávetve.” Ezen gondolat lehet költői, lehet érzékeny, de nem igaz. A kolostorok rendeltetésök szerint épen nem a világnak, rokkantak számára alakult intézményei. Nem a beteg és beteges lelkek, hanem ellenkezőleg a legegészségesebb, legerőteljesebb lelkek, melyeket a világ föl bír mutatni, voltak kezdettől fogva, kik a kolostorokat benépesítették. Távol legyen a hit, mintha a kolostorok a gyengéknek lettek volna menhelyeik, sőt inkább valódi harciskolái voltak az erőseknek. A szerzetesek kitünőleg milites Christi, az egyház lovagjai, mint Nagy-Károly nevezé birodalmának apátjait. Ugyanazon lovagias bátorság, melyet bűnök és saját gyengeségök ellen tannsítottak, lelkesíté őket akkor is, ha szükséges volt a fejedelmek és hatalmasak irányában, kik tekintélyökkel visszaéltek, föllépni. Különösen nálok található fel azon erkölcsi erőtelj, mely által az ember magát erősnek, s oly hangu-

*) Die Mönche des Abendlandes. Deutsch von Carl Brandes Kegensburg 1860.

latra emelkedettnek érzi, hogy az igazságtalansággal kész szembe szállani; nálok volt a hatalom ott is fölszólalni, hol illetén igaztalanságok és visszaélések nem saját vérünket érintik legközelebről. Ezen erély, mely nélkül a rend, biztosság- és függetlenségnek a politika által kigondolható minden biztosítéka csak csalódás, kezdettől fogva mindig a szerzetesek jellemében és állásában feküdt. Minden emberek közt a szerzetesek azok, kik a történelem tanúsága szerint legkevesebbet félték a túlnyomó hatalomtól, és legkevésbé mutattak gyáva engedékenységet az erőhatalom irányában. A kolostor mély csendében és az engedelmesség fegyelme alatt folytonosan képződtek szilárd, az igazságtalanság ellen harczra edzett szívek, és hajthatlan harczosok, a jog és igazságért. Nagy jellemek, erőslelkű független férfiak ily nemű harczokban sehol sem találtattak számosabban, mint a szerzetesi köntös alatt. Ott láthatni nagyszámú jellemeket, melyek egyszerre békések és erőteljesek, egyenesen és magasra török, de épen oly mélyen aláztatások, és jámbor buzgalomban dúsaknak tűnnek fel, azért Pasqual testestől lelkestől heroicus lényeknek nevezi őket. „A szabadságon – monda egy hősllelkű szerzetes a VIII-ik században – az által épen nem adunk túl, hogy az aláztatosság önmagát szabadon megalázza.” És a középkor teljében egy másik szerzetes, bloisi Péter, ama dicső szavakat írta, melyek egyszersmind azon korszak politikájának, és a szerzetes élet történelmének egész tartalmát magukban foglalják: „Kettő van, miért minden kereszténynek egész a vérig kell küzdenie: az igazság és szabadság. Ezek után bátran igényelhetjük a szerzetes rendek védelmét az állam részéről. Furcsa biz az, hogy korunkban, midőn a rendek nem bírnak – legalább a nagyobb rész terjedelmes jószágokkal, szembeötölő szabadalmakkal, – furcsa, hogy most, a midőn az állam főfeladatának azt tekinti, miszerint minden oltalma alatt élőt megvédjen, ép a szerzetes rendek iránt nem teljesíti kötelemét; hanem mint Bécsben történt 1848-ban azon ürügy alatt, hogy a nép látásukon megbotránkozik – pedig csak néhány lázongó kurjongatott a ligourianusok ellen, a szabadság alapján szervezkedő államok kiutasítják őket. Szolgálataik iránt nem viseltetnek mindenkor egyenlő ragaszkodással, hanem elvégre működésükkel senkinek sem ártanak. Az állam nem törődik, ha valaki semmit sem hisz, ha rangot hajhász, ha veszélyes

elméleteket állít fel, ha pazarló, de azt akadályozza, ha valaki áthatva az isteni vallás sugallataitól, mitsem kívánna, csak hogy hasonérlzmű társaival szegénységben élhessen. Ez megfoghatlan!

Ugyan minek volt az a vérontás *az ember jogaiért*? Vájjon a közös élet nem tartozik-e az emberi jogok közé, még akkor is, ha nem tartoznék az emberiség szükségei közé? Miben áll tehát a szabadság, ha a polgároknak tiltatik, miszerint egy házban lakjanak, egyszerre fölkelhessenek, egyszerre asztalhoz üljenek, s egyenruhában járjanak?... Mi lesz a tulajdonból, az egyéni szabadságból, ha szét lehet kergetni azon polgárokat, mint p. o. Piemontban, kik együtt akarják a ház ügyeit végezni? Az ember minden javait másnak hagyományozhatja, mily örülség megtagadni tőle a szabadságot, lelkét Istennek felajánlani, ki azt neki adta!! – A szegény leánynak, ki nem mehetett férjhez, ki nem találhatott a földön jó barátot, nincs joga elvinni jegyajándokát oly családnak, melynek leánya, testvére leszen, kik ápolni fogják, és biztosítékul az Isten szentelte szeretettel ölelik, a mely csalni nem tud. Kinek nem tetszik, ne menjen oda. Az egész önodaadás a szabad akarat választása.

De minő joggal is meri azt az állam akadályozni, ha senki-dnek sem ártanak? Kinek tesznek rosztat ama szegény lelkek, kik fiatalságukat s öreg napjaikat az erény oltalmába helyezték? Kik csak azon szabadságért esdeklenek, hogy könyeiket másokéival vegyítsék. Kinek ártanak azon papok, kik oly gyermekeket akarnak tanítani, kiket a szülők rajok bíztak, kik barbár népeknek akarják elvetni az evangélium magvát, kik szent életre vezetik saját földieiket? ha ez nem érdem, akkor ártatlan magánízlés. Vájjon szabadság vagy on ott, hol az olyan embereket üldözi az állam, kiknek működése sokaknak tetszik és senkinek nem árt?

Lám az állam bölcsei azon fáradnak, hogy egyenlőséget hozzanak az emberek közé, ha nem anyagit, legalább erkölcsit, a hol elsők legyenek a megválasztás által a legméltóbbak, s a kevésbbé méltók meggyőződésből engedelmesskedjenek. – Ezen a világ előtt álomszerű vágyak teljeseésbe lépnek a szerzetes rendekben. A szegénység által a testvérek egyenlők lesznek, bármennyire is kitűnők lennének születés vagy érdemök által. A fejedelem fia oly cellában lakik, a minőben a pásztor gyermeke. És ezen egyenlőség

nem végződik a zárda falainál; hanem kiterjed az egész emberiségre. Valamint az Isten emberi alakot vévén fel, minden emberhez hasonló lón, a szerzetes, a mint a szegénység mezébe öltözött, egyenlő minden kicsinyvel. A szüzesség áldozata által maga helyett más házasságának ad helyet. A coelibatus és szegénység nem barátok találmánya, mind a kettő az előtt is létezett, a szerzetesség által csak az erény magasságára emeltettek. A katona, a szolga, a szegény munkás, a jegyajándok nélküli leány, mind coelibatusra kárhoztatvák! Már most mi jobb coelibatus, mely felsőbb motívummal bír s az égi erő segítségével tartatik fen, vagy pedig kényszerített, vagy az oly eljárás, a minőt a pauperizmusnál említettünk? Az engedelmességre nézve szintén a szerzetesek szolgálnak előképül; bátran mondhatjuk, hogy sehol sincs igazi liberális engedelmesség, mint a szerzeteseknél, mert megválasztván főnöküket, e tettben nem csak saját akaratukat tekintik, hanem a szíveket vezérlő Isten akaratát is. A megválasztott úgy parancsol, mint kit Isten tett ilyené. E viszonyt azonban szelídíti Urunk azon mondata: „ki első köztetek, legyen mint utolsó.” Nem a szeszélynek engedelmességek, hanem az Isten törvényének és rendjök statútumainak.

Kérdjük már most igazságos-e, hogy az állam, mely az igazságért villogtatja kezében a kardot, hogy az egyéni szabadság elvét valló társadalom, nem védi az oly életnevet, mely az emberiségnek természetéből foly ki, miután a legkülömbözőbb viszontagságok sem szüntették meg a szerzetes rendeket? Igazságos-e az, hogy midőn a mai civilisatio mindenkinek lakhatási szabadságot s tulaj donszenstéget biztosít, erőszakkal Uzettenessenek szét a békében együttélők? Igazságos-e az, hogy miután véren szereztetett meg a lelkismeret szabadsága: száműzettenessenek oly emberek, kik hitvallást tettek le, mit fogadásnak nevezünk? Igazságos-e az, hogy a testvériség századában ama szent köztársaságok kárhoztassanak, a hol szegénység, szüzesség, és az egyenlőségvégtelen szeretetében élnek önkénytesen belépett emberek? Igazságos-e, hogy miután mindenki befolyik különféle módon a közügyekbe, némelyek csak azért tiltatnak el attól, mert az önfeláldozás nagyobb szellemével bírnak? Az eget földet kérdjük, mindez igazságos-e? S nem tesz-e ez annyit, mint páriákat akarni teremteni?

Lacordaire ezekre nevében így felel: „Igaz, hogy a mit föl-

emlegetsz, az igazságtalanság tetőzése, és a társadalmi ellenmondás. Hanem mi ellenségei vagyunk vallásnaitoknak, a melyek sokkal hatalmasabbak, hogysen egyenlő fegyverekkel velők megküzdhetnénk. Ti hitetekben önmagátokból oly nagy abnegatiot merítetek, hogy mi házas, becsvágyó világi nép az előmlő jelen miatt, a jövődőre képtelen sereg, mi veletek lépést nem tarthatunk. S mégis győznünk kell, mert utálunk benneteket. Nem tűzzel vassal pusztítunk el, hanem a törvény által, törvényen kívül helyezünk; mi föláldozásokat oly szabadalomnak tekintjük, melytől meg kell tisztítunk az államot, ostracismus által kizárunk a szabadságból, mert erényeitek által kiléptetek az egyenlőségből.”

20. §. Egyházi javak.

A keresztény kormányok, melyek eltulajdonítják vagy elzálogosítják a papi javakat, soha sem fogják engedni, hogy a püspökök egyszerű plébánosok jövedelmére legyenek kárhozthatva, hanem bizonyosan fognak arról gondoskodni, hogy tisztességesen élhessenek; úgyszintén bizton várható, hogy a seminariumok, melyekből a nép tanítói kerülendnek ki, hasonlóan mindazon nevelési eszközök birtokában lesznek, melyek által a fiatal clerus képezése sikerüljön. És ha minden szakad, az egyház léte nincs birtokhoz kötve, csak azért vesz tulajdont, hogy nagyobb körben tehessen jót. Az egyház jószágai elvesztése által nem vészit, hanem tudják-e önök ki vészit? A szegények, a tudomány, a művészet és az állam, mely ez által a legbefolyásosabb osztályt mindenkor üdvös függetlenségétől fosztja meg. *)

Az egyház nem csak elméletileg tanítja, hogy a püspökök jószága t. i. a felesleg, *Patrimonium pauperum*, hanem gyakorlatilag

*) Sőt az anyagi közjólét is, mert nálunk például a papi javak képeztek a hitelbankot, mert csupán itt kapott a gazda törvényes kamatra pénzt, csak itt nem mondták fel azt örökre, ha rendesen fizetett. Spanyolhon középületeinek nagyobb részét, hidait, vízvezetőit, kutait, hospitiumait a elerusnak köszöni. Köznyomorban a szegények legnagyobb részét ők táplálták. Rosz terméskor ők adtak vetőmagot a földésznek, s ha ismét kárt vallott, elengedték neki az adományt.

tesznek róla tanúságot a mi püspökeink, a miről ismét nem csak a hírlapok bizonyítanak, hanem azon ezerek hálasóhaja, kik szakadatlanul bőkezűségökben, melyet magasztalva hirdetni tiltanak, részesülnek.

Mi tehát e tárgynál az egyház iránti lelkesedésünket pihenni hagyjuk s főlemlítjük a kérdést, a társadalmi folyamánnyok miatt,, melyeket magában hord, kimutatván mindenekelőtt, hogy az egyház hivatását félszegül nem fogta fel, mint némely eretnekek állították, midőn birtokot szerzett.

Tudvalévő, hogy minden időben találkoztak néha koronázott rablók is, kik az egyházat tulajdonától fosztogatták. Már Prudentius azon római praetornak, ki sz. Lőrincz szerepét vallatá és állítólag bírt roppant kincsei kiadására bírni igyekezett, beszélteti:

Deprome thesauros malis
Svadendo quos praestigiis
Exageratos obtines:
Hoc poscit *usus publicus*
Hoc poscit aerarium,
Ut dedita stipendiis
Ducem juvet pecunia.

Szép Fülöp is fosztogatta az egyházat s a reformatio szintén buzgólkodott hálóiába került fejedelmei által az egyház megrablásában. De csak a nagy forradalom nov. 2. decretumában mondta ki Mirabeau szavaival, hogy: „az egyház minden javaival az állam rendelkezik, a mely illendő módon a tartományok utasításai és felügyelete alatt fedezni fogja a cultus és az egyház szolgálai fenntartásának költségeit.”*) Ezen szellemből eredt aztán az egyetemes jószág-elkobzás annyi sok országban, e szellem ösztökéli a mai

*) Hogy a francia egyház mire fordítá jövedelmet, szólnak amaz intézetek, melyeket állított. Az állam sem panaszkodhatna meg, mert hiszen a 200 millió franknyi jövedelemből tizenegy milliót „önkéntes ajándék”-képen adott a státusnak. Az 1695. behozott fejadótól 24 millió livre-vel váltotta meg magát a clerus. A 7 éves háborúban pedig XV. Lajosnak jövedelme nyolczadát ajánlotta fel, egyéb adományokon kívül. A clerus 1789. aug. 10. önkényt mondott le a tizedről, a megsokasodott adó alatt görnyedő nép javára. Mindamellet nov. 2. állambirtokká mondatott ki a clerus tulajdona, s csakhamar utalványok adattak ki rá. Ezután következtek a szerzetes rendek. A vita legmérgesebb volt 1790. febr. 11., s két napra eltöröltetett minden szerzetes rend.

financz-műtöket, azért a forradalom szelleme mind e megtámadásra és hamis állításokra mondhatja: that is my thunder!

A mióta a világ áll, minden vallások papjai önfentartásuk és az istenitisztelet költségei végett tulajdonjogot gyakoroltak, a mely jog mindenha szentnek tartatott. Az egyiptomiak Herodot és Diodorus Siculus szerint 3 részre osztották a földet; az első az istenitiszteletre a papoknak volt szánva. E tulajdon oly szentnek tartatott, hogy midőn József a jószágokat mind Faraó birtoka alá irtozni rendelte, kivételt tett ezekre a vallás iránti tiszteletből. Ugyanígy volt Chaldea- és Perzsiában. Görögországban az amphicty-i liga esküszavai ezek voltak: ha az istentelenek eltulajdonítanak Apollo adományait, mi esküszünk, hogy lábunk, karunk, szavunk és minden erőnk támad ellenök és czinkos társaik ellen. Ez oknál fogva a mint Cyrrha városa a delphosi szent berkek egy részét művelés alá vette: kegyetlenül meg lőn büntetve. Caesar szerint Galliában a druidák birtoka ment volt mindennemű tartozástól és adótól. A romaiaknál így szólt a törvény: „Sacrum sacroque commendatum qui direpserit rapueritque parricida esto.” A szent berkek – luci – áthághatlanok voltak a világi jogarra nézve; és az állam, olyannyira hatalmas a téren, a világ királynéja, a szent helyek küszöbén megállapodott, tisztelte a papok tulajdonát, mert ez az istenek dicsőítésére vala szánva. Zsidóknál a papok és leviták, habár külön osztályrészszel bírtak, még tizedet is szedtek, mioknál fogva Filo szerint leggazdagabbak voltak. Asia- és Afrikában a fejedelem korlátlan hatalommal uralkodik, de soha nem bántja a moseák tulajdonát, innét hogy egyesek birtokokaikat megvédjék az elkobzástól, azt bizonyos föltételek mellett a moseák tulajdonává teszik. Tehát mindenütt szentnek és sérthetetlennek tartották a vallás birtokát, már pedig: omni in re consensus omnium gentium, lex naturae putanda est; egyedül a keresztyények, kiknek szintén vannak templomaik, képezzenek kivételt? ⁷Igen, mert szeréntök a ker. vallás elveivel nem is egyeztethető meg, hogy szolgálai birtokosok legyenek.

Ez oknál fogva a farizeismus sallangos rojtos köpenyébe burkoltan, hírlapokban, a közvélemény ezen országutain, szemlesütve így szólanak: „A ki azt kiáltotta ki, hogy: vegyük el a papok jószágait, azért találkozott a tömegnek örömteljes beleegyezésével,

mivel az egész ker. egyházban, habár eredeti apostoli jellemét egészen elvesztette is, a népben mégis az apostoli szegénységrőli hagyomány el van terjedve. És bizonyára, ha olvassuk, hogy az egyház alapítójának, Krisztusnak, nem volt hova fejét lehajtsa; ha a fenséges Pál leveleiben olvassuk, mily alázatosan kéri az apostolok e fejedelme (?) a községeket, hogy neki és küldötteinek szállást és élelmet adjanak, és mely bensőleg köszöni azt meg, és ha aztán az apostolok utódait palotáikban, díszkocsijokban, bíborban öltözöttek, udvaronczaik által körülvéve, gazdagon ruházott, sőt fegyveres szolgák által kísértetve látjuk, akkor is, midőn a templomba mennek, hogy annak- áldozatát bemutassák, ki a kereszten meghalt: akkor nem lehet a népnek rász néven venni, ha kedve kerekedik; a hierarchiát legalább némileg az apostoli egyszerűséghez visszavezetni.”*)

E vádat azért írtuk le, mert legújabb, nem mintha valami újat mondana, mert ilyenén hamis tévéket hangoztatott bresciai Arnold, Ockam, Wicleif, Huss, a fraticellik s mások, azért íme a jószágrablók tekintsenek fel s lássák, mily magasan megy őseik száma, ne is törjék fejüket érveken, mert az említettek munkáiban mindazon összefacsart idézeteket megtalálhatják, melyekkel talán ostromolhatnák az egyház eljárását, s melyek ezerszer megczáfoltattak, de hiába, a tőrőféregnek ha narancsot is adnak lakhelyül, mindig a tűrőba fog kíváncozni.

Az ember társulékony. A természetfeletti rend céljait szintén társulatikig érheti el könnyebben. A kinyilatkoztatott vallás a leg-tökéletesebb társulatba fogadja az egyént. Kölcsönösen részesíti tagjait az imában, a jó cselekedetek érdemeiben, elkülönzi a kormányzókat, van feje és ennek alárendelt főnökei a püspökök, és a káplány vég-gyűrűje az arany láncznak, mely a ker. népet együvé köti legfőbb püspökéhez. A szerzetes rendek képezik intelmeire figyelmes katonaságát, és zárdáik megannyi váracskok a bün és tévely rohamai ellen. E társulat, habár célja szellemi, alkateleimben testi, anyagi, következőleg anyagi eszközökre is van szüksége, valamint minden más társulatnak a földön, legyenek céljai bármennyire szellemiek. E szellemi céljából némelyek akarják követ-

*) Scmselku Az „idők Tanujá”-ban megczáfolva Frankl Vilmos altul.

keztetni, hogy nincs joga birtokot szerezni, a mi óriási dőreség. Az egyénnek is van szellemi célja, t. i. az örök boldogság; tehát nincs joga földi dolgot szerezni? Igen, mondják, ez a végezel, hanem a közeli cél az, hogy létezzék s dicsérje Istenét. – De hiszen, ép ez az egyház célja is, neki is kell láthatólag léteznie e földön. Emberekből áll, emberi eszközökkel kell élnie. Emberek szolgálói, tehát mindarra van szükségök, mi a létezésre kívántatik. Anyagi rendbe tartoznak a templom és ünnepek s az istenitiszteleti fény, mely által érzékeinknek is akarja az isteni áldozat fönséges pompáját ragyogtatni, s így azokat is megszentelni. A tanítás, növelés, könyvtárak, szegények ápolása, szintén anyaggal egyesülvék stb. szóval, megmér hetién hullámkörben hozza mozgásba minden egyes szellemi cél az anyagi rendet is.

Ámde az Úr, – mondják – pedig az ő követői vagytok, szegény volt, azért monda: „ne tuleritis in via neque virgam, neque peram, neque panem, neque duas tunicas habeatis – ha mossák, honn maradjanak ingben – ne possideatis aurum neque argentum, neque aes in zonis vestris.” Urunk tudvalevőleg parancsokat adott, és kik felfoghatják, megtehetik, azok számára tanácsokat. Mint máshelyütt p. a szüzesség ajánlásában, itt is ez utolsót adja; és mivel mi magunk nem tehetünk fel valakit magasabb helyre, ha csak nem vagyunk ott magunk is; Krisztus urunk, ha Isten sem leendett, mihelyt ajánlotta a tanácsokat, emberi bölcseségnél fogva is szüzességben, szegénységben élt volna. Azután Krisztus e példával nem akart csupán szolgálóira hatni, hanem minden híveire, ékképpen minden ember köteleztetnék a szegénységre; vagy csak a papokat hívta meg a mennyország örömeire? Ugyebár nem! Nem csupán az apostoloknak mondta ezeket, hanem tanítványainak, s e szó nem csak apostolt, presbytert, hanem hívőt jelent, a minő volt arimathiai József is. Míg tehát példája által az önkénytes szegényeknek előpéldányul akart ragyogni, mely után induljanak, említett parancsai által, minthogy minden hívőkhöz intéztettek minden rend vagy rangfokozat nélkül, nem azon értelemben nyilatkozott, mintha birtokjavaikról végkép lemondani kellene, hanem hogy szívekben ne ragaszkodjanak azokhoz, örömet adakozván mindenki saját tehetsége szerint, hogy jutalmuk bőséges legyen a mennyben.

De adott példát Urunk arra is, hogy szabad tulajdonnal is

bírni, hiszen megengedte, hogy legyen pénztáruk, melynek Iskariotes oly rossz kezelője volt. A mit – mond Beda – nem szükség-ből tőn, mert szolgálatára voltak az angyalok, hanem hogy tanítsa egyházát, miszerént a birtoklás sem bűn. Cum et ipse Dominus cui ministrabant angeli, tamen ad informandum Ecclesiam loculos habuisse legatur. Sokasodván a községek, terjedvén az Isten országa, s ily körülmények támadván, természetes lőn, hogy az egyház terjedtebb céljai kivételére bővebb eszközökről is kényszerült gondoskodni. Az apostolok elfogadták az első hívek önkénytesen eladott birtokának árát. Sz. Pál méltányosnak mondja, hogy ki az oltárnak szolgál, az oltárról egyék, s hogy ki szellemi magot hint, arasson anyagi jókat. Ha szegények is voltak, de azért sérthetetlenek tekintették őket is az egyház javait, mely a hívő nép által az apostolok lábaihoz *letett* vagyomból keletkezett. Ha ezt bárki merte volna szentségtelen kezekkel illetni, az egyház ezek ellen az apostoli korszakban, ha hívők voltak, csak úgy élt volna kiigatási hatalmával, miképen a pápa IX. Pius. Ezek folytán még azon időben, a hogy a hívek élete sem vala biztos, állandó javakkal magát biztosítani el nem mulasztá. Elég legyen megemlíteni Marcellust, ki Lucinát arra vitte, hogy birtoka örökösül az Isten egyházát tegye. Konstantin a mint trónra lépett, azonnal megparancsolta, hogy az egyház javai, melyek a flscus vagy magánosok kezében találtak, rögtön visszaadassanak. *)

Azon időtől fogva az egyház a világ minden szögében nyilván és nyugton birt ingó és ingatlan vagyont, s azokat, kik gonosz-ság- vagy dőre zelusból ellenkezőleg tanítottak, kárhoztatta, legutoljára a tridenti zsinat 22. ülésében c. II De a zsinatokra nem hallgatnak az államárok. Azt azonban be kellene ismerniök, hogy mi egyezik Krisztus szellemével, azt az egyház csak jobban határozza meg mint a finánczok. Tényül vegyük tehát, hogy az egyház az istenitisztelet költségeinek fedezése, szolgálának – minthogy levegőből nem élhetnek – fentartása, a mindenféle nevelési eszközök életbentartása, szegények ápolása, szóval hivatásának minél terjedtebb betöltése végett vagyonnal bír, s így arra képesül, hogy legközelebbi és legolcsóbb emeltyűje legyen a civilisatióknak,

*) Civiltà Cattolica 1853. 4. 71.

mert a tételek: műveletlen papság? műveletlen nép, a galvanikus láncz két pólusai, melyek a szegénységben érintkeznek. Az állam csak azt kérdezhetné, hogy miképen jutott hozzánk, s mihelyt meggyőződött, hogy olyatén módok által, minőkkel a magánosoknak enged szerezni birtokot: legszentebb kötelessége azt a rablástól vagy bármi csonkítástól megvédeni. Ennyit, habár a pogányok főségesb immunitásban részesítették a szent vagyont, kik után tehát a ker. állam messze elmarad – csakugyan követelhet az egyház, e védelemre nem csupán állambani léte, hanem a közkölt-ségekbeni részvéte által, mert ugyancsak megadóztatják, joggal tarthat számot.

De az állam nem fosztogat mint más rabló, hanem törvényes tételekbe burkolva kezét, úgy nyúl a javakhoz. Így sokan az egyház birtokát állami vagyonnak állították, adósok maradv a bizonyítással, így, hogy hazánkból vegyük a példákat – nem létezik semmi történeti bizonyítvány, mely szerént sz. István és sz. László idejében léteztek volna státusjavak, sőt miután az elfoglalt részek érdemszerént felosztattak, abból az álladalom számára misem tartatott fel, legalább ilyesmi föntartásról az első magyar századokban soha és sehol legkisebb említés sem tétetik. De ha úgy is lett volna, még mindig megoldásra vár a kérdés, ha vájjon szent királyaink ezen elidegeníthetlen javakhoz nyúltak-e, hogy az egyházat megadómányozzák.*)

Sőt inkább ha tekintjük az adományozás tárgyát, alakját, mind az arra szolgáló sok levelekben kifejtett okokat, első tekintetre meggyőződhetünk, hogy az egész adomány a fejedelmek saját tulajdonából vétetett s a magánadomány természetét, színét csakúgy viseli, mint a kath. hívek azon alapítványai, melyeket bizonyos szent czélokra örökösen tettek s mai napig tesznek. így például a veszprémi apáczakolostor alapítólevelében sz. István mondja, hogy azt lelkének, hitvese és fiainak üdveért, egész Magyarország boldogságaért alapította. És mindezen alapítványi oklevelekben nem csak nem tétetett soha említés álladalmi vagy korona-javakról, de sőt inkább, mind alapítási nyíltan bevallott szándokuk, mind az előforduló nevezetek „a mi pusztáinkat, a mi majorságunkat, ex dona-

*) A kath. egyházi javakról. Írta Danielik János, Pest 1848.

tivis nostris” csak azon egyet bizonyítják állandóul, hogy a mit adtak, saját magukéból adták. Mire Hartvicknál egyenes bizonyosságot is találunk, kinek tanúságtétele szerint sz. István „alamizsnát nem mások kárával vagy ragadományból, hanem tulajdon javaiból osztogatott. Hogy az Isten házát gazdaggá tegye, magát tagadta meg!” Már micsoda arcczal mernék én magamnak Isten és emberek előtt tulajdonjogot formálni felebarátom olyatén jószágához, melynek hozzámtartozását semmi okkal sem volnék képes támogatni, hanem felebarátom tulajdoni joga mellett 8 százados háborítlan birtokán kivül, még minden, a régiség táraiból felmutatható oklevelek is bizonyítanak? Ezt történni nem engedi a király esküje sem, mert fogadja: hogy mindenkinek jogait, szabadalmait fön fogja tartani. Nem engedheti, mert azok az országos rendek helybenhagyásával örökösen, visszavonhatlanul, meddig az ég és föld állanak, és pedig titulo et jure proprietario, tulajdoni joggal, az egyháznak ajándékozták, sőt azok, a kik ezen jószágokat bármi ürügy mellett elidegeníti merészelnék, ha mindjárt fejedelmek volnának is, a legiszonyúbb átokkal terheltettek. Bizonyára ha egyeseknek szent kötelességök megőrizni az adott szó szentségét, az államnak méginkább van szüksége jellemtisztaságra, becsületre, feddhetetlenségre.

De az egyházi javak nem is egyedül a fejedelmek adományaiból keletkeztek. Legnagyobb része kétségkívül buzgó hívek s nevezetesen földbirtokosok ajándoka, és részént családilag gazdag, részént szegényebb hívek által segített püspökök, káptalanok, apátok szerzeményeiből került ki. így I. András alatt Radó nádor, II. Béla idejében Márton főispány; III. András uralkodásakor Urasi Imre gróf tettek az egyház részére fekvő birtokban alapítványokat. Mi pedig a papoknak akár adomány – akár szerzeményeit illeti, el lehet mondani, hogy az egyháziak által részént hagyományozott, részént pénzen szerzett javak az összes egyházi birtoknak legalább kétharmadát teszik. Megjegyzendő, miszerént a szerzemény koránsem eszközöltetett egyedül a már meglevő egyházi s állítólag álladalmi javak fölösleges jövedelméből; hanem részént egyes birtokos püspökök és kanonokok családi javainak haszonvételéből, részént pedig öröklött birtokuknak az egyház javára örök időkre tett átengedésével. Akkor ugyanis a legelső magyar családok sarjadékaiból

szedte egyéneit az oltár, kik nem csak családi jövedelmeiket, hanem egész birtokukat ajánlották fel az egyháznak. Ezek után lehetetlen, miszerént valaki egyházi birtokot álladalmi vagyónúni nyilvánítson. Ha pedig a püspökök mint államhivatalnokok szereztek birtokot, s ezzel is az egyházat gazdagították, vájjon ki lenne oly kaján érzületű, hogy midőn ezt a közérzék minden embernek megengedi, csupán a püspököktől tagadná meg?

De ha államjavak lettek volna a papi jószágok, úgy a mint nem azok, s az állam túltenné magát a nemtelenségen, hogy a mit egyszer adott azt visszavegye, nem törődnek azon igaztalansággal, mely szerént felügyeleti jogánál fogva olyatén birtok után is nyúl, melylyel magánosak ajándékozták meg az egyházat, gonoszságát, mely bármely magántulajdon elfoglalásánál nyilatkozik, azzal is tetézné, hogy a *föltételeket*, melyek alatt magánosak vagyonukat az egyháznak adták, s a melyekből kifolyó lelki hasznokért magukat s utódaikat anyagilag megtagadták, nem bírja teljesíteni, sem a status, sem bármely másvallású felekezet, hanem egyedül a kath. egyház.*)

Radó nádor vagyónának egy részét a pécsi egyháznak ajánlékozta, hogy semper ibi post suam mortem, memoria animae suae et uxoris suae Luciae fiat. Ugyanezt jelentették az ezzel rokon formulák is lelkünk nyugalmaért, üdvéért, orvosságaért stb. Teljesítették-e az illető egyháziak az alapítók ezen szándokát vagy nem: az ügy természeténél fogva nem tartozván a külső bíróság elé, az arról számadás egyedül Isten és a lelkiismeret fóruma elé való. Ezen alapítványokat elvenni tehát nem tenne egyebet, mint holt apáink szentnek lenni kellő intencióján, utolsó kívánságuk visszalokésével, durva erőszakot elkövetni.

Azonban, „mivel az államnak mindenre, a mi hatósága alá tartozik, legfelső joga van, az állam szükség esetén az egyházi

*) Ha csak ügy nem tesz, mint a szebeni protestánsok, kik, hogy a Mária Terézia alatt kérdés alá hozott bizonyos Kohn-alapítványok sz. misefeltételeinek megfelelhessenek, s a birtok kezökben maradjon, háromszor évenként miséznek a kath. egyház százados szentelt ruháiban, vagyis a prot. istenitisztelek után kijönnek a papok s a kath. miséjét paródiázzák. Hihetetlen, de szemtanuk beszélnek.

javakat is saját céljára fordíthatja.” De a privát-birtok, más társulatok tulajdona szintén az államnak van alávetve, vajjon legfelső jogánál fogva éhez is nyúlhat?

Nem, sőt feladatának hirdeti védeni a fizikai s erkölcsi személyek tulajdonát, kivétsésként ebből csupán azon erkölcsi személy, melynek kiválóan erkölcsös célzatai vannak –? A mit a magán-birtokkal, az állami és magánélet minden létező viszonyainak felforgatása nélkül, tenni nem lehet: ugyanaz áll az egyházi javakra nézve is. „De ha joga van a polgárok vért követelni, miért nem kívánhatná az egyház túlbőségét?” Igen, de csak annyiban és oly arányban, a mint azt és a mennyiben a világiak viselik, miután pedig ezen teher alatt az államnak a magánjavak lefoglalási joga semmiképp sem értethetik, ugyanez áll az egyházi vagy papi javakra. Hogy az egyház, midőn veszedelemben forgott az állam, semmi költséget nem kiméit, bizonyítanunk sem kell, mert megengedvén ezt már a III. lateráni zsinatban, ha a világi javak elégségesek nem lennének, a legújabb időig számtalan példánk vannak, hogy nem csak harangjait, de a szent edényeket is védelmi eszközök készítésére, megszerzésére fölajánlotta, és oly mértékben, hogy a magánbirtok tulajdonosai közt mindenkor első helyen áll. De miután az államnak az egyházi javakra nézve nagyobb hatalma semmiesetre sem lehet mint a magánbirtokra, valamint tehát béke idején az egyházi javakra – ha azoknak adómentességi kiváltság nem adatik, melyet az egyház sok tekintetnél fogva igényelhet, – nagyobb terheket róni mint a világiakra nem lehet: úgy szükség esetében, ha az állam jólléte alattvalóitól tetemesb segílyt igényelhetne, az egyh. javakat más szempont alá foglalni mint a világiakat, nyilvános igazságtalanság nélkül nem lehet. „De az államnak joga van az egyházi javakba azon tekintettel beletekinteni, hogy azokat sajátlagos alapítási céljokhoz közelebb vihesse.”

Mindenütt függetlenségről hallunk szónokolni az egyháznak szánt bilincsek kalapálása zöreje közt; autonómia, önkormányzás a közönséges jelszó, és napjaink eszelős liberalismusa az államnak jogot ad, hogy az egyház belügyeibe avatkozzék, s midőn a törvény mindenkinek függetlenséget biztosít javai kezelésében, megrabol-

tassék csupán az egyház? De tegyük fel, hogy az egyház birtokának kezelői, sáfárai, a papok egyszermásszor nem úgy használták a jövedelmeket, a mint ezt az egyházi alapítványok természete, a canonok szelleme megkívánta volna; de ez esetben is minden, a mit tenni szabad, a mit tenni kell, nem az igaz és ártatlan (hütelven sáfárait mindig kárhóztató és büntető) birtokosnak, az egyháznak exspoliációjában, hanem azon jog-és kötelességben áll, miszerént a hütelven sáfár, az alapítók szándokának becsülése- és lelkismeretes teljesítésére szorítottassék; és e jog illeti a tulajdonos egyházat, a mint azt ítélőszékei és zsinatok útján gyakorolja.

Hogy az egyház a valódi tulajdonos, kiviláglik nem csak a canonokból és a római jog törvénykönyveiből, hol az egyházi javak *proprietates, res propriae, res ad jus et proprietatem alicujus Ecclesiae spectantes, possessiones ad Ecclesiam pertinentes, ecclesiae omnis possessio et proprietates* hasonló kifejezések alatt fordulnak elő, hanem az adományozó oklevelekből is. így p. Arnulf király 888-ban kiadott oklevelében ezeket olvassuk: „Unam villam perpetuo jure in proprium monasterii concessimus.” I. Otto 966-ban *ad jus et usum praescriptae Ecclesiae* teszi adományát. Már ha az egyház a valódi birtokos, ne foszszuk meg vagyontól, s ne adjunk táplálékot a communismusként, hanem mutassuk meg, hogy előttünk a birtok és tulajdon, illessen az bárkit, egyes személyt vagy testületet, szent és sérthetetlen. Ne tanítsuk az embereket arra, mint kelljen törvényes szín alatt törvénytelenéget elkövetni; az okoskodás tovább fonódhat, és a mely fegyverekkel én hatalmam délpontján a gyengébbet elnyomhattam, ugyanazokkal a napnak szálltával az én fejemet is összezúzhatják. Mit is igen fontos szavakban fejezett ki I. Ferencz király a jászói prépostságot visszaállító oklevelében irván: „*cordi sumamus quod sí exemplum laesorum in hoc ordine proprietatis jurium, ad seram posteritatem conniventia nostra transmiserit, nihil tam firmum et sanctum sit futurum, quod quaesitus quidam pietatis seu majoris utilitatis praetextus, evertere nequeat.*” Ugyanígy nyilatkozott a papi vagyont nyíráló II. József tetteire Nagy-Fridrik: a császár – úgymond – folytatja szakadatlanul a saecularisatiót, nálunk mindenki úgy marad mint volt, én tiszteletben tartom a birtoklási jogot, mert ezen alapszik a társa-

dalom.*) Gondoljuk el tehát hová jutnánk, ha az állam felhatalmaztatnék a tulajdoni jogon túlhágni, oly esetben, a melyben ama jog sorompói az egyház iránti tisztelet által is méginkább megvannak szilárdítva. Milyen korlát volna azután eléggé erős, ha még ez is lerontatnék.

A mi azon csalérvet illeti, hogy az állam a papi birtok elfoglalása által azt akarja elérni, miszerént az Úr szőlőjében izzadó lelkészek sorsán javítson, kiknek nagy többsége mindenesetre rosszabbul van biztosítva mint a koldus, szegény apostolok fejedelmi utódainak inasai, erre nézve a legutolsó káplány is igenis föl van világosítva. Mert mellőzve a francia papság ismeretes viszontagságait, mióta fizetett hivatalnokai az államnak, tekintsük a spanyol állapotokat. „A nyomor oly nagy, mondja az 1850. „Ami de la religion”, hogy a falusi lelkészek kénytelenek bezárni a templomokat, s kulcsait felküldeni a püspöknek. Harmadfél éve, hogy Ígérük a kártalanítást, de mindegyre halasztják. Most is ígérük, de a jövőre csupán. A zárdák ajtain könyörületességre felszólító ragaszok lenge-
genek. A nagy javak pedig, melyekből gazdagodni kívánt az állam, szegénynyé tették, mintha a fosztogatók kezén az Isten átka lebegne.” Azon év novemberében a sevillai érsek rossz diligence-on kénytelenült utazni Madridba, hogy elvegye bíbornoki kalapját. Minthogy egyesek zsarnoksága azonos eredményeket szül a sokaság despotismusával: igen természetes, hogy a tetteleg Piémont alá tartozó tartományokból hazaszállinkózó szerzetesek hasonló tényeket beszélnek el. Ha tehát az alsó klérus állapota még kedvezőtlenebb is lenne, soha sem fogná az állam jogát elismerni, hogy belügyeibe avatkozzék. És pedig 1-ször azért, mert a netaláni jobblétre, önállósága és függetlensége elvesztésének árán vergőd-
nék fel; miután tapasztalási tény, hogy minden szép frázis daczára, a szellemi függetlenség karöltve jár az anyagi függetlenséggel. Egyes kivételek lehetnek e tekintetben, találkoznak emberek, kik inkább kockáztatják anyagi létüket, mintsem meggyőződésökkel szakasztanának; de a szabály az, hogy az anyagi függőség a szellemi és polit, függetlenségnek is véget vet, mi pedig nem akarjuk, hogy a papság akármilyen nótát danoljon, melyet nem saját meg-

*) 226. levele D'Alembert-höz Migne-nél

győződése sugall neki, hanem a melyre valami anyagi érdek készíti. 2-szor azért, mert tapasztaljuk, hogy míg püspökeink ezerfelé igénybe vett pénztára igazi szükségünk felemlítésére megnyílik, az állam jajkiáltásunkra nem hallgat, s vagy nem válaszol, vagy pedig az ily segély-pénztárak ürességének felemlítésével elutasít. Ez okból például a magyar alsóbb klérus sorsát épen nem cserélné fel azon munkatársaiéval, kik az egyház dús javadalmaitól megfosztott Német- vagy Franciaország megyéiben lelkeszkednek. A különég csak az, hogy a megfosztott megyékben a püspökök lelkeszeikkel egyaránt szenvednek szükségét, s a püspököknek még tehetségökben sem áll amazok sorsán javítani, ha mindjárt ezt szívök mélyéből akarnák is. És azt szintén jól tudják, hogy hol rangfokozat van, ott javadalmi különégnek is kell léteznie.

Hogy ilyenkor a szegényekkel is szoktak előállani, színezve nyomorukat, azt Júdás óta minden utódja s némely keresztények, indulatrokonai, szintén fel szokták hánytorgatni. E vádban igen sok humor rejlik, ha egyrészt látjuk a szegények intézeteit, a hol az említettük öt ingyenes adomány osztogattatik, s másrészt halljuk a jószágrabló államok tönkéit, s naponkint átok mellett emlegetni azon nagy férfiakat, kik az egyház javain meggazdagodtak. De feltéve, hogy csakugyan szegények számára fordítatik az elfoglalt birtok, vájjon a cél szentesíti az eszközöket, szabad-e rabolni, hogy jót cselekedjünk? III. Sándor 1164. II. Henrik angol királyhoz így irt: „Ha mindent, a mit egyházi javakból saját hasznodra fordítottál, szegényeknek adnál, vagy más szent célokra fordítanád, oly kellemes dolgot cselekednél Isten előtt, mintha Pétert Ölnéd meg, hogy halálból kiszabadítsd Pált.”

Azért nincs és még eddig nem is volt áldás az ilyen rablott tulajdonon. Az elkobzott vagyon sorsa ilyképen int minket azon hegyi tündérekre, kik a szegény embereknek pénzt osztogattak, de mely csak addig maradt szép és áldásthozó, míg jóra fordították, de rögtön porrá vált kezeikben, a mint azzal rossz célra visszaéltek.

Említettük, hogy az államok, midőn státusveszedelemkor az egyház javaihoz nyúlnak, rendesen kudarcot vallanak, a célét el nem érik, az üres állampénztárt meg nem töltik, míg az ilyen összegek oda felfelé eljutnak, oly csekélységgé morzsolódnak, hogy

lehetetlen itt az átok minden őrszemet kijátszó hatalmát működni nem vélni, pedig mennyi példán okulhatnának! Tekintsük közelebbről a gyakorlati részt. Az állam, hogy e javaknak hasznát vehesse, három módra szorítkozhatnék. Az első a kezelés. Hogy képes-e az állam, mint ilyen, földbirtokot kezelni, arra válaszolt Schulhof, midőn minap kimutatta, hogy a kamarai jószágok, melyek most három milliót jövedelmeznek, egyszerű magánkezeléssel legkevesbet tizenkét milliót jövedelmeznének. A mária-családi jószág kezelésénél pedig a kamarának nem csak jövedelme nem volt, hanem a jószág fentartására még rá kellett fizetnie! Nem holt az államra az ilyen jószág? Második mód a bérbeadás. Ez lenne célravezető, de ha egyes főuraknál úgy kögülnék a viszonyok, hogy némely eleven kezek egy és másfél forintjával kapják holdját ezerszámra, ugyanez történnék az állam javaival; ezen egyesek bizonyosan fellelik az ily bérletbe ruházott tőkéjük dús kamatait, de ezek nyereségyével az államadósság aligha törlesztetnék. A harmadik mód az eladás; de eladáshoz vevő, ennek ismét pénzre van szüksége, még pedig a veendő tárgy értékének megfelelő összegre, melylyel az államot a veendett papijavakért azonnal kielégítse, mert a morosus fizető nem igen segítene az állam zilált helyzetén. De pénze most csak zsidónak van, azértis innen jön a legtöbb támadás az egyházi javak ellen, ezek pedig, midőn bármely csekély falusi árverésnél tudnak alacsony árt meghatározni, az állam javainál az egész ár bizonyosan egyedül tőlök függne, mert a pénzmatadorok közlekedési szálai sokkal finomabbak. Nyerne ilyenkor az állam? Az a sürgés, mozgás, tolakodó tanácsadás, államsegítés, olyasmit gyaníttat, mintha jobban szeretnék az idők viszontagságaival és az események lázrohamával is daczoló földértékbe helyezni és biztosítani pénzöket. Így majd segítve lenne az államon, A papi javak összes értéke 200 millió; szép összeg, ha a pénzt rögtön bekapná, de segítve lenne az államon 200 millióval – ha elzalogolná szintén nem kapna többet – törlesztve lenne az államadósság egy 16-od része; ez ugyan nagy nyereségy az államra! Hát a többit mivel törlesztene? A papi javak után mit fognak eladni?

Végre valaki monda: nem divat többé, hogy az egyház fekvő vagyonnal birjon. Erve már mit sem felelhetünk. Lessing azt mon-

dotta: a ki némely dolgok felett nem veszi el gondolatát, az nem gondolkodik. Valóban megállhat a józan ember esze, midőn hallja, hogy a társadalmi kérdéseket a divat és nem az erkölcs igazságai szerint akarják megfejteni.

21. §. Az uzsora-törvények.

Vad népeknél a tőke, kölcsön elő sem fordul, s csak később midőn a civilisatio csarnokaiba lépnek be, merül fel, midőn azonban rendszerént igen magas kamatokkal szokott jární, mert a tőkegyjtj-tési inger nagyon csekély, a kárveszély igen nagy, a hitel fejletlen, a társadalmi rend még nem igen szilárd, másfelől a nagy mennyiségben rendelkezésre álló föld s természeterek, a tőkehasználat értékét tetemesen nevelik. A műveltség haladtával a tőkenyeresség csökkenni szokott, főleg azért, mert mindig kedvezőtlenebb elhelyezési módokhoz kell áttérni, a hol a nyert eredmény már valamivel csekélyebb lesz.

Azt kívánni, hogy a más által bizonyos ideig használt pénz, vagy egyéb jószág a kölcsönadót is részeltesse bizonyos nyereségben, magában nem igazságtalan, ezt kiki méltányosnak találja. Régente a kamatvétel jogszerűségét sokan kétségbevonták, sőt a socialisták máig is tagadják. Az egész hajdankorban a kamatvétel kárhoztattatott, mivel az óvilág bölcselői szerint a tőke, jelesül a pénz, új tőkét s értékeket előhozni képtelennek tekintetett. Aristoteles szerint különösen a pénz azért steril, mert két pénzdarab egy harmadikat elő nem hoz. Mintha két ház, elő nem hozván egy harmadikat, nem lenne jövedelmező. A kamat jogszerűsége a tőkék termelőségén, vagyoneelőállítási erejökön alapszik, másfelől azon, hogy minden tőke csak erőfeszítés, munka, szorgalom, ügyesség-szüleménye, tehát a belőle folyó nyereség nem egyéb, mint ép dija mindezeknek, főleg pedig jutalom azon áldozatokért, melyekkel a tőkések, kik azon tőkét gyűjtötték, önelvezetőkötől megvonták, mások használatára átengedték s a netaláni kárveszélynek kitéték.)* A tőkenyeresség igazságosságának kétségbevonása egyfelől a

*) Palásthy: Theol. monim cath. II. 382.

tulajdonjog s ezen alapuló jövedelem jogosságának tagadására vezet, másfelől azon hamis föltevésre alapítatik, hogy a kölcsönvevő a tőkével új javakat előhozni, illetőleg nyereségre szert tenni képtelen. Ha a kamatvételt tiltanék, a tőkegyűjtési ösztön az emberekben végkép kialudnék, minden hitelezésnek vége szakadna, a családi élet, a takarékoság, az előrelátás, az önmérséklet; a tulajdonjog megingattatnának. Innen van, hogy lemondhat valaki egészen is e hasznról az evangélium szellemében (Luk. 6, 34.), a segélyreszorultat részesítheti alamizsnában (mert az odaajándékozott haszon, vagyis elengedett kamat, valódi alamizsna), de ez szoros kötelességül soha nem tétetett a kereszténynek. XIV. Benedek pápa „Vix pervenit” körlevelében ezt így fejezi ki: *per haec autem nequaquam negatur posse quidam amplius supra sortem – tőke – et mutuo debitum rite exigendi.* (§. 7. Apud Migne Theol. c. 16. p. 1161.) A kamat kívánása tehát erkölcsileg nem rossz, de annak mennyisége, hogy az túlságosnak s így tiltottnak ne mondassék, annyira függ a körülményektől, miszerént ezt a törvény pontosan soha sem, hanem csak általán bizonyos maximum időnkinti megalapításával jelölheti. Ezeket nevezzük kamatszabványoknak, s az ezek felett követelt összeget uzsorának.*)

Az uzsora természetes undokságát már Plato, Aristoteles, Cato, Seneca, Plutarch fölismerték, nem csoda tehát, hogy azt az egyház is kitelhető szigorral fenyítette. Urunk ugyan azt mondja: tegyetek jót, adjatok kölcsönt, innen mi hasznot sem várva. (Luk. 6, 35.) E nyomon nyilatkozik a szent atyák serege, az egyetemes zsinatok és valamennyi tanítóinak szava által az egyház. Ezt ajánlja híveinek s gyakorolja is legtöbbször. Azonban, változván az ipar és hitel-viszonyok, belátva a jót, mely innen a kölcsönzőre ered – a tőkegyűjtés ingerének ápolása által, átlátva a jót, mi a férfierő déleiben szorgalmas, de elaggott munkaképtelen s kamatokból élő családfőkre háromol, némi kamatot megenged, szigorúan tiltva az embertárs szorult állapotának kizsákmányolását. A nyeresémi aránynak megítélése a józan közvéleménytől függ, s azt az élet, a

*) Usura, latin szó, *usus rei*; Cicerónál: *usura vitae*, magában véve csupán hasznot jelent így nevezetik tág értelemben minden, a tőke után járó hozam, vagy nyereség.

körülmények, a társadalom fejlettsége, ipara, virágzása határozzák meg; a jogosság felől ítélő hatalom tiszte eziránt időnkint és a körülményekhez képest intézkedni, hogy az arány méltányos legyen; jelenleg 5 és 6 száztóli körül forog.

Mondhatni ennél fogva bizonyos értelemben, hogy az egyház kezdetben minden kamatot kárhóztatott (Chrysostom. hom. 62. in Mat. S. Ambrus de Fabia), mert kezdetben az elaljasodott pogány világban minden kamat, még a törvényes is, uzsora volt, azaz túlságos, minőt az isteni törvény és egyházas szellem jóvá nem hagyhatott, ámbátor a polg. törvények – melyek csak lassankint szelődültek és módosultak a ker. elvek befolyása mellett – még a császárok alatt is, azokat megengedték. A római világ kisebb, azaz törvényes kamatot (a mai értelemben nem is uzsorát) alig ismert a 12 száztólinál. Ez volt a XII. táblás törvény által megengedett usura centesima, mely lassankint a legborzasztóbb kifosztási rendszerbe ment által. És ez volt a pogány világban lényegesen uzsora színét viselő, ezért ker. szempontból szükségkép és mindenkor tiltott sajátsága, t. i. az előleges lehúzás, mely által múlhatlanul tiltott uzsorává válik minden legkisebb kamat is, minthogy az ekép kölcsönadó valóságos lopást követ el embertársán, attól is kamatot, azaz jövedelmet várva, mit annak oda sem adott használat végett. Ő p. 100-tól vesz kamatot, ha ez csak egy száztóli volna is évenként, már nem adott százat, hanem 99-et. Ő tehát attól többet vesz, többet követel, mint a mennyit adott, ez igazságtalanság, ez bűn.

Az isteni szellemben hozott mózesi törvény kamatot tiltó rendelete (Moses III, 25) maguk az ó-törvény mai hívei által is oly értelemben vétetik, miszerént általa minden uzsora tiltatik; még a nem-zsidók irányában is. Legalább a párizsi zsidó gyülekezetnek I. Napoleon által (1806. Aug. 12.) feladott ama kérdésre, hogy mit tart e pontra nézve a törvény, az adatott válaszul, hogy a legegyszerűbb kamatra is csupán akkor adhatni kölcsön, midőn kereskedelmi, tehát haszonhajtó vállalatról van szó, különben pedig minden kamat nélkül tartozik a zsidó, nem csupán hitsorsosa-, hanem bármily vallású embertársának kölcsönözni, mint ezt a törvény szavai valóban érthetőleg is kimondják.

Csoda-e aztán, ha az egyház ily utálatos bűn elterjedésének meggátlására minden eszközt felhasznált. A III. laterani egyetemes

zsinat az uzsorásokat eltiltja az úr asztalától s megfosztja az egyházi temetés tiszteletétől. A lyoni II. zsinat e határozatok szoros megtartását rendeli, a viennei pedig parancsolja mint eretnekeket mindazokat büntettetni, kik az uzsorát bűnnek lenni tagadják.

Az újabb nemzetgazdaszatban erős vita tárgya a kamatláb megtartása vagy eltörlése. Néhány érvet felhozunk, a) Az uzsoratorvények által – mondják – a tőkebirtokos vagyónávali szabad rendelkezésben ok nélkül és jogtalanul akadályoztatik, tőkekívándorlásra ok szolgáltatik, sok tőkés tőkéinek önvállalatbani alkalmazására ösztönöztetik, sőt a pazarlás és mértéktelenség előmozdítatik? a mennyiben sokan inkább elfogyasztják tőkéiket, mintsem potom áron valakinek átengednék, b.) A kölcsönvevők nagyobb kamatra rendszerint csak akkor készek, ha nagy nyereségre van kilátásuk, különben egyes eseteket kivéve, nem. c.) A hatóság ezen törvények felállításában nem illetékes, olyanba kap a mi kényszer, erőszakot nem tűr. Egyfelül illetéktelen azért, mivel egy rendelkezés az összes tőkekereslet és kínálat tüzetes mérvének ismeretére volna csak alapítható, a mi az állam részéről semmikép föl nem tehető, másfelül czéltalan intézkedés, mert a hol foganatba vétetik, ott kevesebb tőke kínáltatik, mert mindenki idegenkedik a kényszernek magát alávetni; ott pedig a hol az ellenörködés elégtelen s nem igen szigorú, a törvény legtöbb esetben kijátszatik, mert ez mind a két félnek egyaránt érdekében áll, a kölcsönvevő rendszeren sokkal inkább szorulván a tőkésre mint viszont, a minek természetes következménye, hogy a megszorult kölcsönvevő, kit az állam védeni akar, a rendes kamattételen kívül még azon kárveszélyt is kényszerül (nagyobb kamatban) megjutalmazni, melyet a hitelező ily tilalmas kölcsönadásnál magára vállal, d.) Az állam maga számára sem bír olcsó kamatot kapni, hanem rendszeren nagyobb fizet a törvényileg megállapítottnál, e.) A tőke épúgy mint bármely egyéb jószág a szükséglet, a rendelkezésre álló mennyiség viszonylata szerint alakuló árral bír, a mely piaci ár természeteszerű helyes magassága a szabad forgalom és verseny által legbiztosabban hozatik elő. Ezen kamatszabvány vagy megfelel a piaci viszonyoknak s akkor felesleges, vagy pedig nem s ekkor igazságtalan értékcsökkentése a tőkebirtokosoknak a kölcsönvevők rovására. Valamint meg kell elégednie a ránézve kedvezőtlen viszo-

nyokban alacsony kamatjövdelemmel; ép úgy nem lehet neki megtiltani a nagyobbat, ha e viszonyok megváltoztak s az általa előállított jóság vagy tőke utáni kereslet növekedett, f.) Az hogy szegényektől nagyobb kamat követeltek onnét van, hogy hitelök csekély s a tőke veszélyeztetési foka is nagyobb mint ismerősebb vállalkozóknál, g.) A különböző biztossági fok és változó nyereségi kilátás miatt nem is gondolható általános érvényű kamattörvény, h.) Ott hol eltöröltetett a kamatszabvány, olcsóbb a tőke; a mi természetes, mert ha több a búza a piacon olcsóbbá is lesz, úgy ha pénzt mindenki vásárra viszi, több lesz s így kisebb kamattal fog megelégedni, i.) Azon elv, hogy az államhatalom a tudatlanokat védeni köteles, kormányi gyámkodásra vezet, másfelül olyasmit ró az államra, a minek egyáltalában képtelen megfelelni. Az együgyűeket meg kell védeni az üzérektől. Végre ez által a humánus, jellemes tőkebirtokosok elidegenednek a kölcsönveti üzlettől s a tőke-üzlet mint monopol tényleg a legszívtelenebb uzsorás jellemű, csalárd, mások megszorultságát kileső emberek kezeiben öszpontosul.)* Innen van, hogy az uzsora-törvények jelenleg eltörölvék Éj-amerikában, Angliában (1853, illetőleg 1854.) Bréma-, Piemontban (1857), Spanyolországban (1855), Würtembergben (1858), Hollandiában, Genfben (1857), Norvégiában (1842). A mi az egyház tanítását illeti, elismerik kegyeletes és a közboldogságra irányzott szándékait a szabad kamat hívei, úgy vélekednek azonban, hogy midőn a körülmények, idő viszonyok s ipar fejlettségének hódolva, megengedte a hatos kamatot, habár Krisztus Urunk, minden kamatot tilt, ez által Krisztus Urunktól eltérve – kinyilatkoztatta miszerint a kamattiltás azon közömbös tárgyak közé tartozik melyekben az idő követelményeihez alkalmazkodni szabad. Ha már most az idő exigentiája más, ezt kell venni irányul s így megengedni a szabad kamatot, valamint megengedte volna Krisztus Urunk, ha a mi viszonyaink közt hirdette volna égi tanát. Ugyanezt lehet mondani a zsinatok határozataira, melyek döntvényeikben hasonlólag csak az akkori idők viszonyait s kívánalmait tarthatták szem előtt. Minden időre alkalmas határozatot nem akarhattak hozni, minthogy a tárgy természeténél fogva változásnak van alávetve.

*) Kautz Gyula „Nemzetgazdaszat.” 263 lapon.

A kamatszabványok vagy uzoratorvények igazolása és védelmezésére való érveket a következőkben adjuk elő. Azon kifogásra, hogy a törvénybírónak nincs joga a közjó érdekében meg szabni a kamat-quantumot, épen úgy mint szabályozni a munkaidőt, meghatározni a kenyér árát, azt feleljük, hogy minden törvénykönyv még az oekonomisták és iparosok hazája Angliában is ezt jogosnak tartja, (Blackstone IV. eh. 12. Blaxland Codex leg. Angi.) s büntetik az uzorát. A nemzeti productio egyik lényeges kelléke olcsó tőkével való működhetés, mert csak ennek alapján válhatik igazán termékenynyé, élénkké és terjedelmessé, valamint arra képessé, hogy a külpiacon a versenyzést kiállhassa. Tehát szükség a kamat alacsonyságára állami törvények által is behatni s e tekintetben -az uzoratorvények legcélszerűebbek. Nélkülök szenved a mezei gazdaság, mert ebbe senki sem fog fektetni tőkét, miután ez felét sem hozza meg a kamatnak a mit uzsora által kap. A kamatfelszabadítás, a concurrentia által nem kisebbedik okvetlenül a kamat, Athenben p. Solon törvényei nem tiltanak magas kamatot követelni és azt látjuk, hogy 16. száztól követeltek.*) Verres Siciliában 24%, Brutus Cyprusban 48%, Pompejiban 75% fizetett (Cicero ad Atticum). A forradalmi időszakban egy III. floréal 6. (1795. April 25.) rendelet árunak nyilatkoztatja a pénzt s egy későbbi határozat kinyilatkoztatja, hogy minden polgár szabadon szerződhetik s az aláírt szerződések úgy fognak hajtatni végre amint stipuláltattak.. És mi lett eredménye? Maloille az államtanácsban XII. pluviôse 7-én így kiáltott fel: ki látott oly botrányos magasságú kamatot Franciaországban mint minőre emelkedett azóta, a hogy a conventio ildomtalanul elhatározta, hogy a pénz áru. Joubert pedig 1807. előterjesztésében így szól: nem tudják uraim mennyire pusztít a polgárok között a túlságos kamat? nem látták önök, hogy az erkölcs nagy botrányára emberek, kik ezelőtt mezei gazdaság- és iparral foglalkoztak, dühhel rohannak az agiotage örvényébe? a nép utolsó osztályai szédelő speculatiókba ereszkednek, tönkre jutnak s nyilvános calamitássá válnak.” A stathatalom föladata a gyöngébbeket, a szegényebeket a gazdagok és hatalmasok ellen megvédeni s támogatni. A

*) Revue erit. de legislation. 1863. 22. k. 36. lapon. Domanget.

Ilyetén törekvések, eszmék és mozgalmak a világtörténet bármely időszakában sem hiányoztak ugyan, azonban óriási horderejök s mondhatni világrendítő hatályukban csak a legújabb időkben jelentkeztek. Azelőtt, ha valaki ily eszméssel előállott, annyi hatást tett, mint most valami új művészeti formákkal ékeskedő regény, de mai napság szebb célhoz méltó nagy elmék, sok tudománnyal fogtak ezen eszmék kivitelének kidolgozásához, s a mi legfőbb, nem egynémely képzelgés akad meg lelkesült előadásaiokon, hanem minden socialista iskolát alkotott, a melynek minden tanítványára egész tömegek hallgatnak. Ennek oka az industria kelevényein, a pauperismus jajkiáltásain kívül, az anyagi élvezek utáni vágyódás, az egyszerűségben való meg nem férhetés, mert a mi azelőtt pazar fényűzésnek tartatott, most már a családok lényeges szükségét képezi. Ezen iránynak tovább terjedése oda vezetett, hogy a személyi egyenlőség, szabadság, vagyon, birtok, anyagi jólét nélkül írott malaszt, puszta láng. „A társadalom minden rétegében a legélénkebb anyagi és vagyonkereseti üzlet foglalt helyet, az érzéki örömek hajhászata mint valódi kórjárvány jelentkezik, s támogatva egyfelül a század materialistikus bölcsele, másfelül a tekintélye tetőpolczára emelkedett absolutismus által, mely azt hívé, hogy az ipari üzletbe elmerült s anyagi élvezet kereső nép szükségkép megfeledkezik polit, érdekeiről és jogairól, oly óriási mérvben kezd nyilvánulni, a mint azt nemünk egyetemies történetében sehol sem szemléltük.”

Az állambölcsek szintén üresnek képzelve az eget, az életben elkerülhetlen nyomor enyhítésére, a szegénység megnyugtatóására nem bírnak utalni az élet utáni boldogságra, azért oly társadalmi és közgazdasági rendszert akarnak valósítani, mely a népek minden osztályának teljes földi boldogságot, háboríthatatlan nyugalmat

dalmi haladás terén mozognak, és azt javítani akarják. Ezen értelemben már mondhatjuk, hogy a kereszténység és socialismus egy, mert valódi társadalmat teremtett, egyenlőséget hozott létre, senkinek jogát nem csorbitva, s az elavult társadalmi intézmények helyett, a magasabb fejlődési polczra emelkedett társadalom és műveltség igényeinek és szükségéinek megfelelőbb alakzatokat, intézményeket szakadatlanul előhoz, s így bizton remélhetjük hogy a forrad, szellem által sok tekintetben bomladozásnak indult társadalmi Szerkezetet szilárdabb alapokra fogja fektetni.

és jólétet szerezzen. Ezen utopiaszerű, pusztán eszményi állapotok és alakzatok tervezgetésére vetemedett emberbarátok, elhiszem úgy képzelik, hogy valódi édenné változtatják a földet, ámde terveik fővonása épen abban áll, hogy az emberi lét és társadalom természetével, elemeivel, föltételeivel teljesen ellenkeznek, s nem „a valódi jólét és boldogság, hanem inkább az általános nyomor és inség, a vadság és anarchia, az erkölcstelenség és elfajulás, a szolgaság és despotismus, sőt magának az összes társadalmi és műveltségi rendnek végfelbomlására vezetnének.”*)

E tanok történelmét mellőzni kénytetünk, csak azon tanúságot jegyezzük fel, hogy mindenha a pantheistikus nézetekkel voltak egybekapcsolva, mintegy az érem hátsó részét képezték. Ez nem akadályozta azonban az illetőket, miszerint tanaik bebizonyításakor ujjal ne mutassanak a jeruzsálemi első hívek vagyonszerzésére, ne hivatkozzanak az evangéliomra, mely szerintök azért tartalmazá azon életformát, hogy a késő századoknak előpéldányul szolgáljon. Hanem a szentírásban az áll, hogy az első hívek eladván birtokukat, árát az apostolok lábaihoz tevék. Ez tehát törvényes birtokuk volt, mert eladhatták. Következőleg önkénytelen hozták be a pénztárba, és azért, mert így akarták. Ez egészen megváltoztatja a dolog jellemét. Az egész evangéliomi forradalom a szabad meggyőződés és a szív szabad vonzalmán alapszik, s a mit most akarunk, az gépies revolutio, a mely őriöngő álomból származik, s a törvéynél egyéb erővel nem bír. Innen az apostolok a híveket nem kényszeríték, mert igen jól tudták, hogy a vagyoneledás Urunktól tanácsképp adatott és nem mint törvény. Azért szent Péter, Ananiás és Saphirának, kik felét adva oda, azt mutatták, mintha mindent az apostolok lábaihoz tettek volna le, azt mondja: Miért hazudtál a Szentléleknek? Nem voltál szabad, hogy visszatartsad a mi tetszik? Az általadás tehát szabadon történt és ösztönszerűen. Ha ezt akarják, igen helyesen teszik, mert senkinek sincs jogában egyeseket azon föltételeikben akadályozni, miszerint az első keresztények modorában éljenek. De néhány milliót arra akarni kényszeríteni, nem tekintve, nekik való-e az ilyen élet vagy nem, hogy elhagyják házaikat, földjeiket, munkájok gyü-

*) Budapesti Szemle. 13. kötet, 72-75. lap.

mölcset, ez dőreség, a mely minden igazsággal ellenkezik. Az evangéliom ilyenfélét nem tartalmaz, azért az egyház soha ily eljárást nem gyakorolt. Csak figyelmesen kell olvasni a szentírást, s különösen sz. Pálnak a rómaiakhoz irt levelét, s meggyőződünk, hogy a kereszténység soha sem tekintette a vagyon-közösséget a tulajdon természetes föltételének. Pelagiusnak kárhoztatása, ki az V-dik században azt tanította, hogy a magántulajdon elhagyása törvény, s a gazdagság bűn: ezen ünnepélyes Ítélet eléggé mondja, hogy minő értelmet kell adni a szentírás e szavainak; a gazdagság csak annyiban vétetik bűnnek, a mennyiben a gazdag könyörtelen és elnyomorodott felebarátján nem segít. De szokás a kolostorokat is fölemlíteni. Itt is a tulajdon közös, a felsőbbek kormányoznak s mindenkinek azt adják a mire szüksége van. Ez igaz; de ezen társulatok életföltétei, ezen a vallás által nevelt formák, az életsalakjától megszűrt lények élete, épen a lehetetlenséget állítják elének, miszerint a romlottság közepében ilyent valaki alkotni bírjon. Ezek-től az egyház kívánja, hogy Istentől magukat hivatva érezzék, hogy teljes szabadsággal tegyék a lépést, hogy a tökélyesség vágyától indíttassanak. És e folytonos tökélyesedés végett ott áll az egyház szellemi ereje, az ígéreték magasztossága, s fenyegetések borzalma, az ima vigasztalásai, a szentségek mindenható kegyelme. És ez nem minden. Ezen életközösségben megszűntek a szenvedélyek, nem ugyan támadni, hanem uralkodni, a fogadalmak három ága: az engedelmisség, szegénység, szüzesség, mint a csata három esküje egész éltökön keresztül hangzik; mihelyt megszűnt a csata: társulatuk bukik, a mint azt a szerzetes rendek története bizonyítja. Hogy tehát a politikában ezen előnyökben részesüljünk: szükséges elfogadni a föltételeket. De hogyan követelhetni egy nemzettől, hogy a három fogadalmat megtartsa, a melyek egy vallásos communitás szenvedélyeit lelánczolják, fentartják a rendet és tökélyre vezetik? Az emberi-nem propagatiója a házasság által, a családfej természetes tekintélye, az anyagi javak szüksége a gyermekek nevelése végett, mindezek egyezhetlenek az ilyféle fogadmányokkal. Ne kívánják tehát a czélt, ha az eszközök lehetlenek, s egyszerűen következtessék ebből a mit mindenki tud, hogy egy nemzet nem kolostor.

A mi már a socialista s communista tanokat illeti, legegőbb

vázoljuk vallási tekintetben. A kereszténységet mindnyájan vagy váltig haszontalannak, sőt károsnak, majd hiányosnak mondják. *Saint Simon* azt mondja, hogy a keresztény egyház bevégezetlen maradt, mert az anyagi ember életét figyelembe nem véve, élv és életöröm, éber erőfeszítés és ipari haladás helyett inkább önmegtagadást, önkínzást és nélkülözést ajánlott. Innen eredt azon' mondata, hogy Mózes az emberek egyetemes testvéresülését megígérte, Jézus előkészítette – *Saint Simon* valósítja. A tudomány és ipar szent, mert ezek teszik az embert Istenhez hasonlóvá. Minden perfectio vallási cselekedet; utóvégre azonban az ő tanítványai is nyilvánították (Le Globe 1851.), hogy Isten a mindenség s az ember az istenség kisugározása, van neki physikai és szellemi élete, e kettőt egyesíteni az egyetlen cél: a tökélyes haladás elérése végett; s hogy a kereszténység mysteriumai, szentségei, dogmái eultusával és szent kormányzatával az új társadalom szellemi, physikai és erkölcsi szükségleteivel ellentétben áll. *Enfantin* elvei szerint minden az emberben, Istennek és az isteninek nyilatkozmányja. Ennélfogva az emberi test és az érzékvilág ösztönei kielégítendőek. Ez a hus emancipatióját oly nyers, oly szemtelen hangon kezdé hirdetni, hogy komolyabb s tisztább jellemű tanítványai, elváltak tőle s fbuja őrjöngéseivel őt magára hagyva esztelen rajongásainak ellenébe mérsékelt pártot kezdtek alakítani. Fourier*) az észet csalahatatlannak hirdeti, azért elegendőnek is. Az ember hibázhat ugyan, de hibázhat a geometra is, habár legtökélyesb eszközökkel rendel-

*) Fourier Károly Besançonban született 1772-ben, s egy hosszú, majdnem 70 évre terjedt életet csaknem kizárólag új társadalmi és közgazdasági világregd elveinek kifejtésére fordított. F. jómódú, kereskedést űző szüléktől származván, kitűnő nevelésben nem részesült, de már gyermekkorában birt alkalommal a világot gyakorlatilag megismerni. Nagy részt mások családságai által elvesztvén tetemes vagyonát, egész életén át mint egyszerű kalmárirodai segéd a legnyomasztóbb alárendeltségben kényszerült szolgálni, s életét föntartani. Hivatalában pontos, becsületes volt. Mint egy önálló sociatustikus iskola alapító főnöke, számtalan tanítványaitól áhítattaljesen tiszteltetve, meghalt 1837. Elveiben való szilárdságára jellemző, melyeket sok munkáiban kifejtett – hogy a rajongó férfiú naponkint pontban 12 óraker lakására tért azon reményben, hogy fog egyszer találkozni egy eszméit felkaroló milliomos, ki terveinek kivitelére, eszméi valósítására a szükséges összegeket rendelkezése alá fogja bocsátani.

kezik. Az igazságnak csak egy jellege van, ha t. i. elfogadtatik az észtól. Egy dolog akkor igaz, ha ilyennek hirdeti az ész, mert csupán ennek van azon isteni joga, hogy az igaz és hamis fölött mondjon ítéletet. Az ember ártatlannak születik, hogy értelmével megismerjen, eszével Ítéljen, szenvedélyeivel tetterejét üdítse. Az emberek eddig az emberiség valódi törvényeinek tökélyes tudatlanságában éltek. A helyett, hogy a szenvedélyt – attraction passionelle – vették volna vezérül, vagyis a természet által, a reflexió eszmélés előtt adott inderőt, arra adták magukat, hogy a szenvedelmet igazgassa az ész, az élvezetet az okosság. Innen három charlataneria származott, a babona, a politika, a morál. Ezek magukra vállalván a társadalmi mozgalom vezetését, egyik bajból a másikba, bűnből bűnbe vezették, s ezt civilisátiónak nevezik. Azt hinni, hogy a föld új creatiót nem hoz elő, (a jelen 40,000 eszten-deig tartand) annyi, mint tagadni, hogy egy-egy asszonynak, ki szült, nem lehetne még gyermeke. Hogy az Isten megszegyenítse a philosophokat és moralistákat, megengedte, hogy szemök láttára 13 tudományos századig folyjon a vér, s kimerítessék a nyomor s bűn egész tartaléka. Elvégezte, hogy e modern titánok gyalázatát tetézzé, hogy az egyetemes mozgalmat egy csaknem tudománytalan ember kezdje meg. Egy boltos legény czáfolja meg a „politika és morál könyvtárait, a régi és jelen csalások gyümölcsét. 0 az, ki a nyomorba merült emberiséget a polgárisultság éldeleiteibe vezetendi, és a mit édennek neveznek, pokollá válik ahhoz képest, midőn az attractiók, vonzalmak arányosítva lesznek a sorshoz. P r o u d h o n*) a communista bálvány, az Isten létét hypothesisnek veszi, mert e nélkül nem lehet tovább menni, sem megértetni. Később valóságga lesz, de az Isten létének ezen bevallása oly ször-

*) Proudhon Péter József 1809. született Besançonban. Szegény szülektől eredvén, életének első éveit nehéz munka és nélkülözések közepett töltötte. Később betűszedő, javítnok s kereskedő lett. Hivatásköreiben ismereteit terjesztette, s főleg a socialistikai eszmeirány elméleti igazságaira anyagot, adatokat gyűjtött. Első munkája 1836. jelent meg. 1840. a tudatlanságról irt munkájával az összes tudományos világ figyelmét magára vonta. Azóta számos kisebb nagyobb művet adott ki, melyekben a socialismus valamennyi nagy feladatát fejtegeti, s a fenálló ipari, politikai s erkölcsi társadalom rendét „a legmerészebb fegyverekkel, a legmetszőbb ítészettel, gúny-

nyű, hogy okosabban cselekedett volna, ha merőben a kételynél maradandóit meg. Habár állítja, hogy az Isten eszméje, értelmünk-, dialectikai szereinknek talányos és felfoghatlan, mint távcsőnek a firmamentom mélységei, s mégis ekképen merészkedik megszólítani az Istent: „Neved, mely oly soká volt a bölcs végszava, a törvény szentesítése, a fejedelem ereje, a szegény éltetője, a vezeklő bűnös menedéke, neved ezentúl megvetett lesz és kárhoztatott az emberek között, mert Isten, ez az ostobaság és gyávaság, ez a képmutatás és hazugság, ez a zsarnokság és nyomor, az Isten – ez a rősz. Hazug szellem, gyáva Isten, országod végét éri. Húzódjál vissza, mert meggyógyulva félelmedtől bölcs lettem, s kezemet ég felé tartva esküszöm, hogy te nem vagy egyéb, mint eszem hóhéra s lelkiismeretem kísértette.” Azon kérdésre, hogy ki akarta a földi nyomort? – Isten – felel a bölcsész – s ha valaki poklot érdemelt: Isten az.” „Mi hasznunk van, mondják továbbá, az isteni hatalom tárlatából, az égen ragyogó csillagokból? Mi jólétet kívánunk Istentől, azután látványokat. Ha van neki igénye dicséretre, dicsérjék, kiknek hasznuk van belőle. A mi bennünket, e földnek lakóit illeti, kik 800 millió vagyunk, közöttünk 750 millió épen nem dicsekedhetik az Isten igazságával. A bűnfedte Dávid könnyen dicsérhette az Istent, mert adott neki embereket, kiket lemészárolhatott, tartományokat, miket felemészthetett, serailt, hízelgőket, kik magasztalhatták hyperbolikus dalait. Ily emberek dicsérhetik az Istent, orgiáik védőjét. De nagyobb része a világnak megfordíthatja Dávid versét, azt mondván: A föld rendetlenségei hirdetik az Isten gondatlanságát, a civilisatio borzalmi bizonyítják a gondviselés semmiségét.*) Ezen ne csodálkozzunk, a bölcsélet történelme ezen tüneményről századok óta tanúskodik. Pithogoras és Thaïes után jött Protagoras és Pólus, Kant, Jakobi után Feuerbach, Stirnen; Cousin és Jouffroy után Proudhon, Luis Blanc. A szabad vizsgálat part nélküli Oczeán. *Cabet* crédoja ez: „Isten létezik, de ez Isten minden lényt kebelében zár.” Modhatjuk tehát, hogy a

nyal és bámulatos dialectikával ostromolja.” „Legújabb munkáin a magába tért s a túlzásokat meggyűlölt bölcselő, önmagával kiengesztelődött kedélyének hangulata vonul keresztül, s úgy látszik, hogy romboló nihilizmusát alkotó, építő tevékenységgel akarná felváltani.

*) La Phalange 1847. Cretineau munkája II. k. 255.

communisták egytől egyig mind pantheisták, azért vallásrendszerök alapdogmája, hogy a szellemnek meg az emancipált testnek összhangba kell lépnie egymással, tehát a házassági intézmény, mint annyi bajnak forrása eltörrendő, minek szükséges folyamánya a nőnek teljes socialis felszabadítása és a férfi nemmel mindenben teljes egyenjogosítása. A mit ilyképen minden józan elme az állam alapföltételének ismer el, a vallást, ezt ők kizárják rendszerekből, Dieu antisocialnak nevezik az Istent. Tehát antipódjai minden eddigi komoly állambölcséségnek. Az Istenről fogalmaikhoz méltók a társadalom egyéb viszonyai fölötti nézeteik. így a jelen társadalom erkölcsi intézményeire, a növelés, házasság, családélet és társadalmi morálra azt mondják, hogy itt csak a hazugság és önösség uralkodik, igazi bensőség, jellem és erénytisztaság pedig sehol sem található.

A mi jelesül az egyéni vagy magán tulajdont illeti, ez a socialisták, különösen pedig a communismus képviselői szerint nem egyéb, mint a „rablásnak látszólag törvényes formája,” mely által az egyes magának valamit tulajdonává tesz a mi csak az összeségé, azaz a társadalomé, s a mi által mások a jogszerű haszonélvezetből és használatból kizáratnak. A magán tulajdon és a vele szoros kapcsolatban álló örökségi jog, forrása és kútfeje a legnagyobb nyomornak és erkölcstelenségnek, mert általa az emberek önhaszonlesésének aljas nyervágya fölébresztetett; mindennemű vétkek- és büntényekre alkalom szolgáltatott, a társadalom két ellentáborra: a birtokosok és nem birtokosok táborára osztatott, s míg az egyik fél t. i. a szerencse néhány kegyencze az élet minden öröme és gyönyörélvezetébe helyeztetett, milliók és milliók örök Ínségre, függőségre és nyomorra kárhoztattak! A tulajdon, a socialisták és communisták szerint, ép úgy, mint az emberi egyenjogúság és szabadság: általános, mindenkit illető jog, a mely kivétel nélkül mindnyájok számára biztosítandó, nem pedig korlátozandó vagy épen mesterségesen egyes osztályokra szorítandó. Ha igaz az, mondják a communisták, hogy a tulajdon az emberi ős jogok közé tartozik, mint a modern bölcselmi módszerek tanítják, s hogy ép azon ős jogok egyike, melyek segélyével egyedül lesz az ember képes szellemi és erkölcsi személyiségét, erőit és tehetségeit kifejleszteni, érvényesíteni: akkor nem szabad azt senkitől elvinni, sőt

inkább arról kell gondolkodni, hogy oly társadalmi rend létesíttessék, melyben minden egyes a neki szükséges javak birtokába könnyen és bizton juthasson. Azoknak pedig, kik a tulajdonjogot az emberi munkából származtatják, s azon nézetből indulnak ki, hogy fáradságainak gyümölcsére mindenkinek szent és elvitázhatatlan joga van, azt adhatni válaszul: hogy hát honnan ered, vagy hogyan igazolható azoknak tulajdonjoga, a kik nem fáradnak s nem dolgoznak, a kik például örökség útján jutnak a legnagyobb tőke s vagyonszettek birtokába!? Hiszen, mondják a kommunisták, épen innen következethetni azt, hogy a vagyon és magán tulajdon nem a nem dolgozó, hanem a dolgozó néposztály okát illeti.

Ugyan ilyenmű érvekkel lépnek ez iskola követői a kalmárság és, kereskedés ellen, melyet erkölcsileg s közgazdaságilag károsnak és veszélyesnek hirdetnek. Azt mondják, hogy a kereskedési üzletben vevő és eladó mindenkor végkép ellentétes érdekekkel áll szemközt egymással; mindenik ugyanis azon levén, hogy magán birtokát növeszse, oly drágán törekszik eladni, illetőleg oly olcsón vásárolni, a mint csak lehetséges; a minek aztán természetes folyamánya kölcsönös bizalmatlanság, erkölcsellenes üzleti eljárás, nemtelen eszközök és fortélyok fölhasználása szokott lenni. Szóval a kereskedés nem más: mint szükséges eredménye és folyamánya az egyéni tulajdonjognak, a törvényesített csalás, kapcsolatban a birtokjoggal, mint a törvényesített rablással! E mellett a kereskedés annyiban is veszélyes, a mennyiben leginkább az amúgy is gazdagot és tehetőst emeli, a nagy tőkésnek és üzérnek jövedelmét, nyereségét nagyobbítja, a birtokosztály hatalmát, túlsúlyát még inkább kifejleszti, s így a szegényebbet és kisbirtokost mindinkább nagyobb függőségbe és nyomasztó helyzetbe hozza.

Ezek a socialismus negatív tanelvei. A tényleges elemet illetőleg Isten helyett fölállíták az életet, vallás helyett comoediát, mert a mit Fourier a haut fontifex du culte religieu és S. Simon a főpapnak hivatásul kiállít, kik mint a mondottakból látható, szerintök üres menny felé terjesztik ki kezöket, comoediánál egyéb nem lehet. Mire való az ima, ha nincs személyes, akarátát kinyilatkoztató Isten? Csak bolond emelheti kezeit az Isten nélküli magasba. Azután positiv tanelv az is, hogy az emberi szenvedélyek és ösztö-

nők szabadon fejlődjenek, érvényre jussanak és harmóniában álljanak. Ennek folytán a házasság eltörrendő, s polgári házasságot, azaz szabad szerelmet vagy nőközösséget ajánlanak. Nem csoda, hogy maga Proudhon Fourier-ről így ítél: „La théorie de Fourier sur l'amour, est un rêve de la crapule én délire.” így aztán elégült-ség lesz a földön. Meglehet, sőt úgy hiszem, hogy ezen fáradhatlan emberbarátok komolyan bíztak benne, hogy e földet mennyi nélkül is lehet édenre varázsolni, hanem azt nem bírom felfogni, hogy oly magasröptű szellemek miképp bírtak elégedést találni a szűk földilét határain belül, s azt híveiknek ajánlani, hogy birtokosok és végesben megnyugodni, mikor vágya a végtelenbe röpköd, midőn sz. Ágoston mondatát, hogy nem talál csak a végtelen Istenben nyugalom, minden gondolkozó magáénak vagy ismerős gondolatjának tapasztalja, mikor a földi öröm sem abszolút, hanem csak akkor öröm, ha bánat is társul vele, a mint azt a költő természetünk egyetemleges jellemeképp emígy rajzolja:

El a zenével, tánczczal, émeiyit
 Ez örökös édesség tengere,
 Keserűét kívánna már szívem.
 Boromba ürmöt, és fulánkot a
 Piros ajakra, vést fejem fölé.

És a végtelenhez az utat, a vallás égi fénye világítja meg. – Nem csoda tehát, hogy feldöntve a világító lámpást, a vallást, az élet egyéb viszonyaiban veszélyes szirteken botorkálnak.

A mi az anyagi társadalmi életet illeti, itt Fourier véleménye szerint mindenkor annak kell lenni főelvnek, hogy a „munka csak a hajlam szerint határozottassék meg” s hogy a különböző egyéniségek, különféle hajlamaiknak megfelelőleg osztassék ki és szerveztessék; hogy minden társadalmi elem a neki leginkább megfelelő tevékenységi körbe helyeztessék; és egyáltalában a köz és magánérdek, az általános és a magányos jóllét, egy fensőbb közös”ség és társulás alapján összhangzásba hozassék. Mindezek gyakorlati kivitelére Fourier a következőket ajánlja: az eddigi össze nem függő és elszigetelten álló család – s községi életkörök, egy nagyobb, egységesen szervezett, közös háztartásban forrasztandók

össze. E háztartások phalange-nak – neveztetnek, s átlagosan mintegy 400 családot vagyis körülbelől 1800 egyént zárnak körükbe. A phalansterben közösség uralkodik, a mennyiben t. i. a phalansterben (vagyis a községi kebelzetben) a konyhák és pinczék, műhelyek és társalgási termek, raktárak és boltok, fűtés és mosás, világítás, takarítás, multság és élvezet közösek s illetőleg közösen használtatnak, és egy, e célra épített nagyszerű és több szárnyakat és osztályokat magában foglaló palotában valamennyi phalanster-tagok közös lakhelylyel stb. bírnak. Ezen associationnak (Fourier nézete nyomán) azon nagy előnye volna, hogy nem csak sokkal kevesebb költséggel járna a nagy család eltartása hanem még hasonlíthatlanul több kényelemnek, jólétnek és elégtelenségnek örvendene, s valamennyi tagok egyenlően élvezhetnék az élet minden örömeit. A magántulajdont Fourier rendszere nem törli el, de a telekbirtok-jog annyiban módosíttatik általa, a mennyiben a társadalomra szállítandó át bizonyos rész vényjegy ékért, a melyek mint a birtok képviselői még örökségi esetekben is az új tulajdonosra átszállnának, de olykép, hogy az az őt illető telket külön tagban ki nem kérheti. A földművelésre vonatkozólag Fourier azt ajánlja, hogy csak nagy jószágok szerint foganatosíttassék; gépek, mindennemű művészi eszközök honosíttassanak, s minden törekvés oda irányuljon, hogy a lehető legkisebb munkával, és minden erőfeszítés nélkül a lehető legnagyobb haszon és nyereség idéztethessék elő. Hogy a munka ne legyen teher, hanem csak élvezet, minden egyes községtag húsz, harminczféle foglalkozásnemet tanuljon, s hogy magát meg ne unja munkájánál, minden két órában új foglalkozáshoz térjen által, hogy a lélek ébersége, a kedv derültsége és az erők kitartása biztosíttassék! E tekintetben csak nagy tudósok, művészek, technikusokra legyen kivétel. E mellett, mond Fourier, minden munkaág rendszerint 7-9 személyből álló csoportok által végeztessek, s vetélykedés és derült kedély uralkodjék mindenkor. Minden csoport azután foglalkozási ágának rendje szerint sorok vagyis nagy osztályokban egyesüljenek, s a csoportok az osztályban és az osztályok egymás között versenyezzenek. Ocsmány foglalkozások üzésére állandóan egy osztály se kényszeríttessék, hanem inkább felváltva s nagy díjak által buzdítva, majd az egyik, majd a másik végezze azokat; a hol aztán különösen a gyermekek

és fiatalok (kik szintén egyes osztályok és csoportokba egyesítendőek) lesznek leginkább alkalmazandók. Ekként hiszi ugyanis Fourier elkerülhetőnek a társadalmi egyenlőtlenséget, s megoldhatónak azon nagy socialis problémát, – melyben az emberiség annyi évszázadok óta sikertelenül vajúdik. – A mi a jövedelem és vagyon megosztását illeti, ez a következőképp történendő. Legelőször az összes társulati jövedelemből azon költségek és kiadások, melyek a phalanster főtartására, meg a beadott tőkék kamatjainak fizetésére, s a telekrészvények kielégítésére kívánatosak, levonandók. Azután a fönmaradó jövedelem a phalansteri tagok közt olyképp osztandó szét, hogy a munkásokra az egésznek $\frac{5}{12}$, a talentumra $\frac{3}{12}$, a tőkére pedig $\frac{4}{12}$ -ed jusson; általában pedig a fensőbb és művészebb munkák, meg a szükségesb szolgálatok jobban díjaztassanak mint amazok. Minden tagja a községnek egyébiránt egy jövedelmi minimumra mindenkor számolhat, a melyből első táplálkozási, öltözéki és lakhelyi szükségleteit fődözheti. A mi a társadalom kormányzatát illeti, ezt Fourier egy öregekből alakuló tanácsnak akarja kezébe letenni, a mely tanács évenkénti választás alapján jelöltessék ki, és pedig oly tagokból, a kik az összes szavazatokból legalább $\frac{7}{8}$ -dot nyernek. E tanács feladata az egész phalanstert igazgatni, a napi rendet megállapítani, a jövedelmek és kiadások fölötti számműveleteket eszközölni, a nyereség-megosztást foganosítani, s a többi phalansterekkel a kapcsolatot, érintkezést fentartani. Így Fourier hite szerint, lassankint az egész világ egy mindig teljesebbé váló, nagyszerű phalanster-associatióvá válhatnék, mely az egész földkerekségét a munkamegosztás és egyesítés elve szerint, nagyszerű vállalatok, vaspályák, utak, csatornavonalokkal látnák el, s egy Konstantinápolyban székelő központi phalange-világtanács által, a melynek élén az Omniarch, a világuralkodó állana, volna kormányzandó. Mindezekbe vegyíti aztán Fourier félszeg s paradox jóslatait, visióit, melyek szerint például a föld, ha egyszer az ő rendszere általánosan el lesz fogadva, valódi földi paradicsomot képez; a folyók s tengerek tejjel, mézzel látandják el a lakosokat; rendkívüli ügyességű vadállatok, megszelídülve az ember szolgálatába állanak; a sarkkörökön örökös fénykorona mutatkozik stb.; maga a föld pedig, a mely 40 ezer esztendeig fog tartani, a planéták és égi testek folytonos associa-

tiója és harmóniája alapján egyik virágzási korszakból a másikba megy által, stb. *)

A mely tanra olvasása közben egymás fölé tolkodnak a záfoiatok az ember lelkében: annak semmiségét kitüntetni nem nehéz. Mellőzve tehát azt, hogy ha legjobban sikerülne az ilyen kaszánya-élet, nem lenne az élet egyéb, ásító semminél, ellankadása minden egyéni teremtő erőnek, örökös szellemölő ellenörködés, előre ki kell jelentenünk, hogy a rendszerek alapeszméi, nem csak hogy hamisak és felszegitek, az emberi élet, a társadalom, erkölcsiség és mivelt-ség föltételeivel és természetévei éles ellentétben állanak, hanem valóításuk minden főálló birtok, vagyon és iparviszonyok végfel bomlására vezetne, s így épen ellenkezőjét idézné annak elő, a mit a communisták czélul tűztek ki maguknak, t. i. jólét és boldogság helyett elszegényedést,**) a társadalmi erők és elemek legveszélyesebb súrlódását,***) az egyéniség géppé aljasítását, s utóbb általános fejtelenséget. „Egészen új, eddig nem ismert, sajátzerű státusforma szörnyeteg, proletarioeratai kényuralom keletkeznék.”

Az, ki a földet az embernek adta, a földdel oly tetterővel is

*)Budapesti Szemle. 1861. f. 13 k

**) Egy kitűnő szaktudós mondja Kautznál, hogy a communismus életbeléptetésének következménye az lenne, hogy annyira menne a nyomor, miként ott, a hol százezer proletár és ezer gazdag volt, most kétszázezer proletár és egy gazdag sem lenne; mert valahányszor a szorgalmasok – a gondos méhek – valamit összegyűjtöttek, eljőnnének azonnal a darázsok és elragadnák tőlük.

***) Hogy a communismus a takarosokat, a munkásokat, a restek és pazarlók kizsákmányolási tárgyául, gúny- és játékszerűl változtatva, elégedetlenséget, tusakodást, haragot, gyűlöletet kelt a különböző osztályok és egyének között, példa rá ama két gazdag skót iparos, kik busásan adták meg hiszékenységök árát. Megvették a citeauxi apátság romjait a phalanster számára, a szomszéd földekkel. Itt a személyes vonzalom szerint egy csoport munkást fegyelmeztek. Az eredmény fényesnek ígérkezett. Azonban két év múlva, a Fourieri tőkély eme mintaképei buta, lomha, romlott, fékte-len emberekké lőnek. Iszonyú volt látni, de még” iszonyúbb hallani a kevert csöcseléket. A communisták igyekeztek hallgatni róla, a tulajdonosok pedig odább állani s megszabadulni ily terhes szerzeménytől; Abbé Rey megvette a gyarmatot, s a phalanx-kísérlet tisztátalan maradványait keresztényileg felkarolta. A Fourierismus elhagyta, miután megrontotta, csak egy katolikus pap szívében találtak szájalomra Cretineau i m. II. 230 l.

áldotta meg; mely által az szükségeinek engedelmeskedjék. Ezen kezdetleges ajándok két tulajdont foglal magában, t. i. a földet és munkatulajdont. Nem az a kérdés tehát, hogy eltörültessek a tulajdon; mert ennek szükségképen kell léteznie, azon oknál fogva, mert az ember tevékeny lény, s Istenen kívül senki sem képes a földet kiragadni kezéből. De az a kérdés, hogy vajjon kié legyen a tulajdon, minden egyesé külön, vagy az egész osztatlanul az egész „társadalomé, a hol az egyénnek nincs egyéb követelése, mint hogy a vagyon gyümölcse egy részében részesüljön, bizonyos szabályok szerint. Az evangéliom által megszentelt ősrégi hagyomány egyéni tulajdont ismer el. Az evangéliom és hagyomány sze, rint Isten így szólhatott az emberhez: „Te ura vagy munkádnak, mert munkád tetterőből jöve, a tetterő pedig vagy magad. Elvenni munkád területét annyi lenne, mint elvenni tetterőd működésének területét; vagyis elvenni saját magadnak birtoklását; el azt, a mi élő és szabad lénynyé képesít. Te vagy maga azon föld, birtokod ama részében, mit munkád által megtermékenyítettél; miután munkád semmi a föld nélkül s a föld semmi munkád nélkül, e kettő kölcsönösen föntartja és élteti egymást. Midőn tehát verejtékedet a föld göröngyével vegyíted s termékenynyé teszed, tulajdonoddá vált, mert mintegy saját magadnak része, mintegy saját testednek prolongációjá lett, s a te arcodat viseli. Test és véred által lett termővé, igazságos tehát, hogy uralmat gyakorolj fölötte. Nekem ugyan mint teremtőnek legelső részem van benne, de azt neked általadom, és egyesítve azt a mi tőlem jön avval; a mi tőled: az egész a tied. Tulajdonod nem szűnik meg a halállal, áthagyományozhatod ivadékodra, mert ivadékod az, a mi te vagy, miután az atya és gyermek közt egység létezik, azért ki ez örökséget tőlük elvonné, annyit tenne, mint megfosztaná őket könyei és verejtéke örökségétől. Kire is hagyományozhatnád fájdalmad és véred földét? Olyannak, a ki nem dolgozta, nem művelte a földet? Jobb ha túléled magadat és örökösöd által gondviseled.” Az ember tehát a munka által személyéből nemit általtesz a kül dolgokba. Gondolatát, akarát, erejét, fáradalmát, életét. Mintegy személyiségét terjeszti ki a dologra, következőleg oly jogot nyer rajok, minővel rendelkezik lelkitehetségeivel és teste szerveivel. Léte járulékaivá lesznek, s azt teheti velők, mit tehet

idejével, tetterejével, eladhatja, örökül hagyhatja, épen úgy mint nemzés által communicálja utódaival vérét. Ezt mind törvényszerűen teheti, mert ha mindenki használhatja tehetségeit, szükségképpen joggal bír azon dolgok iránt is, melyek élete föntartására szükségesek, hacsak még mások által elfoglalva nincsenek, s mindig csak azon föltét alatt, hogy munka által tulajdonítsa el azokat magának. Ha elvétetik a tulajdon, romba dől az igazság, lehetetlen lesz azt többé definiálni, s mint a tulajdonjogot megelőzőt időben a durva erőszak fog uralkodni. (Lacordaire).

A socialista-comunisták megtámadásaira nemzetgazdasági tekintetben következőket válaszolhatni. A tulajdonjog megszilárdulása előtt szegénység és szűkölködés volt közös sorsa mindnyájunknak, s csak a tulajdonjog alapján kifejtett munkaerő és fáradalom volt az, mely az általános jobblét föltételeit, a természet kincseit és adományait napfényre hozta és értékesítette s így a tőke és szabad jövedelemnek eredetét lehetségesítette. A tulajdonjog volt nemzője és ápolója a morális s emberies érzelmeknek, forrása a honi földhőzi meleg ragaszkodásnak, emeltyűje a közérzet- és családi erényeknek. A tulajdonjog elleni ellenvetések közül nem az következik, hogy eltöröltessék, hanem hogy általános legyen s kifejlesztessék, a mi tényleg sokakat, a kik most ellene felszólalnak, illendő hallgatásra bírta. Végre a tulajdonjog megszüntetése a legnagyobb zsarnokság lenne, mert ehhez semmiféle politikai hatalomnak joga és hivatása nincsen, s hogy a communismus behozása a társadalom leghatásosabb alapzatainak lerontására vezetne, a szorgalom, takarékoság, erőfeszítés, munkaösztön kiirtására és gyöngítésére, a munka s productio elégtelenségére, a közület valamennyi anyagi és erkölcsi kötelékeinek felbomlására, a nemes vagyonosság minden rugói és emeltyűinek hatálytalanságára. *) De főleg a szabadságnak ásná meg sírját a vagyonközösség.

Azt mondják, hogy a birtok a társadalomé, az összességé. De mi a társadalom? Első látszatra ez az egész világ, valósággal mikor kormányzatról van szó, az emberek bizonyos száma. Akár hogy neveztessek a társadalom, monarchia-, aristocratia-, vagy democratiának, képviseli, vezeti azt mindig azon egy-két-három

*) Nemzetgazdaszat Kautz Gyulától. Pest. 120. lap.

ember, kiket az emberi dolgok folyása hatalomra hív, s a társadalmi elemek letéteményesévé tesz. Ha meghalnak, jönnek helyetők mások, s ez így megy szakadatlanul. Innét van, hogy szükségesek a hatalom számára is bizonyos rendíthetlen erejű megállapodási pontok, akadályok, melyek nélkül a társadalom olyatén autocratiába sülyedne le, hogy a föld perczig sem lenne lakható, mert csak egy definitiója van a rabszolgaságnak, s ez: hogy a rabszolga olyan lény, kinek sem munkája, sem földje nem övé. Vegyük el már e kétféle uralmat s ruházzuk fel vele a társadalmat, t. i. azt a néhány embert, kik kormányozzák, mi marad meg a hazából? Nem egyéb, mint a szolgaság egyetemessége, a kard oltalma alatt álló néhány embernek rablási éhe szomszja, a tömeg alacsonyága, mely oly zsarnokság alatt görbülne meg, a milyenre, a történelemben található annyi féle góg daczára, nem akadunk. A polgár a köztársaság szolgája lesz, árulás nélkül még kezével sem fog rendelkezni, a föld lábai alatt szabad, az ég feje felett, s így saját és az emberiség boldogságaért az ürességben fog függni. Látjuk mivé lesz a tulajdon ott, a hol nincsen elegendően biztosítva a sérthetetlen uralkodó akaratja ellen. Míg ma előkelő gazdag úr, talán érdemjelek díszíték mellét, holnap Európa téréin bolyong koldulva, száműzve hazájából. És miért? Azért, mert mást talált gondolni, mint ura gondolt, s mert máskép merte imádni Istenét, mint imádjja ura. És milliók vannak kiteve az aggodalomnak, milliók ijedezve figyelnek lélegzetökre, hogy ne különbözzék urok lélekzetétől, s hogy el ne veszítsék az arasznyi földet, mi birtokukat képezi, s evvel a jogot kedveseik porával elegyedni a sírban. íme ilyenné lesz az ember, a föld- és munkatulajdon nélkül; mily dőreség tehát rász néven venni az evangyeliomnak, hogy ezt úgy hagyta!

De hisz minden fel lesz osztva, a föld és munka egyaránt! Ha frázissal lehetne nyélbe ütni a dolgokat, nem várazozott volna az emberiség Saint Simonra, hanem régen elkezdtek volna a vagyon elosztását, t. i. a hajlam, a kapacitás szerint. De hol van a collegium, mely, föltéve nála az őszinte igazságot, mindig a leginélőbbat kikutatni bírma, s az örökösödhetés igazi fokát meghatározhatná. A legteljesebb tábla egy falu „képességi versenyzőit” sem bírma kielégíteni, azért ezernyi panasz lenne a legközelebbi követkéz”

meny. És ezen helotizinus az aljasodás egyetemessége által sem lesz kárpótolva; a célzott absolut egyenlőség akkor sem jöne létre, sőt semmiféle administratio alatt sem lesz az egyenlőtlenység terhe nagyobb és gyűlöletesebb, mint itt; mert akárminő felosztás mellett a különféle kielégítésekre, a gőg és dicsőség követeléseitől, az élet-comfort minden kívánalmáig, különféle hivatalok szükségeltetnek. A társadalmi hivatalok eredeti különféleségeit soha sem fogja elenyésztetni az oeconomicus tudomány. A munkát természetesen előírja a társadalmat képviselő hatalom, s így nem csak én bloc lennének rabszolgák, hanem részletesen is. Igaz, hogy Fourier szerint az ocsmány szolgálatokra díjak fognak tűzteni, de minek a díj, ha mindenem meglesz? A verseny is elveszti ingerét, ha a jutalmat nem mondhatom enyimnek, s nem örülhetek, hogy munkám eredményével azokat fogom boldogíthatni, kik különösen jók voltak irányomban, kiket szerettem. Bizony az emberek soha sem lesznek takarékosak, szorgalmasak, ha tudják, hogy a meggazdálkodott vagyon a társadalom tulajdonává lesz. Az állam, mely S. Simon szerént az egyetemes örökös, csakhamar semmi örökséghez jutna. Ha pedig az öröklött vagy szerzett jószág tulajdonná lesz, mint egynémely rendszerben állítottik, akkor oda jövőnk idővel, a hol vagyunk, mert a szorgalmas többet fog keresni. Ismét beáll tehát az egyenlőtlenység, úgy hogy újból meg újból kellene kezdeni és azon első forradalmat és erőszakoskodást mint valódi sisiphusi munkát időről időre mindig ismételni. Hiába mondják, hogy mindenik annyit kap a mennyit érdemel, a szabálynak ott, a hol csak közös vagyon van, törvényszerűn nincs alkalmazása, mert itt a lomha annyit fog kapni, mennyit a munkás, ki sokat produkál annyit, mit az, ki semmit sem hoz elő. Sőt még többet, mert lustasága miatt többet emészt meg. Minden egyes a rá rótt munka alól felszabadulni igyekeznék s a javak felosztásánál egyenlően részeltetni kívánna: mindenkinek főtörekvése lenne, hogy az egész számára mentül kevesebbet tegyen, s az egésznek erszényéből minél többet nyerhessen; míg most általános a versenyzés lehetőleg jól és sokat dolgozni, azután versenyeznének az emberek, hogy minnél kevesebbet s minél rosszabbul dolgozzanak. Az így egyesült, rendszerezett önzésnek az lenne a vége, hogy a fogyasztásnak a termelés felett folytonosan növekedő túlsúlya utóvégre is

szükségkép az egész államépületet sarkaiból kiforgatná. Azt is hallottam: hát az ostoba tehet róla, hogy ilyen, megérdemli azért, hogy alacsony legyen? Bizonyosan nem; ámde a szellemi képesség, a lelkület a saját magának megfelelő légkörben talál elégedést, minek tehát onnét kibolygatni s vágyakat kelteni, miket kielégíteni nem képes a társadalom. És a lomha nem mondhatná szintén, hogy nem tehet róla, mert nincs kedve dolgozni? – De hogyan lehet annyira szem elől téveszteni az ember constitutióját?

Az egész mindenség, lehet mondani, az önszereteten alapszik. Sőt ezen szeretet zsinór mértékül szolgál arra nézve, hogy miképen szeressük felebarátunkat. Szeresd mint önmagadat! szól az evangéliumi parancs. Célunk lévén az örök haza birtoklása, a ki magát megtagadja, a földieket megveti, a mulandót utálja, ezt azért teszi; hogy elhagyván a keveset, sokat nyerjen, a földieket égiekkel felcseréli, elhagyja az ideiglenest, hogy biztosítsa magának az örökkévalót. Az Isten is ilyképen megengedé, hogy az örök javak iránti tekintetből, tehát önszeretetből szintén elhatározhatjuk magunkat jötevésre. Ha Isten e rugerőt érvényesíti az égi rendben: a tényleges világ e nélkül el nem lehet. Tehát még a legönztetlenebb tettek is egy magasb, Isten előtt is kedves önszeretben lelik ős forrásukat. Az önszeretet azonban az ostromoljuk rendszerben, az absolut egyenlőségben, nem a tevékenységben nyilatkoznék, hanem elpalástolná magát, az állani terhére válnék. Ha nem volna szegény, a ki saját léte fentartására szükséges napi kenyerét önfáradozásával be nem szerezhethé, ha nem volna gazdag, a ki amannak fölsegéllésére járulhatna, ki a nyereség reményével amazt nem ösztönöznék; az emberi társaság egy gondtalan – hanyag – s dologtalanok lomha társaságává alacsonyodnék. Azonban mi nem a társadalmi hasznokért nem kárhoztatjuk a társadalmi egyenlőtlenséget, mert előttünk fő az egyén s azután a köz, hanem azért, mert az egyenlőtlenség természetünkben alapszik, s valamint nem kényszeríthetjük a napot; hogy a póluson olvaszsa föl kissé az eszkimók jéghegyeit, úgy nem enyészethetjük el a hajlamok, képességek, tehetségek különféleségeit és ezen tehetségek aztán maguk után vonják a vagyónélvezet különféleségeit. Míg tehát nem lesz az ember kerékfog egy nagy világ-gépen, vasat hordó szökött katona egy fegyencz században, kerékhúzó állat száraz

malomban, mindaddig meglesz a társadalmi egyenlőtlenség, és a társadalom, mely nem lehet saját magának célja, hanem eszközül szolgál az egyének boldogítására, tagjai természetét, méltóságát? sorsát, Istenhez viszonyukat respectálni köteles, s eszevesztett azon ember, ki az emberi jogok letiprása által akar bennünket boldogítani. A mely rendszer ilyképen merőben ellenkezik a földi lét föltételével s tevékenységi rugóival az itt létre nem jöhet. A socialisták; képzelmők, alkotmányairól Ítélve, mintha nem is e földi lények lennének annyira szem előtt tévesztek e föld emberének körülményeit, mintha egy tőlünk egészen elűtő világ számára gondoltak volna, a hol...

„A lehetetlen tán természetes,
Súly nem létez, a lét nem mozog;
Mi itten lég, az ott tán gondolat;
Mi itten fény, az ott hang talán,
S jegeczül tán, mi itten növe nő.*)

*) „A sarkalatos főtévedés, mely a socialistikai tanok félszégeinek és hiányainak tulajdonképeni kútfejet és forrását képezi: az emberi lényeg és természet felszeg felfogása, az emberi jellem, pszichikai és erkölcsi hajlamaink, képességeink, tulajdonaink félreismerése. A socialismus valamennyi X'endszereinek egyik alaptévelye, hogy az embereket mindig és mindenben egészen másoknak tekintik, mint a mik valóban; érdekek, elvek és lélektani rugóktól mozgásba hozott gépeknek tartják; szóval, oly előföltételekből indulnak ki, melyek sehol, soha és semmiféle társadalomban, mint emberekből álló közületben, sem találhatók fel. – A socialisták szerint minden új államszervezetben az absolut önmegtagadás, az önérdék teljes elfojtása, egyik lényeges feltétele a sükernek; holott a tulajdonképeni feladat nem az, hogy e leghatalmasb s legjótékonyabb teremő rugót az emberek társadalmában elnyomjuk és megbénítsuk, hanem hogy azt helyes öszhangzatba hozzuk a közérzülettel, és így az egyéni és az öszsességi momentumnak egyenlő jogosultságát és szükségszerűségét gyakorlati kifejezésre és érvényre juttassuk. Kitészik már innen is, hogy a socialismusnak sem az egyéniség és emberi személyiség jelentősége és méltósága, sem az államnak mint egy nagy organikai és erkölcsi egésznek lényege és szervezete fölül tiszta fogalma nincsen; s hogy ép ellentétben az önmaga által fölállított alapok és elvekkel, minden lépten nyomon nehezíti, sőt akadályozza az egyéni élet szabad kifejlődését és törvényesítését; s a természetes és létszeres alakulás és fejlődés helyébe, pusztá külsőszerű, gépies és szervezete fölül tiszta tesz, melynek vasbilincsei között a lélek elfásul, a szellem szabad röpte gátoltatik, s az egész társadalom rideg, holt és lelketlen formalismussá törpül.” – Budapesti Szemle; 1. 2 füzet. 1862!7 lapon.

A comunismus tehát ellenkezik az isten akaratával, ki midőn különféle tehetségeket adott, egyenőtlenné tette az emberiséget, s azt akarta, hogy mindenki saját sphaerájában működjék, s a mint ott betöltötte helyét, úgy fog megítéltetni. Ezt erősítette meg az evangélium is, ezt tanítja s tartja gyakorlatban az egyház. Ellenkezik az ember erkölcsi természetével. Az erkölcsi törvény azt parancsolja, hogy a természet és gazdagsága a szellemnek engedelmeskedjék, a communismus azonban a vagyont, a minek eszköznek kellene lennie, czélul tűzi ki, és oda igyekszik, hogy anyagi szolgaságot hozzon létre. Ellenkezik szellemi természetünkkel. Az emberi szellemnek ugyanis, hogy kifejlődhessék, szüksége van a vagyonbeli eszközök arányos mennyiségére. A vagyonbeli egyenlőségben az erős szellem nem lenne elegendő eszközöket működésére, s viszont a gyenge oly vagyonfölösleggel bírna, mely használat nélkül heverne, sőt talán sorvasztólag is hatna vissza rá. Ellenkezik az ember politikai természetével, mert ezen egyenlőség által együvé kapcsolódunk, az emberek, az önállóság és függőség viszonyba lépven, egységet alkotnak. Ha minden ember nem önállóig kezelné földét, polit, seperatismus keletkeznék belőle. Ellenkezik az emberi igazság ösztönével, mert miután a megdolgozott föld személyem kifolyása, arra tulajdon jogom van, s ha megsértetik: személyem sértetik meg. Ha egyenlően osztatik el a föld gyümölcse, meg lesz vetve az által személyem szerzési képességének azon foka, melylyel netalán mások fölött állok. Ellenkezik a társadalmi oeconomiaival, mert ennek elve, hogy ki nagyobb erőt fejt ki, több munkagyümölcsben részesüljön, hogy így a munkaösztön üdítettessék; a communismus mindezt elveti s így minden munkássági rugót megtompít. Ellenkezik a szabadsággal, melyre hivatva vagyunk a kereszténység által, mely a családban szabadabbá tevén bennünket, feloldott az államzsarnokság békóiból is. Az ember tehát csak úgy tartja meg méltóságát, ha ura önmagának, tehetségei- és szerencsájének s függetlenségében egyedül Istennek felelős tehetségei mikénti használatáról, mert egyedül Isten oly magas, hogy felsőbb szellemi tehetségeit neki áldozatul hozni, neki felelősnek lenni nem alacsonyság. A communismus azonban mindezekkel nem gondol, a mi természetes, mert midőn lábbal tapossa az Istent, szükségképen addig csúri, hegyezi, hasogatja, széle-

síti az emberi viszonyok elméleteit, „míg örültség vagy békó lesz belőle.”

Ha valaha életbe léphetnének e tanok; úgy történhetnék, ha a jezsuiták délamerikai missiói szerint alakulna a társadalom, a hol a földi életben elkerülhetlen hiányokat, ürességeket, fogyatkozásokat, a kereszt magasságáról lövellő malaszt tölötte be, s biztosított, hogy a mit kielégítlenül hagy a földi társadalom, dúsan megadja a földöntúli lét. Azonban ti irtóztok a kereszttől, s így dugába dőlnek terveitek. Azt akartam ajánlani, hogy a phalanxok kerítésére oda lehetne írni Dante pokol-fölrátát:

Per me si va nella cittá dolente
 Per me si va nell eterno dolore,
 Per me si va tra la perduta gente.
 (*Canto III.*)

Azonban ez nem áll, mert ha sikerülne is ily embertömeget együvé teregni, kik a társadalmi kémletet engednék magukon végrehajtani, csakhamar visszakívánoznának a mostani állapothoz, a hol, bár sok a javítani való, (s idővel bizonyosan mégis javuland) de mégis inkább ide visszakívánoznának, s nem lenne „eterno dolore” s ha vérpatakok árán, de még sem lenne sokáig „cittá dolente,” a minővel a communisták akarják boldogítani az emberiséget.

Befejezés.

Szeretnők átadni magunkat azon örömnök, hogy a célzt, mely munkánk közben szemünk előtt lebegett elértük. Célünk volt igazolni az egyházat e világnak politikai vezetésében, visszatörlni ellenségeinek harsány szavát, kik kiondják: a religio s főleg a kereszténység az, mely eltévelyítette, megrontotta az emberiséget, midőn lelkesedni tanítá agyrémekek után, s elízetleníté a realitástól. Irtsuk ki elvégre az Istent s egy jobb élei várakozását, s akkor az emberiség a neki tulajdon boldogságot fogja élvezni.*) Megmutatni akartuk, hogy valamint Urunk a világot csak természetfölötti erőkel bírta üdvözíteni: úgy az emberiség is természetfölötti befolyás, az egyház hibázhatlan tana és kegyáramlásai folytán tartja meg emberi méltóságát s nem esik barbárságba. Célünk volt figyelmeztetni, hogy a kötelességeknek egyedüli alapja a vallás, és hogy a kötelesség legüdvösb enyve a társadalomnak. A lelkismeret ugyanis pótol mindent, de a lelkismeretet nem pótolja semmi. Hiába beszélünk jog, közjó, közérdekről, mert cselekvésirányul mindenki mégis csak saját érdekét tűzi ki; épen ott tűnik ki a vallás hatalma, hogy ez végtelen érdeket nyújt arra nézve, hogy előmozdítsuk a közjót. E végből az őskori törvényhozás távol attól, hogy dőrén elvetné a vallást, inkább a társadalom megerősítése végett utat egyengetett neki a társadalom minden rétegébe. A pogánység talán azért sokasítá isteneit a végtelenig, mert az ember végtelenül érzi szükségét az Istenségnek. Ezek így lévén, uncsolni akartuk a társadalom vezetőit, hogy befolyásukat ezen elvek szerint igazgassák, de egyzersmind s főkép a társadalom zömének meggyőződését akartuk, idomítani, részben oda vinni, hogy a ker. elvek teszik egyedüli

*) Feuerbach, Heinzen, K. Owen, Proudhon s mások ily értelmű szavait l. Martinet: „La science social” című munkájában, Paris. 1861.

rugóját közületi boldogságának; és hogy ezen meggyőződését, mint-hogy többfelől tárulnak nyilatkozási közegei, s akaratát törvénynyé emelheti, a közéletben is érvényre emelni igyekezzék. E végből föl-vettük a leginkább előtérben álló kérdéseket, a melyek körül sü-rögve csoportosulnak fent agyarakkal az ostromlók, rá akartunk mutatni az egyház elévülhetlen dogmáinak eredményére a múltban, hogy következtethessünk, miután nem változott az emberi természet, a jövőre. Sok társadalmi irányágazat van még, hova a hit világá-nak fényét nagyobb mértékben kellene bevezetni, a mit tenni szán-dékunkban is van, ez alkalommal csak néhány jelenségre figyel-meztetünk, hogy *restituantur vera rebus vocabula*,*) némely tárgy körül, mert igaza van Donoso Cortesnek, hogy a sophisták után jó a forradalom, a forradalom után a bakó.

Montlosier 1816. a liberálisoknak ezeket monda: „A forrada-lom borzadályai nem az emberek szívéből származnak, hanem *ta-naitokból*.” Gonoszak mindig voltak és lesznek, ezt mi legkevésbé tagadjuk, a kik az ember természetére nézve a ker. tanok világa mellett tisztában vagyunk. Csupán a *corrosiv* elvek együttes hatása alatt csapott föl oly magasba a szenvedélyek fékvesztett hulláma. És mégis emez elvek teszik a titkos társulatok fentartó elemét, vagyis jobban mondva a szabadkőművesek lelkét,**) mert minden

*) Pius pápa 1861. allocutiója.

***) Eredetökre nézve történetileg igaz csak ez: A szabadkőművesek belátva, mily érdekfeszítő hatással szokott lenni a titokszerű és a századok homályában elenyésző származás, nem mulasztják el eredetezni társulatukat az egyiptomi vagy görög *mysteriumokból*, a pythagori gyűlde, dyonisi építé-szek, manicheusok, valdok és templariusoktól. – E célból a régi pogány zsidó és keresztény szertartásokból sok jelvényt, allegóriát elfogadtak, s ezeket álarcznak használva, mögöttük úzik terveiket. Azonban mese az egész ősi származás krónikája. A szabadkőművesség a 18. században támadt. Angliában a kőműves testületek, hasonlóan más cézhekhez oly tagokat is vetek föl, kik a mesterséget nem űzték, hanem társulási célból gyűltek a kőművesek helyiségeibe. 1717-ben három illetén tag Desaguliers, Anderson és Payne elszakadván a kőműves cézhtől, a czéhen kívül álló, tehát szabad kőművesek társulatát alapították meg. Céljok volt társulat kérge alatt, a nélkül, hogy egyházi községet alakítanának, némileg pótolni a *reformatio* által megtört keresztényi egységet, új szellemi közületet alapítani meg az elvált pártok között és összekötő kapcsul, csupán a humanitárius elvek meg-tartását tűzték ki Minden kőműves csak arra igyekezzék, hogy becsületes

fölforgatási elem most a carbonarik páholyába gyülekszik. Szinte hihetetlen mennyi észt pazarolnak, malitiát halmoznak föl céljaik

legyen, tartózkodhat különben bármi valláshoz, minden vallási vitát mellőzön, s a világi hatalomnak engedelmeskedjék. Forradalmi részvét által azonban el nem veszi tagságát. Lényeges törvény a tagok (!) iránti szeretet, hűség, segélyezés, egyenlőség. Eljáróik is vannak; a tanonc ha legénynyé, ez ha mesterre válik, csillogó szertartásokkal végeztetik az előléptetés. Kőműveseknek nevezik magukat, mert új társadalmat akarnak építeni Főnökeiknek szeretik a királyi hercegeket megválasztani. A titokba avatott borzasztó, zsidó modorú esküt tesz le, hogy a társulat rejtelseiből semmit sem árul el, fogadja, hogy nyelve szakíttassék ki, hogy béle folyjon ki, hogy égettessék meg, s hamvát a szél hordja el. Habár szokásaik sokban megegyeznek, mégis nincsenek úgy fegyelmezve, hogy valami katonai egységet képeznének, sokban különböznek, néha ellenkező pártokhoz állanak, egymás ellen küzdenek. A kath. egyházhozoi viszonyukat ők a legszelídebben adják elő, azt mondják, hogy csak a hitvallások szögleteit lecsiszolják, hogy minden vallást tisztelnek, hogy csak az obscurantismust ostromolják. Azonban másként áll a dolog. A kőművesség mindenekelőtt az indifferetismus és deismus ölébe vetette magát, azt akarják, hogy minden hitvallás elpusztuljon s észreligio uralkodjék az emberek fölött, vagyis higye mindenki azt a mi neki tetszik – E célból titkaik mezébe burkolóznak, a gyengébbek kedvéért meghagyják otthoni használatra a vallást, míg majd a felvilágosodás terjedtével el lehetnek nélküle, s nyíltan is el fogják vethetni. Ez értelme egy német kőműves eme szavainak: A kőművesség fölött emberek vallása. A catholicismus mint a kereszténység legerősb támasza, alattomos megtámadásainak leggyakoribb tárgya. Politikai tekintetben csak ott lépnek fel, a hol az egyház ellen kell küzdeni, mint p. Belgiumban 1857.; minthogy a törvényhozásban dialdra nem jutottak, az utcacsöcseket felbizgatták, hogy a törvényhozó testület ellen dulakodva demonstráljon. így történt Rómában, Portugálban s egyebütt. És így igazolják sz. Cyprián 16 százados mondatát: Üldözésekben mutatja meg az Isten, hol van az egyház. J. Krisztus ellensége csak az ő országát, csak Jézusnak harcosait üldözi; minden törekvése oda irányul, hogy azokat döntse meg, kik még állnak, (ad Lacinum.) Anglia- és Amerikában nagyobbrészt evő és ivó társulatokká lón a szabadkőművesség. Németországban 1733. (Hamburgban) alapított az első páholy, s kevéssel utóbb minden nagyobb városban. XII. Kelemen és XIV. Benedek a kiigtatás terhe alatt tiltották meg a társulatbai belépést. A hannoverai prot. consistorium 1745. szintén megtiltotta a papoknak a belépést. VII. Pius és XII. Leo pedig bullákat adtak ki a carbonarik ellen. 1837. a belgiumi püspökök minden szabadkőművest kiigtattak. És méltán. Mert a mit felebaráti szeretetről émelységig regélnék arra rá mondhatjuk, hogy a kereszténynek a sz. írásban a szeretetre oly erős rugója vagyon, miszerint egyébre nem szorul.

kivitelére. Iszonyat fogott el a ravasz gonoszság eszélyével kovácsoló tervhálóik olvasásakor. Vájjon mit véthetett nekik az egyház, hogy oly hyena dühvel viseltetnek iránta?

Nálunk magyaroknál még mindig Kazinczy felfogása látszik uralkodni ki emígy ír: „A kőművesség jókat keres, jókat vesz fel. És aztán az a szép egység-, mely születést, fényt nem, de érdemet tekint. Ferencz császár, Mária Terézia férje, egy loge-ban egy consiliáriussal, egy concipistával, egy hadnagygyal, egy franciscáussal, egy kálvinista vagy rácz pappal, s ott föltett süveggel, mind-egyike mint barát és barát, mint testvér és testvér. Képzelhettek-e istenibb pillantást mint az volna, ha őket látnátok a virtus nevében egyesítve.”*)

Azonban ez nincs úgy; nem társulati szándék vezeti őket együvé, hanem az egyház megbuktatása. A sok közül a Petit-Tigre nek levelét mutatjuk be, melyet Nubiushoz, a venta – gyűlde – úgy látszik előkelő tagjához 1846-ban Livornóból írt. „Utazásom – így szól – Európán keresztül oly szerencsésen sikerült mint reméltük. A szellemeket mindenütt készen találtam, mindenki elismeri, hogy a régi világ recseg, és hogy a királyok bevégezték pályafutásukat. Én, ki tudom mit tettek társulataink Francia-, Németország, sőt Oroszországban, nem kételkedhetem többé a trónok bukásában. A támadás, mely innen túl néhány év vagy talán hó mnlva a fejedelmek ellen intéztetni fog, eltemeti őket tehetetlen seregök s romlékony monarchiáik töredékei alá. Mindenfelé lelkesedés van a mieinknél, s lanyha petyhüdség elleneinknél. Ez a siker csalhatatlan jele. Nem valamely ország forradalmáról van szó, ezt, bármikor akarja az ember, elérheti. Hogy biztosan kiirtsuk a régi világot, azt mondók vagyunk, hogy a kath., a ker. magot kell elfojtani. On a lángész bátorságával arra ajánlotta magát, hogy mint egy új Dávid lesújtja a pápai Góliáthot. Ez helyesen van, de mikor sújt már? Szeretném már látni titkos társulatainkat birokban a Szentlélek bíbornokaival, eme kinyújtott lényekkel, kiket soha sem kell kivenni a körből, melybe képmutatás vagy tehetetlenség* zárta. Utazásomban sok dolgot láttam, de kevés embert. Nagy sokaság hajlik meg előttünk, de nem lesz egység, egy kard, mely vezé-

*) Toldi Ferencz: Életrajzi emlékek. 1859. I. 47 l.

nyelne, ritkább a talentum, mint a buzgóság. Szegény Mazzini, kivel többször összejöttem, esze, szája nem tud szabadulni az egységes emberiség eszméjétől. Kis hibái mellett gyilkolási mániáját kivéve, sok jó van benne. Svájci nyomdáink pompásan működnek. E célra a gyűjtött pénznek jó nagy részét itt hagytam. A többi majd a le gátlókban használok föl. Majd Bolognába megyek, oda küldheti rendes címem alatt utasításait.*) Senki ellen – úgymond a venta egyik főnöke – sem kell összeesküdnünk csak Róma ellen, hanem e célra minden közbeeső történeteket, minden eshetőséget fel kell használnunk. Nevezetesen óvakodjunk minden túlhajtott buzgalomtól. Az igazi hideg jól megfontolt és mély gyűlölet sokkal többet ér, mint a parlamentáris szószékek minden mesterséges tűzijátékai és szavalatai. Parisban nem értik ezt, hanem Londonban beszéltem férfiakkal, kik jobban méltányolják tervünket, és hasznosabban működnek részünkre.

Ezen társulatok a nemzetiség és függetlenség csábító szavait s jeligéit használva a kárhozatot egyetemessé tevék, s orvosszer nem találtak sehol sem. A függetlenség tábora mindenfelől ujonczozott, a fejedelmek borzadva vagy együttartva a titkos társula tokkal, hallgatva nézték a társadalmi föloszlás processusát. Az egyetemes zűrzavarban Bernetti és Lambrusehini bibornokok azt hitték és tanácsolták, hogy az igazság helyére a kegyelem lépjen. IX. Pius mint Caesar Plinius szerént kegyes volt egész a megbánásig. A mit Virgil kívánt (Aeneis 6).

Tuque prior, tu, parce, genus qui ducis Olympo
Projice tela manu.

Pius teljesítette. A száműzötteknek megnyitja a haza kapuit. Az amnestiáltak, istentelen szándékaikat a családi tűzhelyekre vitték, s az első hálaadás a fölszabadító hatalom elleni összeesküvésben nyilatkozott. És a nép e felkiáltásra: „Scuoti, o Roma la pol vére indegna” föllázadt. Pius a megbocsátás martyra lőn. Az Isten megengedte, hogy egy prot. hatalom ügynökének segítségével elkerülje XVI. Lajos sorsát. A 89. nagy elvekkeli experimentales a ker. világ fővárosában ugyanazon eredményhez vezetett, azon különb-

*) Cretineau: L'église ect. II 387, Ségur: A forradalom. Huszár fordítása.

seggel, hogy ott a pápa mint Jónás próféta beegyezik, miszerént az orkán lecsendesítése végett a tengerbe dobják. Íme a resultatum ugyanaz, csak a nevek változnak.

Hogy még egy példával szolgáljunk megemlítjük, hogy az 1830. forradalom szülei szintén ezen elvek voltak, A polgár ruhába öltözött voltairianismus és a rongyos atheismus csak úgy fente agyarát a papság ellen mint a terrorismus alatt; ekkor történt, hogy a notre-dame-i templom keresztjét lerántották és lábbal tiporták. Mindig ugyanazon betegség ez, mely 70 év óta uralkodik Európában, a véres jelenetek csak egyes paroxysmusai. De az egyház főnáll sértetlen. Alcestes keze biztos, nyila fényes, de a csillag melyre célzott, sokkal magasabban áll, hogysem elérhette volna. A nyíl lehullott a porba, a csillag tovább ragyogott.

Napjainkban hasonlót cselekszik a szabadkőművesség. Több forradalom van most egy év, mint az előtt egy század alatt. A népek úgy játszanak a királyok koronáival mint a gyermekek bábjaikkal. Hetven év óta 39 trón roskadt össze és 22 elűzött fejedelmi család bolyong Európa téréin. A legellenkezőbb kormányformák váltották föl egymást, mint a színpadi bohóczon a tarka köntös. A világ mintegy vulkán fölött lebeg s a fejedelmek ingadoznak trónjaikon, mint a kalóz az árbocza tetején. Az a társadalom, mely kiította az isteni elvet, másminő nem is lehet. Mindezt tesz a szabadkőművességi hitetlenség elvei. Hazánkban előtérben állván az alkotmányos jogok vitatása, tért nem foglalhatott, hanem külföldön mai nap sem tagadhatja magát a szellem, mely a páholyokat lelkesíti. Az Iturbides trónjára föltolakodott Juarez hasonló érzület lelkesítette, ő is nagy mestere a szabadkőműveseknek, azért tőle telhetőleg üldözte a cath. egyházat, míg el nem kergette Forey. Miután a pápák szóltak felölök s tapasztaltuk is minő szellem élte őket, a ker. ember tartózkodni fog közibök lépni. Csapásaink nagyok, de ismereteink is. A vészben nagy nyereség tudni, ki ellenünk ki mellettünk.

A cath. egyház elleni gyűlölet nem egyszer a socialis economia köpenye alá is bújt. Nem azt értjük, hogy nemzetgazdasági értekezletek ürügye alatt a társadalmi intézmények megdöntésén tanakodtak, hanem azt midőn a morált elkülönítették a pol. economiától s a minden ároni vagyontermelésnek, mint egyedüli cél-

nak kitűzése mellett a keresztény erkölcsan követelményeit haszontalan lomként elvetették. Így sokan a mercantilistákhoz állva, egyes foglalkozásokat csak annyiban nevezek termelőknak, a mennyiben a nemzeti nemes ércztömeg szaporítására befolyást gyakorolnak, vagy mint a physiocraták, csak az őstermelést és anyagproductiót tekintek termelőnek s így a szellemi productiót és szolgálatokat maga Smith és utódjai, improductiv azaz vagyontermelés és gazdaszat tekintetében nyomatéktalanoknak czimezték. Az egyház tehát, melynek productiója közvetlenül s kizárólag szellemi, eltávolítandó tehernek állítatott elő. A szellemi termelést és szolgálatok productiv jellemét kétségbe vonni azért, mivel a productio eredménye külsőleg s mintegy megtestesülve nem mutatkozik, vagy azért mivel hatásuk a nemzetgazdasági életre többnyire csak közvetett és távolabbi időben fölmerülő: ép oly félszeg mint káros következtetésekre vezető fölfogásmód. E nézet szerint ugyanis – olvasom Kautznál*), a ki sertéseket hizlal productiv, s ki embereket képez improductivnak fog nevezetni, a boronáló ember productiv az ügyes jószágigazgató improductivnak, hasonlókép a csász ki vetésemet őrzi, a bántalmak ellen megvédi termelőnek, a hont védelmező katona vagy országász a nemtermelő címével fog illetetni. Azonban az újabb nemzetgazdaszati elmélet a productivitas fogalmát kiebb és kiebb terjeszti, befolyást enged az imponderabiliáknak, jogát elismeri a ker. erkölcsannak s így az életviszonyok egyetemes körének tőkélyes fölfogására mindinkább képesebbé is vált. Midőn a nemzetgazdaság tág körében nem csak a közvetlenül anyagi és külső javak előállítására czélzó munkáságok, hanem azon foglalkozások is szerepelnek, a melyek a nem anyagi értékek és jószágok, szolgálatok és szellemi vagy személyi javak és használhatóságok előhozására irányulnak: a nemzetgazdaszatat az erkölcsan egyik kisegítő részének vagyunk hajlandók tekinteni.

A nemzetgazdaszat nem teremt új szükségeket, új kívánatokat.**) Megvannak azok, hanem rendes és más jogait nem sértő kielégítésök miképenjéről kell aggódva tünődnünk. Nem kell bizonyítani

*) Nemzetgazdaszat és Pénzügytan. Pest. 1862. 81. lapon.

**) Mint állította Perin: Les Economisâtes ect Paris 1849 5. lap.

mily fontos ezen szükségletek kielégítését eszközöző vagyonság. Vagyon nélkül sokszor az emberi jellemönállóság veszélyeztetik, az egyéni és nemzeti kiképződés, a haladás közegei hiányzanak, a társadalmi erő és akarat ellankad, és igaza van Széchenynek midőn mondja: „lelki függetlenség biztos anyagi renden is alapszik, a szegénység az értelmi súlynak kifejlését lehetleníti s az elszegényedésnek következménye az elaljasodás, ennek a szolgaság” – s némileg az angolnak is, ki azt tartja: „wealth is power, without money you cannot be independent and scarcely honest” („a vagyon hatalom, pénz nélkül nem lehetsz független s becsületes is alig.” Ez nem egészen igaz.) Vagyonosságon és anyagi jólléten sarkallik a nép testi egészsége és hosszabb élettartama, a munkaerő tartandóságának és hatályosságának biztonsága, épúgy mint a szabadság és igazságosság igazi uralma, az elszánt ipari törekvés ernyedtelensége a nép minden osztályainak s minden rétegeinek elégtelensége. Az anyagi vagyon gyarapodásával emelkedtek a népek a kultúra polczára, ez tényezője a polgári rend- és nyugalomnak, a természethatalmak terjedtebb leigázásának, a tehetségek minden oldalú kifejtésének; míg ott, hol szegénység uralkodik, a közbéke forrongások által veszélyeztetik, a pénz-olygarchia és a proletariátus harcza a legjobb erőket fölemészti, az állam benn és künn gyöngye lesz s csak a gazdagabb államok játékszereként szerepel. A vagyonosodás tényezőit pedig kijelöli gyarapítja a nemzetgazdaszat. Azért igazok van Drúz- és Garniernek midőn így szólnak: „régóta azt tanítja a vallástudomány és a bölcsészet; hogy az emberek békében éljenek egymással, egymást kölcsönösen támogassák. Most íő egy tudomány- mely az anyagi érdekek, és javakkal foglalkozik s azt tanítja, hogy ha boldogok akartok lenni, kövessétek e tanácsokat. Minél jobban fognak terjedni a tiszta fogalmak, annál világosabban fogjuk belátni, hogy a morálnak hatalmasabb támasza nincs (az anyagi rendben), mint ép a nemzetgazdaság, mely még azon tulajdonsággal is dicsekszik, hogy a polgárisulás- és közszabadságnak legnagyobb támasza és segélője, a socialis forradalmak forrásait bedugja, a kényúri kormány, a nagy hadseregek, a nyomasztó centralisatio káros voltát kimutatja. Kitetszik mindezekből mily félszegen ítélnék e tudományról azok, kik azt a mammonimádás, a vastag önzés, az aranyborjucultus elméletének nevezik

holott a nemzetgazdaságtan az igazság, humanitás, szabadság, moral, rend és béke eszméjét diadalra emelni segíti. Az újabb megjózanult nemzetgazdaszat tehát, mely nem csak a productivitas körét a lelki szolgálatokra is kiterjeszti, hanem a szegénység kutforrásait kikeresi, s minthogy a forgalmi tevékenység minden fölött uralkodó magaslatán áll, azokat mennyire annyira eltávolítani tudja, mely a szegénység, a munkás kezek kizsákmányolását megakadályozni igyekszik: mindezen és más tekintetknél fogva megérdemli, hogy azon irány követői, kik közé sorozzuk magunkat, tanulmányozzák.*)

Már is azt hittük, hogy az egyházat azon oldalról, miszerént valamely kormány-formához kizárólag ragaszkodik, többé rágalmazni nem fogják. Nagy bámulatunkra azonban az amerikai polgárháború alkalmából azt kelle megélnünk, hogy egyházunkat a rabszolgaság pártolásával merészlik káromolni, azon egyházat, mely azt eltörölte. Ha a katolikusok a déli államok, tehát a conföderáltak ügyének gyámolítását tartják a földi igazság és lelkiismereti igazság szempontjából szükségesnek, erre őket nem a déli államok rabszolgái vezették, hanem – mint Széchenyi Béla szemtanúként vallja az, hogy a több év előtt behozott tarif-bill által a dél magát tönkre téve tekintette és ez az oka egyszersmint az iszonyatos polgárháborúnak. Dél-Carolina 1820. tett óvást a tarif-bill ellen, s ha akkor nem tesznek engedményeket, úgy kitör a forradalom mint csakugyan kitört 1860-ban. Hozzájárul az öt ezer millió értéket képviselő rabszolgasereg. Lincolnnak könnyű volt kimondani: megszűnt a rabszolgaság, de egyezik-e az igazsággal, ha ezáltal 6 millió fehér, ki nem tette embertársait rabszolgákká, hanem nagy része az éjszaktól, mely őket nem használhatta, vásárolta, tönkre jut? Vajmi másképen cselekedett az egyház és a magyar nemzet, mert mind a kettő szentül őrizte a tulajdont és hódolt az igazságnak**). Az egyház ugyan ajánlja a monarchiát, de nem egyéb mint politikai okokból, mert igen jól

*) J'ai dit et je répète qu'elle – a nemzetgazdaszat – me parait se rapprocher de la religion, et j'applaudis à ce bel accord qui peut si facilement se faire. La charité chrétienne et ses oeuvres. Par Mgr. L'Eveque d'Orléans. Paris 1864. Harmadik kiadás. 6. 1.

***) Idők Tanúja. 211. sz

tudja, s itt vele tart az államárok nagyobb része, hogy az alkotmányos monarchia a legjobb kormányalak. De azért távol van attól, hogy mihelyt valahol igazságosan más kormányalak alakult meg, roszallná és nem parancsolná híveinek, miszerént neki engedelmeskedjenek. Az egyház egyaránt meghagyja az imákat: Domine salvum fac regem nostrum, vagy pedig salvum fac rempublicam. Annál is inkább, mert az egyház magában egyesít minden kormányformát. Ha tekintjük a pápát, úgy jön elő mint absolut monarcha. Ha apostolicus constitutióját vesszük tekintetbe, hatalmas oligarchiának látszik. Ha szemügyre vesszük a papok és praelatusok egyenlő hatalmát és egyszersmint elkülönzéseket a néptől egy, nagy aristocraticus testület áll előttünk. Ha tekintjük zsinatait: az alkotmányosság intézményét láthatjuk benne. Végre ha elgondoljuk, hogy a pápaság, püspökség és papság csak a hívek szolgálatára van alkotva, hogy e nagy társaságban minden az engedelmeskedő üdvére és nem a parancsoló hatalmának nagyítására irányoztatik; ha megfontoljuk ama vigasztaló dogmát, hogy leikeink egyenlők, hogy a Megváltó mindenikünkért meghalt: az egyház mint végtelen democratia tűnik elő. A világi rendben ezek egymást kizárják, öszhangzón egyesülvék csupán az egyházban a nélkül, hogy eredeti tisztaságuk- és nagyságukból valamit vesztenének. Azért Donosa Cortes így definiálja az egyházat: az egyház kormánya aristocratia, melyet az oligarchicus hatalom vezet, mely azonban egy absolut király kezében van, ki szakadatlanul köteles magát a nép javaért fölládozni.

Nem lehet említés nélkül hagynunk a czéheket, melyek az egyháztest zömére nagy befolyással voltak. Eredetök a középkor utóbbi századaiban keresendő, midőn a hasonfoglalkozású és hasonló érdekű polgárok, kik mint egyének társadalmi és polit, jelentőségre nem igen bírtak emelkedni; testületekbe összeállva zárt kebelzetekké alakultak. Mi mellözve azt, hogy az eleinte csak önvédelem, és önbiztosításra célzott intézmény az idők folyamában, midőn a községi hatalmat kezeikbe kéritek, a közügyek menetelére is kiváló befolyást gyakoroltak, csupán egy oldalról vesszük tekintetbe, a mint t. i. erkölcsi hatásúak voltak a czéhek és előmozdították az Isten meghonosodását a családban és közéletben. A patriarchális viszony a mester és legény közt jótékony köteléket fűzött; a

legény a családhoz tartozván, annak őrző hatalma alatt múltak a rosra kész fiatal évek; a mester a sorscsapások alkalmával társai részéről némi gyámolítás- és támogattatásra számolhatott. A cézhek anyagi fényoldalai idők folytán, hozzáértők véleménye szerint nagyon is háttérbe szorítottak azoknak árnyoldalai, hiányai és félszeg eredményei által. A cézhrendszer az embernek azon veleszületett természeti jogával, mely szerint embertársait vagy az egészet nem sértő módon élelmét keresi, legridegebb ellentétben áll, s hogy az ipar szabad üzéséből való kizáratás, a természetjognak legigaztalanabb semmibevétele, lábbaltapodása. Félszeg azon eszme, hogy a társadalom egyesek keresetét biztosítsa, félszeg, mert hivatása csak az, hogy egyesek keresetképességét oltalmazza. Ha az lenne hivatása, hogy az ipartizók jövedelmét biztosítsa, akkor parancsoló befolyást kellene gyakorolnia az iparkészítmények keresletére, a közönség ízlésére stb. Mindezen tekinteteknél fogva a cézhek eltörlését halljuk szorgalmazni. Mi e helyütt csak azt akarjuk megszívlelés végett előtérbe hozni, hogy ez említettük erkölcsi eredményeket a cézhek buktával a kath. országokban virágzó legény-egyletek által kell igyekezni kipótolni. Nem állásunk mondatja velünk, hogy úgy tartjuk üdvösnek a legény-egyleteket, ha az egyház veszi kormánya alá azokat, hanem a dolog természete, mert a családot, melynek tagjául tekintett eddig a legény, csupán az egyház elegendőleg gyöngéd, hogy helyettesítse. A legény-egylet a gyakori összejövetelek által pótolja az ebéd fölötti evangélium olvasást s ehhez kapcsolt oktatást, mely hajdanta a mester-családoknál divatozott, nemkülönben a gyónást, melyet azelőtt a család tagjaival végzett, most pedig társaival. A segélyre szorultat az egyház részelteti jótéteményeiben. A városainkban keletkező legény-egyleteket tehát mint a kath. szellemnek családainkban való meggyökeresedésének intézményét a legmelegebben ajánljuk.

És most behúzzuk vitorláinkat.

Eszközöket ragyogtattunk arra nézve, miképen lehessen boldogulnunk ezen és a másik világon. Nem lehet másképen, mint ha respectáljuk az Isten jogát a mennyben és földön egyaránt. Az elsőben fog-e részesülni társadalmunk? bizonytalan, mert ide az ő akarata is szabad lévén kívántatik. A másodikra nézve meg-

győződésünket egy kath. bölcész így fejezi ki) „nem lehet kizárni, nem lehet kitiltani az Istent a társadalomból. Az ő műve ez, művének birtokát mindig megtartja, ha kitagadtatik; mindig visszafoglalja. Kizáratott egykoron a pogány társadalomból, a bűnnek természete lévén elszakítani a mi együtt volt; nem záratik ki többé, midőn természetfölötti utón a társadalomba visszajött. A közlelki ismeret tiltakozni fog a legisták hamis tételei, az államárok merész rendeletei ellen; a köznyomor kényszeríteni fogja őket, hogy mi az Istentől elszakítva megrontatott: gyógyításul az Istennek visszaadassék. Az Istennek művén rontani lehet, mivel a mti nem Isten, elrontani nem lehet, mivel az Istennek műve.”

TARTALOM.

B e v e z e t é s	1
1. §. A társadalom általán	13
2. §. A társadalom meghatározása és célja	16
3. §. Az ősbukás.....	20
4. §. A hatalom általán.....	26
5. §. A hatalom eredete: isteni jog vagy népfőlség.....	32
6. §. A hatalmat közvetlenül a társadalom adja	37
7. §. Legitimitás és bevégzett tények.....	44
8. §. Szabadság.....	52
9. §. Felelős kormány.....	65
10. §. Önkormányzat	72
11. §. Türelem	80
12. §. Sajtószabadság.....	90
13. §. Az egyház és állam közti viszony	99
14. §. A pápai fejedelmiség	109
15. §. A vásárnapok megülése	120
16. §. A polgári házasság.....	130
17. §. A gyermeknevelés	145
18. §. Pauperismus	153
19. §. Szerzetes rendek	162
20. §. Egyházi javak.....	176
21. §. Uzsoratorvények.....	190
22. §. Socialismus. Communismus.....	197
B e f e j e z é s	218